

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТРІПАК МАР'ЯН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 330.34:37.018.46

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством
Галузь знань 08 – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

М.М.Тріпак

Вчений секретар

Сиділа Зовбулі В.М. реєс. Д 58.082.05
Авченко

Тернопіль – 2024

АНОТАЦІЯ

Тріпак М.М. Економічна парадигма інституціоналізації інклюзивної освіти. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.03 Економіка та управління національним господарством. – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2024.

Дисертація спрямована на обґрунтування наукових засад та методологічних положень, вироблення наукових та практичних рекомендацій щодо економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти в сучасних умовах.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади інституціоналізації інклюзивної освіти в національній економіці» теоретично обґрунтовано концепти формування інклюзивної освіти в економічному середовищі, які виокремлюються через призму теоретико-методологічних засад інституціоналізації інклюзивної освіти в розвитку національної економіки.

Наукова проблематика освіти в соціумі на сучасному етапі інтерпретується через соціалізацію суб'єктів соціуму завдяки інклюзивним закладам освіти. Соціокультурна й економічна трансформація сприяє інтеграції закладів освіти як інклюзивних інституцій. Це процес активної, а, отже, вибіркової, узгодженої із системою власних потреб і цінностей, інтеріоризації економічних суспільних відносин. Водночас, це процес активного залучення суб'єктів освітніх послуг до системи навчально-наукових та соціально-економічних відносин. Такий контекст проблематики дає можливість розуміти особистість як суб'єкт соціально-економічних відносин.

В результаті вишколу вплив економічної глобалізації у суспільстві на систему освіти обумовлений процесами, що відбуваються у сучасному світі і мають об'єктивний й закономірний характер, оскільки відображають тенденції суспільного розвитку. Відтак, розуміння інклюзивної освіти як ключового фактора соціальної справедливості та економічної ефективності неможливе без

аналізу ролі освіти у соціально-економічному розвитку суспільства. Освіта не тільки сприяє підвищенню кваліфікації та розвитку навичок, необхідних для економічного зростання, але й є важливим засобом зниження соціальної нерівності у суспільстві. Це дозволяє не тільки краще зрозуміти виклики та можливості, асоційовані з інклюзивною освітою, але й розробити ефективні стратегії її упровадження та інституціоналізації у суспільстві.

Визначення меж інклюзивної освіти і розуміння її ролі з позицій економічного (забезпечення економічного зростання) і соціального підходів (просвітництво, виховання, соціальна стабільність та сталий розвиток) є неможливим без її інституціоналізації. Створення ефективних формальних і неформальних інститутів інклюзивної освіти стає основою для забезпечення її якості, а ефективне регулювання діяльності навчальних закладів дозволяє збалансувати темпи комерціалізації освіти та оптимізацію вищої освіти, що, в свою чергу, приводитиме у відповідність витрати на систему освіти до її якості і реального попиту на неї.

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, зазвичай, щодо людей з інвалідністю, яких налічували більше 3 млн., що становить майже 7% від загальної кількості населення в Україні. Зростає кількість осіб, які потребують спеціальної освіти, що сприяло б їхній соціальній адаптації та інтеграції в активне суспільне життя. Саме тому виокремлено наукові підходи, методи і принципи у системі інституціоналізації інклюзивної освіти та соціалізації її суб'єктів в національній економіці, які є основою створення суспільства рівних можливостей.

Особливість інклюзивної освіти з погляду соціального інституціоналізму обґрунтовується здатністю трансформувати індивідуальні особливості кожного члена суспільства у єдиний концепт розвитку соціуму, завдяки знанням, вмінням, навикам, що здатні адаптувати, інтегрувати, реалізувати та сформувати повноцінного члена суспільства. Інклюзивну освіту у цьому зв'язку розглянуто

як явище, зумовлене потребою об'єднання навколо ідеї продукування знань під егідою рівних можливостей. Водночас, інституціоналізація інклюзивної освіти – це продукт соціального інжинірингу наднаціонального, національного, регіонального та локального рівнів.

З огляду на доцільність інституціоналізації та її економічної значимості в роботі запропоновано створити інклюзивний освітній хаб як ефективну форму освітньої інституціоналізації, що поєднує можливості наукової, освітньої, реабілітаційної та виробничої діяльності задля формування ресурсного потенціалу національної економіки.

У другому розділі «Аналіз інклюзивного освітнього середовища національної економіки та механізмів його інституціоналізації» виокремлено організаційно-методичні підходи та генезис концепцій оцінювання інклюзивного освітнього та соціо-економічного простору, проведено моніторинг стану розвитку інклюзивної освіти національної економіки і макроекономічних чинників, які впливають на формування інклюзивного освітнього середовища, проаналізовано механізми інституціоналізації інклюзивної освіти національної економіки в сучасних умовах.

У дослідженні виокремлено генезис концепцій оцінювання інклюзивного освітнього простору, який передбачає наявність високого рівня інклюзії у таких домінуючих сферах як соціальна, економічна, політична, правова, інформаційна, психологічна. Відтак, суспільство формується під впливом еволюції правових норм, становлення громадянського суспільства, розвитку людського капіталу, цифровізації суспільного життя, роботизації виробничих процесів і побуту, розвитку інфраструктури.

На сьогоднішньому етапі відбувається взаємодія національних систем освіти, їх транснаціоналізація, універсалізація характеристик і параметрів та формується глобальна система освіти. Становлення суб'єкта соціуму в економічних відносинах та соціалізації є процесом системним, що визначається економічною суб'єктністю особистості, основними показниками якої є система соціально-економічних та психологічних якостей, за яких ефективно

вибудовується взаємодія з іншими суб'єктами економіки. Така взаємодія передбачає підготовчий етап для розвитку європейського фрейму інклюзивної освіти у суспільстві, створюючи при цьому передумови для трансформації та переходу до соціально-економічних та соціально-фінансових парадигм розвитку гнучкого ринку праці для осіб з особливими потребами, їхньої професійної підготовки та розвитку.

При комплексному дослідженні теоретичного аналізу методологічних засад виокремлено нормативно-правові механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти, що створюють правову основу та стандарти, забезпечують рівність у доступі до освіти і захист прав здобувачів з особливими потребами. Ці механізми включають розробку та впровадження законів, положень і нормативних актів, які регламентують доступність, адаптацію навчальних програм та можливості для акумуляції додаткових ресурсів.

В результаті оцінки рентабельності інвестицій держави в інклюзивну вищу освіту України запропоновано комплексний підхід, який ґрунтується на аналізі ряду макроекономічних та освітніх показників. Методика включає вивчення динаміки видатків держбюджету на підготовку кадрів, середньої заробітної плати випускників, та їх працевлаштування. Ключовим елементом є розрахунок даних про рентабельність інвестицій, яка вираховується як співвідношення загальних доходів держави від працевлаштованих випускників до інвестицій в їхню освіту, що дозволяє відслідковувати вигоди інклюзивної освіти у довгостроковій перспективі.

У третьому розділі «Моделі фінансування інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти» визначено соціально-економічні засади та структуру фінансового забезпечення вищої освіти, в тому числі державних спеціалізованих закладів вищої освіти, та проведено оцінку результативності фінансування спеціалізованої інклюзивної вищої освіти в умовах синтезу освітнього процесу та реабілітації.

Модель фінансування інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти передбачає визначення основних засад фінансового забезпечення державних спеціалізованих закладів вищої освіти, де окреслено структуру фінансового забезпечення інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти та оцінено результативність фінансування спеціалізованої інклюзивної освіти в умовах синтезу освітнього процесу та реабілітації. Фінансування інституціоналізації спеціалізованих інклюзивних закладів вищої освіти вимагає комплексного підходу, який включає розробку та впровадження інноваційних програм, підвищення якості навчальних планів і методик, розвиток інфраструктури, що враховує особливі потреби студентів, а також забезпечення їх соціальної підтримки та інтеграції в суспільство. Зростання рівня такого фінансування відкриває нові можливості для розвитку науки, освіти та реабілітації, що веде до покращення стандартів інклюзивної освіти не тільки на національному, а й на міжнародному рівні. Упровадження оптимальних моделей фінансування, заснованих на інноваційних методиках синтезу навчального процесу та реабілітації у найкращих практиках функціонування спеціальних структурних підрозділів інклюзивних закладів вищої освіти має стати пріоритетом у досягненні стратегічних пріоритетів держави.

У четвертому розділі «Інституціоналізація інклюзивної вищої освіти в контексті забезпечення соціально-економічної функції держави» виокремлено необхідність інституалізації інклюзивної освіти в контексті забезпечення соціально-економічної функції держави та встановлено, що функції держави визначають системний механізм соціального інструментарію та економічних важелів інститутів інклюзивної освіти в реалізації державної політики та соціалізації людського капіталу. В роботі виокремлено систему управління на регіональному рівні в середовищі інституціоналізації інклюзивної вищої освіти через створення інклюзивного освітнього хабу як особливого інноваційного формату інституціоналізації освіти регіонального рівня. Структура інклюзивного освітнього хабу як суб'єкта економічних відносин регіонального

рівня має важливе значення, оскільки дозволяє ефективно організувати та управляти різноманітними процесами, які здійснюються в межах освітньої, реабілітаційної, наукової та виробничої платформ. Основою рекомендованої моделі у дослідженні запропоновано механізми формування людського, інтелектуального капіталу на основі професійної соціально-психологічної соціалізації за допомогою інклюзивної вищої освіти, яка інтегрує у собі фінансово-економічні, соціально-психологічні та моральні взаємовідносини і перебуває у правовому полі системи освіти України. Саме тому формування, зростання, збереження людського капіталу в державі вирішуються через забезпечення сприятливих умов для проживання, навчання, оздоровлення та праці. Якість створення таких умов залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, який повністю перебуває у прямій залежності від успішної діяльності суб'єктів господарювання завдяки якісним характеристикам людського капіталу як ресурсу. Мотивацію в умовах інклюзивної вищої освіти та підвищення якості людського капіталу відображає модель стимулювання праці науково-педагогічного працівника у вищій школі.

У п'ятому розділі «Концепція інституціоналізації інклюзивної вищої освіти національної економіки» запропоновано фундаментальні засади інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки, які визначають розвиток інклюзивних освітніх інституцій. Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки породжує стратегію інтегрування України у європейський економічний, соціальний та політичний простір, що виокремлює прагматичний механізм формування інклюзивної освіти у контексті міжнародних відносин і вплив глобальних економічних процесів на освітнє середовище та визначення європейських орієнтирів моделювання процесів інтернаціоналізації та інституціоналізації інклюзивного капіталовкладення освітнього простору національної економіки, адаптації вітчизняних практик до цих європейських орієнтирів.

У дослідженні інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки виражена через сучасне суспільство, яке встановлює

численні бар'єри на шляху до розвитку та професійного становлення особи з особливими потребами. Важливим напрямком діяльності освітньої інклюзивної інституції має стати розвиток економічної резильєнтності закладів освіти, створення потужної платформи соціально-психологічної підтримки та доступного освітнього простору, що передбачатиме формування світоглядних, реабілітаційних, освітньо-професійних платформ для розвитку, зростання та здобуття нової професії здобувачів освіти.

В науковій роботі виокремлено глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти та адаптацію до них національної економіки в сучасних умовах, які показали стратегічні тенденції розвитку інклюзивної освіти на сучасному етапі розвитку глобального освітнього простору, що уможливило виділення основних критеріїв, які є актуальними для інституціоналізації інклюзивної освіти в Україні. У результаті проведеного дослідження виявлено, що основною проблемою, з якою зустрічається уряд при упровадженні інклюзивної освіти, є небажання суспільства прийняти нове явище та бракування коштів. Успіх упровадження інклюзії в Україні багато в чому залежить від грамотного використання цілого комплексу педагогічних, психологічних, економічних ресурсів тощо. Очевидним є і те, що розвиток інклюзивної освіти в Україні буде неефективним, якщо до існуючих умов розвитку освіти України тільки формально буде перенесений зарубіжний досвід: лише співвідношення реалій і практик вітчизняної інклюзії з теоретико-методичними основами європейської освітньої інтеграції сприятиме становленню і розвитку української інклюзивної освіти.

У дослідженні запропонована економіко-математична модель оцінки капіталовкладень освітніх державних інституцій, зреалізована за допомогою пакету прикладних програм Excel, передбачає механізм стимулювання учасників академспільноти суб'єктів освітньої установи, через введення надбавки за інклюзивність капіталовкладень самого закладу освіти. Надбавку розраховано залежно від форми власності, до якої належить освітня установа. Механізм формування рейтингу та надбавки за інклюзивність капіталовкладень

може використовуватися як джерело прийняття управлінських рішень для підвищення науково-інноваційної ефективності і можливостей для інклюзивних капіталовкладень в освітні установи регіонального та загальнодержавного значення. За допомогою економіко-математичної моделі можна визначити рейтинг кращих закладів освіти, які ефективно використовують власні фінансові ресурси та інноваційно-науковий потенціал в умовах створення інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сфері вищої освіти для суб'єктів-здобувачів освітніх послуг та слухачів-ветеранів війни, які будуть підвищувати кваліфікацію та проходити перепідготовку і підготовку в навчально-реабілітаційних інституціях та класичних закладах вищої освіти України.

Отримані автором результати апробовані й доведені до рівня конкретних методичних і практичних рекомендацій, які використані для досягнення ефективної економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти в роботі Комітету з питань економічного розвитку Верховної ради України, Департаменту видатків бюджету гуманітарної сфери Міністерства фінансів України, Відділу Департаменту з питань фінансового та економічного розвитку Секретаріату Кабінету Міністрів України, Кам'янець-Подільської районної ради, Виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради, Тернопільського навчально-реабілітаційного центру Тернопільської обласної ради та Центру українсько-європейської наукової співпраці.

Ключові слова: економічна парадигма, інклюзивна освіта, вища освіта, інклюзивна вища освіта, інституціоналізація, заклад вищої освіти, національна економіка, інклюзивний освітній простір, суб'єкт соціуму, особа з інвалідністю, інклюзивний соціо-економічний простір, макроекономічні чинники, модель фінансування, спеціалізована інклюзивна вища освіта, синтез освітнього простору, оцінка результативності фінансування, синтез реабілітації, соціальні інструментарії, економічні важелі, інституції, людський капітал, соціально-економічні передумови, глобальні орієнтири, економіко-математичне моделювання, ефективність капіталовкладень.

ABSTRACT

Tripak M.M. Economic paradigm of the inclusive education institutionalization. – Qualification research work, presented as manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of PhD (Doctor of Sciences) in the specialty 08.00.03 «Economics and management of the national economy». – Western Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2024.

The dissertation is devoted to the substantiating of scientific bases and methodological positions, developing scientific and practical recommendations regarding the economic paradigm of the inclusive education institutionalization in the modern conditions.

In the first chapter «Theoretical and methodological bases of the inclusive education institutionalization in the national economics» theoretically was substantiated the concepts of inclusive education formation in the economic environment, which are distinguished through the prism of theoretical and methodological fundamentals of the inclusive education institutionalization in the development of national economics.

Scientific problems of education in the society at the current stage are interpreted through the socialization of society subject thanks to inclusive educational institutions. Sociocultural and economic transformation contributes to the integration of educational institutions, like inclusive institutions. This is the process of active, and, therefore, sampled, agreed with the system of own needs and values, of the economic social relations interiorization. At the same time, it is the process of active engagement of educational services subjects to the system of educational scientific and socio-economic relations. Such context of problems gives the opportunity to understand personality as a subject of socio-economic relations.

As a result of the study, the impact of economic globalization in society on the education system is caused by the processes occurred in the modern world, and which have an objective and regular character, as they reflect the trends of social

development. Therefore, the understanding of inclusive education as a key factor of social justice and economic efficiency is impossible without an analysis of the education role in the socio-economic development of the society. Education contributes not only to the improvement of qualifications and the development of skills necessary for economic growth, but it is also an important means of reducing social inequality in the society. This will allow not only for the better understanding of the challenges and opportunities, which are associated with inclusive education, but also to develop efficient strategies for its implementation and institutionalization in society.

As a result of the research and understanding of the inclusive education boundaries and its role from the standpoint of economic (ensuring economic growth) and social approach (enlightenment, education, social stability and sustainable development) is impossible without its institutionalization. The creation of efficient formal and informal institutions of inclusive education is the basis for ensuring its quality, and effective regulation of the educational institutions activities, allows balancing the pace of commercialization of education and optimization of higher education, which, in turn, will bring the costs of the education system into line with its quality and real demand on it.

In the course of the research nowadays one of the priority directions of our state's policy is the creation of an inclusive educational environment. As in most countries of the world, in Ukraine, the concept of inclusive education is applied, as a rule, to people with disabilities, of whom there were more than 3 million, which is almost 7% of the total number of Ukrainians. Currently, the number of people, who need special education, is increasing. The total number of people, who need special education, would contribute to their social adaptation and integration into the active social life. That is why scientific approaches, methods and principles in the system of inclusive education institutionalization and socialization of its subjects in the national economics, which are the basis of creating a society of equal opportunities, are singled out.

The features of the inclusive education from the point of view of social

institutionalism is based on the ability to transform the individual characteristics of each member of society into a single concept of social development, thanks to the knowledge, skills, and abilities that are able to adapt, integrate, realize and form a full-fledged member of society. As well as, the inclusive education is considered as a phenomenon, caused by the need to unite around the idea of producing knowledge under the auspices of equal opportunities. At the same time, the inclusive education institutionalization is a product of social engineering at the supranational, national, regional, and local levels.

Due to the expediency of institutionalization and its economic significance, the work suggests creating an inclusive educational hub as an effective form of educational institutionalization that combines the possibilities of scientific, educational, rehabilitation and production activities for the formation of the resource potential of the national economics.

In the second chapter «Analysis of inclusive educational environment of national economics and mechanisms of its institutionalization» organizational and methodical approaches and the genesis of the concepts of the inclusive educational and socio-economic environment assessment are singled out, the state of the inclusive education development in the national economics is monitored and macroeconomic factors that influence the formation of an inclusive educational environment are analyzed, and the mechanisms of the inclusive education institutionalization in the national economics in modern conditions are analyzed.

The genesis of the inclusive educational environment evaluation concepts, which assumes the presence of a high level of inclusion in such dominant fields as social, economic, political, legal, informational and psychological are singled out in the study. Therefore, society is formed under the influence of the evolution of legal norms, the formation of civil society, the development of human capital, the digitalization of social life, the robotization of production processes and everyday life, and the development of infrastructure.

Nowadays the interaction of the national education systems, it's transnationalization, universalization of characteristics and parameters, and a global

education system is being formed. The formation of the society subject in economic relations and socialization is a systemic process determined by the economic subjectivity of an individual, the main indicator of which is a system of socio-economic and psychological qualities, thanks to which interaction with other subjects of the economics is efficiently built. Such interaction provides the preparatory stage for the development of the European framework of inclusive education in society, while creating prerequisites for transformation and transition to socio-economic and socio-financial paradigms of the flexible labor market for persons with special needs development, their professional training and development.

As a result of the methodological foundations theoretical analysis, the regulatory and legal mechanisms of the inclusive higher education institutionalization, which create the legal basis and standards and ensure equality of access to education and the protection of the rights of students with special needs, are singled out. These mechanisms include the development and implementation of laws, regulations and normative acts that regulate accessibility, adaptation of educational programs and opportunities for the accumulation of additional resources.

As a result of the state investments profitability assessment in inclusive higher education in Ukraine, a comprehensive approach is proposed, which is based on the analysis of a number of macroeconomic and educational indicators. The methodology includes studying the dynamics of state budget expenditures on personnel training, the average salary of graduates and their employment. A key element is the calculation of data on the return on investment, which is calculated as the ratio of the state's total income from employed graduates to the investment in their education, allowing tracking the benefits of inclusive education in the long term.

In the third chapter «The models of financing the institutionalization of the specialized inclusive higher education» socio-economic bases and structure of financial support of higher education, including state specialized institutions of higher education, and an evaluation of the effectiveness of financing specialized inclusive higher education in the conditions of the synthesis of the educational process and rehabilitation was defined.

As a result of the analysis, the financing model for the specialized inclusive higher education institutionalization provides for the determination of the financial support basic principles for state specialized institutions of higher education, where the structure of financial support for the specialized inclusive higher education institutionalization is outlined and the effectiveness of financing specialized inclusive education in the conditions of the educational process and rehabilitation synthesis is assessed. Financing the institutionalization of specialized inclusive institutions of higher education requires a comprehensive approach, which includes the development and implementation of innovative programs, improving the quality of curricula and methods, developing infrastructure that takes into account the special needs of students, as well as ensuring their social support and integration into society. The increase in the level of such funding opens up new opportunities for the development of science, education and rehabilitation, which leads to the improvement of the inclusive education standards not only at the national, but also at the international level. The implementation of optimal financing models based on innovative methods of the educational process and rehabilitation synthesis in the best practices of the special structural divisions of inclusive higher education institutions functioning should become a priority for achieving the strategic priorities of the state.

In the fourth chapter «Institutionalization of inclusive higher education in the context of ensuring the socio-economic function of the state» the need for the inclusive education institutionalization in the context of ensuring the socio-economic function of the state is highlighted and it is established that the functions of the state determine the system mechanism of the social tools and economic levers of the inclusive education institutions in the implementation of the state policy and socialization of human capital.

The management system at the regional level in the inclusive higher education institutionalization environment through the creation of an inclusive educational hub as a special innovative format of the education institutionalization at the regional level was highlighted in the work. The structure of the inclusive educational hub as a subject of economic relations at the regional level is important, as it allows to

effectively organize and to manage various processes that are carried out within the framework of educational, rehabilitation, scientific and production platforms.

As the basis of the recommended model, the study proposed mechanisms for the formation of human and intellectual capital based on professional socio-psychological socialization with the help of inclusive higher education, which integrates financial-economic, social-psychological and moral relationships and is in the legal field of the education system of Ukraine. That is why the formation, growth, and preservation of human capital in the state are decided by ensuring favorable conditions for living, studying, improving health, and working. The quality of creating such conditions depends on the level of socio-economic development of the country, which is completely directly dependent on the successful activity of economic entities due to the qualitative characteristics of human capital as a resource. Motivation in the conditions of inclusive higher education and improving the quality of human capital is reflected by the model of stimulating the work of scientific and pedagogical workers in the higher education.

In the fifth chapter «The concept of the inclusive higher education institutionalization of the national economics» the fundamental principles of the inclusive educational institutionalization environment of the national economics, which determine the development of inclusive educational institutions, are proposed. The inclusive educational environment institutionalization of the national economics gives rise to the strategy of Ukraine's integration into the European economic, social and political environment, which highlights the pragmatic mechanism of the inclusive education formation in the context of international relations and the impact of global economic processes on the educational environment and the determination of European benchmarks for modeling the processes of internationalization and institutionalization of inclusive educational capital investment space of the national economics, adaptation of domestic practices to these European guidelines.

In the study, the inclusive educational environment institutionalization of the national economics is expressed through modern society, which sets numerous barriers on the way to the development and professional formation of a person with

special needs. The development of the educational institutions economic resilience, the creation of a powerful platform of socio-psychological support and an accessible educational environment, which will provide for the formation of worldview, rehabilitation, educational and professional platforms for the development, growth and acquisition of a new profession of the students, should be an important direction of the inclusive educational institution activity.

The global guidelines for the inclusive education institutionalization and the adaptation of the national economics to them in the modern conditions, showed the strategic trends of the development of inclusive education at the current stage of the development of the global educational environment, which made it possible to highlight the main criteria that are relevant for the institutionalization of inclusive education in Ukraine, are singled out in the scientific work. As a result of the conducted research, it was found that the main problem faced by the government in the implementation of inclusive education can be called the reluctance of society to accept the new phenomenon and the lack of funds. The success of the inclusion implementation in Ukraine largely depends on the competent use of a whole complex of pedagogical, psychological, economic resources, etc. It is obvious that the development of inclusive education in our country will be ineffective if foreign experience is only formally transferred to the existing conditions of education development in Ukraine. Only the correlation of the realities and practices of domestic inclusion with the theoretical and methodological foundations of European educational integration will contribute to the formation and development of Ukrainian inclusive education.

In this study, an economic-mathematical model for the assessment of capital investments of educational state institutions is proposed, which is implemented with the help of the Excel application program package and provides a mechanism for stimulating members of the academic community of the educational institution subjects, through the introduction of an allowance for the inclusiveness of the educational institution capital investments itself. The allowance is calculated depending on the form of ownership to which the educational institution belongs. The

mechanism for forming the rating and allowance for the inclusiveness of capital investments can be used as a source of management decision-making to increase scientific innovative efficiency and opportunities for inclusive capital investments in educational institutions of regional and national significance. It is possible to determine the rating of the best educational institutions with the help of an economic-mathematical model, that effectively use their own financial resources and innovative and scientific potential in the conditions of creating inclusiveness, accessibility and the spread of EU values in the field of higher education for subjects receiving educational services and listeners who are war veterans, and who will improve their qualifications, undergo retraining and training in educational and rehabilitation institutions and classical institutions of higher education of Ukraine.

The results, obtained by the author, were tested and brought to the level of specific methodological and practical recommendations, which were used to achieve an effective economic paradigm of the inclusive education institutionalization in the work of the Committee on Economic Development of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Department of Humanitarian Budget Expenditures of the Ministry of Finance of Ukraine, the Department of Financial and of economic development of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Kamianets-Podilsky District Council, the Executive Committee of the Kamianets-Podilskyi City Council, the Ternopil Educational and Rehabilitation Center of the Ternopil Regional Council and the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation.

Key words: economic paradigm, inclusive education, higher education, inclusive higher education, institutionalization, institution of higher education, national economics, inclusive educational environment, society subject, person with disabilities, inclusive socio-economic environment, macroeconomic factors, financing model, specialized inclusive higher education, educational environment synthesis, efficiency of the financing evaluation, synthesis of rehabilitation, social instruments, economic levers, institutions, human capital, socio-economic prerequisites, global orientations, economic-mathematical modeling, capital investments efficiency.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. **Тріпак М.М.** Соціально-економічні детермінанти діяльності інклюзивних інституцій в умовах глобалізації: монографія. Кам'янець-Подільський: ТНЕУ, 2020. 277 с. (17,3 д.а.).
2. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / за заг. ред.: **М. Тріпака**, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський: ЗУНУ.2022. 457 с. (28,6 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено феноменологію розвитку інклюзивного соціуму та соціалізацію людського капіталу в умовах інклюзії, а також опрацьована методика фінансування державних інклюзивних освітніх інституцій в умовах соціально-культурної та оздоровчої реабілітації студента - 5,35 д.а.).
3. Belyalov T., **Tripak M.**, Popil Y., Romanova V., Vilchynska O., Serdiuk O. The impact of university education on economic development countries. *AD ALTA. Journal of interdisciplinary research*. 2021. 11(2). P. 66–70. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: розкрито теоретичні, прагматичні та інституціональні засади впливу університетської освіти на економічний розвиток країни - 0,1 д.а.). (Наукометричні бази: *Web of Science*).
4. **Tripak M.**, Vasyliuk T., Pysarevska O., Razmolodchykova I., Melnyk R. Development of the concept of training students with special educational needs in institutions of higher education. *Revista Eduweb*. 2022. 16 (3). P. 134–145. (0,7 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено основні економічні концепції та методологію підготовки студентів з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти - 0,3 д.а.). (Наукометричні бази: *Web of Science*).
5. Prodanchuk M., **Tripak M.**, Hutsalenko L., Myskiv L., Shevchuk N. Organization aspects of the integrated reporting formation. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. No 5 (40). P. 110–119. (0,6 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено основні економічні концепції

звітності в інклюзивних закладах вищої освіти та соціальної відповідальності бізнесу – 0,15 д.а.). (Наукометричні бази: *Web of Science*).

6. Nahorna O., Lytovchenko S., **Tripak M.**, Serhienko T., Khmil I. Providing inclusive learning at higher school. *Conhecimento & Diversidade*. 2023. 15 (37) P. 193–209. (1 д.а., особистий внесок здобувача: опрацьовано в науковій роботі аналіз ключових засад формування інклюзивного навчання у вищій школі з використанням досвіду розвинутих держав та його упровадження в національну економіку. Також виокремлено думку, що забезпечення інклюзивної освіти є актуальним для соціальної політики будь-якої країни, оскільки відіграє значну роль у забезпеченні розвитку людського капіталу та демографічної політики – 0,35 д.а.). (Наукометричні бази: *Web of Science*).

7. **Тріпак М.М.** Соціально-економічні та організаційні аспекти функціонування спеціалізованого інклюзивного вузу в національному освітньому просторі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Випуск 5 (127). С. 32–37. (обсяг – 0,31 д.а.).

8. **Тріпак М.М.** Джерела фінансування інклюзивного ВНЗ: пріоритетність місцевих або центрального бюджету. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 4. С. 145–151. (обсяг – 0,4 д.а.).

9. **Тріпак М.М.** Моніторинг фінансового стану інклюзивного вузу. *Інноваційна економіка*. 2017. С. 212–218. (обсяг – 0,4 д.а.).

10. **Тріпак М.М.** Вплив моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах інклюзії. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 14–21. (обсяг – 0,44 д.а.).

11. **Тріпак М.М.**, Коркушко О.Н. Прагматизм економічної ефективності використання матеріально-технічної бази інклюзивного вузу. *Приазовський економічний вісник*. 2018. №2 (07). С. 40–46. (0,4 д.а., особистий внесок здобувача: проведено економічний аналіз матеріально-технічної бази інклюзивної освітньої установи та фактори впливу на основні показники її зростання і використання – 0,25 д.а.).

12. **Тріпак М.М.** Соціальна реабілітація соціуму у спеціальних державних установах в умовах глобальної інклюзивної економіки. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. №3. С.88–92. (обсяг – 0,3 д.а).

13. **Тріпак М.М.** Моделювання видатків інклюзивного вищого навчального закладу. *Світ фінансів*. Тернопіль, 2018. № 2 (55). С.78–89. (обсяг – 0,7 д.а).

14. **Тріпак М.М.** Оптимізація видатків кошторису інклюзивного вищого навчального закладу в умовах соціальної моделі оздоровчої реабілітації. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. Київ, 2018. №14. С. 68–84. (обсяг – 1 д.а).

15. **Тріпак М.М.** Економічна соціалізація моральності в умовах соціально-освітньої інклюзії. *Науковий погляд: економіка та управління*. Дніпро, 2019. №1(63). С. 53–59. (обсяг – 0,4 д.а).

16. **Тріпак М.М.** Соціалізація інклюзивних інституцій та моральності в умовах глобальної економічної системи. *Сталий розвиток економіки*. Хмельницький, 2019. №1 (42). С. 141–147. ISSN 2308-1988. (обсяг – 0,4 д.а).

17. **Тріпак М.М., Шевчук О.В.** Формування інформаційної компетентності майбутніх економістів в умовах інклюзивного навчання. *Науковий вісник*. Ужгород, 2019. Вип. 24 (3). С. 105–109. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено основні методи і прийоми для формування інформаційної компетентності економістів в умовах інклюзивного навчання та досліджено вплив інклюзивного навчання на формування професіоналізму майбутніх фахівців – 0,15 д.а.).

18. **Тріпак М.М.** Економічна модель інклюзивної соціалізації. *Науковий огляд*. № 1 (54). 2019. Київ. С. 35–47. (обсяг – 0,8 д.а).

19. **Тріпак М.М.** Психологія фінансів та стресу суб'єктів соціуму в умовах світової пандемії. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. (1). С. 210-216 (обсяг – 0,4 д.а).

20. **Тріпак М.М., Гарбарець І.А.** Мотивація та менеджмент суб'єкта інклюзивної освітньої інституції в умовах глобального економічного розвитку.

Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 4. С. 157-163. (0,4 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено мотивацію трудової діяльності, тобто, спонукання кадрів до ефективної трудової діяльності, що забезпечує необхідні винагороди і задовольняє наявні потреби; мотивацію стабільної та продуктивної зайнятості; мотивацію розвитку конкурентоспроможності працівника тощо. Репрезентована мотиваційна модель взаємовідносин керівника з науково-педагогічним працівником через методика розрахунку терміну укладання контракту діяльності суб'єкта надання освітніх послуг – 0,25 д.а.).

21. **Тріпак М.М.** Парадигма економіко-математичної моделі рейтингування освітніх інституцій. *Інноваційна економіка*. 2021. №1–2. С. 140–146. (обсяг – 0,4 д.а.).

22. **Тріпак М. М., Shevchuk N. S.** (2021). The paradigm of inclusive economic socialization of human capital in modern conditions. *Scientific bulletin of Polissia*. 1 (20), 28–35. (0,44 д.а., особистий внесок здобувача: розглянуто з економічного погляду багатогранний процес професійної інклюзивної соціалізації соціуму з інвалідністю у системі вищої освіти України – 0,3 д.а.).

23. **Тріпак М.,** Топорівська Я. Оптимізація фінансування державних інклюзивних освітніх інституцій в умовах соціально-культурної та оздоровчої реабілітації. *Економічний аналіз*. 2022. Вип. 32 (2). С. 183–193. (0,63 д.а., особистий внесок здобувача: проведено комплексний системний моніторинг соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації – 0,5 д.а.).

24. **Тріпак М.М.,** Волощук М.Б. Концептуалізація та соціально-економічна наукова проблематика інклюзивної освіти: міжнародне законодавство, досвід ЄС та Україна. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 1. С. 243–251. (0,5 д.а., особистий внесок здобувача: досліджено концептуальні особливості міжнародного законодавства розвитку інклюзивної освіти, виявлено практичну цінність і рекомендації щодо розвитку інклюзивних інституцій у дискурсі розвитку міжнародного права, міжнародної економіки і кейсів міжнародних інституцій – 0,35 д.а.).

25. **Тріпак М.М.**, Тимків А.О. Соціально-економічна роль інклюзивного освітнього хабу. *Економіка України*. 2023. № 6. С. 9–14 (0,8 д.а., особистий внесок здобувача: визначено структуру інклюзивного освітнього хабу як соціально-економічного феномену. На основі цього встановлено соціальну роль і економічне значення інклюзивного освітнього хабу як форми інституціоналізації інклюзивної освіти. – 0,65 д.а.).

26. **Тріпак М.**, Тимків А. Соціальний феномен інституціоналізації інклюзивної освіти. *Інклюзія і суспільство: науковий журнал*. 2023. Вип 1. С. 36–46. (0,7 д.а, особистий внесок здобувача: визначено особливість інклюзивної освіти з погляду соціального інституціоналізму інклюзивної освіти – 0,5 д.а.).

27. Гапоненко Л., **Тріпак М.**, Федорчук В., Чаркіна О. Психологічні передумови емоційної дезадаптації сучасних студентів. *Наукові перспективи*. 2023. Вип. 5 (35). С. 749–763. (0,9 д.а., особистий внесок здобувача: проведено комплексне дослідження передумов емоційної дезадаптації студентів віком від 17 до 22 років, які навчаються у Криворізькому державному педагогічному університеті та Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» - 0,3 д.а.).

28. Марчук І.П., **Тріпак М.М.**, Петруха С.В., Лаврук О.В., Тимків А.О. Інклюзивність контингенту здобувачів як елемент формульного фінансування закладів вищої освіти. *Інклюзія і суспільство: науковий журнал*. 2023. Вип. 3. С. 12–19. (0,44 д.а, особистий внесок здобувача: запропоновано перспективи необхідності адаптації системи фінансування ЗВО з урахуванням коефіцієнту інклюзивності і ефективності інклюзивної освіти. – 0,2 д.а.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

29. Юрій С.І, Дем'янишин В.Г., Кириленко А.Ю. Бюджетна система: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с. (39 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено основи бюджетного устрою та бюджетної системи; сутність державного бюджету України та його призначення; засади розмежування видатків між окремими ланками бюджетної системи; бюджетне право та

фінансування державних інституцій, в тому числі закладів вищої освіти; кошторисне фінансування та бюджетна класифікація видатків державних інституцій, в тому числі видатків закладів вищої освіти – 4,62 д.а.).

30. **Тріпак М.М.,** Жиляк Н.В. Соціально-економічні механізми соціалізації студентів інклюзивного коледжу в умовах євроінтеграційних тенденцій та цінностей. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Київ, 2021. Вип. 83. С.71–76. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено соціально-економічні механізми соціалізації суб'єктів освітніх державних інституцій та проблеми інклюзивної освіти у створенні позитивного іміджу вищих навчальних закладів, зокрема навчально-реабілітаційних як у глобальному, так і національному освітньому просторі, що є визначальним чинником людського розвитку в сучасному глобалізованому світі – 0,2 д.а.).

31. **Тріпак М.М.,** Сторожук Н.Р. Психологія фінансово-економічного стресу суб'єктів інклюзивних державних інституцій в умовах глобальної світової пандемії. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Київ, 2020. Вип. 28. С. 87–96. (0,6 д.а., особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретично-прагматичні постулати фінансово-економічної, психологічної та соціально-реабілітаційної інклюзивної доктрини спеціалізованих інституцій України, які відображають інклюзивну діяльність в соціально-економічній системі державної установи та її місце і роль у глобалізаційних процесах. – 0,45 д.а.).

32. **Тріпак М.М.** Безпека інклюзивної вищої освіти в умовах війни: виклики та рішення. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 лист. 2022 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2022. С. 271–274. (0,2 д.а.).

33. **Тріпак М.М.,** Волощук М.Б. Психологічні бар'єри у комунікації та взаємодії з людьми з інвалідністю. *В подоланні соціальних та культурних викликів: Європа разом з Україною: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м.

Київ, 18-19 травня 2022 р.). Київ, 2022. С. 252–257. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено соціалізацію суб'єктів освітніх державних інституцій та проблеми інклюзивної освіти у вищих закладах освіти, зокрема навчально-реабілітаційних – 0,1 д.а.).

34. **Тріпак М. М.**, Toporivska Y. V. The influence of morality on the economic behavior of a subject of the society in the conditions of inclusion. *Інклюзія і суспільство*. Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 1. С. 15–21. (0,4 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено вплив моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в сфері інклюзивних процесів – 0,25 д.а.).

35. **Тріпак М.**, Левицький В. Організація оплати праці працівників державних органів в період воєнного стану. *Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану: збірник міжнар. наук.-практ. форуму* (м. Кам'янець-Подільський, 20-21 жовтня 2022 р.). Кам'янець-Подільський, 2022. С. 10–11. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено економічні категорії впливу на фонд оплати праці в умовах воєнного часу – 0,1 д.а.).

36. **Тріпак М. М.** Прагматика та реалії інклюзивної економіки в Україні. *Інклюзивна економіка*. 2023. № 2. С. 40–47. (0,44 д.а.).

37. **Тріпак М.**, П'ятницький О. Перспективи розвитку цифровізації економіки України. *Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану: збірник міжнар. наук.-практ. форуму* (м. Кам'янець-Подільський, 20-21 жовтня 2022 р.). Кам'янець-Подільський, 2022. С. 188–190. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено сутність цифрової економіки в сучасних умовах – 0,1 д.а.).

38. **Тріпак М.М.** Гуменюк І.Л., Шевчук О.В. Роль дистанційного навчання у формуванні цифрової компетентності викладачів у ЗВО України. *Інклюзія і суспільство*. 2022. № 2. С. 20–24. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено сутність цифрової компетенції викладача у ЗВО України – 0,2 д.а.).

39. **Тріпак М.,** Линда І. Роль електронного врядування для впровадження інновацій у розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення держави. *Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану: збірник міжнар. наук.-практ. форуму* (м. Кам'янець-Подільський, 20-21 жовтня 2022 р.). Кам'янець-Подільський, 2022. С. 186–188. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено сутність і значення територіальної громади в умовах воєнного стану – 0,1 д.а.).

40. **Тріпак М. М.,** Столяренко О. Б. Методологічні засади наукових досліджень у психології фінансів в умовах інклюзивних державних інституцій. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій в XXI столітті: зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф.* (Ізмаїл, 27 січ. 2023 р.). Ізмаїл, 2023. С. 18–20. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: розкрито методологію і прагматику психології фінансів в системі інклюзивної інституціоналізації – 0,1 д.а.).

41. **Тріпак М.М.,** Волощук М.Б. Проблеми розвитку інклюзивної освіти та інклюзивних інституцій у системі ЗВО. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат: матеріали III всеукр. міждисц. наук.-практ. конф. з міжн. участю* (м. Тернопіль, 23-24 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 289–294 . (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено сутність інклюзивної освіти в системі національної економіки – 0,2 д.а.).

42. **Тріпак М.М.,** Тимків А.О. Розвиток психомоторики у дітей з особливими освітніми потребами. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали VII міжнар.наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 19-20 трав. 2023 р.* Кам'янець-Подільський, 2023. С. 270–272. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено розвиток психомоторики у суб'єктів соціуму з інвалідністю – 0,1 д.а.).

43. **Тріпак М.М.,** Федорчук В.М. Множинний інтелект у контексті студентоцентричного підходу до навчання. *Інновації партнерської взаємодії*

освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали VII міжнар.наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 19-20 трав. 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2023. С. 272–274 (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: визначено сутність та місце студентоцентризму в інклюзивній освітній установі – 0,1 д.а.).

44. **Тріпак М.М.**, Слободян В.Д. Професія бухгалтера в контексті людей з фізичними обмеженими можливостями. *Вектор Поділля*. Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 4. С.120–129. (0,6 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено робоче місце майбутнього економіста, фінансиста та бухгалтера з інвалідністю в системі національної економіки – 0,4 д.а.).

45. **Тріпак М.М.**, Шевчук О.В. Компетентність та компетенція: термінологічний парадокс. *Внесок молодих вчених у соціально-економічний розвиток західного регіону: матеріали наук.-практ. форуму*. (м. Кам'янець-Подільський, 25 лют. 2021 р.). Кам'янець-Подільський, 2021. С.152–154. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено сутність компетенції та компетентності в умовах інституціоналізації інклюзивної освіти – 0,1 д.а.).

46. **Тріпак М.М.** Основи вишколу психології фінансів інклюзивних інституцій в умовах світової пандемії. *Вектор Поділля*. Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 3. С. 7–23. (1 д.а.).

47. **Тріпак М.М.**, Shevchuk N.S. The paradigm of economic socialisation of an inclusive University. *Вектор Поділля: Кам'янець-Подільський, 2020. Вип.3. С. 23–37. (0,9 д.а., особистий внесок здобувача: виокремлено парадигму економічної соціалізації суб'єктів соціуму інклюзивного ЗВО – 0,5 д.а.).*

48. **Тріпак М.М.**, Топорівська Я.В. Парадигма соціальної інклюзії в країнах Європи та країнах пострадянського періоду. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали IV міжнар.наук.-практ. конф.* (м. Кам'янець-Подільський, 21-22 трав. 2020 р.). Кам'янець-Подільський, 2020. С. 199–203. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: вивчено та впроваджено

вишкіл соціальної інклюзії в країнах Європи та країнах пострадянського періоду – 0,2 д.а.).

49. **Тріпак М.М.,** Гарбарець І.А. Генезис спеціальних інклюзивних інституцій в сучасних умовах. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали IV міжнар.наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 21-22 трав. 2020 р.). Кам'янець-Подільський, 2020. С. 27–31. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: визначено концепцію і розвиток спеціальних інклюзивних інституцій в сучасних умовах. – 0,2 д.а.).*

50. **Тріпак М.М.,** Гарбарець І.А. Психологія фінансово-економічної діяльності інклюзивного коледжу у сфері оздоровчої парадигми. *Психічне здоров'я персоналу освітніх організацій та його профілактика: матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Кам'янець-Подільський, 05 груд. 2019 р.). Кам'янець-Подільський, 2020. С. 74–82. (0,5 д.а., особистий внесок здобувача: визначено методу фінансово-економічної діяльності за допомогою математичної моделі інклюзивного ЗВО у сфері оздоровчої реабілітації – 0,4 д.а.).*

51. **Тріпак М.М.** Економічна парадигма соціалізації інклюзивних вузів. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 19-20 квіт. 2019. р.). Кам'янець-Подільський, 2019. С.80–85. (0,31).*

52. **Тріпак М.М.,** Боровисюк Т.В. Прагматика якості освітньої діяльності в умовах спеціального закладу вищої освіти. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 19-20 квіт. 2019. р.). Кам'янець-Подільський, 2019. С.221–224 (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: розкрито методологію якості освітньої діяльності в умовах спеціального закладу вищої освіти – 0,1 д.а.).*

53. **Тріпак М.,** Гуменюк І. Прагматизм діяльності навчально-реабілітаційного коледжу: парадигма фахової передвищої та вищої освіти. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: збірник тез доп. III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 4-5 жовт. 2019 р.).* Запоріжжя, 2019. С. 263–266. (0,2 д.а., особистий внесок здобувача: охарактеризовано спеціальний заклад вищої освіти в умовах розвитку вищої та передвищої інклюзивної освіти – 0,1 д.а.).

54. **Тріпак М.М.** Парадигма інклюзивної економіки України. *Вектор Поділля: Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 1. С.7–18. (0.7 д.а.).*

55. **Тріпак М.М.** Соціально-оздоровча реабілітація в умовах оптимізації видатків інклюзивного коледжу. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. м. Кам'янець-Подільський, 19-20 квіт. 2019 р. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 19–25. (0,4 д.а.).*

56. **Тріпак М.М.,** Боровисюк Т.В. Парадигма діяльності спеціального навчально-реабілітаційного закладу в умовах адаптації інклюзії та Закону України «Про вищу освіту». *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Кам'янець-Подільський, 24-25 квіт. 2017 р. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 129–135. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: розкрито методологію якості освітньої діяльності в умовах спеціального закладу вищої освіти – 0,2 д.а.).*

57. **Tripak M.M.,** Shevchuk N.S. Transparency of reporting information. *Kierunki rozwoju Rachunkowości. Praca zbiorowa. University of Gdańsk. IUS PUBLICUM, Katowice, 2021. pp. 305–327. (1,4 д.а., особистий внесок здобувача: опрацьовано інноваційний механізм фінансової звітності в освітній діяльності спеціального закладу вищої освіти – 0,9 д.а.).*

58. **Тріпак М.М.,** Валіцька Л.О., Праскова Л.В. Ефективність та оптимізація фінансування видатків вищого навчального закладу в умовах

інклюзії. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Кам'янець-Подільський, 24-25 квіт. 2017 р. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 31–35. (0,3 д.а., особистий внесок здобувача: опрацьовано оптимізацію фінансування видатків спеціального закладу вищої освіти – 0,2 д.а.).

59. **Tripak M.**, Toporivska Ya. Business game is an innovative pedagogical approach for teaching in institutes of high education. *Young scientist: 8TH International Conference of Young scientists of the Euroregion's Neisse Higher Schools in Jelenia Gora II*. Redakcja naukova: Aneta Salus. Jelenia Gora, 2014. P. 208–215. (0,44 д.а., особистий внесок здобувача: опрацьовано інноваційно-навчальний підхід підготовки студентів економічних спеціальностей спеціального закладу вищої освіти – 0,3 д.а.).

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВЕФ – Всесвітній економічний форум

ВНП – валовий національний продукт

ВООЗ – Всесвітньої організації охорони здоров'я

ВРУ – Верховна Рада України

ДССУ – Державна служба статистики України

ЄК – Європейська комісія

ЄР – Європейська рада

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗО – заклад освіти

НТП – науково-технічний прогрес

ООП – особливі освітні потреби

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ЗМІСТ

ВСТУП.....	33
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ	
ЕКОНОМІЦІ.....	
1.1. Теоретико-економічні засади розвитку інклюзивної освіти та об’єктивна необхідність її інституціоналізації.....	53
1.2. Методологічне забезпечення дослідження інституціоналізації інклюзивної вищої освіти.....	83
1.3. Інституціоналізація інклюзивної освіти національної економіки	107
Висновки до 1 розділу	128
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЙОГО	
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ.....	
2.1. Організаційно-методичні підходи та генезис концепцій оцінювання інклюзивного освітнього та соціо-економічного простору.....	131
2.2. Моніторинг стану розвитку інклюзивної освіти національної економіки	152
2.3. Аналіз механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти національної економіки	166
2.4. Макроекономічні чинники ефективності інституціоналізації інклюзивної освіти	192
Висновки до 2 розділу	208
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ ФІНАНСУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ	
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	
3.1. Засади фінансового забезпечення державних спеціалізованих закладів вищої освіти.....	213
3.2. Структура фінансового забезпечення інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти.....	242

3.3. Оцінка результативності фінансування спеціалізованої інклюзивної вищої освіти в умовах синтезу освітнього процесу та реабілітації	261
Висновки до 3 розділу	279
РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	283
4.1. Соціальний інструментарій та економічні важелі інститутів інклюзивної вищої освіти у реалізації державної політики	283
4.2. Управління та інституціоналізація інклюзивної вищої освіти на регіональному рівні.....	303
4.3. Соціально-економічні передумови інституціоналізації інклюзії людського капіталу	316
Висновки до 4 розділу	339
РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	343
5.1. Фундаментальні засади інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки	343
5.2. Глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної вищої освіти та адаптації до них національної економіки.....	362
5.3. Моделювання ефективності капіталовкладення для інституціоналізації інклюзивної вищої освіти в національній економіці.....	403
Висновки до 5 розділу	417
ВИСНОВКИ.....	420
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	429
ДОДАТКИ.....	459

ВСТУП

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлюється змінами та реформуванням системи сучасної освіти та науки у напрямку до розвитку освітнього простору, наукових досліджень, зміни парадигм у методології навчання і викладання, взаємовідносин учасників освітнього процесу, взаємодії зі здобувачами з особливими освітніми потребами, сучасного соціально-економічного розвитку та управління процесами інституціоналізації інклюзивної освіти. У сфері управління та адміністрування, економіки і фінансів, професійного навчання, інклюзивна освіта займає чільне місце у парадигмі соціально-економічного, соціально-психологічного, комунікативно-інформаційного та культурного розвитку соціуму. У сучасному світі, де національна економіка і освіта перебувають у стані постійного розвитку, неухильно зростає важливість інституціоналізації інклюзивної освіти.

Дослідження у сфері інклюзивної освіти часто зосереджуються на педагогічних аспектах, тоді як інклюзія у контексті соціально-економічного розвитку залишається менше дослідженою. Значущим є питання становлення особистості та її трансформація у людський капітал для національної економіки в умовах модернізації глобальних економічних відносин. Нині країни розробляють унікальні стратегії інклюзивної освіти, що враховують соціальні, правові, політичні та економічні особливості. Перехід від сегрегаційної до інклюзивної моделі відбувається під впливом криз, підтверджуючи значимість освіти у цьому процесі, роль якої часто залишається недооціненою. Саме тому питання ефективної інтеграції інклюзивної освіти в соціально-економічні системи та використання її у формуванні людського капіталу потребують подальшого дослідження та розробки. А повноцінне розв'язання завдань інституціоналізації інклюзивної освіти в соціо-економічному середовищі потребує поглибленого дослідження економічної парадигми розвитку освітнього простору в Україні.

Наукові здобутки зарубіжних учених є вагомим внеском у теорію, методологію й організацію функціонування соціалізації суб'єктів інклюзивної освіти та економічної парадигми розвитку освітянського простору (Г. Беккер, М. Гердеген, С. Кузнець, П. Самуельсон, Р. Масгрейв, Д. Чеккі, Т. Шульц). Серед вітчизняних учених відзначаємо науковий доробок В. Андрущенко, В. Андрієнка, Н. Антонюк, С. Альохіної, М. Алексеєвої, Є. Агафоновой, Т. Боголіб, Є. Бойка, О. Васирика, В. Волес, Т. Гребнева, А. Гошка, Л. Гриневич, Г. Дмитренка, В. Журавського, Т. Затонацької, І. Іващук, А. Крисоватого, І. Каленюка, П. Ковалья, О. Краєвської, В. Князева, С. Королук, Т. Лев, Ю. Лисенко, С. Миронової, В. Моляко, О. Мороза, Н. Мусис, О. Навроцького, В. Новікова, К. Павлюк, В. Федосова, В. Шпотенка, Т. Шинкаренко, С. Юрія, М. Яструбського. Теоретико-методологічним підґрунтям професійної підготовки педагогів щодо психолого-педагогічної взаємодії і системної професійно-педагогічної підготовки до діяльності освітніх державних інституцій в умовах інституціоналізації інклюзивного освітнього середовища стали наукові праці О. Глоби, А. Колупаєвої, І. Малишевської, О. Мартинчук, С. Миронової, Л. Савчук, Ю. Сафонова, М. Супруна, О. Таранченко, В. Тарасун, О. Тоцької, Г. Троцько, С. Федоренко, Л. Хомич, А. Шевцова, М. Шеремет, Н. Шматко.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали фундаментальні праці з проблем економічної парадигми розвитку інституціоналізації освітніх державних інституцій, економіки та управління національним господарством (Р. Августин, А. Васіна, А. Гречан, Т. Гребнева, О. Десятнюк, Т. Желюк, В. Журавський, Т. Затонацька, А. Крисоватий, В. Кифяк, І. Каленюк, П. Коваль, Н. Кравчук, В. Лагодієнко, Т. Лев, Ю. Лисенко, А. Мельник, Г. Монастирський, С. Надвиничний, Б. Погріщук, В. Панасюк, П. Пуцентейло, К. Павлюк, Ю. Сафонов, Б. Семак, О. Тоцька, М. Шкільняк); з проблем розвитку економічної глобалізації та вивчення цього феномена стали праці провідних дослідників усього світу: Б. Баді, Д. Беннета, Б. Бійана, Р. Гаусмана, Ф. Джеймсона, Р. Дорнбуша, М. Кевіна, Т. Лейна, Р. Маккінона, К. Робертсона, Д. Стігліца, М. Шемаї та ін.

Попри значну увагу та вагомі здобутки теоретиків та практиків щодо економічної парадигми інклюзивної освіти в глобальному середовищі за допомогою інституціоналізації в освітньому просторі, нерозв'язаним є питання визначення впливу процесів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти на розвиток національної економіки в сучасних умовах, що й обумовлює актуальність дисертаційного дослідження «Економічна парадигма інституціоналізації інклюзивної освіти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження є складовою частиною комплексних програм науково-дослідницької роботи Західноукраїнського національного університету: «Національна концепція екобезпеки суспільства та інклюзія циркулярної економіки в умовах пандемії» (державний реєстраційний номер 0121U109485); «Формування та реалізація фінансової політики сталого розвитку України» (державний реєстраційний номер 0116U002629), у підготовці розділу «Дохідна база місцевих бюджетів України»; «Психодидактичні технології освітніх взаємодій та їх розвивальний потенціал» (державний реєстраційний номер 0119U101004), у підготовці розділу «Інструментально-психологічне забезпечення циклічної вчинкової організації модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо управління інклюзивною вищою освітою в системі національної економіки. Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- сформулювати теоретико-економічні засади розвитку інклюзивної освіти та об'єктивну необхідність її інституціоналізації;
- визначити сталий розвиток і проблеми інституціоналізації інклюзивної освіти національної економіки;
- виокремити методологічне забезпечення інституціоналізації інклюзивної освіти;

- опрацювати генезис і виокремити організаційно-методичні підходи відповідних концепцій оцінювання інклюзивного освітнього та соціо-економічного простору;
- провести моніторинг стану розвитку інклюзивної освіти національної економіки та макроекономічних чинників, які впливають на формування інклюзивного освітнього простору;
- проаналізувати механізми інституціоналізації інклюзивної освіти національної економіки;
- визначити соціально-економічні механізми соціалізації суб'єктів інклюзивних інституцій в сучасних умовах;
- обґрунтувати відповідні засади фінансового забезпечення державних спеціалізованих закладів вищої освіти;
- проаналізувати структуру фінансового забезпечення інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти;
- оцінити результативність фінансування спеціалізованої інклюзивної вищої освіти в умовах синтезу освітнього процесу та реабілітації;
- встановити соціальний інструментарій та визначити економічні важелі інститутів інклюзивної вищої освіти у реалізації державної політики
- визначити регіональний аспект управління та інституціоналізації інклюзивної вищої освіти
- встановити соціально-економічні передумови інституціоналізації інклюзії людського капіталу;
- охарактеризувати фундаментальні засади інституціоналізації інклюзивної соціалізації людського капіталу;
- визначити глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної вищої освіти та адаптації до них національної економіки;
- сформулювати модель ефективності капіталовкладення для інституціоналізації інклюзивної вищої освіти у національній економіці.

Об'єктом дослідження є процес управління інклюзивною вищою освітою у системі національної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні й прикладні засади інституціоналізації інклюзивної вищої освіти.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні застосовано комплексні форми та інструменти наукового аналізу, зокрема гіпотезу, концепцію та теорію, щоб забезпечити глибоке та всебічне розуміння цього процесу інституціоналізації інклюзивної освіти.

Історичний метод обґрунтування теорії еволюційної економічної генетики та еволюцію ролі освіти у соціально-економічному розвитку дозволив відобразити значне трансформування функцій освіти від ранніх етапів людської цивілізації до сучасності.

Використовуючи методи діалектичної логіки, сформовано основні підходи до розуміння інклюзивної освіти як фундаментальної категорії нооекономіки.

Використання діалектичного методу в дослідженні економічної парадигми інклюзивної освіти сприяло глибокому аналізу та систематизації категорійно-понятійного апарату, важливого для всебічного висвітлення наукової проблематики.

Застосування системного підходу у дослідженні інклюзивної освіти дозволило розглянути її не як ізольований феномен, а як важливу складову у ширшому контексті соціально-економічного розвитку суспільства.

Використання структурного аналізу сприяло виявленню комплексної взаємодії між процесом інституціоналізації соціальної інклюзивності особистості та ключовими елементами економічної системи, включно з економічними відносинами, фінансовими потоками, а також загальними процесами соціально-економічного розвитку на рівні держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств, і індивідуальних особистостей.

Соціологічні методи дослідження, зокрема опитування (анкетування, інтерв'ю), спостереження, експерименти та експертні оцінки дозволили зібрати важливі дані про соціальні аспекти інклюзивної освіти та її вплив на

індивідуальний розвиток особистості у контексті спеціалізованих навчальних закладів.

Використання майданчикових досліджень у Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» дозволило комплексно оцінити ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти, зокрема, через моніторинг соціально-економічних та організаційних аспектів діяльності закладу.

Методи емпіричного та компаративного аналізу в науковому дослідженні відіграли ключову роль у здійсненні глибокого та всебічного аналізу стану та перспектив розвитку інклюзивної освіти в контексті національної економіки України.

З метою обґрунтування та оптимізації процесів інтернаціоналізації та інституціоналізації в освітніх інституціях, в науковій роботі було використано методи економіко-математичного моделювання. Такі методи дозволили кількісно оцінити вплив різних чинників на ефективність освітнього процесу та інвестиційну привабливість освітніх установ, забезпечуючи тим самим науково обґрунтовану основу для прийняття управлінських рішень.

Поряд із описаними методами та підходами до дослідження економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти в дисертації використано такі принципи наукового пізнання, як-от: принцип системності та послідовності; принцип наукової обґрунтованості; принцип етичності; принцип об'єктивності; принцип репрезентативності; принцип фундаментальної ролі практики.

Інформаційною базою дослідження є закони України, інші нормативно-правові акти України і зарубіжних держав, статистична інформація Міністерства освіти і науки України, Рахункової палати України, Державної служби статистики України, Державної аудиторської служби України, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва і розвитку, інших міжнародних організацій, звіти науково-дослідних центрів та установ, рекомендації експертів, підручники, навчальні посібники, монографії, статті й інші праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що

Вперше:

- розроблено організаційно-економічний механізм інтеграції освіти, науки, реабілітації й індивідуального виробництва, з метою створення інклюзивного освітнього хабу, як найприйнятнішої форми інституціоналізації для інклюзивної освіти, обумовленої сьогоднішніми тенденціями розвитку суспільства, соціалізації людей з інвалідністю в Україні, що забезпечить надання суб'єктам соціуму з особливими потребами можливості отримати освітні послуги за індивідуальною освітньою траєкторією, розвивати свої навички та здібності, працювати у команді і розв'язувати певні виробничі завдання, а система управління хабу дозволить ефективно організувати та управляти процесами, які здійснюються в рамках освітньої, реабілітаційної, наукової та соціально-виробничої платформ;

- запропоновано економіко-математичну модель стимулювання учасників академічної спільноти, зокрема науково-педагогічних працівників задіяних у системі інклюзивної освіти, яка базується на інтернаціоналізації та інституціоналізації в освітньому середовищі, і може використовуватись для прийняття управлінських рішень щодо мотивації забезпечення інклюзивного розвитку;

- формалізовано прагматичний соціально-економічний механізм фінансування оздоровчої реабілітації, в основі якого покладено розроблену економіко-математичну модель оптимізації видатків, що враховує частоту «бажаних та небажаних» чинників формування інклюзивного середовища національної економіки і дозволить: оптимізувати видатки на охорону здоров'я, реабілітацію; підвищити результативність державного фінансування інклюзивної освіти; створити підґрунтя для соціальної інтеграції та самореалізації людей з особливими потребами, що є особливо важливим в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Удосконалено:

- понятійно-категорійний апарат, через індивідуальний авторський підхід до дефініцій «інклюзивна інституціоналізація», «інклюзивна інституція» та «економічна інституціоналізація вищої освіти», що дозволяє усебічно розкрити наукову проблему інституціоналізації інклюзивної вищої освіти в національній економіці. Зокрема, інклюзивну інституціоналізацію запропоновано розуміти як процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти у напрямі задоволення деякої соціально-суспільної потреби. В свою чергу, інклюзивна інституція – це установа, яка забезпечує інклюзивну модель освіти як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб суб'єктів соціуму, створює позитивний клімат у освітньому середовищі. Синтез даних понять в системі формування соціально-економічної та фінансової парадигми створення і діяльності спеціалізованих інституцій генерує комплексне розуміння економічної інституціоналізації вищої освіти;

- зміст і соціально-економічний механізм діяльності інституцій інклюзивної вищої освіти через визначення їх особливих функцій, що виконуються за допомогою економічних, фінансових та соціальних інструментів, що дозволяє сформуванню основи для нарощення людського капіталу, а відтак економічного потенціалу країни;

- законодавчі ініціативи щодо розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх діяльності з необхідністю включити до переліку показник інклюзивності контингенту здобувачів, що враховуватиме важливі тенденції у соціальному розвитку держави в євроінтеграційних прагненнях та глобальних викликах часу;

- систему соціально-економічного стимулювання, що базується на поєднанні статусно-рейтингової, фінансової, психологічної, інноваційної,

спеціально-інклюзивної продуктивності науково-педагогічних працівників освітніх інституцій через врахування змісту їхньої професійної діяльності та специфіки управління закладом інклюзивної вищої освіти, що дозволяє створити цілісну систему мотивації роботи академспільноти та покращити використання трудового потенціалу в освітньому просторі.

Набули подальшого розвитку:

- організаційно-методичні підходи до оцінки рентабельності інвестицій держави в інклюзивну вищу освіту, які враховують безпосередні фінансові витрати на підготовку кадрів, загальноекономічні вигоди від інтеграції випускників з особливими освітніми потребами в ринок праці;

- напрями трансформації становлення інклюзивної вищої освіти, що дозволило виділити чинники розвитку освітнього середовища та обґрунтувати це у взаємозв'язках із розробленою в роботі концепцією економічних відносин науки, освіти, реабілітації, індивідуального виробництва та соціальної інтеграції суб'єктів соціуму в системі інституціоналізації інклюзивної освіти як соціально-економічного феномену;

- теоретичне і практичне обґрунтування економічних наслідків інституціоналізації інклюзивної вищої освіти як основи формування суспільства рівних можливостей, через здатність отримати ефект синергії завдяки поєднанню міжнародного освітнього права, вітчизняного нормативно-правового забезпечення освіти, юридичної регламентації свобод і прав людини, прав людей з особливими потребами, законодавче забезпечення фінансової автономії закладів освіти та чітке визначення прав усіх інших учасників освітнього процесу;

- характеристика взаємозв'язків соціалізації особистості з особливими потребами в соціо-економічних та психологічних відносинах соціально-економічного розвитку держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств, що дозволяє виокремити механізм впливу інституціоналізації інклюзивної вищої освіти на суб'єкти соціуму як драйвера формування раціональної економічної поведінки;

- функції інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення, що втілюються у системний соціально-економічний процес соціалізації людей з особливими потребами, а це дозволяє сформувати людський капітал, який охоплює увесь специфічний шлях реалізації потенціалу особистості, включаючи соціо-психологічне виховання, культуру власного здоров'я, економічну етику відносин, що корелює з ефективністю діяльності суб'єктів господарювання і залежить від якісних характеристик людського капіталу як ресурсу, що генерується інклюзивними закладами освіти в економіці країни;

- визначення ролі ефективної економічної та соціо-психологічної інституалізації національної економіки та практичне застосування її методологічних можливостей, що зумовлене справедливим забезпеченням розподілу валового внутрішнього продукту між суб'єктами з особливими потребами у соціумі та потребами юридичних та фізичних осіб і держави через перерозподіл фінансових ресурсів між галузями економіки, регіонами, соціальними верствами населення, юридичними і фізичними особами, забезпечуючи при цьому кругообіг фінансових ресурсів і безперервність відтворювального процесу; а також здійснення контролю за процесами формування і використання фінансових ресурсів як на рівні держави, так і на рівні інклюзивної державної інституції;

- організаційно-наукові підходи до розв'язання наукової проблематики фінансової інклюдії і визначення її місця у розвитку суспільства рівних можливостей та інституалізації інклюзивної освіти, що дозволило апробувати комплексну програму психологічного дослідження умов в інклюзивних освітніх інституціях та встановити критерії майбутнього випускника, зокрема, вміння адаптуватися до нового, здатність випереджати події, вміння займати проактивну позицію, а також, оцінити можливості максимального залучення кожного члена суспільства до функціонування фінансової системи, як основи фінансового потенціалу України;

- напрями формування системи фізичної, соціальної, медичної, побутової, трудової, професійної та психолого-педагогічної реабілітації через механізм інституціоналізації інклюзивних закладів вищої освіти, що дозволило довести необхідність та доцільність функціонування спеціальних навчально-реабілітаційних закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців з числа осіб з особливими потребами з освітою як двокомпонентним синтетичним феноменом, елементом якого є якість освіти, як результат діяльності закладу освіти, і особистісна діяльність самого здобувача з особливими потребами;

- система політичних, стратегічних та ресурсних глобальних орієнтирів інституціоналізації інклюзивної освіти в світових економічних відносинах з урахуванням досвіду різних країн, зокрема, дотримання нормативно-правової бази на міждержавному рівні, на державному рівні, на регіональному рівні, на рівні самостійної політики ЗВО, створення інклюзивно-пілотних регіонів, реалізації проєктів для здобувачів з ООП, розробки програми для навчання педагогів, уведення інклюзивної педагогіки до навчальних планів підготовки вчителів, організація курсової перепідготовки для викладачів, індивідуальної підтримки здобувачів, організації освітніх центрів для дітей і дорослих, а також, створення спеціальних структур в ЗВО, навчальні програми і плани для осіб з ООП, інтеграція у професійно-технічні заклади освіти, трирівнева підтримка осіб з ООП, особливі екзаменаційні методики, регулювання питань вступу до ЗВО, фінансова підтримка, що уможливорює їх використання для розвитку інклюзивної освіти України;

- модель формування інклюзивної освіти, що базується на авторському підході інституціоналізації інклюзивного освітнього середовища; напрацьованій економічній, соціальній, педагогічній, психологічній, навчально-методичній практиці; досвіді формування інклюзивного освітнього процесу в європейських країнах і дозволяє підвищити ефективність функціональної діяльності інклюзивних інституцій; забезпечити раціональне використання педагогічних, психологічних, економічних ресурсів з орієнтацією на

національний розвиток; підвищити інституційну спроможність установ вищої освіти розробляти і реалізовувати індивідуальні інклюзивні освітні реабілітаційні програми; створити «безбар'єрне освітнє середовище» в громадах; забезпечити симбіоз дорослої освіти, реабілітації та індивідуального виробництва; стимулювати бізнес до працевлаштування молодих людей з інвалідністю; створювати регіональні хаби та загальнодержавні інклюзивні центри реабілітації, підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, розроблені автором, можуть бути використані для ефективного формування інституціоналізації інклюзивної освіти в глобальному економічному середовищі, створення умов для медичного супроводу реабілітаційного процесу суб'єктів соціуму з особливими потребами, забезпечення соціально-психологічною реабілітацією учасників бойових дій та внутрішньо-переміщених осіб для повної інтеграції їх у соціум, відпочинок та оздоровлення здобувачів освіти з особливими потребами. Дисертаційному дослідженню «Економічна парадигма інституціоналізації інклюзивної освіти» передували наступні наукові роботи: колективна монографія за редакцією автора: «Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні» і одноосібна монографія «Соціально-економічні детермінанти діяльності інклюзивних інституцій в умовах глобалізації», які використовували для підготовки кадрів економічних спеціальностей Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». Наукове дослідження автора стало передумовою до реорганізації і ініціативи створення Кабінетом міністрів України 12 травня 2021 року державного інклюзивного закладу вищої освіти в Україні – Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вийшла друком історична колективна монографія «Віхи зростання: технікум-інтернат, коледж, інститут (1971-2021 рр.)», у якій автор дисертації є керівником авторського колективу.

У рамках проєкту Кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» (SCAES) Міжнародної зимової школи «Соціальні виміри

європейських студій» опрацьовано європейський досвід за інтенсивними курсами- семінарами: «Європейська соціальна політика», «Європейська політика соціальної згуртованості», «Європейські виміри Європейських політичних студій», «Європейська політика соціальних інновацій», «Європейська політика: соціальна модель, «Інклюзивна політика в освіті» (2022-2023 рр., м. Генуя, Італія – м. Київ, Україна.). Під час роботи над дослідженням пройдено міжнародне стажування «Digital Future: Blended Learning» (10 жовтня 2022р. – 30 листопада 2022р.) за Проєктом «DigIn.Net 2 – німецько-українська мережа цифрових інновацій» за підтримки Німецької служби академічних обмінів (DAAD), Університету прикладних наук Анхальт (Hochschule Anhalt, HSA) на базі DUDIZ (німецько-український центр цифрових інновацій). Розглянуто проблеми тематики (Програма міжнародного стажування «Digital Future: Blended Learning») організації змішаного навчання: Методичні аспекти організації змішаного або дистанційного навчання; Цифрові технології комунікації та співпраці; Інструменти для створення цифрового освітнього контенту. Зазначені теми є актуальними та практично цінними в нинішніх умовах і викликах інклюзивної освіти в Україні.

Результати дисертаційного дослідження були ефективно упроваджені в рамках освітньо-наукового проєкту, реалізованого за сприяння Центру українсько-європейської наукової співпраці. Проєкт був всеукраїнським за масштабом і включав організацію та втілення національної програми підвищення кваліфікації з інклюзивної освіти за темою «Інклюзивна освіта та навчання у контексті сучасних трансформацій: психолого-педагогічні аспекти». Програма була спрямована на педагогічних працівників установ дошкільної, середньої, професійної та вищої освіти, а також на асистентів учителів, батьків дітей з особливими освітніми потребами, психологів, соціальних працівників, співробітників освітніх центрів, представників керівництва навчальних закладів, інших осіб, зацікавлених у темі інклюзивної освіти та взаємодії з людьми, які мають особливі освітні потреби (довідка № 194/11(03) від 20.03.2023 р.).

Результати дослідження на базі Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» окреслили пріоритети у провадженні освітніх послуг з професійного навчання молодих людей, у тому числі, з інвалідністю (понад 70% контингенту здобувачів закладу – особи з інвалідністю: здобувачі, які переміщуються на кріслах колісних і ходунках, з порушеннями слуху, зору та з іншими нозологіями), з багатодітних і малозабезпечених сімей, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, які перебувають на повному державному забезпеченні. В Інституті освітній процес інтегрується з наданням здобувачам реабілітаційних послуг.

Апробація даної роботи виокремлює аспекти запровадження методики дослідження, яку показано у п.3.3, що підтверджує проходження реабілітації здобувачів з інвалідністю у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» і на період їхнього навчання передбачає систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання їм допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації й інтеграції в суспільство.

Створення елементів реабілітації у контексті проблеми формування інклюзивного освітнього хабу дає можливість у післявоєнний період забезпечити вирішення завдань із адаптації та нівелювання впливу на організм посттравматичного синдрому, організації соціально-психологічної реабілітації. Результати дослідження упроваджено в освітній процес Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (довідка №110 від 05.04.2023 р.) та Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (довідка № 109 від 07.04.2023 р.).

Підкомітетом з питань взаємодії держави і бізнесу та інвестицій, комітету з питань економічного розвитку Верховної ради України взято до уваги в подальшій законотворчій діяльності рекомендації, які зазначені в розділі наукової роботи у частині розширення сутнісних рамок інституціоналізації інклюзивної освіти до рівня хабу, структура якого є мікросистемою науки та освіти, реабілітації, виробництва, адаптації та соціальної інтеграції в соціально-економічному просторі (довідка № 394/4/7-211 від 31 березня 2023 р.).

Результати дисертаційного дослідження запропоновано застосувати у процесі упровадження подальших регуляторних змін і буде використано для відповідної інформаційно-аналітичної та нормативної роботи *Департаменту видатків бюджету гуманітарної сфери Міністерства фінансів України* з метою визначення основних факторів, що детермінують з діяльністю освітньої інклюзивної інституції в умовах соціально-культурної та оздоровчої реабілітації і становлять структурний базис застосування відповідного економіко-математичного моделювання оптимізації видатків та фінансового забезпечення освітньої інклюзивної інституції (довідка №41010-07-5/3141 від 20.02.2023 р.).

Відділом Департаменту з питань фінансового та економічного розвитку Секретаріату Кабінету Міністрів України прийнято до уваги необхідність реалізації механізму стимулювання учасників академспільноти як суб'єктів освітньої установи через модель інтернаціоналізації та рейтингу закладу освіти за допомогою економіко-математичної моделі. Дана економіко-математична модель може бути використана у визначенні рейтингу кращих закладів освіти, що ефективно використовують інноваційно-науковий потенціал. Також зазначено, що виявлені форми інклюзивної зарубіжної освіти узагальнено у вигляді моделі, критерії якої формують європейські орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти для запровадження їх в Україні (довідка № 2495/0/3-23 від 30.03.2023 р.).

На території Хмельницької області загалом та Кам'янець-Подільського району зокрема діє доволі значна кількість закладів фахової передвищої та вищої освіти. Однак, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-

Подільський державний інститут», створений у 2021 році, відіграє особливу роль. У дослідженні дисертанта проведено моніторинг соціально-економічних та організаційних напрямів діяльності інклюзивної освітньої державної інституції, що дозволило визначити її роль у системі вищої освіти регіону (довідка № 77/01-27 від 22.03.2023 р.). *Виконавчий комітет Кам'янець-Подільської міської ради* виокремлює основні положення дисертації у своїх наказах, розпорядженнях та керується результатами дослідження, що передбачають формування інклюзивного освітнього середовища, встановлення прийнятних соціально-психологічних взаємин, моральні взаємини здобувачів та педагогічного персоналу інклюзивного закладу освіти (довідка № 1/02-05-225 від 20.03.2023 р.).

У дисертаційному дослідженні подані інноваційно-концептуальні здобутки щодо імплементації теоретико-економічних та соціально-економічних парадигм в умовах інституціоналізації інклюзивної освіти, які мають практичне значення і пройшли апробацію під час розвитку створення та осучаснення інклюзивного освітнього простору *Тернопільського навчально-реабілітаційного центру Тернопільської обласної ради* (довідка № 73 від 20.03.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою роботою, у якій викладено авторський підхід до формування теоретичних, методологічних, прагматичних та прикладних засад економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти в умовах сьогодення. Внесок автора в колективно опубліковані праці конкретизовано у списку публікацій. Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження виголошені у формі доповідей та обговорені на науково-практичних конференціях, серед яких:

– *міжнародні*: «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Інновації партнерської взаємодії освіти,

економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (Кам'янець-Подільський, 2018 р.); «Вдосконалення економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи» (Запоріжжя, 2018 р.); «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» (Запоріжжя, 2019 р.); «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (Кам'янець-Подільський, 2019 р.); «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2020 р.); «Перспективи розвитку фінансово-економічного простору України» (Вінниця, 2020 р.); «Забезпечення якості вищої освіти у країнах Європейського Союзу» (Київ, 2020 р.); «Освітологія» (Київ, 2020 р.); «Дослідження ефективності факторів зростання конкурентоспроможності економіки: теорії та пропозиції» (Київ, 2020 р.); «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (Кам'янець-Подільський, 2021 р.); «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України» (Київ, 2021 р.); «Інклюзивна освіта та реабілітація: партнерство, стратегії, методи (український та європейський виміри, Київ, 2021 р.); «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства» (Кам'янець-Подільський, 2021 р.); «Європейські практики міжкультурного діалогу в освіті» (Київ, 2021 р.); «Energy Management of Municipal Facilities and Sustainable Energy Technologies» (2021 р.); «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «У подоланні соціальних та культурних викликів: Європа разом з Україною» (м. Київ, 2022 р.); «Соціальні виміри європейських студій» (м. Київ, 2022 р.); «Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах

воєнного стану» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій в XXI столітті» (Ізмаїл, 2022 р.);

– *всеукраїнські*: «Психічне здоров'я персоналу освітніх організацій та його профілактика» (Кам'янець-Подільський, 2020); «Соціальний капітал як складова людського капіталу: регіональний аспект. Внесок молодих вчених у соціально-економічний розвиток західного регіону» (Кам'янець-Подільський, 2021 р.); «Рівні серед рівних: інноваційні підходи до навчання дітей з особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2021 р.); «Українська освіта: аксіологія європейського вибору» (м. Київ, 2022 р.); «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Особливості управління закладами вищої освіти та освітнім процесом в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2022 р.); «Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформацій: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти» (м. Київ, 2023 р.);

– *інтернет-конференції*: «Проектування індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку педагога» (Біла Церква, 2019 р.); «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування Нової української школи» (Рівне, 2020 р.); «Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.);

– *регіональні*: «Сучасні вимоги до спеціалістів економічної сфери: наукові та практичні підходи» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Економічні чинники розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Студентство і наука, як шлях сталого соціально-економічного розвитку держави» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави» (Кам'янець-Подільський, 2018 р.); «Стратегічні напрямки економічного розвитку України в умовах інклюзії» (Кам'янець-Подільський, 2018 р.); «Економічні аспекти міжнародного стайлінгу: українсько-африканський аспект» (Кам'янець-Подільський, 2018 р.); «Розвиток інклюзивної освіти: досягнення науки та проблеми практики» (Кам'янець-Подільський, 2018

р.); «Сучасні вимоги до спеціалістів економічної сфери: наукові та практичні підходи» (Кам'янець-Подільський, 2018 р.); «Педагогічний досвід організації науково-дослідної роботи студентів в контексті Європейських освітніх програм» (Кам'янець-Подільський, 2019 р.); «Молодіжні підходи до розв'язання економічних проблем» (Кам'янець-Подільський – Львів, 2019 р.); «Молодь і науковий прогрес в соціально-економічному розвитку суспільства» (Кам'янець-Подільський, 2019 р.); «Наука та інновації в умовах пандемії COVID-19» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Роль ООН в сучасному світі» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Фінансова інтеграція: економічні передумови та наслідки (Польща– Україна)» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Проблеми фінансово-господарської діяльності підприємств в умовах пандемії» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Проблеми фінансово-господарської діяльності підприємств в умовах пандемії» (Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Сучасні освітні інновації в умовах змішаної форми навчання» (Кам'янець-Подільський, 2021 р.); «Економічна стагнація: стратегія виходу» (Кам'янець-Подільський, 2021 р.); «Цифровізація обліку та оподаткування: реалії та виклики сьогодення» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Європейські цінності та стратегії у розвитку інклюзивних закладів вищої освіти» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Сучасна парадигма розвитку безперервної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Професійне вигорання та профілактика педагогічних та науково-педагогічних працівників в умовах дистанційного навчання» (Кам'янець-Подільський, 2022 р.); «Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану» (Кам'янець-Подільський, 2023 р.); «Інформаційні технології як домінанта дистанційної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 59 наукових публікаціях, з них: 28–публікації, у яких

відображено основні наукові результати, в тому числі, 2 – монографії (одна – одноосібна, в іншій – головний редактор), 4 статті – в наукових періодичних виданнях, проіндексованих в базах даних Web of Science, 22 статті – в наукових фахових виданнях України, 2 статті – в наукових періодичних виданнях інших держав, 29 публікацій додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг опублікованих праць становить 111,6 друк. арк., особисто автору належить 46,22 друк. арк., серед них: наукових праць, у яких розкрито основні результати наукових досліджень за темою дисертації, – 32,95 друк. арк.; наукових праць, що додатково відображають наукові результати дисертації, – 13,27 друк. арк.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему «Прагматизм фіскального регулювання процесів формування місцевих бюджетів» зі спеціальності 08.04.01 - фінанси, грошовий обіг і кредит, захищена в Тернопільському державному економічному університеті (нині Західноукраїнський національний університет) 16 грудня 2005 року. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (324 найменування на 29 сторінках), 21 додатків на 23 сторінках і містить 35 таблиць та 29 рисунків. Основний текст розміщений на 428 сторінках. Повний обсяг роботи становить 475 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Теоретико-економічні засади розвитку інклюзивної освіти та об'єктивна необхідність її інституціоналізації

У сучасному світі, де швидкість змін визначає майбутнє націй, інклюзивна освіта стає не лише інноваційною відповіддю на виклики соціальної інтеграції, але й стратегічним елементом економічного розвитку. Вона розглядається як фундаментальна умова для досягнення сталого розвитку, забезпечення рівності можливостей та підвищення життєвого рівня всіх верств населення. У цьому контексті, переосмислення ролі освіти в соціально-економічному розвитку, а також глибоке розуміння її потенціалу в формуванні інклюзивного суспільства стають пріоритетами для дослідників, політиків та практиків.

Розуміння інклюзивної освіти як ключового фактору соціальної справедливості та економічної ефективності неможливе без аналізу ролі освіти у соціально-економічному розвитку суспільства. Освіта не тільки сприяє підвищенню кваліфікації та розвитку навичок, необхідних для економічного зростання, але й є важливим засобом зменшення соціальної нерівності в суспільстві. Тому, перш ніж звернутися до специфіки теоретичних концепцій інклюзивної освіти та її інституціоналізації, необхідно глибше зануритися в аналіз основних економічних теорій і наукових підходів, які розкривають сутність освіти та її ролі у соціально-економічному розвитку сучасного суспільства. Це дозволить не тільки краще зрозуміти виклики та можливості, асоційовані з інклюзивною освітою, але й розробити ефективні стратегії її впровадження та інституціоналізації в суспільстві.

Аналіз наукової літератури з історії, педагогіки та економіки дозволяє сформулювати обґрунтований висновок щодо трансформації ролі освіти в історичному контексті, особливо напередодні та під час епохи Просвітництва, а

згодом – у період промислової революції. До цих переломних моментів історії, освіта більшою мірою розглядалася як привілей, зосереджений у руках аристократії та еліт, яким були доступні наукові, філософські та релігійні знання. З іншого боку, освіта слугувала інструментом просвітницької діяльності, відіграючи важливу роль у формуванні філософських, релігійних та політичних ідей, які лягли в основу сучасного суспільства.

Подальший розвиток освіти в контексті епохи «Просвітництва» та промислової революції сприяв демократизації знань та поширенню освітніх можливостей серед ширших верств населення. Визнання освіти як основного каталізатора соціального прогресу та економічного розвитку призвело до зміни її статусу з ексклюзивного привілею до фундаментального права кожної особи. Цей перехід підкреслив не лише зростаючу роль освіти у розширенні горизонтів індивідуального розвитку, але й її значення в структурі суспільства, де знання стає ключовим ресурсом, що впливає на соціальну мобільність, економічне зростання та культурне збагачення.

Відтак з метою систематизації наукових підходів до аналізу ролі освіти в економічному розвитку та, зокрема, розгляду інклюзивної освіти як її важливої складової, пропонується розробка гносеологічної концепції. Така концепція має на меті інтегрувати існуючі теоретичні знання та дослідницькі напрацювання для створення уніфікованої та комплексної системи поглядів на освіту як на фундаментальний фактор економічної динаміки та соціальної інтеграції. Основу цієї концепції складуть принципи взаємозв'язку освіти з економічним зростанням, людським капіталом, інноваційною активністю та соціальною справедливістю, підкреслюючи її критичну роль у досягненні інклюзивності та рівності можливостей у сучасному суспільстві.

Зауважимо, що за етимологічним та семантичним значенням термін «інклюзія» походить від латинського *includo* – включати, ув'язнити, закрити, а в перекладі з англійської під терміном *inclusion* розуміють навпаки – включення того, що викинуте назовні, як усунення певних бар'єрів і перешкод. Саме бачення латинського трактування вирізняє філософську рису феномену, як

наявність певного бар'єру, який відділяє внутрішнє від зовнішнього. Нищення даного бар'єру може призвести до об'єднання цих двох складових, але не завжди є очевидним те, що менша чи більша, внутрішня чи зовнішня складова при цьому є ув'язненою, обділеною чи ущемленою .

У вузькому розумінні, дана дефініція переважно асоціюється зі створенням безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю, зокрема у сфері освіти, побутових питань і т. д. Поряд із цим, розширене трактування застосовується щодо доступу до природних ресурсів, економічних благ, розподілу доходів, екології, психологічних аспектів міжособистісної взаємодії, політичних свобод тощо. Хоча даний термін прийшов на вітчизняні терени із зарубіжної науки, він активно використовується сьогодні в Україні, головним чином у педагогіці, соціології, економіці та праві [9].

Схематично відобразимо гносеологічну концепцію інклюзивної освіти в економіці на рисунку 1.1.

Осмилення освіти як критичного елемента розвитку продуктивних сил в економічному аспекті знайшло своє відображення у теоретичних розвідках економістів-утопістів, таких як Томас Мор і Томазо Кампанелла. У своїх працях, зокрема в «Утопії» Мора та «Місті Сонця» Кампанелли, вони висувають ідею, що освіта має бути доступною для всіх громадян без винятку в їх ідеальних державах [116, с. 9]. Згадані мислителі підкреслювали, що універсальний доступ до освіти є фундаментом для досягнення справедливого та процвітаючого суспільства, де кожен індивід має можливість реалізувати свій потенціал. Відтак пропозиції щодо широкого доступу до освіти в державах-утопіях є ні чим іншим, як одним із перших випадків теоретичного обґрунтування інклюзивної освіти.

Промислова революція, яка відбулася в Англії на зламі XVIII та XIX століть, звернула особливу увагу на значення освіти з позицій економічної теорії. Адам Сміт, видатний англійський економіст того часу, у своєму фундаментальному творі «Дослідження про природу і причини багатства народів», стверджував думку, що основою зростання продуктивності праці є, передусім, підвищення кваліфікації та удосконалення вмінь робітника. Сміт

стверджував, що це є набагато важливішим для економіки, ніж технічний прогрес у вигляді поліпшення машин та інструментів, з якими працює робітник: «збільшення продуктивності корисної праці залежить передусім від підвищення вправності і вміння робітника, а вже потім від поліпшення машин та інструментів, за допомогою яких він працює» [182, с. 522].

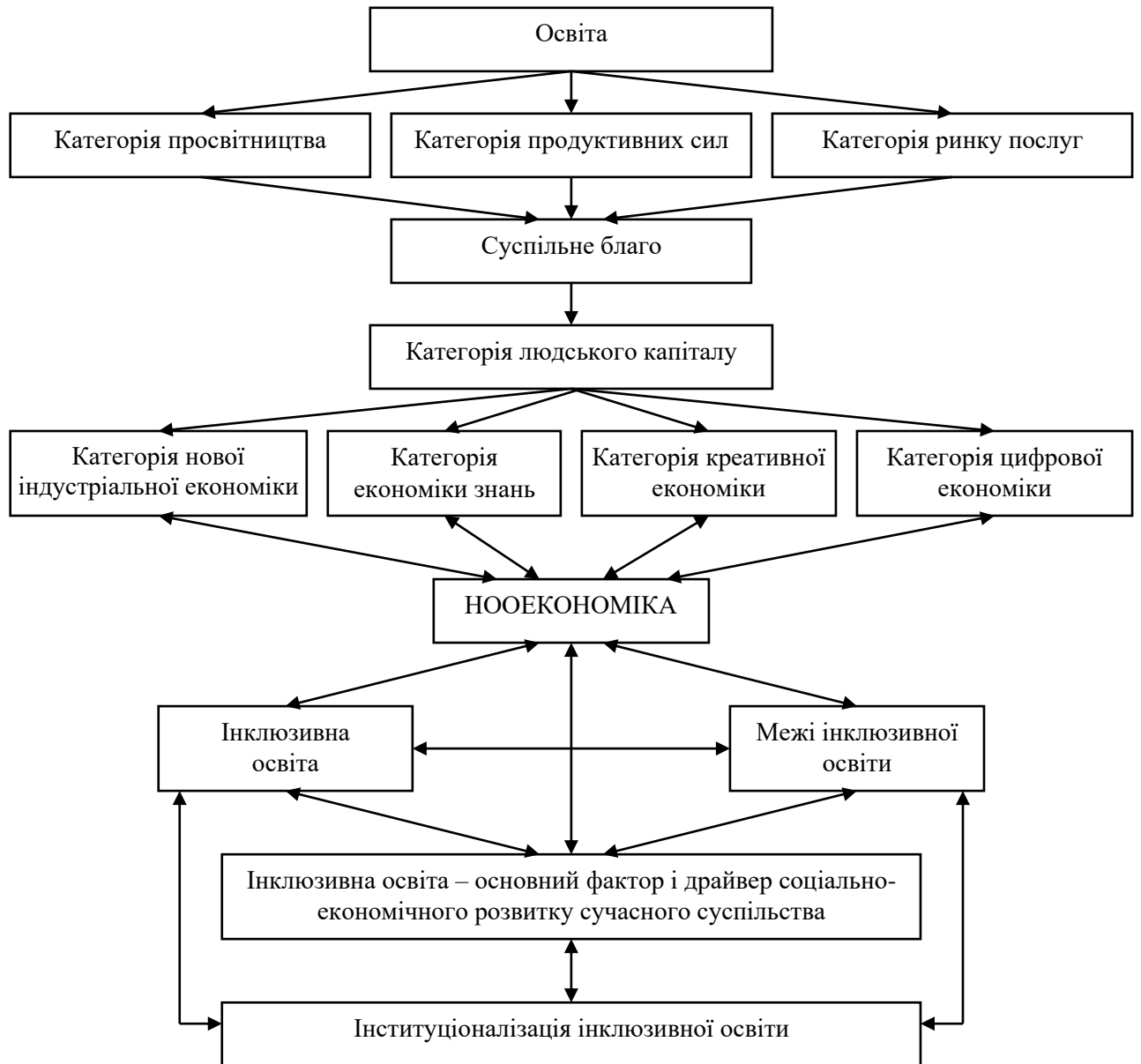

Рис. 1.1. Гносеологія освіти в соціально-економічному розвитку суспільства

**Примітка: Власна розробка автора*

Спостереження Сміта підкреслює ключову роль освіти в економічній теорії того часу, надаючи освіті статус важливого елемента, що впливає на ефективність праці та економічне зростання. Хоча у своїх роботах Сміт і не розглядав освіту як суспільне благо або прямо не визначав її як категорію людського капіталу, його погляди зробили значний внесок у формування фундаменту для розвитку подальших теоретичних підходів до розуміння значення освіти.

Зокрема, Джон Стюарт Мілль, продовжуючи лінію розуміння ролі освіти в економіці, також наголошував на значущості майстерності та знань як визначальних чинників продуктивності праці [73, с. 260]. Він виокремлював вміння та знання не лише робітників, але й тих, хто стоїть за управлінням виробничим процесом, вказуючи на те, що кваліфікація та освітній рівень обох груп мають прямий вплив на ефективність праці та, відповідно, на економічний розвиток, що визначає роль освіти як драйвера розвитку продуктивних сил.

Технічний прогрес, що відбувався у 20-40 роках ХХ століття, трансформувалася не лише погляди економістів на освіту, але й на роль самої людини у процесі технічного прогресу, яка зводилася до розуміння людини як носія трудових функцій і живого додатку машин. Такий підхід раніше описували німецькі філософи, розмірковуючи над процесом погоні за капіталом та збідненням працівників до стану машин, появи «відчуженої праці», де працівник відчуває себе відчуженим від продукту своєї праці, власних трудових процесів, а іноді й від самого себе [280]. Вони критикували цей стан речей, вважаючи, що він позбавляє працівників їхньої сутності як творчих істот, змушуючи їх служити інтересам капіталу, а не власному розвитку та добробуту.

Таким чином, на ранніх стадіях технічного прогресу, вчені-теоретики економічної науки не приділяли освіті значення як невід'ємному фактору економічного розвитку. До 1950-х років в економічних дослідженнях освіта розглядалася переважно як одна з категорій продуктивних сил, а освітній аспект в економіці сприймався як допоміжний, не отримавши системного аналітичного висвітлення або концептуального осмислення. Наукові підходи до

дослідження освіти як фактору економічного розвитку змінилися лише з появою і розвитком теорії людського капіталу, яка надала освіті статус ключового ресурсу для забезпечення сталого економічного зростання та технологічного прогресу.

Однак, у вітчизняній науковій літературі [5; 108; 134], яка є дотичною до вивчення ролі освіти в економіці, ґрунтовні наукові пошуки хронологічно розпочинаються з 1960-років – часу виникнення теорій про людський капітал (праці Т. Шульца, Г. Беккера, М. Боуена, В Хоффмана та ін.), що безумовно має обґрунтування, адже дійсно, теорія людського капіталу робить акцент на рівні знань працівників компаній і в цілому суспільства. Разом з тим, на наш погляд, вітчизняні вчені пропускають два важливих підходи до пояснення ролі освіти в економіці, які в перспективі можуть ускладнити розуміння принципів інституціоналізації інклюзивної освіти. Так, одним із тих аспектів, який малодосліджений у фаховій літературі, є підхід до розуміння ролі освіти в економіці як послуги в системі мікро- (навчальний заклад) і макроаспектів (держава), а також послуги як частини національного доходу. Другим аспектом є розуміння освіти як суспільного блага.

Однією з ключових постатей у розумінні освіти не лише як фундаментального елемента людського розвитку, але й як важливої економічної категорії, став Саймон Кузнець – американський економіст українського походження. Включення доходів від освіти, як одного із видів державних послуг, у структуру національного доходу [274] стала значним кроком у визнанні освіти як елемента суспільного виробництва та споживання. Кузнець, таким чином, акцентував увагу на тому, що освіта має бути розглянута не лише з педагогічної чи соціальної точки зору, але й як сектор, що вносить вагомий вклад у економічне зростання та розвиток, підкресливши її роль у створенні додаткової вартості та забезпеченні економічного зростання.

Пізніше, дослідження освіти, як категорії ринку послуг здійснювалося багатьма вченими, серед яких варто відмітити італійського дослідника Даніеле Чеккі [243], який на методологічному рівні порушив важливі питання

комерціалізації освіти. Зокрема дослідив оптимальний попит на освіту, за якого кількість років освіти залежить від доходів сім'ї, при цьому нижчий дохід сім'ї створює попит на освіту нижчого рівня. Окрім цього, вченим досліджено особливості пропозиції освіти, як з точки зору держави, яка є основним провайдером початкової освіти та освіти нижчих рівнів кваліфікації і приватних навчальних закладів як учасників ринку освітніх послуг. Відтак доступність освіти вчений пояснював крізь призму нерівності доходів, адже нижчий рівень доходів не дозволяє не лише здобути освіту в комерційних вузах, а зменшує мотивацію і час на навчання дітей, які часто змушені працювати з раннього віку щоб вижити. Тому інвестиції держави в інклюзивну середню освіту є тим фактором, який нівелює негативний вплив нерівності доходів на доступ до якісної освіти. Даніеле Чеккі є одним із небагатьох вчених який розкриває ключову, на наш погляд, дилему інклюзивної освіти – «рівність чи ефективність» [243, с. 114]. Тобто, мова йде про забезпечення рівного доступу до освіти всім верствам населення (інклюзія) за рахунок держави чи створення умов для безбар'єрності приватних інвестицій в освіту, обсяг яких визначається її якістю.

Таким чином, аналіз освітніх послуг Д.Чеккі наголошує на значущості державних інвестицій у інклюзивну освіту як засобу подолання негативного впливу економічної нерівності, одночасно порушуючи фундаментальне питання про баланс між забезпеченням рівного доступу до освіти для всіх верств населення та стимулюванням якості освіти через приватні інвестиції. Такий підхід вказує на необхідність глибшого аналізу механізмів фінансування та управління в освітній сфері для досягнення оптимального балансу між інклюзивністю та ефективністю.

У вітчизняній науковій думці також присутній цілий напрямок досліджень освіти, як категорії ринку послуг [26; 79; 220]. Аналіз цих праць дає змогу зробити висновок про загрози розвитку ринку освітніх послуг на засадах дерегуляції або відсутності чіткої інституціоналізації, адже, як зазначає Щудло С.А: «У складній фінансовій ситуації виші вибирають стратегію збереження та

примноження кількості студентів, насамперед платної форми навчання, тобто рухаються у напрямку комерціалізації своєї діяльності. Такий варіант видається цілком реальним, оскільки зростає конкуренція за абітурієнта. Однак у цій конкурентній боротьбі закони ринку починають спрацьовувати специфічно. В чистому вигляді конкуренція мала б призводити до підвищення якості освітніх послуг, однак ми спостерігаємо процес зворотній» [224, с. 67]. Відтак розвиток освіти як послуги повинен відбуватися не лише за законами ринку (попиту і пропозиції, конкуренції), але відповідати національним інтересам в системі забезпечення якості освіти на рівні, який відповідатиме цілям розвитку держави. В іншому випадку відбудеться ефект девальвації диплома, а складні і наукомісткі галузі національної економіки залишаться без кваліфікованих кадрів.

Переходячи до розгляду освіти як суспільного блага, зауважимо, що такий підхід ґрунтується на теорії суспільного блага запропонованої П. Самуельсоном, який визначає «суспільне благо як благо, яке всі споживають разом, при цьому, споживання такого блага кожним окремим індивідом не призводить до зменшення такого споживання будь-яким іншим індивідом» [300, с. 387–389.] Інший американський вчений Р. Масгрейв сформулював концепцію «соціально значущих (мериторних, заслужених) благ» [284, с. 333–343.]. Розглядаючи бюджетну функцію з виділення ресурсів (Allocation) Р. Масгрейв розмірковує над тим, як держава може втручатися в економіку з метою забезпечення суспільних благ, таких як оборона, освіта та охорона здоров'я, які не можуть бути ефективно надані через ринкові механізми. Тут мова йде про недостатню раціональність індивідів і тому, для досягнення цілей держави, сама держава повинна розподіляти соціально значущі блага в суспільстві відповідно до стратегії розвитку держави. Незважаючи на критичні зауваження щодо такого підходу Р. Масгрейва до розуміння суспільних благ і ролі держави у їх розподілі, в контексті освіти в цілому і економіки освіти зокрема, роль держави залишиться визначальною з огляду на необхідність формування інституціонального забезпечення системи освіти з метою

забезпечення її інклюзивності та збереження належного рівня якості освітніх послуг. В цьому контексті Р. Масгрейв зазначає: «Стосовно освіти, можна стверджувати, що ті, хто не має освіти, не здатні зробити свідомий вибір щодо переваг освіти, який виправдав би примус» [285, с. 14].

Таким чином, концепція освіти як суспільного блага – це концепція, яка виходить із припущення, що доступ до якісної освіти має бути забезпечений для всіх членів суспільства без винятку, оскільки освіта сприяє не тільки індивідуальному розвитку, але й загальному добробуту суспільства. При цьому роль держави має визначальний характер, адже освіта приносить користь не тільки особі, яка її отримує, але й суспільству в цілому, підвищуючи рівень грамотності, сприяючи економічному зростанню, зменшуючи рівень бідності та нерівності, а також сприяючи розвитку демократії та соціальній стабільності.

Окрім концепції освіти як суспільного блага, в науковій літературі розглядається концепція освіти як елемент теорії суспільного добробуту. Інклюзивна освіта в теорії суспільного добробуту виступає як фундаментальний принцип, який підтримує ідею рівного доступу до якісних освітніх ресурсів для всіх членів суспільства, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей. Дана концепція відображає ширший погляд на суспільний добробут, який включає не тільки матеріальні блага, але й можливість кожної людини розвивати свої потенціали і брати активну участь у суспільному житті. Автори Амартья Сен і Мартін Нуссбаум, які розробляли концепції «спроможностей» (capabilities) і «людського розвитку», звертали увагу на важливість освіти як основи для розширення особистих горизонтів і досягнення вищого рівня благополуччя.

У межах дослідження інклюзивної освіти з точки зору суспільного добробуту, значну увагу приділяється створенню таких умов в освітній сфері, які б забезпечували всебічний розвиток кожної особи. Це підкреслює ідею, що суспільство стає більш стійким і здоровим, коли всі його члени мають можливість до навчання і самореалізації. Такі підходи як універсальний дизайн для навчання (Universal Design for Learning, UDL) та диференційоване навчання

є ключовими елементами в інклюзивній освіті, що допомагають адаптувати навчальний процес до потреб кожної дитини, віддаючи перевагу методам, які забезпечують рівний доступ до освіти для всіх.

Розвиток антропоцентричності економічної науки в 50-х роках ХХ століття сприяв формулюванню теорії людського капіталу, яка зародилася в праці американського економіста Т. Шульца – «Інвестиції у людський капітал» [302], що стала переломним моментом у процесі розуміння ролі освіти в економічному розвитку. Вчений вважав, що саме освіта трансформує простого виконавця у творчого робітника, спонукає його аналізувати ситуацію, шукати оптимальні шляхи вирішення виробничих завдань [302, с. 3]. Шульц стверджує, що людський капітал є важливою частиною економічної системи, яка включає знання та навички, набуті людьми. Цей капітал є результатом цілеспрямованих інвестицій, зростає швидше, ніж традиційний (нелюдський) капітал, і є найважливішою особливістю економічної системи. Автор у своїх наукових пошуках порушує дуже важливу проблему – проблему оцінки людського капіталу. Він вважає, що на відміну від фізичного капіталу витрати на формування людського капіталу потрібно оцінювати як витрати на споживання та витрати на інвестиції. В цьому контексті вчений виділяє три класи витрат: «витрати, які задовольняють споживчі вподобання і ніяк не підвищують обговорювані здібності – це чисте споживання; витрати, які підвищують можливості і не задовольняють жодних вподобань, що лежать в основі споживання – це чисті інвестиції; і витрати, які мають обидва ефекти» [302, с. 8]. Ми погоджуємося з таким підходом до оцінки витрат на формування людського капіталу, оскільки його можна інтерпретувати на механізм оцінки вартості освіти, адже з одного боку витрати на освіту є витратами на споживання здобувачами освіти, а з іншого інвестиціями, які здійснює держава, приватні компанії і особисто здобувачі освіти як у систему освіти (взаємопов'язана сукупність освітніх інститутів), так і у людський капітал – знання, вміння і навички здобуті в результаті навчання.

Поряд із Т. Шульцом над теорією людського капіталу і проблемами його оцінки працював інший американський вчений – Геррі Беккер, який у своїй лекції Нобелівської премії у 1992 році зауважує, що людський капітал складається з набутих навичок, знань, мотивації та енергії, які обдаровані люди можуть використовувати протягом певного часу для виробництва товарів або послуг. Він аргументував, що «інвестиції в людський капітал, подібно до інвестицій у фізичний капітал, підвищують продуктивність». Беккер вважав, що освіта збільшує потенціал людини до досягнення вищих доходів, а також сприяє інноваціям та технологічному прогресу. Він підкреслював, що «рішення про інвестиції в людський капітал, як і будь-які інші інвестиції, вимагають врахування витрат і майбутніх вигод». Таким чином, Беккер не лише зміцнив фундамент теорії людського капіталу, але й надав їй кількісний вимір, дозволивши аналізувати ефективність інвестицій в освіту через призму економічних показників [232, с. 387-399].

Окрім основоположників теорії людського капіталу варто відмітити теоретичні напрацювання С. Фішера, Р. Дорнбуша, Р. Шмалензі, які значну увагу приділяють ролі освіти у процесі формування людського капіталу. Так, зокрема вчені вважають, що поняття «людський капітал» було введено для пояснення того, чому освіта і досвід впливають на оплату праці, а також того, що визначає рівень освіти, отриманий людьми» [262, с. 88]. На думку вчених, людський капітал – «це міра втіленої в людині здатності приносити дохід. Людський капітал включає вроджені здібності і талант, а також освіту і здобуту кваліфікацію» [262, с. 89].

Таким чином, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі, розширюючи концепцію людського капіталу, підкреслюють, що освіта та досвід мають безпосередній вплив на оплату праці та здатність індивіда генерувати дохід, вказуючи на це як на ключовий фактор економічного розвитку суспільства. Освіта, поєднуючи в собі вроджені здібності, таланти, а також набуті знання та кваліфікацію, виступає не лише як засіб особистісного зростання, але й як

важливий ресурс економічної ефективності, підкріплюючи ідею, що інвестиції в освіту є критичними для розвитку будь-якої економіки.

Певний внесок в теорію людського капіталу зробив економіст П. Ромер, оцінюючи людський капітал потрібно розрізняти фундаментальну науку (знання, технічні досягнення і наукові відкриття – те, що написано в підручниках і наукових статтях) і власне людський капітал (запас знань і вмінь, які є в головах людей і зберігаються у їх нейронних зв'язках) [298, с. 74-75].

Досліджуючи підходи до розуміння сутності людського капіталу в українській науці, яким притаманний понятійно-енциклопедичний стиль розкриття значення тих чи інших економічних категорій, відмітимо відсутність наукового консенсусу щодо розуміння дефініції «людський капітал». Разом з тим, вважаємо за необхідне навести декілька, на наш погляд, змістовних визначень поняття людського капіталу, поданих у своїх працях українськими вченими.

Так, на думку Мельничук Д.П., людський капітал – це «економічний актив, що формується в результаті інвестицій шляхом набуття знань та доцільної видозміни продуктивних спроможностей індивіда (трудового колективу, суспільства в цілому) та є формою представлення останніх в ході трудової діяльності, яка забезпечує певний дохід учасникам інвестиційно-виробничого процесу [111, с. 5]. Автор акцентує увагу на ключовій ролі інвестицій у формуванні людського капіталу та підкреслює важливість освіти та професійного розвитку як механізмів підвищення вартості людських ресурсів у економіці, зокрема через внесок у виробничий процес, що, в свою чергу, забезпечує дохід учасникам цього процесу.

Волошина С.В. розглядає людський капітал як «соціально-економічну категорію, яка характеризує сукупність сформованих, накопичених і розвинутих в результаті інвестицій, що спрямовуються суб'єктами економічної діяльності усіх рівнів, продуктивних здібностей людей як їх власників, задля отримання цими суб'єктами спільного додаткового доходу і соціального ефекту, що в кінцевому рахунку сприятиме задоволенню потреб та

забезпеченню всебічного людського розвитку [23, с. 58]. Автор розширює рамки розуміння людського капіталу, визначаючи його як соціально-економічну категорію, що виходить за межі індивідуальної вигоди, акцентуючи на суспільному вимірі та спільному додатковому доході та соціальному ефекті, які випливають з інвестицій в людські ресурси. Такий підхід обґрунтовує важливість розгляду людського капіталу не лише як сукупності індивідуальних здібностей, але й як активу, що має значення для ширшого кола суб'єктів економічної діяльності, включаючи суспільство в цілому. Такий погляд підкреслює синергію між інвестиціями в освіту, професійний розвиток та соціальні ініціативи з метою забезпечення всебічного людського розвитку, що веде до збільшення як економічного, так і соціального добробуту.

Разом з тим, на наш погляд, ґрунтовним визначенням людського капіталу є визначення Грішної О.А., яка під людським капіталом розуміє «сформований та розвинений в результаті інвестицій та накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, що цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу» [32, с. 52].

Основний внесок О.А.Грішної у розуміння концепції людського капіталу полягає в акценті на динамічній природі цього ресурсу. Вона відходить від статичного бачення людського капіталу, яке може сприйматися як накопичення здоров'я, знань, навичок та інших особистісних активів, і підкреслює його активне використання у економічній діяльності. Грішнова підкреслює, що людський капітал не просто існує як "скарб", але й має бути застосований цілеспрямовано для забезпечення зростання продуктивності праці, збільшення доходів індивіда, прибутків підприємств та національного доходу в цілому, що тісно кореспондує з визначенням поняття капітал в економічній науці. Так, наприклад, Гальчинський А. та Єщенко П. під капіталом розуміють «цінність, втілена у грошовій, матеріальній та

нематеріальній формі, що приносить у процесі свого руху підприємницький дохід» [28, с. 320].

Підхід до розуміння сутності людського капіталу як динамічного ресурсу, що активно використовується в процесі діяльності людини в економіці, є особливо значущим, адже змушує переосмислити підходи до інвестицій в освіту, професійну підготовку та здоров'я населення, підкреслюючи необхідність забезпечення їх ефективного використання в економіці, а не просто накопичення. У такому контексті, освітні програми, які спрямовані на розвиток знань, навичок, здоров'я та мотивації, вважаються не лише способом покращення життя індивідів, але й критично важливими інвестиціями в майбутнє економіки.

Таким чином, враховуючи проаналізовані вище підходи щодо розуміння сутності людського капіталу, а особливо як динамічного ресурсу запропонуємо власне визначення цієї дефініції, яке будемо використовувати у нашій роботі. Так, на наш погляд, людський капітал – це сукупність накопичених індивідом знань, навичок, здібностей, здоров'я та мотивації, які були отримані через інвестиції у власний розвиток (освіта, професійна підготовка, здоровий спосіб життя) та які активно використовуються в економічній діяльності для забезпечення зростання економічного і соціального добробуту індивіда, корпорації та держави. Отож, людський капітал накопичується і використовується у процесі життєдіяльності людини в економіці та соціумі, а основним інструментом накопичення людського капіталу безумовно є освіта, яка через різні рівні та форми дозволяє індивіду цілеспрямовано здобути необхідні знання, вміння і навички.

Гуманістична спрямованість цивілізаційного розвитку та прояви тенденцій дематеріалізації розвитку економіки у другій половині ХХ століття сприяли розвитку теорій, які пояснювали зростання ролі знань і освіти у виробничих процесах. Відтак в економічній науці з'явилася теорія економіки знань, теорія креативної економіки, теорія цифрової економіки та теорія нової

індустріальної економіки, де освіта стала основною категорією, що забезпечує розвиток окреслених форм економіки.

Так, теорія економіки знань була започаткована американським дослідником Махлупом Ф., який власне ввів поняття «економіка знань», що використовується для характеристики типу економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль у створенні суспільного багатства і є важливим фактором економічного розвитку та конкурентоспроможності [277].

Введення поняття економіки знань відкрито нову парадигму в економічній науці, що акцентує увагу на вирішальній ролі знань у створенні суспільного багатства та їх значенні як ключового фактора економічного розвитку та конкурентоспроможності. Концепція економіки знань вказує на фундаментальний зсув від традиційних факторів виробництва до інтелектуальних активів як основи економічного зростання, підкреслюючи необхідність інвестицій в освіту та науку для стимулювання інновацій та підтримки сталого розвитку.

У вітчизняній економічній думці в контексті дослідження сутності та ролі економіки знань варто звернути увагу на підхід В. Гейця, який під економікою знань (або знаннєвомісткою економікою) розуміє економіку, в якій джерелом зростання є як спеціалізовані (наукові), так і повсякденні знання, в результаті використання яких, поряд з природними ресурсами, капіталом і працею домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань, внаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки [188, с. 53]. Вчений виокремлює знання як домінуючий фактор, що, поряд з традиційними факторами виробництва — природними ресурсами, капіталом, і працею, сприяє збільшенню конкурентоспроможності національної економіки. Такий підхід підкреслює важливість процесів накопичення та ефективного використання знань, що вимагає системної підтримки освіти та наукових досліджень. Аналіз В. Гейця веде до обґрунтування ролі освіти як основоположного елемента в економіці знань, де високий рівень освітньої підготовки не тільки сприяє розвитку інноваційного потенціалу, але й

забезпечує адаптацію трудових ресурсів до швидкозмінних вимог сучасного ринку праці.

Розвиток теорії економіки знань отримав значне поглиблення та новий імпульс у рамках теорії креативного класу, розробленої Річардом Флоридою [265]. Теорія креативного класу (креативної економіки) розширює поняття економіки знань, загострюючи увагу на важливості творчості як основного драйвера економічного зростання та інновацій. Р. Флорида ідентифікує креативний клас як ключову складову сучасних постіндустріальних суспільств, що об'єднує професіоналів з різноманітних сфер – від науки та інженерії до мистецтва та дизайну, чия робота ґрунтується на створенні нових ідей, продуктів, та процесів.

В контексті економіки знань теорія креативного класу вказує на те, що успіх та конкурентоспроможність економік все більше залежать від їхньої здатності приваблювати та утримувати талановитих та креативних індивідів. Р.Флорида підкреслює значення створення привабливого соціального та культурного середовища, що стимулює креативність та інновації, та вважає, що таке середовище є вирішальним для економічного розвитку міст та регіонів.

Отже, у теорії креативного класу економіка знань розглядається через призму творчих індивідів та колективів, які є не просто носіями знань, а активними учасниками їх генерації, поширення та комерціалізації. При цьому сфера освіти стає тією сферою, де формується основний ресурс розвитку суспільства – творчий потенціал людини. В свою чергу, розвиток інклюзивної освіти є тією базовою умовою, яка дозволяє інтегрувати таланти і творчість людини в економічний розвиток не залежно від майнового стану, фізичних здібностей, соціального походження, або культурного контексту. Інклюзивна освіта створює умови, за яких кожна людина має змогу внести свій вклад у креативний та інноваційний розвиток, перетворюючи освіту на фундаментальну опору постіндустріальної економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.

Поряд з теорією економіки знань та теорією креативної економіки в системі теорій, що розкривають концепцію постіндустріальної економіки важливе місце займає теорія інформаційної економіки, яка займає ключове місце у дослідженні впливу інформаційних технологій на формування нового типу економічних відносин і соціальних структур. Вона дозволяє глибше зрозуміти, як доступ до інформації, її обробка та швидке поширення сприяють створенню доданої вартості, розширенню інноваційного потенціалу та оптимізації виробничих процесів. Основоположні ідеї, закладені З. Бжезинським, Д. Беллом, М. Кастельсом [241], Е. Тоффлером [312], відіграють вирішальну роль у формуванні теоретичної основи інформаційного суспільства, де особлива увага приділяється переходу від індустріального до постіндустріального типу розвитку.

Аналітичні розвідки Ф. Вебстера [321] та В. Мартіна [279] сформували багатогранний підхід до вивчення інформаційного суспільства, висвітливши його технологічні, економічні, соціальні, політичні та культурні виміри, що дозволяє глибше зрозуміти як трансформацію традиційних економічних секторів під впливом ІТ та цифрових комунікацій, так і зміни в соціальній взаємодії та освітньому ландшафті, що ведуть до глобалізації інструментів здобуття освіти і знань.

Японський економіст Йонеджі Масуда у своїй роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [281] підкреслив зміщення фокусу суспільства з виробництва матеріальних благ до інформаційних цінностей. Він аргументував, що інформаційні технології розширюють інтелектуальні можливості людства, змінюючи основи економічного та соціального розвитку. Згідно з Й. Масудою, ключовим елементом інформаційного суспільства є перехід до економіки, де капітал, втілений у знаннях, вважається важливішим, ніж матеріальний капітал. Відтак інформаційна революція, яка розпочалася зі створення комп'ютерів, сприяє масовому виробництву інформації та знань, трансформуючи суспільство в більш інтегроване та реактивне на зміни навколишнього середовища через

розвиток інформаційних мереж. Й. Масуда стверджує, що цей процес не лише прискорює розвиток індустрії, але й приводить до фундаментальної зміни в самій структурі суспільства, акцентуючи на цінності часу як наслідок збільшення інформаційної продуктивності.

Зауважимо, що процеси інформатизації та цифровізації суспільства набули особливої ваги у контексті пандемії COVID-19, створивши умови для збереження стабільності багатьох сфер економіки. В умовах обмежень, пов'язаних із локдауном, цифрові технології дозволили забезпечити неперервність виробничих і освітніх процесів, виступивши як важливий інструмент адаптації суспільства до нових умов існування. Зокрема, цифровізація освіти, що активізувалась в період пандемії, підкреслила стратегічну роль цифрових технологій у розширенні можливостей для інклюзивної освіти. Вона забезпечила доступність навчальних ресурсів від провідних університетів світу для широкого кола осіб без обмежень, пов'язаних із географічним розташуванням або фізичними можливостями. Це стало підтвердженням того, що цифровізація освіти не лише сприяє подоланню кризових явищ, а й відкриває нові перспективи для розвитку глобального освітнього простору, зробивши освіту більш доступною та інклюзивною.

Повертаючись до теорій економіки знань, креативної економіки та інформаційного суспільства, зауважимо, що всі вони є елементами постіндустріальної концепції розвитку світу запропонованої американським економістом Д.Беллом [233] суть якої полягає в переході від промислово орієнтованої економіки до суспільства, де головну роль відіграють знання, інформація та креативність. Деніел Белл у своїй праці «The Coming of Post-Industrial Society» [234] висвітлив трансформацію основ виробництва та управління, зміну соціальної структури, зростання значення теоретичних знань та розширення сектору послуг. Д. Белл стверджував, що центральні характеристики постіндустріального суспільства включають пріоритетність науки як засобу виробництва, перевагу інтелектуальної та професійної роботи

над фізичною працею, а також домінування секторів, що займаються обробкою інформації.

Разом з тим, оцінюючи теоретичну концепцію постіндустріального суспільства з позицій часу (з початку її обґрунтування вже пройшло 57 років), можемо зробити висновок, що світ ще не перейшов до постіндустріального суспільства, більше того, навіть не наблизився до нього, адже в глобальному масштабі сфера виробництва перевищує сферу послуг, а розвинуті країни світу не змогли відмовитися від галузей традиційної індустрії. Потрібно визнати, що індустріальні галузі використовують значно більше знань, ніж в 1960-х роках, однак освітня підготовка працівників різних індустріальних галузей економіки залишається актуальною і, вимагає підготовки фахівців вищої кваліфікації, які будуть здатними працювати за щоразу складнішими механізмами і технологіями сфери промислового виробництва.

Економіка сьогодення, що розвивається на результатах четвертої промислової революції (Індустрія 4.0), досить часто в науковій літературі отримує назву «нова індустріальна економіка», тому, розмірковуючи, над роллю освіти і знань у процесах соціально-економічного розвитку сучасного суспільства в теоретичному аспекті доцільно перейти від постіндустріальної концепції до теорії нооекономіки. Теорія нооекономіки заснована на вченні про ноосферу великого українського вченого Володимира Вернадського та французького філософа П'єра Тєяр де Шардена і говорить про те, що суспільство стало такою силою, яка визначає характер розвитку не тільки самого суспільства, але й планети Земля в цілому, а процеси такого розвитку є підвласними людському розуму, а не стихійним соціальним силам.

У свою чергу, Анатолій Гальчинський, виходячи із теорії про ноосферу, вказує на утворення ноостичного каналу економічної еволюції і відповідно – нової (ноостичної) парадигми політекономічних знань. На його думку, «традиційна політекономія – це наука про відтворення (виробництво, обмін, розподіл та споживання) матеріального багатства, а нова, ноостична політекономія – це система економічних знань про розширене відтворення

нематеріального багатства» [27, с. 122]. Таким чином, теоретичне обґрунтування сутності нооекономіки ґрунтується на ідеї формування більш об'ємного економічного простору за рахунок залучення до його структури не лише ринкових (як це має місце в теоретичній конструкції філософії господарства), а й трансринкових визначень, не тільки сфери матеріального виробництва, а й інтелектуального поля виробництва, розширеного відтворення ідеального, всієї життєдіяльності людини, формування багатства особистості, її креативного потенціалу. <...> Провідною формою багатства, як і основним виробничим ресурсом, стають інформація та знання, які, функціонуючи в межах ринкових детермінат, дедалі більшою мірою втрачають ринкові визначення, набувають рис метаконкурентних, конвергентно-ринкових структур [27, с. 166-167].

Теорія нооекономіки передбачає не виключення чи заперечення індустріального виробництва (як повний перехід до постіндустріалізму), а органічне поєднання індустріального виробництва та економіки знань, економічного і соціального, де центром «перспективи» є людина з її творчим потенціалом, що реалізується в поступовій дематеріалізації світу на засадах не економічного начала (яке передбачає економічний раціоналізм та зростання споживання), а на началах розумових потреб людини (потреба «здорового глузду») з точки зору її самореалізації в творчій праці, розвитку людських якостей та сталого розвитку світу.

В свою чергу, розширене відтворення нематеріального багатства (людського капіталу), як основи нооекономіки, є не можливим без ефективної інклюзивної освіти, яка базується на трьох фундаментальних стовпах: навчання, просвітництво та виховання. Подібна освітня трилема не тільки сприяє всебічному розвитку особистості, але й забезпечує рівний доступ до освітніх ресурсів для всіх верств суспільства, незалежно від їхнього матеріального стану чи фізичних обмежень. Такий підхід в освіті відкриває шлях до антропоцентричної економіки, де людина та задоволення її

інтелектуальних потреб виступають в центрі економічного розвитку та сталої еволюції суспільства.

На наш погляд, саме освічена людина і високий рівень освіченості суспільства в цілому дозволить дійсно перейти до суспільства сталого розвитку, адже освічена особистість, здатна критично мислити, інноваційно діяти та відповідально вибирати, стає каталізатором соціальних та економічних перетворень, необхідних для сталого розвитку. Високий рівень освіченості суспільства, у свою чергу, стимулює формування системи цінностей, орієнтованої на збереження природних ресурсів, соціальну справедливість і економічну ефективність, що, в кінцевому підсумку, лягає в основу стійкого, збалансованого суспільства, здатного задовольняти потреби сучасності без компрометації можливостей майбутніх поколінь.

Розмірковуючи над становленням інклюзивної освіти та гносеології ролі освіти в соціально-економічному розвитку суспільства, підходимо до складної теоретико-практичної проблеми – визначення меж освіти. Враховуючи сучасні тенденції інклюзивної освіти, її комерціалізацію, та апелюючи до вислову давньоримського філософа Луція Аннея Сенеки – «Вік живи, вік учись», ми намагаємося зрозуміти, де межі інклюзивної освіти, де закінчується її корисність для індивідуума, держави і суспільства в цілому.

Теоретична концепція встановлення меж була порушена у відомій праці представників Римського клубу Донелла Медоуз, Денніса Медоуз та Йоргена Рандерса «Межі зростання», які обґрунтовували скінченність економічного розвитку заснованого на споживанні. Разом з тим, автори справедливо відмічають, що є три причини виходу за межі є завжди однаковими на будь-якому рівні – від особистого до планетарного. По-перше, зростання, прискорення, швидкі зміни. По-друге, певна форма межі чи бар'єру, перетинати яку системі небезпечно. По-третє, затримка чи помилка в усвідомленні проблеми та реакції на неї, що мало б стримувати систему у допустимих межах. Ці три умови є необхідними та достатніми для виходу за межі [110, с. 32].

Переосмислення концепції меж, представленої у фундаментальному дослідженні «Межі зростання» представниками Римського клубу, відкриває нові перспективи для аналізу обмежень і можливостей у сфері інклюзивної освіти, що забезпечує платформу для визначення ключових параметрів, які впливають на її ефективність у відповідності до потреб соціально-економічного розвитку. Застосування цієї методології до освіти дозволяє систематизувати підходи до визначення її критичних характеристик, оцінюючи, як інклюзивність впливає на розвиток індивіда та суспільства в широкому масштабі. Такий підхід допомагає визначити, як освіта може адаптуватися та відповідати на виклики сучасного та майбутнього світу, забезпечуючи при цьому збалансоване співвідношення між доступністю, якістю та відповідністю до стратегічних цілей розвитку. Таким чином, пропонуємо наступні межі інклюзивної освіти:

Перша межа – ефективність освіти з точки зору якості підготовки фахівців. Інклюзивна освіта має адаптуватися до динамічних вимог сучасного і майбутнього ринку праці, забезпечуючи не тільки актуальність навчальних програм, але й гнучкість освітньої системи в цілому. Межа тут визначається потребою відходу від застарілих підходів до навчання на користь розвитку критичного мислення, творчості та здатності до швидкого навчання.

Друга межа – ефективність з точки зору вартості і якості освіти. Важливим критерієм ефективності інклюзивної освіти є баланс між доступністю освіти для всіх верств населення і високим рівнем наданих освітніх послуг. Межа в цьому випадку проявляється у забезпеченні якісної освіти без зайвого фінансового тягаря для суспільства, використовуючи інноваційні та ефективні технології навчання.

Третя межа – ефективність з точки зору досягнення цілей розвитку держави і суспільства. Інклюзивна освіта відіграє критичну роль у досягненні ширших соціально-економічних цілей, включаючи зниження рівня бідності, забезпечення гендерної рівності та сприяння сталому розвитку. Межа в цьому аспекті полягає в інтеграції освітніх ініціатив у загальнодержавну стратегію

розвитку, з огляду на лімітовані ресурси та потребу в максимізації соціального ефекту від інвестицій у освіту.

Встановлення меж інклюзивної освіти дає змогу зробити висновок, що єдиного підходу до визначення вартості освіти немає, оскільки вартість освіти вимірюється не тільки фінансовими показниками, адже, як зазначалося вище, освіта ґрунтується на навчанні, просвітництві та вихованні.

Разом з тим в науковій літературі є певні підходи до визначення вартості людського капіталу, які часто трансформуються у підходи до оцінки вартості освіти. Так, наприклад, Геррі Беккер [232] оцінював вартість людського капіталу за такою методикою:

$$V_a = \sum_{i=a}^n (B - C)(1 - i)^{-t},$$

Де, V_a – оцінка людського капіталу працівника у віці a ; B – загальна заробітна плата; C – частина заробітної плати, яка припадає на працю; n – вік, в якому закінчується активна трудова діяльність людини; i – процентна ставка.

Економіст Фітц-енц Як запропонував власну методику оцінки інвестицій у людський капітал, яка заснована на системі збалансованих показників [237]. Система збалансованих показників корпоративного капіталу включає групу фінансових показників та групу, так званих, «людських» показників. До групи фінансових показників вчений відносить: прибуток від людського капіталу, витрати на людський капітал, коефіцієнт окупності інвестицій в людський капітал, додана вартість людського капіталу, додана економічна людська вартість, ринкова вартість людського капіталу. До групи «людських показників» відноситься: частка працівників з ненормованим; частка не постійної робочої сили; показник приросту робочої сили; показник зменшення робочої сили; загальна частка прибутку від всіх затрат на робочу силу; інвестиції в розвиток працівників.

На основі аналізу запропонованих методик оцінки вартості людського капіталу можна зробити висновок, що вони здебільшого придатні для адаптації оцінки освіти у контексті окремих навчальних закладів, фокусуючись переважно на витратах, пов'язаних із заробітною платою персоналу. Проте,

коли мова йде про оцінку освітньої системи в цілому, такий підхід виявляється недостатнім. Для всебічного визначення вартості освіти в системі «затрати/якість» потрібен комплексний підхід, що включає не лише економічний, але й соціальний аналіз. У цьому контексті проведення глибокого соціологічного опитування, спрямованого на виявлення як економічного, так і соціального впливу освіти, стає ключовим елементом для розробки ефективних стратегій управління та інвестицій в освітню сферу. Такий комплексний підхід дозволить не лише оцінити реальну вартість освіти, але й визначити її вплив на розвиток суспільства.

Поряд з цим варто зауважити, що вартість і якість освіти є залежними від рівня поділу праці, який дає можливість застосувати набуті знання та від капіталізації національної економіки, адже в цьому контексті, досить важливу проблему порушив норвезький економіст Ерік Райнерт, який справедливо задає питання: «Чому водій автобуса у Франкфурті отримує реальну зарплату у 16 разів більшу, ніж не менш професійний водій автобуса у Нігерії?» [160]

Повертаючись до розуміння меж інклюзивної освіти і ролі інклюзивної освіти зауважимо, що забезпечення якості такої освіти з позицій економічного (забезпечення економічного зростання) і соціального підходу (просвітництво, виховання, соціальна стабільність та сталий розвиток) є не можливим без її інституціоналізації. Адже саме створення ефективних формальних і неформальних інститутів інклюзивної освіти є основою для забезпечення її якості. Ефективне регулювання діяльності навчальних закладів дозволяє збалансувати темпи комерціалізації освіти та масовізації вищої освіти, що, в свою чергу, приводитиме у відповідність витрати на систему освіти до її якості і реального попиту. Окрім цього, регулювання навчальних програм і планів у відповідності з вимогами часу та викликами майбутнього дозволить забезпечити достатню ефективність системи освіти з погляду підготовки фахівців майбутнього, а не минулого.

Розробка теоретичних концепцій інституціоналізації інклюзивної освіти вимагає детального ознайомлення з теоретичними підвалинами

інституціональної теорії та причинами її становлення. Так, причиною виникнення інституціоналізму можна вважати перехід капіталізму в монополістичну стадію, який характеризувався значною централізацією виробництва і капіталу, що призвело до неузгодженості поглядів представників різних економічних шкіл.

Отже, теорія інституціоналізму бере початок розвитку з XIX–XX ст. та була заснована у США і протягом еволюційного періоду увібрала в себе ідеї німецької історичної школи, англійських фабіанців, французьких соціологічних традицій і деякою мірою ідеологію марксизму [269]. Досліджуючи особливості категоріального апарату інституціональної теорії важливо звернути увагу на те, що оригінальних зарубіжних текстах в основному вживається термін «інституція», а термін «інститут» має обмежену сферу застосування. Пояснюється це тим, що практика слововживання у радянському та пострадянському науковому просторі категорії «institution» обумовила виникнення проблеми, пов'язаної не лише з визначенням її змістовного наповнення, але й з її невдалим перекладом. У свою чергу, це призвело до появи у вітчизняній науці двох термінів – «інститут» та «інституція», навколо сутності яких і точиться дискусія серед вчених, що часто призводить до плюралізму поверхневих думок та фрагментарних суджень у публіцистиці та риториці державних діячів. Дослідимо надалі ці дефініції більш детально з метою з'ясування дихотомної природи, що закладена в основу їх поділу.

Уперше термін «institution, тобто інституція, був використаний на сторінках журналу «The American Economic Review» [269], де зазначається, що інституція – це мовний символ для ліпшого опису групи суспільних звичаїв. Вони означають переважний та постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу... Інституції встановлюють межі та форми людської діяльності. Світ звичаїв та звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, представляє собою переплетення та безперервну тканину інститутів». У. Гамільтон вважає [269], що інституції відіграють роль фіксаторів установлених традицій, процедур і віддзеркалюють загальну домовленість й узгодженість у

суспільстві. До них науковець відносить профспілки, державу, світ традицій, звичок, обрядів, тощо.

Термін інституціоналізм пов'язаний із двома поняттями: «інституція» – встановлення, звичай, прийнятий у суспільстві порядок, та «інститут» – закріплення звичаїв і порядків як закону або організації. Розмежування цих понять досить умовне, оскільки в концепціях інституціоналістів вони мають надзвичайно широкий і розмитий зміст» [266]. Інституалізація, за трактуванням енциклопедії як термін походить від лат. *institutum* – устрій, установа – процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб [225].

У працях Шкільняка М.М. під дефініцією «інституціоналізація» відзначається віддзеркалення процесів, що пов'язані зі створенням державних організацій, відповідальних за формування і здійснення відповідної політики [223].

Вчені Є. Головаха та Н. Паніна бачать інституціоналізацію як процес становлення нових соціальних інститутів у трьох аспектах: процес становлення і прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій та ритуалів); створення організаційних структур, які відповідають за артикуляцію і порядок дотримання цих правил і становлять соціальну структуру інституціоналізованої поведінки; формування ставлення масових суб'єктів до соціальних правил і організованих структур, що відбиває погодженість людей із цим інституціональним порядком [268, с. 6]. С. Петтерсон і Г. Коупланд тлумачать інституціоналізацію як процес, унаслідок котрого інститути отримують свої цінності та стабільність [245].

Інституціоналізація – це процес, у результаті якого відповідно до тих чи інших дій чи бездіяння у суспільстві з'являється новий або починає діяти оновлений (реформований) соціальний інститут, здатний як до самовідтворення та внутрішньої узгодженості, зокрема, за рахунок певного набору соціальних норм та ролей, якими він володіє, так і до гнучкості, взаємодії із зовнішнім

середовищем, яке приймає факт існування цього інституту, одночасно не створюючи перешкод для його незалежності [235].

Отже, як наслідок білінгвізму, до вітчизняної наукової літератури цей термін також був внесений за зразком русифікованої кальки. Відповідно й дотепер серед вітчизняних інституціоналістів прийнято перекладати «institution» як «інститут» чи паралельно використовувати обидва поняття, розглядаючи одне з них або як більш широке поняття, або таке, що включає формалізовані правила.

Апелюючи до практики слововживання терміну «інститут» в українській мові, слід відзначити, що, на відміну від англійської мови, він має більш широкий вжиток. Наприклад, слово «інститут» в українській мові відповідно до тлумачного словника [18] має чотири значення: назва деяких вищих навчальних закладів і наукових установ; в дореволюційній російській імперії – закритого типу жіночий середній навчальний заклад для дітей дворян; сукупність правових норм у якій-небудь сфері суспільних відносин (інститут шлюбу); організована система соціальних ролей, яка є постійним та значним елементом суспільства і зосереджується на основних потребах та функціях людини. Водночас у цьому ж словнику [18] слово «інституція» має два значення: назва елементарних підручників римського цивільного права; установа, заклад, а також частина або підрозділ установи, закладу.

Професор Мельник А.Ф., яка представляє наукову школу «Інституційного забезпечення управління економічним і соціальним розвитком на макро- та мезорівнях», а також професор Васіна А.Ю. вважають, що для нашої держави особливого значення набуває здатність переходу від інерційного зростання до інноваційного розвитку з допомогою системи інституційних чинників, які відіграють роль економічних регуляторів та стимуляторів стратегічного розвитку [105].

В роботах Гриценка В.В. [31] термін «інституція» уживається для позначення механізму дії норм (правил) у будь-якій галузі суспільних відносин та особливостей управління. Наприклад, економічні, правові та соціальні

інституцій пояснюються як явища суспільного життя і, водночас, інформують про їх характерні риси. Тоді як словосполучення *банківський інститут* – *банківська інституція*, *інвестиційний інститут* – інвестиційна інституція розрізняються так: в першому випадку розкривається зміст самостійної структури (організації), в другому – тлумачиться механізм її дії». Тобто, згідно поданого трактування основним синонімом до поняття «інституція» може бути поняття «механізму», але ні в якому разі не «інституту». У свою чергу В. Савка стверджує, що соціальна інституція завжди виступає як своєрідний комплекс, внутрішньо підпорядкована система інститутів складників, які перебувають у певних зв'язках один щодо одного і, серед яких завжди існує ієрархічне підпорядкування, що і визначає специфіку певної інституції [169].

Також є думка, що інститут (від лат. *institutum*), виступає як «установа, заклад, організація, через які безпосередньо інституції реалізуються».

Крім того ця норма характерна для інститутів держави (державних інститутів) як системи органів і установ (державних інституцій), що забезпечують реалізацію владних функцій. Таким чином державна інституція є результатом упорядкування державно–управлінської взаємодії. Сам процес упорядкування та формалізації будь–якої соціальної практики в організовану систему, тобто процес інституціоналізації (формування інституту), є досить складним і тривалим та передбачає певну структуру взаємовідносин, ієрархію влади, дисципліну, правила поведінки тощо.

Зокрема, у своїй науковій доповіді П. Саблук зазначає, що у використанні категорій інституціоналізму потрібно враховувати таку особливість, як можливість інституції приймати форму інституту у певному суспільному розвитку та ринковому механізмі. З огляду на це, інституції можуть втілюватися в інститутах, тоді як інститути потребують інституцій для забезпечення розвитку соціально-економічних формацій, які відповідали б сучасним вимогам суспільства [168, с.8].

Економічна категорія «інституціоналізм» (англ. *institutionalism*, *institutional economics*; від лат. *institution* – спосіб дії, звичай, порядок, вказівка), у широкому

розумінні, це концепція економічної теорії, яка в економічній системі синтезує роль соціальних, правових, організаційних, політичних, етичних, ментальних, економічних інституцій у процесі їх функціонування [168].

Під «інституціями» розуміємо систему формальних норм і правил у вигляді стандартів поведінки, суспільних цінностей, звичок, традицій, звичаїв, що визначають загальний цивілізаційно–культурний рівень індивідів і суспільства в економічній, соціальній, політичній або будь–якій іншій сфері. Загалом сучасна концепція «інституції» обов’язково має враховувати як екзогенний, так і ендогенний характер, адже не лише інституції обмежують інтереси індивідів, але й індивіди формують інституційні обмеження. Відповідно інституційна система охоплює сукупність формальних і неформальних інституцій, ключовим завданням яких є надання сигналів про потреби суспільства, тобто генерування інформації у поєднанні з одночасним розв’язанням проблем, що виникають, та підтримкою збалансованості інтересів усіх членів суспільства.

Вважаємо, що пропонуваній варіант діалектики (логіки) взаємозв’язку базових понять інституціоналізму дозволяє підвищити системність аналізу інституційних явищ і процесів у публічному управлінні інклюзивних інституцій. Визначаємо, що інклюзивна інституалізація — це процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти у напрямі задоволення деякої соціально-суспільної потреби. А також виокремлення, перетворення, створення (або реорганізація) якого-небудь явища або руху в організовану установу (інститут). Тобто це політика надання освітніх і реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю в рамках створення окремих спеціалізованих державних освітніх інституціях.

Отже, можна стверджувати, що інклюзивна інституція – це установа, яка забезпечує інклюзивну модель освіти як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з

фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб суб'єктів соціуму, створює позитивний клімат у освітньому середовищі.

Інституціоналізація інклюзивної освіти відіграє вирішальну роль у розбудові суспільства, де освіта стає доступною для кожного члена, незалежно від його матеріального стану чи фізичних можливостей. Цей процес не просто реалізує конституційні права на освіту, а створює міцну основу для соціально-економічного розвитку, підтримуючи ідею рівності та справедливості у доступі до освітніх ресурсів. Системна інтеграція інклюзивної освіти в інституційну структуру держави відображає зростаючу увагу суспільства до індивідуальних освітніх потреб та сприяє формуванню більш гармонійного суспільства.

Завдяки інституціоналізації інклюзивної освіти визначаються й закріплюються ключові принципи та підходи до навчання, які орієнтуються на забезпечення максимальної адаптивності та врахування особливостей кожної особи, що сприяє створенню інклюзивного навчального середовища, де кожен учень має змогу реалізувати свій потенціал. Врахування індивідуальних потреб студентів і адаптація навчальних програм і підходів стає не лише вимогою сучасності, а й обов'язком освітніх інституцій.

Значимість процесу інституціоналізації інклюзивної освіти в контексті соціально-економічної динаміки сучасного суспільства є незаперечною. Цей процес не тільки сприяє доступу до необхідних знань і навичок, що є критично важливими для професійного прогресу та соціальної інтеграції індивідів, але також сприяє консолідації соціальних цінностей, орієнтованих на інклюзивність, толерантність та взаєморозуміння. Адаптивність до диверсифікованих потреб та визнання унікальності кожного індивіда зміцнюють соціальну згуртованість та створюють оптимальні умови для сталого економічного зростання, відображаючи трансформаційний потенціал інклюзивної освіти у формуванні основи справедливого та продуктивного суспільства.

1.2. Методологічне забезпечення дослідження інституціоналізації інклюзивної вищої освіти

Розробка ефективної методології дослідження інституціоналізації інклюзивної освіти вимагає, щоб кожен аспект наукової роботи базувався на глибоко продуманій та обґрунтованій методологічній основі, що передбачає створення такої методологічної структури, яка не лише відповідає найвищим стандартам наукової точності та логіки пошуку, але й адаптована до специфіки інклюзивної освіти. Такий підхід має на меті не лише забезпечити адекватність та обґрунтованість наукових розробок у цій сфері, але й гарантувати високу репрезентативність результатів дослідження, що критично важливо для формування практичної цінності та актуальності прикладних рекомендацій, орієнтованих на підтримку та розвиток інклюзивної освіти на різних рівнях.

Слід підкреслити, що адекватність методологічної бази вимагає інтеграції перевірених наукових методів з інноваційними підходами, здатними адаптуватися до динамічних вимог сучасної освітньої практики. Особлива увага має бути приділена аналізу потреб цільових груп, визначенню ефективних стратегій впровадження інклюзивних практик та оцінці їх довгострокового впливу на якість освітнього процесу.

Важливо також зосередитися на розробці комплексного підходу до дослідження, що включає ретельний вибір методології, чітке формулювання дослідницьких питань та гіпотез, а також використання багатоаспектних інструментів аналізу для збору та інтерпретації даних. Такий підхід сприятиме створенню міцної основи для виявлення та розуміння ключових факторів, що впливають на успішну інтеграцію інклюзивної освіти в освітню систему.

Разом з тим, аналізуючи вітчизняну наукову літературу з питань дослідження інклюзивної освіти з позицій соціально-економічних аспектів, зауважимо, що такі дослідження не є системними та в переважній більшості враховують окремі елементи проблематики освітньої інклюзії. Так, в контексті розвитку інклюзивної освіти та інклюзивного навчання створено ряд розробок

та науково-обґрунтованих теоретико-практичних ресурсів для навчання і викладання, в яких основний фокус спрямований на розвиток інклюзивного навчального та доступного архітектурного середовища в дошкільних закладах освіти та у школах, створена концепція та успішно розвивається поняття Нова українська школа - ключова реформа Міністерства освіти і науки. Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. НУШ – це школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Водночас батькам теж подобається відвідувати цю школу, адже тут панують співпраця та взаєморозуміння [114].

Останнє десятиліття створюється та поширюється комплекс навчально-методичних матеріалів для створення сприятливих умов для взаємодії учасників освітнього процесу в закладах освіти: Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник [184]; Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики [63]; Навчально-методичний посібник «Інклюзивне навчання у закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренера» [122]; Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків [63] та ін.

Однак питанням розвитку інклюзії, інклюзивної освіти та навчання в системі діяльності закладів фахової передвищої та вищої освіти, забезпечення широкого доступу до освіти всім членам суспільства не залежно від майнового стану і фізичних можливостей, підготовки майбутніх фахівців, осіб з інвалідністю приділяється надзвичайно мало уваги та є мало вивченим.

Все це зумовлює актуальність створення методології дослідження інституціоналізації інклюзивної освіти з метою як структурування наукових досліджень в цій сфері, так і виявлення раніше недосліджених аспектів, одними із яких є пізнання ролі інклюзивної освіти в системі соціально-економічного розвитку сучасного суспільства та залежностей розвитку інклюзивної освіти від економічних можливостей індивідів, корпорацій та держави.

Перш ніж окреслити основні методологічні підходи до дослідження інституціоналізації інклюзивної освіти в системі соціально-економічного розвитку сучасного суспільства звернемося до наукових праць відомих українських вчених в галузі методологування з метою кращого розуміння сутності поняття методологія. Так, на думку, А.Фурмана: «в найзагальнішому парадигмальному форматі методологія – це вчення про структуру, логічну організацію, форми і засоби, методи і процедури здійснення діяльності» [215, с. 65]. У свою чергу, Р.Шевчука вважає, «в онтологічному вимірі методологія наукового пізнання – це система філософських засад пізнавальної діяльності та відповідних загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій і теоретичних положень, що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність. У гносеологічному вимірі – це вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем» [221, с. 44].

Враховуючи викладені вище погляди вчених на сутність методології, можна констатувати, що підходи до дослідження інституціоналізації інклюзивної освіти в контексті соціально-економічного розвитку сучасного суспільства вимагають комплексного використання різноманітних методологічних систем. Ці системи повинні ґрунтуватися на філософських засадах, загальнонаукових принципах та галузевих специфікаціях, що дозволяють глибоко аналізувати й систематизувати знання про інклюзивну освіту як важливий елемент соціального розвитку. Такий підхід має включати розробку і застосування методів і процедур, які забезпечують логічну організацію дослідження, його структуру та ефективність в отриманні та впровадженні нових знань про механізми інституціоналізації інклюзивної освіти, що спрямовані на формування відкритого, доступного та рівного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Виходячи з теоретичних аспектів сутності методології та методики наукових досліджень, а також зважаючи на те, що презентацією бідь-якого наукового дослідження є його предмет і метод, логіку нашого дослідження

інституціоналізації інклюзивної освіти в системі соціально-економічного розвитку сучасного суспільства будуємо за принципами наукового аналізу Арістотеля, який вважає, що предмет науки містить два компоненти: начала і причини. Відтак, визначаючи предмет дослідження в дисертації «Економічна парадигма інституціоналізації інклюзивної освіти» ми акцентуємо увагу на визначення освіти як начала соціально-економічного розвитку через етапи навчання, просвітництва та виховання. Причинами ж зростання ролі інклюзивності освіти в системі соціально-економічного розвитку є зумовлені часом, промисловими революціями, розширенням сфери послуг процеси дематеріалізації економічного простору та накопичення нематеріального багатства.

У процесі дослідження економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти важливо застосовувати комплексні форми та інструменти наукового аналізу, зокрема гіпотезу, концепцію та теорію, щоб забезпечити глибоке та всебічне розуміння цього процесу. Зокрема, в роботі гіпотезою є судження про те, що інклюзивна освіта відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку сучасного суспільства, де економічна парадигма, що орієнтована на дематеріалізацію економічного простору та на накопиченні нематеріального багатства, сприяє збільшенню значення інклюзивної освіти як основного інструменту соціальної інтеграції та виховання. У процесі навчання, просвітництва, і виховання, інклюзивна освіта формує основу для розвитку гнучкої, адаптивної економіки, здатної ефективно реагувати на сучасні виклики та тенденції забезпечуючи підґрунтя для досягнення цілей сталого розвитку.

Аналізуючи еволюцію ролі освіти у соціально-економічному розвитку через історичний метод та теорію еволюційної економічної генетики, ми бачимо значне трансформування функцій освіти від ранніх етапів людської цивілізації до сучасності. На початкових стадіях розвитку суспільства освіта слугувала інструментом просвітництва, доступним лише обмеженій кількості людей – переважно представникам духовенства та аристократії, відіграючи ключову роль у підтримці існуючого соціального порядку та ієрархії. Проте, із

розвитком продуктивних сил, науково-технічного прогресу та появи ринкової економіки, освіта почала сприйматися як важлива економічна послуга, незамінна для розвитку та конкурентоспроможності національної економіки. В цей період освіта стала доступною ширшому колу населення, що сприяло соціальній мобільності та економічному зростанню. Таке глибоке історичне розуміння ролі освіти дозволяє краще осмислити її значення в сучасному світі, де вона є ключовим фактором у формуванні інноваційної, знаннєвої економіки, відкриваючи нові горизонти для соціально-економічного розвитку.

У світлі вищевказаного аналізу, інституціоналізація інклюзивної освіти розглядається не просто як механізм соціальної інтеграції, але й як критично важливий елемент в еволюції економічних систем. Використовуючи наукові підходи еволюційної теорії економічної генетики [72], ми бачимо, що освіта, як інституція, впливає на формування соціально-економічного простору через свою роль у розвитку людського капіталу, технологічних інновацій та розповсюдження знань. Така перспектива відкриває поле для дослідження освіти через призму теорії суспільного блага, теорії людського капіталу, теорії економіки знань, теорії креативної економіки, теорії цифрової економіки, а також теорії нової індустріальної економіки, дозволяючи оцінити її вплив на динамічні процеси соціально-економічного розвитку. Запропонований підхід підкреслює значення інклюзивної освіти як фактора, що сприяє адаптації та трансформації економічних систем у відповідь на зміни в глобальному та технологічному контексті.

Використовуючи методи діалектичної логіки, ми підходимо до розуміння інклюзивної освіти як фундаментальної категорії нооекономіки, що представляє економіку знань і соціальної взаємодії, де головним акцентом є людина та її творчий потенціал. Нооекономіка, яка не відкидає індустріальне виробництво, але пропонує його органічне інтегрування з економікою знань, акцентує на важливості людського капіталу та нематеріальних активів у економічному та соціальному розвитку. Центральне місце в нооекономіці займає освіта, яка через навчання, просвітництво та виховання сприяє формуванню всебічно

розвиненої особистості, здатної до самореалізації у творчій праці та активно впливати на сталий розвиток суспільства.

Інклюзивна освіта, стаючи основою для розширеного відтворення людського капіталу, відіграє ключову роль у реалізації принципів нооекономіки, орієнтованих на задоволення розумових потреб людини та її інтелектуального розвитку. Подібний освітній процес не тільки відкриває доступ до освітніх ресурсів для всіх верств населення, але й сприяє формуванню антропоцентричної моделі економіки, де головним драйвером є не безмежне зростання споживання, а стійке використання ресурсів, соціальна справедливість та високий рівень освіченості суспільства. Так, інклюзивна освіта, розглядаючись через призму нооекономіки, виступає не лише як інструмент соціальної інтеграції, але й як ключовий фактор у формуванні суспільства сталого розвитку, де освіченість і критичне мислення людини є основою для інновацій та відповідальних соціально-економічних рішень.

Використання діалектичного методу в нашому дослідженні економічної парадигми інклюзивної освіти сприяло глибокому аналізу та систематизації категорійно-понятійного апарату, важливого для всебічного висвітлення наукової проблематики. Діалектичний методологічний підхід дозволив чітко упорядкувати та визначити такі ключові поняття дослідження, як «інклюзивна інституалізація», «інклюзивна інституція», «інклюзивне соціосвітне середовище», «освітній простір», «глобальний економічний процес», «економічна інституалізація освіти», та «інклюзивний соціум». Таке визначення понять сприяло глибшому розумінню та обґрунтуванню сутності інституціоналізації інклюзивної освіти та її впливу на розвиток спеціалізованих навчально-реабілітаційних закладів освіти в умовах ефективного функціонування економічної системи.

Використання системного підходу в дослідженні інклюзивної освіти дозволяє розглянути її не як ізольований феномен, а як важливу складову в ширшому контексті соціально-економічного розвитку суспільства. Інституціоналізація інклюзивної освіти, таким чином, виступає ключовим

елементом, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу, забезпеченню його фінансової стабільності та формуванню сприятливого соціального середовища. Відтак інституціоналізація не просто забезпечує формальні рамки для функціонування освітньої системи, але й впливає на розвиток неформальних соціальних установок, які визначають ставлення та очікування учасників освітнього процесу. Таке бачення відкриває широкі перспективи для розробки комплексних стратегій розвитку інклюзивної освіти, орієнтованих на створення умов для реалізації потенціалу кожної особистості та задоволення потреб суспільства в цілому в умовах динамічного соціально-економічного розвитку.

Використання структурного аналізу в даному дослідженні дозволило виявити комплексну взаємодію між процесом інституціоналізації соціальної інклюзивності особистості та ключовими елементами економічної системи, включно з економічними відносинами, фінансовими потоками, а також загальними процесами соціально-економічного розвитку на рівні держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств, і індивідуальних особистостей. Такий підхід дозволив визначити, що інклюзивна освіта не тільки сприяє розвитку людського капіталу, але й відіграє вирішальну роль у формуванні економічно стійкого та соціально справедливого суспільства. Так, інституціоналізація соціальної інклюзивності сприяє створенню умов для повноцінної участі всіх членів суспільства у економічному житті, водночас стимулюючи розвиток інновацій, підвищення продуктивності праці та зростання добробуту, що, в свою чергу, призводить до позитивних змін у розподілі фінансових потоків, збільшенню інвестицій у соціальну сферу та підвищенню загального рівня життя населення, демонструючи важливість інтеграції інклюзивної освіти в широкий контекст національної економіки та соціальної політики.

Основним методологічним підходом, застосованим у дисертації, є інституціональний підхід до наукового дослідження інклюзивної освіти, який базується на теорії інституціоналізму, що сформувалася на злитті ідей

німецької історичної школи, англійських фабіанців, французьких соціологічних традицій, та, до певної міри, марксизму. Інституціональний підхід дозволяє всебічно дослідити інклюзивну освіту як складний інституціональний феномен, що включає в себе взаємодію різних соціальних норм, звичаїв і правил.

У дисертаційному дослідженні детально аналізується категоріально-понятійний апарат, що охоплює такі ключові поняття як «інституціоналізація», «інституція» та «інститут», розглядаючи їх через призму інклюзивної освіти. Визначається, що «інституція» виступає як основний елемент цього процесу, означаючи усталені форми людської діяльності, які встановлюють межі та форми соціальної взаємодії. Особлива увага приділяється ролі інституцій у формуванні інклюзивного освітнього середовища, здатного адаптуватися до потреб усіх учасників освітнього процесу.

Дисертація висвітлює процес інституціоналізації інклюзивної освіти як важливий елемент розвитку сучасного суспільства, що сприяє інтеграції осіб з особливими освітніми потребами. Аналізується вплив економічних, соціальних та правових інститутів на формування інклюзивного освітнього середовища, що відповідає сучасним вимогам та забезпечує рівний доступ до якісної освіти. Таким чином, інституціональний підхід дозволив обґрунтувати важливість інклюзивної освіти як фундаментального елемента сталого розвитку суспільства, виявити основні виклики та перспективи її розвитку в умовах динамічно змінюваного соціально-економічного контексту. Такий підхід сприяв формуванню комплексного розуміння механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти та визначенню стратегій її ефективного впровадження та розвитку в освітній політиці держави.

У роботі застосовано міждисциплінарний підхід до дослідження сутності інклюзивної освіти, що відображає її складну природу, охоплюючи як економічні, так і соціальні аспекти. Такий підхід дозволяє не лише глибше зрозуміти механізми функціонування інклюзивної освіти в сучасному суспільстві, але й виокремити її вплив на соціально-економічний розвиток держави. Освітня трилема — навчання, просвітництво, та виховання — стає

ключовою у розумінні інклюзивної освіти не як ізольованого явища, а як комплексного соціального феномена, що включає в себе взаємодію між різноманітними сферами життя індивідів та суспільства в цілому.

Застосування міждисциплінарного підходу виводить на новий рівень аналіз інклюзивної освіти, виходячи за рамки традиційних досліджень у галузі педагогіки чи соціології, що включає в себе інтеграцію знань з економіки, психології, соціології, культурології, права і дозволяє виявити та аналізувати економічні вигоди від інклюзивної освіти, її вплив на розвиток ринку праці, формування громадянського суспільства, культурні та соціальні трансформації. Такий комплексний погляд на інклюзивну освіту відкриває можливості для розробки більш ефективних політик у сфері освіти, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу та стимулювання соціальної інтеграції.

Розгляд соціального феномена інклюзії через призму міждисциплінарного підходу підкреслює важливість урахування різноманітних аспектів, що впливають на процеси навчання, просвітництва та виховання в контексті інклюзивної освіти. Запропонований підхід сприяє глибшому розумінню інклюзії як мультиаспектного явища, що має значні наслідки для розвитку суспільства, зокрема забезпечення соціальної справедливості, економічної ефективності та культурного розмаїття.

Розглянемо окремі методологічні аспекти дослідження соціального феномену інклюзії з позицій міждисциплінарного підходу. Методологічні основи певного наукового напрямку насамперед розкриваються через призму зв'язку предмета дослідження із конкретними складовими даної науки, який найбільшою мірою формується з:

- базових припущень, гіпотез та апріорних установок;
- безпосередньо системи методів наукового дослідження;
- способів перевірки отриманих результатів [310].

Серед вищезазначених складових найбільшу цінність для науки визначає перший елемент, до складу якого можемо віднести суспільні науки, вибір

суб'єкта для аналізу (індивід, група, клас, фірма тощо), припущення про природу поведінки даних суб'єктів (раціональність, максимальність користь, опортуністична поведінка і т. д.), аналіз характеру відносин між даними суб'єктами (антагонізм і протистояння чи обмін та взаємна вигода) та низка інших.

Особливістю інклюзивного аналізу є те, що він зосереджений на процесах, які виникають на різних рівнях (від інституційних одиниць до держави). Тому суб'єктом для аналізу можуть виступати як окремі індивіди, так і суб'єкти, результатом діяльності яких є колективна взаємодія. Слід врахувати, що в більшості випадків інклюзивні процеси стосуються не поодиноких суб'єктів, а їх груп – сукупностей певних однорідних суб'єктів (кажучи мовою математики – певні множини).

Західноєвропейські системи переважно орієнтовані на вивчення багатьох процесів саме в індивідуалістичному аспекті, тобто з позицій *методологічного індивідуалізму* та є ключовими елементами сучасної європейської моделі соціального устрою, яка виявляється привабливою для країн, що позбулися тоталітарних режимів, наразі й для України, з огляду на завдання та перспективи розв'язання назрілих економічних і соціальних проблем. Вони ґрунтуються на ідеї, що всі суспільні інститути створюються індивідами, а тому діяльність організацій, фірм і навіть держави є похідною від індивідуальних рішень конкретних людей. Зазначимо, що перевагою методологічного індивідуалізму є сприйняття позиції окремої особи, її інтересів, потреб, корисності.

В силу своєї спрямованості інклюзивний аналіз повинен вивчати процеси і з позиції групових інтересів сукупностей індивідів, які об'єднані у певну множину за ознакою подібності у контексті ексклюзивно-інклюзивних процесів (особи з інвалідністю, соціально незахищені, меншини тощо). Це потребує застосування підходів *методологічного холізму*, який є альтернативою методологічного індивідуалізму. Методологічний холізм є філософським напрямком, який дотримується ідеї якісного пріоритету цілого над його

частинами. Він походить ще із тверджень Аристотеля про те, що ціле є дещо більшим, ніж сума його частин, і того, що «соціальні групи володіють цілями та функціями, які не зводяться до переконань, установок і дій індивідів, які їх складають» [40].

Важливою особливістю інклюзивного аналізу є те, що дослідженню потрібно піддавати не лише функціонування окремого суб'єкта, а сукупність *концептів* та *відносин* між іншими суб'єктами, або їх групами.

Явище ексклюзії здебільшого базується на отриманні певних переваг та переваг стосовно порушення інтересів інших учасників взаємодії (податкові пільги здійснюються за рахунок інших платників; трудова експлуатація зменшує винагороду найманій праці на користь працедавця; порушення прав одних учасників судового процесу відбувається з приводу іншої сторони; політичне домінування певних парламентських сил веде до ущемлення інтересів меншості; психологічне пригнічення та булінг в колективі супроводжується піднесенням статусу інших тощо). Зауважимо, що процеси інклюзії у певній сфері слід вивчати через призму відносин задіяних сторін та аналізу діяльності тих хто отримує прибуток і хто втрачає. Такий аналіз має враховувати багатогранність можливих відносин між окремими суб'єктами: індивід – індивід, індивід – інституція, індивід – держава, інституція – інституція, міждержавна взаємодія і т. д. та їх сукупностями. Розгляд інклюзії на основі концепту відносин більше відповідає першому із вищезазначених концептуальних підходів, – дослідження інклюзії як стану *status quo* (у статиці).

Інклюзія як *процес* (у динаміці) може бути представлена як аналіз сукупностей суб'єктів. Таке включення веде до формування нової множини, яка може характеризуватись особливою сукупністю властивостей. Як правило, змін зазнають елементи із обох раніше відокремлених сукупностей. При цьому менша (політична, сексуальні меншини) може значно вплинути на трансформацію більшої (робітничий клас у XIX ст., контрагенти монополіста на окремому ринку), але як одна, так і інша можуть знаходитись в ущемленому, пригніченому стані. Та не завжди можемо побачити те, яка із частин у дійсності

до кого приєднується (більша до меншої, чи навпаки) та зазнає значніших змін при руйнуванні бар'єрів.

Дослідження інклюзивної освіти як соціального та економічного феномена в рамках міждисциплінарного підходу зумовлює необхідність врахування принципів і методів наукового дослідження притаманного соціології та психології. Однією з ключових методологічних проблем є аналіз інституціоналізації та соціалізації інклюзивної освіти в спеціалізованих державних освітніх інституціях, що вимагає ретельного вивчення механізмів інтеграції спеціальної педагогіки та реабілітаційних практик. Така інтеграція передбачає не лише адаптацію навчальних програм, але й створення умов для повноцінного включення учнів з особливими освітніми потребами у ширші соціальні процеси. Важливим аспектом є досягнення ефективності інклюзивної освіти, що неможливе без забезпечення безбар'єрного доступу до освітніх послуг і належного фінансування соціально-психологічних аспектів освітнього процесу, що ставить перед дослідниками завдання розробки рекомендацій щодо оптимізації управління та ресурсного забезпечення інклюзивних освітніх інституцій, з метою підвищення якості освіти та соціалізації учнів з особливими потребами.

Загалом, вчені виділяють три групи методів наукового дослідження, які можуть бути використані як в психології, так і в інституціоналізації та соціалізації інклюзивної освіти в державних спеціалізованих інституціях (див. табл.1.1).

У сучасних наукових дослідженнях інституціоналізації інклюзивної освіти та економіки державних спеціалізованих інституціях усе частіше акцентується увага на психологічній складовій фінансово-економічної діяльності індивідів і соціальних груп [93; 115; 135].

Соціально-психологічна складова фінансово-економічних відносин державних спеціалізованих інституціях у наш час виокремлюється у тісному взаємозв'язку з процесом соціально-економічної та господарської діяльності країни і тому потребує використання таких методів наукового дослідження, які

допоможуть установити закономірності у сфері фінансово-економічної діяльності інклюзивного суб'єкта соціуму.

Таблиця 1.1

Класифікація базових методів дослідження у інституціоналізації інклюзивної освіти як соціально-економічного феномену

№ з/п	Загальна характеристика групи методів	Перелік методів, які входять до даної групи
1	Методи, що традиційно використовуються у соціо-психологічних дослідженнях.	Спостереження, експеримент, анкетування, опитування, інтерв'ю, тестування, математико-статистичні методи обробки й об'єктивізації даних.
2	Економічні методи та методи, які використовуються у суміжних наукових напрямках.	Метод математичного моделювання, логіко-теоретичний аналіз, синтез, метод абстракції, історичний підхід.
3	Методи, які стали активно використовуватися з виникненням економічної психології та психології фінансів, розроблені з урахуванням специфіки даних наукових дисциплін.	Економіко-психологічний експеримент, що проводиться за схемою традиційного економічного експерименту, але з психологічним оснащенням.

**Примітка: побудовано автором на основі [93; 115; 135]*

Оскільки інституціоналізація інклюзивної освіти в державних спеціалізованих інституціях та наукова парадигма соціальних взаємозв'язків на загальнодержавному і регіональних рівнях, відображає таку особливість, як суміжний характер досліджень психо-соціального і фінансово-економічного аспектів, для аналізу та порівняння доцільно розглянути погляди вчених на класифікацію суто соціологічних методів наукового дослідження (див. табл.1.2).

Як видно з таблиці 1.2, усі методи наукового соціологічного дослідження в залежності від етапу дослідження та його завдання, вчені поділяють на чотири великі групи: організаційні, емпіричні, обробки даних та інтерпретаційні. Вибір і використання кожного з цих конкретних методів у

інституціоналізації інклюзивної освіти в діяльності державних спеціалізованих освітніх інституцій визначається метою та завданням наукового дослідження.

Таблиця 1.2

Класифікація методів соціологічного дослідження інклюзивної освіти державних спеціалізованих інституцій*

№ з/п	Загальна характеристика групи методів	Перелік методів, які входять до даної групи
1	Організаційні методи	Порівняльний метод, лонгітюдний метод, комплексний метод
2	Емпіричні методи	Спостереження, експеримент, опитувальний метод, тестування, проєктивні методи, аналіз продуктів діяльності
3	Методи обробки даних	Кількісний аналіз, якісний аналіз
4	Інтерпретаційні методи	Генетичний метод, структурний метод

**Примітка: побудовано автором на основі [93; 115; 135]*

У дисертаційній роботі застосовано низку передових методів дослідження інклюзивної освіти в державних спеціалізованих інституціях, які традиційно використовуються в економіці та соціальних науках. Серед них особливу увагу заслуговують методи, що базуються на математичному апараті оптимального програмування, теорії масового обслуговування, теорії ігор та евристичному програмуванні [115; 190; 214]. Особливістю використання цих методів у контексті дослідження інклюзивної освіти є їх спроможність моделювати та аналізувати складні соціальні взаємодії та процеси, що відбуваються в освітньому середовищі. Зокрема, теорія ігор, як зазначив В. Москаленко, виявилася ефективним інструментарієм для аналізу взаємодії між різними учасниками освітнього процесу, включаючи учнів, вчителів, адміністрацію навчальних закладів та державні органи. Застосування теоретико-ігрових моделей дозволило прогнозувати потенційну реакцію цих груп на впровадження нових освітніх політик, зміни у фінансуванні та інноваціях в навчальному процесі, тим самим сприяючи розробці стратегій, які максимізують ефективність інклюзивної освіти.

У дисертації в частині дослідження інклюзивної освіти в державних спеціалізованих інституціях були використані різноманітні соціологічні методи,

адаптовані до особливостей теми дослідження. Зокрема, опитування (анкетування, інтерв'ю), спостереження, експерименти та експертні оцінки дозволили зібрати важливі дані про соціальні аспекти інклюзивної освіти та її вплив на індивідуальний розвиток учнів у контексті спеціалізованих навчальних закладів. Такі методи сприяли глибокому аналізу процесу інституціоналізації інклюзивної освіти, зокрема через дослідження взаємодії між учасниками освітнього процесу та аналізу адаптації студентів до освітнього середовища.

Метод спостереження є одним із ключових соціологічних методів дослідження, що дозволяє фіксувати поведінку індивідів та груп у їх природньому соціальному середовищі без прямого втручання дослідника. Він відіграє важливу роль у вивченні інклюзивної освіти в державних спеціалізованих установах, дозволяючи оцінити реальні умови навчального процесу, взаємодію між учнями та педагогами, а також адаптацію учнів з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього середовища.

На відміну від методу експерименту, який передбачає активне втручання дослідника в процес з метою створення умов для вивчення певних соціальних явищ чи поведінкових реакцій, спостереження зберігає природність умов і мінімізує вплив дослідника на об'єкт дослідження. Це забезпечує високу об'єктивність і надійність отриманих даних. У контексті інклюзивної освіти, спостереження дозволяє детально зафіксувати як формальні аспекти освітнього процесу, так і неформальні взаємодії, що відбуваються між учасниками освітнього середовища.

Застосування спостереження в дослідженні інклюзивної освіти в спеціалізованих державних інституціях набуває особливого значення, оскільки дозволяє отримати глибоке розуміння повсякденного досвіду студентів та викладачів, виявити потенційні бар'єри для інклюзії та ідентифікувати ефективні стратегії їх подолання.

Окрім цього в роботі використано й методи соціологічного опитування, до яких Л. Туриніна відносить бесіду, інтерв'ю та анкетування [205]. В

інституціоналізації інклюзивної освіти в державних спеціалізованих освітніх інституціях бесіду проводять за попередньо підготовленою схемою і визначеними питаннями. Залежно від характеру дослідження бесіда може бути стандартизована, коли попередньо фіксують питання, що підлягають висвітленню, або вільна, пошукова, коли вона є першим етапом дослідження і використовується для уточнення його технології. Процедура інтерв'ю вибудовується за принципом «питання – відповідь». Як правило, питання заздалегідь чітко програмують. Цей метод дає змогу вивчати одночасно велику кількість людей, зібрати масив даних, які стосуються їх найрізноманітніших проблем та інтересів у сфері фінансово-економічних процесів. Анкетування дає значні можливості для отримання великої кількості інформації за короткий час.

Маркетингова анкета складається з відкритих, альтернативних чи закритих запитань. На відкриті запитання дають вільну відповідь, на альтернативні – фіксовану («так», «ні», «знаю», «не знаю»). Закриті питання передбачають вільну відповідь, яка потребує додаткової інтерпретації. У процесі анкетування недопустимо змінювати формулювання питань, оскільки це ускладнює їх аналіз. Суттєвою перевагою анкетування є його анонімність, яка забезпечує правдивість відповідей. Можливість використання методу анкетування у інституціоналізації інклюзивного соціуму державних спеціалізованих освітніх установах подано у таблиці 1.3.

Аналіз сучасних публікацій у сфері інституціоналізації інклюзивного соціуму державних спеціалізованих освітніх установах та економічної психології виявив зростаючу популярність використання методу майданчикових досліджень [17; 115; 117].

Майданчикові дослідження – це дослідження постійної репрезентації з метою отримання первинної інформації про стан ринків, сфер фінансово-економічної діяльності окремих підприємств, домогосподарств, індивідуальних споживачів. Цей метод полягає у тому, щоб на основі сформованої аудиторії регулярно отримувати від неї інформацію у вигляді заповнених анкет.

Майданчикові дослідження можуть бути: короткостроковими (протягом 1– 2 тижнів респондент щодня заповнює і передає анкету представнику організації); довгостроковими (протягом півроку, року або ж декількох років, коли інформація подається раз на тиждень, місяць, квартал); інформація фіксується не в письмовій формі, а за допомогою відео- і аудіопристроїв, де видно, які саме програми, канали, чи веб-сторінки учасник дослідження слухає, сприймає по радіо, телебаченню, Інтернету.

Таблиця 1.3

Індикатори інституціоналізації інклюзивної освіти у державних спеціалізованих освітніх установах*

Індикатори	1	2	3
Як часто Ви прагнете знайти більш високооплачувану роботу?	Ніколи	Рідко	Постійно
Як часто Ви робите спробу знайти додатковий заробіток?	Ніколи	Рідко	Постійно
Як часто Ви стараетесь підвищувати свій рівень кваліфікації?	Ніколи	Рідко	Постійно
Як часто Ви намагаєтесь отримати нові знання, уміння і навички з метою підвищення рівня своїх прибутків?	Ніколи	Рідко	Постійно
Чи доводилося Вам відстоювати свої права перед роботодавцем?	Ніколи	Рідко	Постійно
Чи заробляєте Ви на депозитах (грошові внески в банку під відсотки)?	Ніколи	Рідко	Постійно
Як часто Ви звертаєтесь до державних органів влади з метою отримання різних видів грошових допомог (субсидії, допомоги по безробіттю, допомоги вимушеним переселенцям тощо) ?	Ніколи	Рідко	Постійно
Як часто Ви звертаєтесь до недержавних структур (благодійних фондів, волонтерських організацій) з метою отримання різних видів грошових допомог?	Ніколи	Рідко	Постійно
Чи прагнете Ви відкрити свою справу?	Ніколи	Рідко	Постійно
Чи прагнете Ви розширити свій бізнес?	Ніколи	Рідко	Постійно

*Примітка: побудовано автором на основі

До найпопулярніших видів сучасних майданчикових досліджень інституціоналізації інклюзивної освіти у державних спеціалізованих освітніх установах відносяться: майданчик збуту та отримання економічного ефекту (суб'єкти підприємництва, системний рітейл, обсяги продаж та частка їх ринку, дистрибуція, роздрібні ціни); майданчик споживання (обсяг споживання, частка

ринку, середня роздрібна ціна, купівельна поведінка, профіль споживання, звички споживання); інформаційний майданчик (обсяг телепереглядів, рейтинг каналів та їх частка, стан ринку телекомунікацій та його вплив на економіку і психологію).

Використання майданчикових досліджень у Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» дозволило комплексно оцінити ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти, зокрема через моніторинг соціально-економічних та організаційних аспектів діяльності закладу. Цей метод дослідження забезпечив регулярне збирання первинної інформації від сформованої аудиторії через заповнені анкети, а також через відео- та аудіоспостереження, що дало змогу оцінити стан і динаміку розвитку інклюзивної освіти на різних рівнях.

Такий підхід дозволив виявити ключові особливості діяльності інституту у контексті інклюзивної освіти, зокрема спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення доступу до якісної освіти, реалізацію процесів соціалізації та інтеграції осіб з інвалідністю. Використання майданчикових досліджень дало можливість в дисертації обґрунтувати ефективність механізмів взаємодії з меценатами, благодійними та громадськими організаціями для забезпечення освітнього процесу необхідними ресурсами та створення відповідної матеріально-технічної бази, що, в свою чергу, підтвердило важливість майданчикових досліджень як інструменту для розробки та впровадження стратегій розвитку інклюзивної освіти в умовах спеціалізованих державних освітніх установ.

В роботі застосовано синергетичний підхід до вивчення процесу інституціоналізації інклюзивної освіти, який дозволяє глибше зрозуміти та описати динаміку взаємодії та адаптації між різними компонентами освітньої системи.

Рис. 1.2. Основні чинники інституалізації інклюзивної освіти в спеціальних інклюзивних державних інституціях*

**Примітка: власна розробка автора*

Синергетичний підхід виокремлює особливості створення ефективного інклюзивного навчального середовища, акцентуючи на важливості гармонійного поєднання освітніх, соціальних, психологічних та економічних аспектів. Синергетика в контексті інституціоналізації інклюзивної освіти дозволяє враховувати не тільки формальні аспекти навчання, але й неформальні

процеси, що відбуваються в освітньому просторі, та їх вплив на формування компетентного молодого фахівця.

Завдяки синергетичному підходу вдалося ідентифікувати ключові чинники (див. рис. 1.2), що впливають на успішність інклюзивної освіти: доступність і відкритість освітніх послуг для всіх категорій громадян, створення рівних можливостей для навчання, розвитку професійних компетенцій, а також формування умов для саморозвитку і самореалізації осіб з особливими освітніми потребами. Особлива увага приділяється розвитку інклюзивних компетенцій викладачів і студентів, адаптації навчального простору та методик викладання, що відповідають потребам інклюзивного навчання. Таким чином, синергетичний підхід в контексті дослідження інклюзивної освіти демонструє свою ефективність, оскільки він дозволяє комплексно підійти до розгляду процесів інтеграції, адаптації та розвитку в освітній системі. Цей підхід не лише сприяє розширенню теоретичної бази з питань інклюзивної освіти, але й вказує на практичні шляхи її оптимізації та підвищення ефективності.

Синергетичний підхід дозволяє виявити та використати взаємодію між різними компонентами інклюзивного освітнього хабу, стимулюючи виникнення нових якостей та можливостей, що виходять за рамки простого сумування складових частин. Це сприяє створенню інноваційного навчального середовища, де забезпечується не тільки передача знань, але й розвиток навичок, здатності до командної роботи та вирішення практичних завдань. Інклюзивний освітній хаб, як результат застосування синергетичного підходу, стає простором, де реалізуються потенціали осіб з особливими освітніми потребами, забезпечуючи їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство.

Системний підхід до теоретичного обґрунтування управління інклюзивним освітнім хабом забезпечує координацію та взаємодію між різними елементами та процесами в рамках освітньої, реабілітаційної, наукової та соціально-виробничої платформи. Він дозволяє організувати ефективне керування ресурсами, планування діяльності, моніторинг та оцінку результатів,

адаптувати діяльність хабу до змінюваних умов та потреб суспільства. Системний підхід сприяє створенню інтегрованої звітності, що є ключовим для оцінки ефективності інклюзивної освіти та визначення шляхів її подальшого розвитку.

Об'єднання синергетичного та системного підходів у розробці інклюзивного освітнього хабу дозволяє створити гнучку, адаптивну до зовнішніх викликів освітню модель, спрямовану на максимальне розкриття потенціалу кожної особи, що відкриває нові горизонти для розвитку інклюзивної освіти.

Використання методів емпіричного та компаративного аналізу в науковому дослідженні відіграло ключову роль у здійсненні глибокого та всебічного аналізу стану та перспектив розвитку інклюзивної освіти в контексті національної економіки України. Зокрема, емпіричний аналіз базувався на зборі та вивченні первинних даних про кількісні зміни в інклюзивному освітньому середовищі, що виявили зростання кількості суб'єктів соціуму з особливими освітніми потребами на 36% у 2022/2023 навчальному році порівняно з попереднім роком. Таке дослідження дозволило оцінити не тільки кількісні параметри зростання, але й виявити тенденції до підвищення якості інклюзивного освітнього середовища за рахунок адаптації до змінних соціально-економічних умов.

Компаративний аналіз було застосовано з метою проведення порівняльного дослідження інклюзивної освіти в Україні з іншими країнами, а також між різними регіонами в межах країни. Цей метод дозволив ідентифікувати найбільш успішні практики та стратегії, які можуть бути адаптовані та імплементовані в українському освітньому контексті. Порівняння підходів до інклюзивної освіти, використання ресурсів, ефективності навчальних методик та стратегій адаптації до сучасних викликів забезпечило формування обґрунтованих рекомендацій для оптимізації процесу інтеграції осіб з особливими потребами в освітній простір.

Особлива увага у дослідженні була приділена аналізу діяльності Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». Аналіз звітності цього закладу за період 2014–2022 років виявив не лише позитивну динаміку фінансових показників, але й вказав на серйозні виклики, зокрема недостатнє фінансування з державного бюджету та необхідність знаходження альтернативних джерел підтримки для розвитку інклюзивної освіти. Результати цього комплексного аналізу засвідчили, що попри існуючі економічні та соціальні виклики, інклюзивна освіта в Україні демонструє значну стійкість і здатність до адаптації, водночас виокремлюючи пріоритетні напрямки для подальшого розвитку та покращення. Таким чином, використання методів емпіричного та компаративного аналізу сприяло формуванню об'єктивної картини стану інклюзивної освіти в Україні, визначенню основних тенденцій та викликів, а також розробці конкретних рекомендацій для підвищення ефективності інклюзивного освітнього середовища.

З метою обґрунтування та оптимізації процесів інтернаціоналізації та інституціоналізації в освітніх інституціях, в науковій роботі було використано методи економіко-математичного моделювання. Такі методи дозволяють кількісно оцінити вплив різних чинників на ефективність освітнього процесу та інвестиційну привабливість освітніх установ, забезпечуючи тим самим науково обґрунтовану основу для прийняття управлінських рішень.

Одним із ключових результатів застосування економіко-математичного моделювання стало розроблення моделі інтернаціоналізації та інституціоналізації освітніх інституцій, яка має на меті стимулювання учасників академічної спільноти та керівництва освітніх установ до підвищення інклюзивності через введення надбавок за інклюзивні інвестиції, що сприятиме не лише покращенню якості освіти для осіб з особливими потребами, а й збільшенню інноваційно-наукового потенціалу навчальних закладів. Також ця модель надає можливість оцінити рейтинг закладів освіти на основі ефективності використання інклюзивних інвестицій.

Додатково було розроблено прагматичний соціально-економічний механізм оздоровчої реабілітації, заснований на економіко-математичній моделі. Запропонований механізм дозволяє врахувати частоту впливу бажаних та небажаних чинників на процес реабілітації, а також оптимізувати кошторисне фінансування за рахунок точного аналізу видатків та їх ефективного перерозподілу. Використання цієї моделі сприяє не лише ефективному управлінню фінансами освітньої інституції, а й покращенню умов для здобувачів з особливими освітніми потребами.

Таким чином, методи економіко-математичного моделювання відіграли важливу роль у визначенні стратегій розвитку інклюзивної освіти та створенні ефективного механізму її інституціоналізації, що не тільки дає змогу підвищити прозорість та обґрунтованість управлінських рішень, а й створює підстави для розробки цільових програм та ініціатив, спрямованих на забезпечення доступності та якості освіти для всіх категорій здобувачів.

Поряд з описаними методами та підходами до дослідження економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти, в дисертації використано такі принципи наукового пізнання як: принцип системності та послідовності; принцип наукової обґрунтованості; принцип етичності; принцип об'єктивності; принцип репрезентативності; принцип фундаментальної ролі практики.

Принцип системності та послідовності у науковому дослідженні економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти передбачає розробку чіткого плану дослідження, де кожен етап виконується послідовно з логічним зв'язком між ними. Цей підхід дозволяє охопити всі аспекти інституціоналізації інклюзивної освіти, включаючи аналіз існуючих моделей, розробку нових підходів і впровадження інноваційних рішень для підтримки інклюзивної освіти, забезпечуючи при цьому цілісне розуміння теми.

Принцип наукової обґрунтованості забезпечує, що дослідження базується на твердих наукових основах, використовуючи теорії, концепції та підходи, визнані спільнотою. У контексті інституціоналізації інклюзивної освіти це означає підкріплення аргументів даними з емпіричних досліджень, статистики

та аналізу практик, що дозволяє розробляти виважені та ефективні стратегії для вдосконалення інклюзивної освіти.

Принцип етичності вимагає дотримання високих моральних стандартів у всіх аспектах дослідження, від поводження з інформацією до взаємодії з учасниками дослідження. У дослідженні інституціоналізації інклюзивної освіти це означає захист прав і конфіденційності всіх залучених осіб та справедливе представлення даних і висновків.

Принцип об'єктивності гарантує, що дослідження ведеться неупереджено, з уникненням суб'єктивних оцінок та перекручень. У контексті інституціоналізації інклюзивної освіти об'єктивність дозволяє адекватно оцінити ефективність існуючих підходів та виявити потенціал для подальших удосконалень, заснованих на фактичних даних і аналізі.

Принцип репрезентативності важливий для забезпечення того, щоб висновки дослідження можна було екстраполювати на ширшу популяцію. У дослідженні інституціоналізації інклюзивної освіти це вимагає відбору репрезентативної вибірки освітніх установ, учителів, учнів та інших зацікавлених сторін, щоб отримані дані відображали реальні умови та виклики, з якими стикаються інклюзивні освітні інституції.

В дисертації використовується також принцип фундаментальної ролі практики для аналізу, опрацювання та інтеграції практики інклюзивної освіти у Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» в межах дослідження економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти. Застосування цього принципу дозволяє глибше зрозуміти та висвітлити, як матеріальна свідома діяльність учасників освітнього процесу спрямована на перетворення соціального середовища відображає реальність і служить основою для розвитку свідомості у контексті інклюзивної освіти.

Зокрема, аналіз інтеграції практичних аспектів інклюзивної освіти виконано через призму їх впливу на формування ефективної економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти, що включає розгляд таких

аспектів, як адаптація навчального середовища під потреби студентів з особливими освітніми потребами, створення умов для їх повноцінного розвитку та інтеграції в суспільство, а також розробка і реалізація програм професійної підготовки, які відповідають потребам ринку праці.

Дослідження практики інклюзивної освіти на прикладі «Кам'янець-Подільського державного інституту» дозволяє не тільки визначити ступінь впливу інклюзивної освіти на економічний розвиток і соціальну інтеграцію, але й оцінити ефективність існуючих підходів та визначити напрямки подальшої оптимізації процесів інституціоналізації інклюзивної освіти для забезпечення її вищої якості та доступності.

Комплексний теоретико-методологічний підхід дослідження, відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію процесу інституціоналізації інклюзивної освіти в рамках національної економіки. Цей підхід дозволяє глибоко аналізувати існуючі проблеми, виявляти потенційні можливості для удосконалення та розробляти стратегії, які базуються на перевірених теоретичних засадах і методологічних принципах. Використання такої бази дослідження сприяє формуванню цілісного уявлення про механізми інституціоналізації, їх вплив на соціально-економічний розвиток суспільства та визначення найбільш ефективних шляхів реалізації інклюзивної освіти, що в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню якості освітнього процесу та забезпеченню рівного доступу до освітніх ресурсів для всіх категорій населення.

1.3. Інституціоналізація інклюзивної освіти національної економіки

Соціально-економічні відносини є надзвичайно складними з точки зору розвитку суспільства, оскільки передбачають значну кількість елементів єдиної системи накопичення знань та ресурсів, формування, трансформацію та модернізацію принципів їх використання, а також, сприйняття наслідків

раціональне використання результатів на національному та регіональних рівнях.

В основі накопичення, використання знань та отримання практичних результатів від цього беззаперечно залишається система освіти. Водночас, в основі прагматики поєднання ресурсів та знань як джерела інтенсивного розвитку суспільства, є економічна система країни та її можливості. По мірі розширення функціональних можливостей економічної системи через раціональні інтеграційні процеси (захист національних інтересів, як пріоритет), економічну безпеку та чіткість взаємозв'язків між її елементами, зростатиме загальний потенціал системи накопичення знань та їх раціонального використання. Відтак, система освіти перестане бути відособленим елементом державотворчих процесів, а набуде концепційної значимості у загальнонаціональній стратегії поступу та розвитку.

Безперечно, при формуванні такої стратегії державотворчих процесів лежить розуміння механізму її реалізації, що об'єднує не лише принципи, тактичні напрями та загальноприйняті методики, але й обумовлює формування ланок, що провадять стратегічні управлінські рішення і, водночас, є генераторами власних економічно обґрунтованих намірів, об'єднаних місією національного економічного розвитку.

Інституціоналізація як процес формування таких ланок є процесом доволі динамічним оскільки передбачає безперервність наповненості, розширення функціональних можливостей, пристосованість до умов та зміни на тлі загальних подій суспільного розвитку на інституціоналізації у формуванні інклюзивного освітнього простору в системі наднаціональному, національному, макроструктурному, регіональному та локальному рівнях.

Дослідження інституціоналізації як процесу, а тим більше як феномену за окремими галузями та сферами діяльності неможливе без обґрунтування багатогранності «інституту» як соціологічної, етичної, правової та економічної категорії. Важливо, що «інститут» як категорія є невіддільною від спільності ідей, поглядів, дій та рішень. Саме з огляду на це, соціологія визначає

«інститут» як те що забезпечує організацію та провадження спільних дій людей, а відтак має здатність трансформуватися у «соціальний інститут», що нині розглядається як «своєрідна форма людської діяльності, заснована на чітко розробленій системі правил і норм відповідно до соціального статусу та ролі, а також на розвинутому соціальному контролі за їх здійсненням» [103].

Опираючись на ідеї англійського філософа Герберта Спенсера про «соціальний організм», де кожен член суспільства реагує на спільноту, і водночас спільнота реагує на властивості кожного члена суспільства [272, с. 2], ми можемо передбачити, що попри об'єднання навколо ідеї є необхідність адаптувати те що може роз'єднувати, а саме те, що виокремлює кожного індивіда як особистість, визначає його власну життєву траєкторію однак не виводячи за рамки суспільного розвитку.

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, як правило, до людей з інвалідністю, яких налічувалося більше 3 млн., що становить майже 7% від загальної кількості українців. Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тенденцією до зростання кількості молодих людей та дітей, які потребують спеціальної освіти, яка б сприяла їхній соціальній адаптації та інтеграції в активне суспільне життя.

Особливість інклюзивної освіти з точки зору соціального інституціоналізму полягає у здатності трансформувати властивості, індивідуальність, особливості кожного члена суспільства у єдиний концепт розвитку соціуму, завдяки знанням, вмінням, навикам, що здатні адаптувати, інтегрувати, реалізувати та сформувати повноцінного члена суспільства.

На наш погляд, саму інклюзивну освіту можна розглядати як явище що зумовлене потребою об'єднання навколо ідеї акумулювання та подачі знань під егідою суспільства рівних можливостей, а інституціоналізацію інклюзивної освіти як продукт соціального інжинірингу в системі наднаціональному,

національному, макроструктурному, регіональному та локальному рівнях (див. рис.1.3).

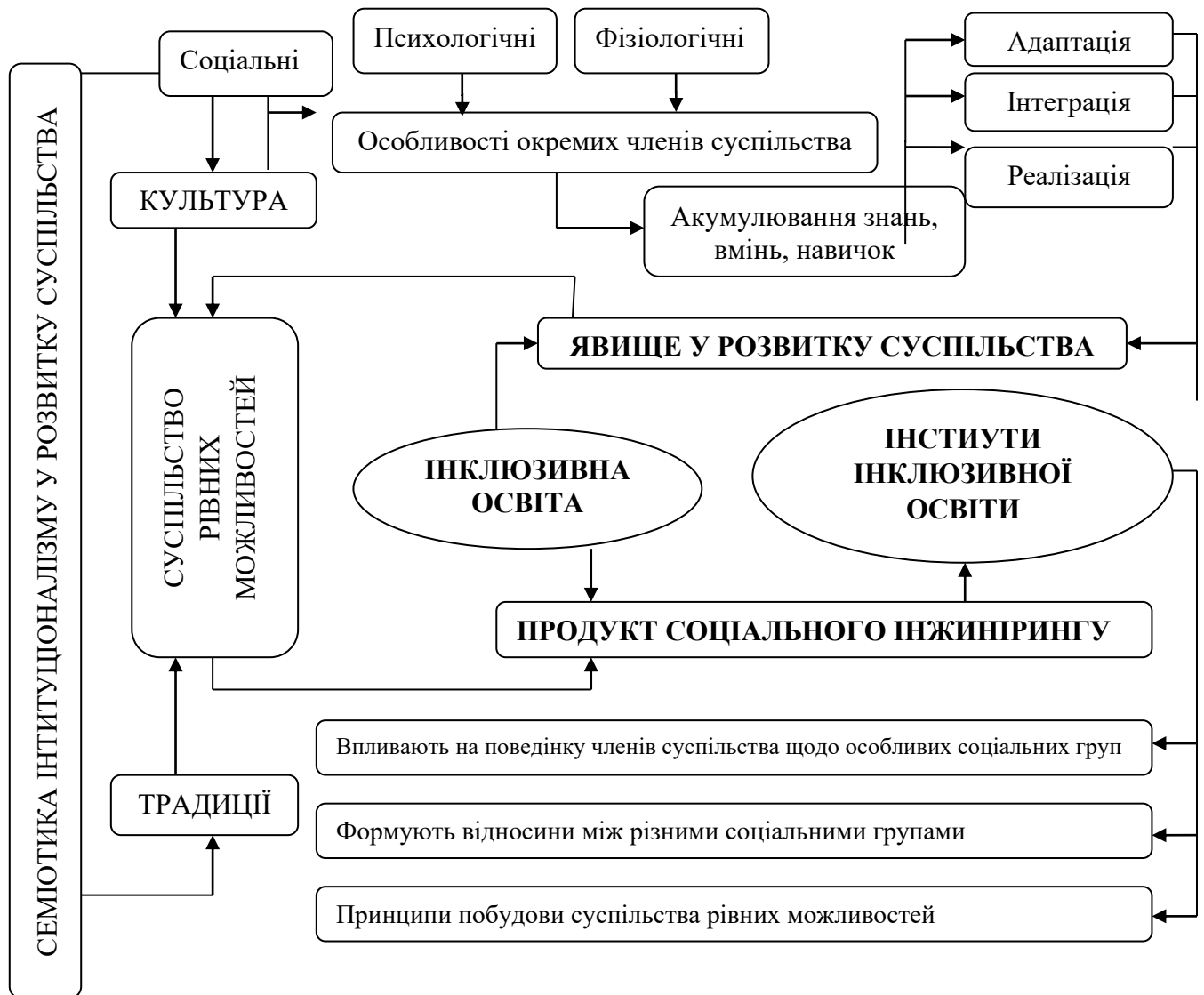

Рис.1.3. Інституціоналізація інклюзивної освіти як соціальної ланки*

**Примітка. Власна розробка автора*

Результатом соціального інжинірингу інституціоналізацію інклюзивної освіти ми вважаємо з огляду на методологічні основи самого соціального інжинірингу Карла Раймунда Поппера, який вважав, що «social engineering» як свого роду комплекс підходів у соціології, має на меті змінити поведінку, відносини та певні принципи кожного у вирішенні певної соціальної проблеми [230]. Детермінантом процесу інституціоналізації інклюзивної освіти залишається семіотика інституціоналізму, як проекції продуктів людської комунікації «через

знакову систему, що постала внаслідок впливу культури та традицій» [77]. Тобто, модель інститутів інклюзивної освіти як соціальна ланка формується під впливом суспільних відносин предметом яких залишаються людські цінності, принципи функціонування інших соціальних інститутів, рівноправ'я та етики.

Етичні принципи, на яких базується діяльність інклюзивних інститутів, доцільно виокремлювати з погляду етики освіти та етики функціонування освітніх інститутів як соціальної ланки. Беручи за основу «Declaration on Professional Ethics» [254], що згенеровано світовою спільнотою педагогів Education International як концептуальну основу міжнародних стандартів педагогічної етики, можемо виокремити інклюзивну освіту як особливу форму етики відносин в сфері освіти (див. табл.1.4).

Інституціоналізація інклюзивної освіти розширює етичні межі оскільки розширюються межі відносин і уже в площину проблеми етики включається інституційність через зовнішні форми взаємодії (рис.1.4).

Таблиця 1.4

Етика інклюзивної освіти

Типологія обов'язків педагогів	Етичні норми за «Declaration on Professional Ethics»*	Етичні норми інклюзивної освіти**
1	2	3
Обов'язки педагогів перед професією	Виправдання громадської довіри та поваги до професії вчителя, максимальні зусилля на підвищення престижу професії через забезпечення якісної освіти усім учням	Формування громадської довіри до педагога, що працює у середовищі особливих освітніх потреб через знання, вміння та навички не лише у забезпеченні якісної освіти, але й адаптації здобувачів у освітньому середовищі
	Регулярне оновлення та розвиток професійних знань та навичок	Вдосконалення педагогічної майстерності та самовдосконалення по мірі розширення аудиторії здобувачів з особливими освітніми потребами
	Визначення характеру, форм та часу свого особистого плану постійної освіти як вираження їхнього професіоналізму	
	Публічність використання інформації, що пов'язується з особистою компетентністю педагога та його кваліфікацією	Акумулявання інформації та знань, що дозволяє виокремити не лише компетентність педагога, але й формує комплексні знання чи дозволяє удосконалити методики роботи в середовищі здобувачів з особливими освітніми потребами
	Залучення більшої кількості висококваліфікованих фахівців до професії через активну участь у діяльності профспілок	
	Зусилля у просуванні принципів демократії та прав людини через освіту	Дотримання прав та свобод у середовищі особливих освітніх потреб

Продовження таблиці 1.4

Обов'язки педагогів перед здобувачами	Повага права що описано Конвенцією ООН з прав дитини в контексті освіти	Дотримання індивідуального підходу до кожного здобувача освіти з особливими потребами з метою виявлення особистого освітнього потенціалу та можливостей у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії
	Визнання унікальності, індивідуальності та певні особисті потреби кожного здобувача, забезпечення підтримки кожному для найкращого розкриття та застосування потенціалу здобувачів	
	Підтримка професійних відносин з учнями	Формування інклюзивного освітнього середовища, що базується на професійних доброзичливих відносинах зі здобувачами освіти, однак із врахуванням індивідуальних психологічних особливостей, причинно-наслідкових зв'язків особливих потреб здобувача та професійних відносин у колективі академспільноти.
	Захист інтересів та добробуту учнів, захист від насильства, від фізичного та психологічного зловживання	
	Захист учнів від сексуального зловживання та домагань	
	Турбота і забезпечення конфіденційності у всіх справах, що торкаються добробуту їхніх учнів	
	Прищеплення цінностей, співзвучних з міжнародними стандартами прав людини	Убезпечення здобувачів освіти з особливими освітніми потребами від фізичного, морального, психологічного та сексуального насильства, а також формування в академспільноті толерантного відношення, співчуття та гуманізму щодо здобувачів з особливими освітніми потребами
	Виховання почуття того, що здобувачі є частиною суспільства де є місце кожному	
	Використання свого становища зі співчуттям	
	Гарантування неможливості використання ідеологічних чи релігійних інструментів щодо здобувачів освіти	
Обов'язки педагогів перед колегами	Підтримка атмосфери колегіальності, поваги думок та переконань, порад, пропозицій допомоги початківцям педагогам	Адаптація педагогів початківців до інклюзивного середовища, формування методичних рекомендацій, апробація педагогічного досвіду, встановлення рамок конфіденційності інформації в середовищі особливих освітніх потреб
	Забезпечення конфіденційності інформації про колег якщо оголошення цієї інформації не є обов'язковим з точки зору професійного обов'язку і не вимагається законом	
	Допомога колегам у процесі взаємного оцінювання обумовленого та узгодженого профспілками освіти та роботодавцями	Акцент взаємного оцінювання на інклюзивність освітнього процесу із максимальним врахуванням потреб здобувачів з особливими освітніми потребами
	Підтримка та просування інтересів та добробуту колег, захист їх від залякування, фізичного, психологічного чи сексуального зловживання	Захист інтересів колег, підтримка їх прагнень та сприяння реалізації можливостей у інклюзивному освітньому середовищі
Обов'язки педагогів перед керівництвом	Обізнаність про свої юридичні та адміністративні права та обов'язки, повага до прав учнів, що відображені у колективних договорах	Формування колективних договорів із врахуванням особливостей інклюзивного середовища освітнього процесу
	Виконання розумних інструкцій керівного персоналу та використання права поставити під сумнів ці інструкції через чітко встановлену процедуру	Постійний взаємозв'язок із керівництвом закладу щодо фізіологічного, морально-психологічного стану здобувачів з особливими потребами, інформування про психологічний мікроклімат освітнього середовища
Обов'язки педагогів перед батьками	Визнання права батьків на отримання консультації та інформації, що стосуються добробуту та успішності своєї дитини	Інформування батьків здобувачів з особливими освітніми потребами про особливості освітнього процесу
	Повага законної батьківської влади, але водночас надання корисних професійних порад, що служать інтересам та добробуту дитини	Спільне із батьками формування освітньої траєкторії здобувачів з особливими освітніми потребами
	Заохочення батьків брати активну участь у освіті їх дитини та підтримувати тим самим процес навчання, гарантуючи вибір найоптимальнішої та відповідної для учня форми роботи	Підтримка та заохочення зворотнього зв'язку через формування дорадчих органів управління (ради батьків, ради стейкхолдерів тощо)

*Примітка. Сформовано за [254]

**Примітка. Сформовано автором із врахуванням особливих освітніх потреб

Інституціоналізація інклюзивної освіти розширює етичні межі оскільки розширюються межі відносин і уже в площину проблеми етики включається інституційність через зовнішні форми взаємодії (рис.1.4).

Інституція інклюзивної освіти є об'єктом державного управління і відносини з органами влади формуються із врахуванням значимості інституції як соціальної ланки, що сприяє принципам побудови суспільства рівних можливостей, соціальних відносин та забезпечення освітніх можливостей особливих соціальних груп в системі наднаціональному, національному, макроструктурному, регіональному та локальному рівнях (див. рис.1.4).

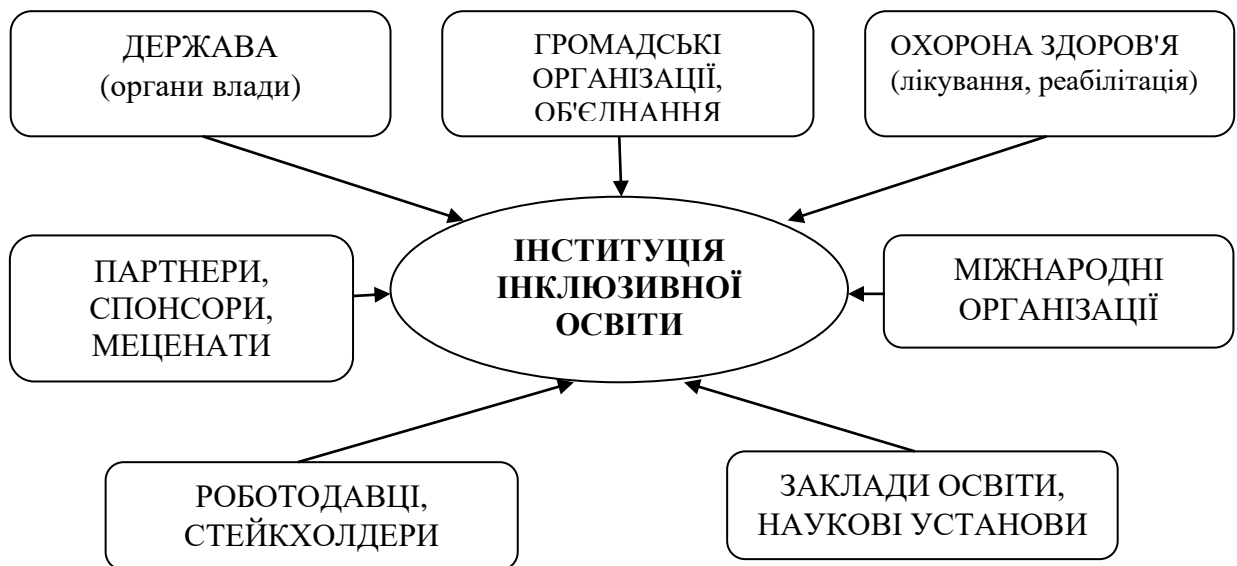

Рис 1.4. Взаємодія інституції інклюзивної освіти*

**Примітка. Власна розробка автора*

Доволі часто у працях науковців поняття особливі освітні потреби зводиться до освітніх потреб осіб з фізіологічними чи психологічними відхиленнями, іншими словами з інвалідністю. Однак, процес інституціоналізації інклюзивної освіти, на наш погляд, обумовлює розширення змістових рамок самого поняття. З цього приводу ми частково погоджуємося із класифікацією особливих освітніх потреб в залежності від категорії здобувачів [199], зокрема:

1. Соціальний критерій (складна життєва ситуація;

2. Географічний критерій (здобувачі іноземці);
3. Психологічний критерій;
4. Критерій здоров'я (фізичне та психічне);
5. Критерій віку здобувача;
6. Критерій участі у бойових діях;
7. Вагітність жінок;
8. Обдарованість здобувача;
9. Належність до меншин.

На наш погляд, такий перелік є надто дискусійним з погляду освітніх потреб, так як, наприклад, критерії участі здобувача у воєнних діях та обдарованість є критеріями, що актуалізуються тільки у випадку прояву наслідків та їх впливу на психологічне чи фізичне здоров'я здобувача та потребою його адаптації у освітнє середовище. В свою чергу, стан вагітності у жінок може передбачати різні форми звільнення або часткового звільнення від навчального процесу до моменту народження дитини.

Норми відносин з громадськими організаціями слід розглядати як партнерські у реалізації прав та захисту інтересів соціальних груп з особливими потребами. Формами реалізації цих відносин є спільні проекти, заходи, участь у законодавчих ініціативах та рішеннях органів влади щодо здобувачів з особливими потребами.

Невіддільною складовою інституційного розвитку інклюзивної освіти є охорона здоров'я як сфера відносини з якою формуються з огляду на первинні потреби здобувачів та академспільноти у забезпеченні фізичного здоров'я, моніторингу за станом здоров'я, а також реабілітація як елементу навчального процесу.

В поле зору міжнародних організацій інституції інклюзивної освіти потрапляють як юридичні особи, що провадять загальнонаціональну політику формування суспільства рівних можливостей відповідно до міжнародних стандартів, а також захисту прав та свобод особливих соціальних груп. Відтак,

етика відносин опирається на норми міжнародного права та різноманітні форми міжнародної взаємодії щодо соціальних гарантій та стандартів.

Інституція інклюзивної освіти є елементом системи освіти та науки країни, а тому очевидно, що в рамках розвитку методології освіти, освітології як науки, апробації педагогічних практик, впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес важливо змістовно та концептуально будувати відносини інклюзивних освітніх інституцій з іншими закладами освіти та науковими установами. Це значимо і з огляду на те, що «у наслідок динамічності, неоднозначності та не лінійності сучасного суспільного розвитку інтегровану сутність освіти неможливо відобразити жодною парадигмою, спрямованою на реалізацію власних парадигмальних домінант» [178].

А відтак, лише у взаємодії у загальній системі освіти і науки вибудовується концепція етичних норм інституції інклюзивної освіти в загальнонаціональному освітньому просторі.

Важливими з позиції етики взаємовідносин залишаються роботодавці та стейкхолдери, оскільки це результуючий домінант, що визначає параметри якості функціонування інституції інклюзивної освіти, як джерела потенційного людського ресурсу (з точки зору суб'єкта господарювання) та людського капіталу (з точки зору макроекономіки). Саме тому, нині пріоритетним для сфери інклюзивної освіти залишається реалізація знань, вмінь та навиків здобутих в процесі інклюзивного навчання (див. рис. 1.5), що посилює значимість інклюзивних інститутів не лише як соціальної ланки, але й як драйвера економічного розвитку країни.

У тих сферах де домінують особливі потреби важливо сформувати взаємовідносини на принципах гуманізму, моралі, допомоги, а тому спонсори і меценати стають елементом етики освітнього процесу для інституції інклюзивної освіти. Вони не лише сприяють освітньому процесу через матеріально-речові форми спонсорства та меценатства, але й формують морально-психологічні якості здобувачів освіти та членів академспільноти власним прикладом доводячи значимість людських цінностей як пріоритету інклюзивної освіти.

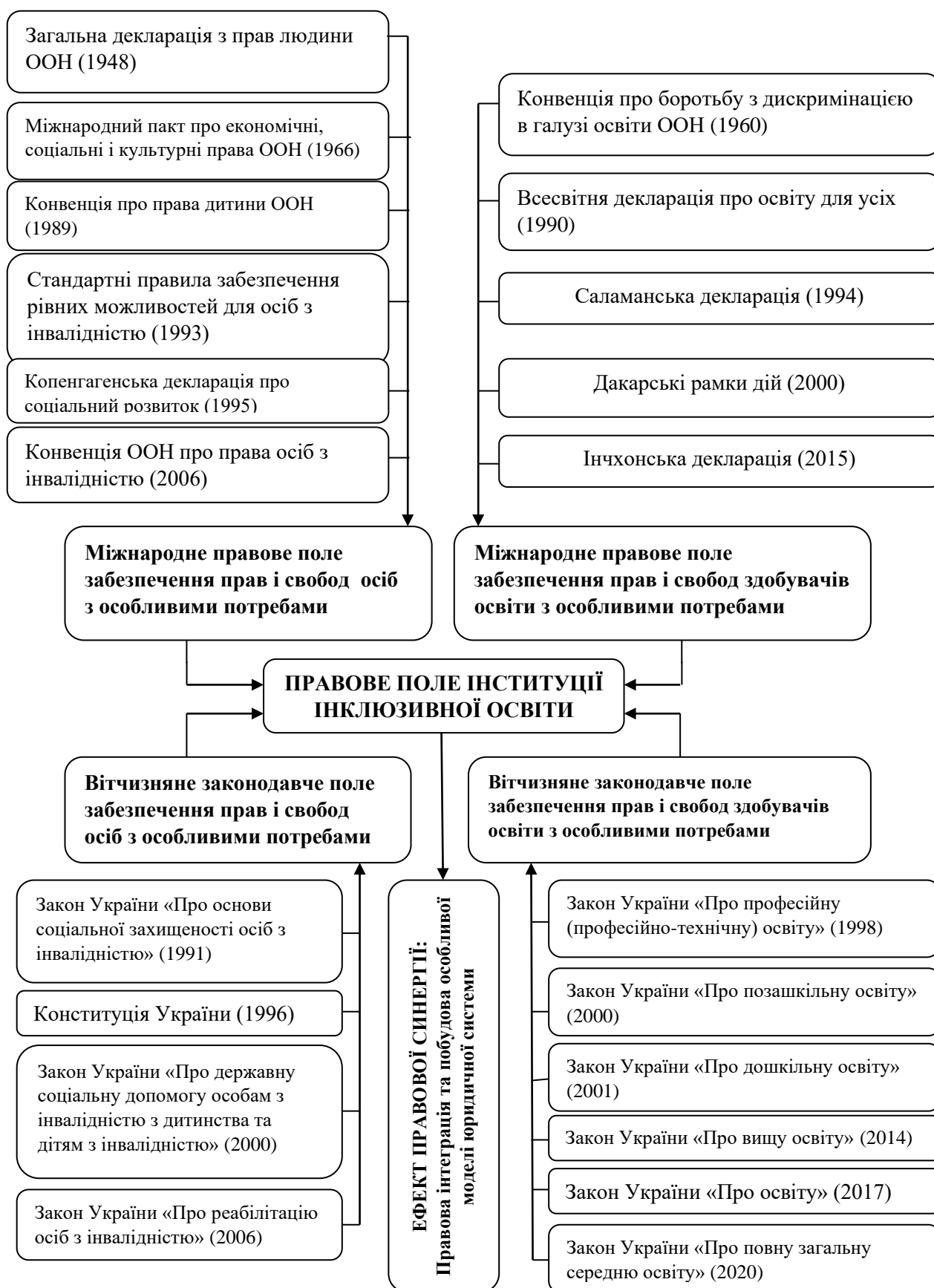

Рис. 1.5. Ефект синергії від правового поля інституції інклюзивної освіти*

*Примітка. Побудовано автором на основі аналізу міжнародного та вітчизняного законодавства

Визначальним у взаємовідносинах інституту інклюзивної освіти, як соціальної складової є правовий контекст інституціоналізму де інститут розглядається як «юридично здійснювана ідея».

Етимологія цього концепту бере свій початок у працях Моріса Жан Клода Ежен Оріу, який розглядаючи філософські аспекти правовідносин, зумів виокремити функціональні ознаки інституту як первинної ланки суспільного об'єднання задля реалізації спільної ідеї завдяки можливостям кожного члена інституту [242].

Це доволі конкретно формалізує діяльність інституту інклюзивної освіти кристалізуючи його правову сутність, так як правове поле в якому веде свою діяльність дана формація включає не лише освітній напрям нормативно-правового регулювання, але й напрям забезпечення прав і свобод осіб з особливими освітніми потребами.

Суть цього ефекту полягає у правовій інтеграції та побудові моделі особливої юридичної системи як нормативно-правової основи функціонування соціуму рівних прав і можливостей загальної концепції сталого розвитку, що пов'язується «з формуванням принципово нового ставлення до людини, з одного боку, як суб'єкта еколого-економічної системи, з іншого як головної мети її розвитку» [216, с. 272].

Саме правовий ефект синергії у повній мірі розкриває соціальний феномен інституціоналізму інклюзивної освіти, верифікуючи його як юридично обґрунтований, соціально значимий та етично доцільний процес.

Як зазначає у своїй фундаментальній праці «Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії» Едмунт Гусерль: «зрозуміти ці модифікації, або точніше говорячи, здійснити феноменологічну настанову, рефлексійно виявити її своєрідність і своєрідність природної настанови в науковій свідомості – це є перше і в жодному разі не легке завдання, яке ми маємо виконати, якщо воліємо обґрунтувати феноменологію і науково встановити її своєрідну сутність» [34, с. 11].

Наукова своєрідність інституціоналізму інклюзивної освіти з точки зору

соціальної феноменології, на наш погляд, виражена у ключових соціальних функціях які виконує інститут інклюзивної освіти, зокрема:

- реалізація прав і свобод учасників освітнього процесу незалежно від особливостей освітніх потреб;
- передбачення, попередження та унеможливлення обмеження чи позбавлення прав і свобод учасників освітнього процесу незалежно від їх фізичних, морально-психологічних, матеріальних чи соціальних особливостей;
- формування у здобувачів освіти з особливими потребами соціальних цінностей, етичних норм і догм взаємодії із соціумом;
- визначення соціальних ролей та адаптація до виконання цих ролей у суспільстві;
- формування особистості майбутнього члена соціуму на основі знань, вмінь та навичок, освоєння культурної спадщини та історичних надбань суспільства;
- створення середовища позитивного та толерантного ставлення, гуманізму та людино центричності;
- виховання у здобувачів власної гідності, усвідомлення повноцінності та своєї корисності для соціуму незважаючи на індивідуальні особливості і потреби;
- формування необхідних загальних та фахових компетентностей у здобувачів освіти через необхідний та корисний багаж знань, вмінь та навичок, що дозволять достойно конкурувати на ринку праці майбутнім фахівцям;
- комплексна підготовка осіб з особливими потребами до трудової діяльності через сприяння у пошуку першого робочого місця або надання першого робочого місця у структурних одиницях інституції інклюзивної освіти, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет через скорочення соціальних виплат.
- системні наукові дослідження у сфері інклюзії, формування наукових шкіл, лабораторій, наукових центрів, організація форумів, наукових платформ та науково-методичних центрів з проблем інклюзивної освіти.

Оцінивши соціальну значимість інституціоналізації інклюзивної освіти і довівши її феноменологічну сутність як явища у розвитку соціуму, необхідно, на наш погляд, встановити її економічну доцільність та означити інституціоналізацію інклюзивної освіти як економічний феномен.

Акцентуючи увагу на економічній доцільності інституціоналізму та беручи за основу трактування Дугласа Сесіла Норта про інститут як «набір правил, процедур відповідностей, моральну та етичну поведінку індивідуумів в інтересах максимізації багатства» [288], необхідно розширити сутнісні рамки інституціоналізації інклюзивної освіти до рівня регіонального хабу структура якого є мікросистемою науки та освіти, реабілітації, виробництва, адаптації та соціальної інтеграції (рис.1.6).

У цьому контексті ми розуміємо інклюзивний освітній хаб як найбільш прийнятну форму інституціоналізму, оскільки це поєднання можливостей наукової, освітньої, реабілітаційної та виробничої діяльності задля акумуляції та реалізації ресурсного потенціалу інклюзивного навчання, а також, формування економічної системи як середньої (регіональної) ланки економічного розвитку.

Одну із ключових ролей у структурі хабу займає наука, оскільки завдяки науковим дослідженням у галузі інклюзивної освіти, спеціальної педагогіки, та інклюзії як елементу економічних відносин можна побудувати науково обґрунтовану основу для організації освітнього процесу, реабілітаційної діяльності та виробництва як прагматики освіти.

Функціонування дослідницьких центрів, лабораторій, а також організація та проведення спеціалізованих форумів, конференцій, круглих столів, дозволить апробувати результати наукових досліджень у сфері інклюзії.

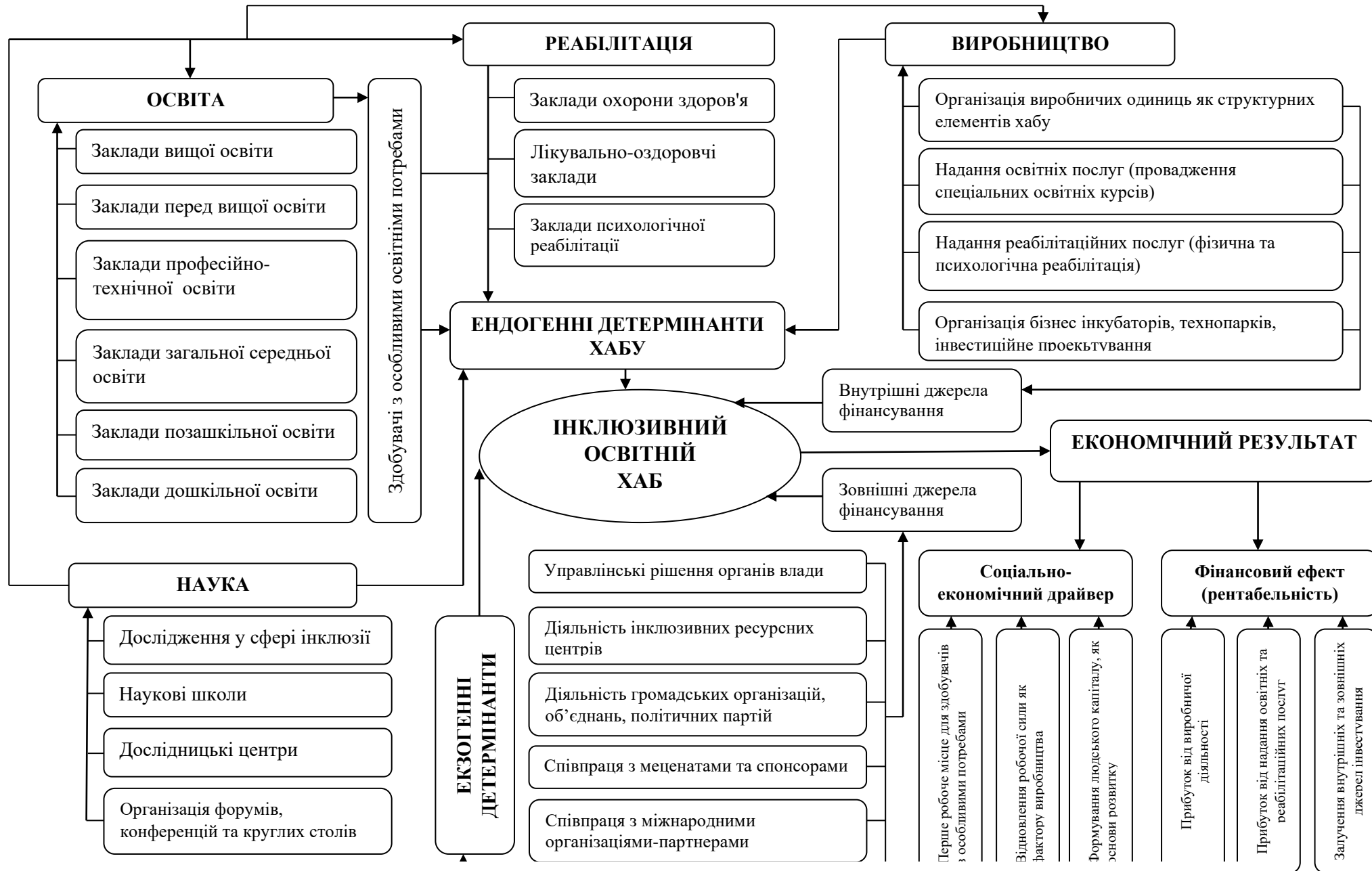

Рис. 1.6. Модель інклюзивного освітнього хабу в системі національного, макроструктурного, регіонального та локального рівнях як інституційний соціально-економічний феномен*

*Примітка. Власна розробка автора

Водночас, наукова діяльність хабу стає генератором наукових продуктів у вигляді спеціальних досліджень, наукових проєктів, що дозволятиме залучати внутрішні і зовнішні фінансові джерела грантової підтримки розвитку науки як джерела додаткового фінансування інклюзивного освітнього хабу та напряму інтеграції у світовий науковий простір.

Основним видом діяльності освітньої інституції очевидно є провадження освітньої діяльності, а тому інклюзивний освітній хаб повинен стати, на нашу думку, об'єднанням усіх освітніх рівнів (*наднаціональному, національному, макроструктурному, регіональному та локальному рівнях*) заради спільної мети – якісних освітніх послуг у суспільстві безбар'єрності, рівності та соціальної справедливості. Відтак, на умовах партнерської взаємодії у діяльності хабу повинні брати участь заклади дошкільної, позашкільної, середньої, професійно-технічної, перед вищої та вищої освіти, при цьому ключовим є освітній процес в контексті особливих освітніх потреб.

Невіддільним компонентом в освітньому процесі для категорій здобувачів з особливими освітніми потребами є реабілітація, як процес функціонального та психологічного відновлення для осіб з особливими потребами. Як зазначають фахівці реабілітологи, основними завданнями реабілітації є: «1) функціональне відновлення (повне або компенсація при недостатньому чи відсутності відновлення); 2) пристосування до повсякденного життя і праці; 3) залучення до трудового процесу; 4) диспансерний нагляд за реабілітованими» [24, с. 3].

Саме з огляду на завдання реабілітації, в структуру цього компоненту інклюзивного освітнього хабу необхідно залучити заклади охорони здоров'я, лікувально-оздоровчі заклади (санаторії, профілакторії, підрозділи лікувальної фізкультури), заклади психологічної реабілітації (центри психологічної допомоги, лабораторії психодіагностики). Так, функціональне призначення закладів охорони здоров'я в інклюзивному освітньому хабі формуються в рамках діагностики, моніторингу та супроводу стану здоров'я учасників освітнього процесу в основному здобувачів з особливими освітніми

потребами. Серед закладів охорони здоров'я можуть не лише державні лікарні, клініки, госпіталі, але й приватні клініки, що мають ліцензію на провадження лікарської практики.

Лікувально-оздоровчі заклади переважно призначені для відновлення та безпосереднього сприяння процесу оздоровлення здобувачів з особливими потребами та інших учасників освітнього процесу, через використання природних чинників (морська вода, лікувальні глини, особливий клімат тощо) у поєднанні з фізіопроцедурами, дієтою, медикаментами.

Заклади психологічної реабілітації функціонально призначені для психодіагностики, первинної психологічної допомоги та психологічної реабілітації усіх учасників освітнього процесу, що дозволить сформувати сприятливе морально-психологічне середовище в інклюзивному навчанні.

Введення у структуру інклюзивного освітнього хабу виробничих одиниць дозволить створити ефективний механізм реалізації набутих компетентностей здобувачів (перш за все професійно-технічної освіти та перед вищої освіти), а також, це джерело додаткового фінансування завдяки реалізації продукції власного виробництва та один із способів забезпечити продовольчу безпеку для інституцій, що входять у хаб.

Інклюзивний освітній хаб як освітній центр, може провадити освітню діяльність шляхом ліцензування освітніх програм спеціальних курсів підвищення кваліфікації, стажування, а також проведення на договірній основі вебінарів та семінарів.

Водночас, можливим є використання компоненту реабілітації як джерела залучення додаткових коштів через надання платних послуг фізичної та психологічної реабілітації, оскільки на базі закладу освіти або лікувально-оздоровчого закладу може бути сформовано додаткові структурні підрозділи (наприклад, іпотерапія, лікувальна фізкультура, соляна кімната, тощо).

Саме ці компоненти формують ендогенні детермінанти та продукують внутрішні джерела фінансування інклюзивного освітнього хабу. Цілком прийнятним є розширення комплексу послуг чи видів діяльності, кожен

наступний вид при цьому екстенсивно розширятьме обсяги фінансування та інтенсифікуватиме функціонування освітнього хабу як регіонально значимої інституції.

Саме у цьому контексті, одним із ключових чинників феноменологічності інституціоналізації інклюзивної освіти є її оцінка з позиції еволюційної теорії економічної генетики, де у створенні продукту людської діяльності на рівні з предметними, трансформаційними чинниками – людськими, технічними і матеріальними – беруть участь соціально-польові творчі сили, трансакційні чинники виробництва, до складу яких інституція входить разом з організацією та інформацією [72].

Безперечно, у діяльності хабу слід врахувати такі екзогенні детермінанти як управлінські рішення органів влади, що в контексті публічного управління формують процес внутрішнього управління та можуть суттєво вплинути на систему менеджменту хабу через обсяги фінансування з державного бюджету та взаємовідносини з органами місцевого самоврядування.

Діяльність інклюзивних ресурсних центрів передбачає «проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини; розробку рекомендацій щодо освітньої програми для дитини з особливими освітніми потребами; надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; участь у роботі команд психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у школах і дитсадках; проведення моніторингу динаміки розвитку дитини не рідше ніж двічі на рік; надання консультацій та методичної допомоги вчителям і вихователям з питань організації інклюзивного навчання; консультація батьків або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно зарахування до закладів освіти; надання психологічної допомоги, проведення бесіди з батьками (законними представниками) дітей з особливими освітніми потребами». З огляду на це, такі центри є важливими в контексті партнерства та взаємодії хабу з інклюзивним ресурсним центром як інституту

консультаційних, додаткових реабілітаційних послуг і, водночас, як методичного центру для освітньої діяльності хабу.

Громадські організації, об'єднання та політичні партії є суб'єктами, що не лише ведуть свою діяльність в контексті захисту інтересів окремих соціальних груп, але для інклюзивного освітнього хабу є одним із напрямків соціальної інтеграції, оскільки формують завдяки освітньому хабу платформу для самореалізації та громадсько-політичного сприяння у забезпеченні суспільних прагнень.

Меценати, спонсори, міжнародні організації-партнери – це невід'ємна частина взаємовідносин інституції об'єктом менеджменту якої є освітні послуги для осіб з особливими потребами. Місія діяльності таких організацій зазвичай передбачає сприяння соціальній рівності, безбар'єрності та матеріальному сприянню реалізації особливих потреб осіб з різними формами фізіологічних чи психологічних відхилень.

Формуючи екзогенні детермінанти інституціоналізму інклюзивної освіти, управлінські рішення органів влади, функціонування інклюзивних ресурсних центрів, громадських організацій, об'єднань, а також, діяльність меценатів, спонсорів та взаємозв'язки з міжнародними організаціями дозволяють згенеруватися зовнішньому фінансовому потоку, що поряд із внутрішніми фінансовими ресурсами є матеріальною основою функціонування інклюзивного хабу.

Довершене аргументування економічної феноменальності інституції інклюзивної освіти неможливе без результуючої компоненти. У нашому випадку результат діяльності хабу має двоїстий характер, оскільки наявним є не лише фінансовий ефект, як рентабельність, але й соціально-економічний драйвер. Так, рентабельність хабу забезпечується його діяльністю у виробництві (залежить від обсягу реалізації продукції), прибутку від надання освітніх та реабілітаційних послуг, а також, залучення коштів для реалізації інвестиційних, наукових та освітніх проектів.

Інвестиційні проекти є продуктом діяльності бізнес-інкубаторів та технопарків в рамках виробничої платформи хабу, що дозволяє претендувати на інвестиційні ресурси від зовнішніх та внутрішніх компаній. Це презентує хаб як генератор інноваційних ідей та формує його конкурентні переваги на інвестиційному ринку.

Джерелом фінансування наукових та освітніх проектів є грантові кошти, що виділяються міжнародними організаціями, установами, а також, грантові програми уряду України. Безперечно, що для отримання цих коштів необхідно сформувати потужний науковий та освітній потенціал хабу. Це стане можливим завдяки ефекту синергії інклюзивної інституції, так як кожна складова хабу буде долучена до єдиної стратегічної мети – забезпечення інклюзивного освітнього середовища.

Інклюзивний освітній хаб як соціально-економічний драйвер передбачає кінцеві параметри, що сприяють економічному розвитку соціуму завдяки інтеграції у ринок праці висококваліфікованих фахівців з числа осіб з особливими потребами. Це надзвичайно важливо, оскільки дозволяє виокремити трудовий потенціал такої категорії осіб та не усувати їх як потенційне джерело праці як фактору виробництва.

Усе це стає можливим завдяки використанню виробничої платформи хабу як першого робочого місця для здобувачів з особливими освітніми потребами в силу набутих ними фахових компетентностей.

Крім цього, платформа реабілітації у структурі хабу сприяє відновленню робочої сили, підвищенню кваліфікації та перекваліфікації майбутніх фахівців.

Фундаментальною основою раціонального розподілу фінансових ресурсів інклюзивного освітнього хабу та економічно обґрунтованих управлінських рішень щодо спрямування грошових потоків інвестиційного капіталу є інформаційна система. Інклюзивний освітній хаб об'єднує різні суб'єкти господарювання, різної форми власності та з різними видами діяльності. Саме тому вважаємо доцільним сформувати систему акумуляції інформації на

засадах інтерації, об'єктивності та максимального врахування особливостей функціонування кожного суб'єкта освітнього хабу.

Вважаємо, що врахувати усі необхідні параметри необхідної для управління інформації в структурі хабу здатна інформаційна система сформована на засадах концепції інтегрованої звітності.

«Концепція організації формування інтегрованої звітності повинна передбачати, що компанія, яка контролює капітал, взаємодіючи із зовнішнім економічним і соціальним середовищем створює вартість бізнесу в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі. У цьому випадку інтегрована звітність розглядає суб'єкт господарювання як механізм створення доданої вартості бізнесу за рахунок надходження інвестиційного капіталу, у тому числі виробничого, фінансового, людського, інтелектуального та соціального» [156, с. 112].

Концепція організації інтегрованої звітності включає в себе внутрішній порядок, взаємозалежні компоненти та принципи, що базуються на процедурах, наборі організаційних процесів та інструментів для публікації інтегрованої звітності та надання інформації користувачам. Мета полягає в досягненні цілей через узгодженість фінансової та нефінансової інформації.

Для планування складання інтегрованої звітності необхідно визначити організаційні процедури бухгалтерського обліку та узагальнення фінансової та нефінансової інформації з урахуванням облікової політики підприємства.

Тому пропонується виділити основні етапи організації формування інтегрованої звітності:

- організація цілісної системи бухгалтерського обліку.
- організація бухгалтерського забезпечення для інтегрованої звітності.
- організація формування інтегрованої звітності.

Раціонально організована інтегрована система бухгалтерського обліку створює єдиний інформаційний простір, що дозволяє одноразове введення даних з різних облікових галузей для обробки та перетворення фінансової та нефінансової інформації для систем управління та різних груп користувачів.

Організація формування інтегрованої системи бухгалтерського обліку включає такі складові:

1. Методичний аспект, який включає організаційні заходи, такі як організація документообігу, встановлення строків і порядку проведення інвентаризації, оцінка ресурсів і пасивів, визначення статей витрат і методів калькулювання собівартості продукції, вибір синтетичних і аналітичних рахунків для систематизації облікової інформації.

2. Організаційний аспект, що передбачає організацію системи управління обліковим персоналом, включаючи управління персоналом, визначення штатної структури облікового персоналу, встановлення комунікаційних зв'язків між підрозділами підприємства, розробку системи контролю та організацію економічної безпеки та захисту фінансової інформації.

3. Технічний аспект, який включає вибір форми ведення бухгалтерського обліку, методу обробки облікових даних, розроблення форм облікових регістрів і встановлення порядку внесення записів до них.

Організація бухгалтерського забезпечення інтегрованої звітності включає систему методів, інструментів та заходів, які спрямовані на виконання функцій інтегрованої системи бухгалтерського обліку. Ця система забезпечує інтегровану звітність, яка включає фінансову та нефінансову інформацію про бізнес-процеси, і використовується для оперативного, тактичного та стратегічного управління.

Процес інжинірингу бізнес-процесів інтегрованої системи бухгалтерського обліку передбачає перетворення екологічних, соціальних, стратегічних та облікових даних на фінансові та нефінансові показники, що використовуються для створення інтегрованої бази даних. Для цього використовуються програмні технології. Інтегрована база даних складається з алгоритмів розрахунку фінансових і нефінансових показників, програмних продуктів та апаратних засобів.

Отже, процеси організації формування інтегрованої звітності включають децентралізацію на основі інжинірингу, що дозволяє забезпечити

максимальний збір та обробку детальної та достовірної фінансової та нефінансової інформації. Це зроблено для задоволення потреб системи управління та різних груп користувачів.

Така концепція звітності, не залишає поза увагою основне джерело розвитку суспільства – людський капітал, до формування якого має безпосереднє відношення інклюзивний освітній хаб, оскільки це комплексна інтегрована база даних фінансових і нефінансових показників, яка визначатиме способи, методи, процедури, дотримання основних і додаткових принципів бухгалтерського обліку та аналітичного обліку. А якщо «особливістю інвестицій у людський капітал є те, що вони мають охоплювати всі сфери багатогранної діяльності людини, а саме: економічну, соціальну, правову, культурну, суспільну, моральну та ін.» [200, с. 48], то саме загальний всеохоплюючий характер поданої інформації оптимізує та раціоналізує генерацію управлінських рішень в середині такої специфічної одиниці господарювання як інклюзивний освітній хаб.

Водночас, засади інституціоналізму інклюзивної освіти дозволяють підвищити якість людського капіталу через формування єдиної системи освітньої, наукової, реабілітаційної та виробничої платформ.

Висновки до 1 розділу

Теоретико-економічні засади розвитку інклюзивної освіти в економічному середовищі виокремлюються через призму теоретичних та методологічних засад інституалізації інклюзивної освіти в національній економіці.

Наукова проблематика формування якісного освітнього простору на сучасному етапі розглядається через соціалізацію суб'єктів соціуму інклюзивних закладів освіти. Соціокультурна та економічна трансформація, а також, інтеграція закладів освіти, як інклюзивних інституцій, є процесом активної, а, отже, вибіркової, узгодженої із системою власних потреб і

цінностей у сфері економіки, інтеріоризації економічних суспільних цінностей завдяки процесам активного залучення суб'єкта освітніх послуг як індивідуума до системи навчально-наукових та соціально-економічних відносин. Такий ракурс проблеми дає можливість розуміти особистість як суб'єкта соціально-економічних відносин, тобто, творця системи особистих економіко-психологічних якостей відповідного регіону та держави в цілому і відповідної державної інституції зокрема.

Наукові підходи, методи і принципи в системі інституціоналізації національної економіки дозволяють вирішити певні проблеми інклюзивної освіти та соціалізації суб'єктів інклюзивної освіти, і водночас, породжують методологічну основу економічної інституалізації інклюзивної освіти для створення фундаменту суспільства рівних можливостей.

Інклюзивна освітня інституція здатна на особливий правовий ефект синергії, поєднуючи міжнародне освітнє право, вітчизняне освітнє право, юридичне забезпечення свобод і прав людини, прав осіб з особливими потребами, фінансову та соціально-економічну автономію, а також права усіх інших учасників освітнього процесу.

Як результат економічної інституалізації запропоновано створити інклюзивний освітній хаб, як найбільш прийнятну форму інституціоналізації. По-суті, це поєднання можливостей наукової, освітньої, реабілітаційної та виробничої діяльності задля акумуляції та реалізації ресурсного потенціалу інклюзивного навчання, що дозволяє посилити економічну систему на локальному та національному рівнях.

Соціально-економічний феномен інституалізації інклюзивної освіти полягає у створенні стійкої соціальної форми відносин через формування інклюзивного освітнього середовища, у якому завдяки ефекту синергії формується правова, етична та соціальна основа для суспільства рівних можливостей. Водночас, економічна феноменізація полягає у нарощенні трудового потенціалу, підвищенні якості людського капіталу та трансформації особливих потреб у ресурс для майбутнього економічного розвитку країни.

Інституалізація інклюзивного освітнього середовища та освітньо-наукового розвитку інклюзивних інститутцій спрямована на швидке і максимально повне відновлення фізичного, психологічного та соціального статусу бенефіціара з метою активної інтеграції його в суспільство з досягненням для нього можливої соціальної та економічної незалежності.

Реабілітаційна складова в інституціоналізації інклюзивної освіти повинна включати створення фізичної реабілітації, сприяння відновленню рухової активності військовослужбовців, в тому числі засобами іпотерапії, арт-терапії, створення Клубу підтримки, консультації з психологами, інформування між небайдужими особами та військовослужбовцями з інвалідністю про наявні в їхньому регіоні види та пункти надання різних видів допомог (медичних, юридичних, соціальних, психологічної підтримки і т.д.); створення єдиної системи усіх доступних сервісів надання допомоги військовим та їх сім'ям у мобільному застосунку; забезпечення соціальним транспортом.

В процесі інституціоналізації інклюзивної освіти в національній економіці невідемним елементом повинен стати хаб із, як мінімум, двома структурними підрозділами: сектор підготовки і перепідготовки майбутніх фахівців з особливими освітніми потребами та сектор фізичної і соціально-психологічної реабілітації. Діяльність хабу повинна бути спрямована на ефективний процес соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій, повної або часткової інтеграції їх у життя суспільства.

Має місце створення соціального гуртожитку для осіб з числа сиріт та позбавлених батьківського піклування, осіб з інвалідністю, які опинились в складних життєвих обставинах, ВПО. Даний гуртожиток створюється для тимчасового проживання, де буде облаштовано умови для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовки й інтеграції до вимог сучасного соціуму, а також надання психологічних, соціально-педагогічних, юридичного консультування, соціально-економічних та інформаційних послуг зазначеним особам з пропозиціями їх майбутнього працевлаштування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЙОГО ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

2.1. Організаційно-методичні підходи та генезис концепцій оцінювання інклюзивного освітнього та соціо-економічного простору

Останнім часом у світовій економічній системі виокремлено популярність концепції інклюзивних інституцій, що пояснює розходження в багатстві і бідності країн та народів; пануванням у них інклюзивних, або екстрактивних інституцій, не могла не викликати жвавого інтересу перш за все у тих державах, які в своїй історії неодноразово намагалися перейти на нові етапи економічного піднесення.

Відомі вчені США Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон зіставляють «екстрактивні» і «інклюзивні» соціальні інституції. На їх думку, інклюзивні («інклюзія» – це залучення до процесу усіх, без відмінностей і обмежень) економічні інституції – це такі інститути, які заохочують великі маси людей до участі в економічній діяльності. Щоб бути інклюзивними, економічні інституції мають шанувати приватну власність, неупереджену систему права й надання публічних послуг для створення конкурентного середовища, у якому люди можуть здійснювати обмін і домовлятися. Має також бути гарантія можливості відкривати новий бізнес і обирати свій кар'єрний шлях» [1]. Інклюзивні економічні інституції, які дозволяють участь якщо не всіх, то значної частки громадян в економічних відносинах з можливістю отримання прибутку. Недоторканність власності гарантується, відчуження власності або доходів не допускається. Інклюзивні економічні інституції підтримуються інклюзивними політичними інститутами, які перешкоджають вузьким групам громадян регулювати економіку держави в свою користь. Саме такі інститути є основою всіх ліберальних демократій сучасності [1].

Запропоновано організаційно-методичні підходи та генезис концепцій інклюзивних інституцій, в умовах інституалізації інклюзивної освіти та світової економічної глобалізації. Вона дає пояснення різним нюансам економічного і політичного розвитку та соціалізації суспільства.

Серед висунутих в останні роки економічних теорій концепції інклюзивних інституцій, на наше переконання, соціалізація розглядається як формування людини в якості суб'єкта соціуму, члена суспільства, суб'єкта культури, оволодіння соціально значущими цінностями, нормами, зразками поведінки; як процес накопичення суб'єктом життєвого досвіду та соціальних установок, які відповідають його соціально-економічним функціям. Вважаємо, що в різних концепціях робляться акценти на ті чи інші сторони процесу соціалізації, розглядаючи цей процес з точки зору філософії, культурології, соціології, психології, педагогіки та економіки. Однак, загальним, на наш погляд, є те, що соціалізація здійснюється в процесі взаємодії суб'єктів за допомогою психологічних і соціально-економічних вищеназваних механізмів соціалізації. При цьому, важливо підкреслити, що соціалізація має характер і здійснюється в процесі навчальної, ігрової, трудової, творчої та тренінгової діяльності. Але різноманітна діяльність передбачає певні способи контактів людей у соціумі. Починаючи з найбільш простих, короткотермінових, формальних, поступово ускладнених в процесі більш тривалої предметної взаємодії – навчальних, ділових, виробничих, творчих. І, нарешті, закінчуючи найбільш складними – міжособистісними, моральними взаємовідносинами, тобто формування суб'єктів господарювання та соціально-економічної державності.

Значення економічної інституалізації як фундаментальної наукової проблеми для сучасної інклюзивної економіки пояснюється тим, що остання є науковою практикою зорієнтованою, прикладною, тобто категорією прагматики фондоутворюючих та розподільчих процесів, що зумовлює взаємовідносини тих хто акумулює економічні фонди та їх реципієнтів для суспільно-утворюючих людських знань, вмінь, норм та цінностей індивідууму суб'єкта соціуму. За умови що індивідуум стає суспільно-політичною особистістю, яка приймає

участь у суспільно-виборчому процесі новоутворення та діяльності відповідного формування та збагачення території. А це означає, що, на відміну від теоретичних, або законно-відповідних наук, котрі досліджують буття як воно існує незалежно від людських цілей і бажань мислидіяльність інституалізації розвитку інклюзивного соціуму «встановлює правила і норми економічної діяльності», є наукою не про суще, а про належне, вивчаючи не те, що є, а те як необхідно вчиняти. Її мета – «зробити наші беззвітні діяння свідомими, невмілу роботу – прагматично-ефективною, а відтак ввести знання туди, де владарюють ефективні навички та уміння. Звідси не тільки очевидна нормативність інклюзивної економіки, як прикладної інтегральної категорії сучасної національної та глобальної економічних систем.

Економічна мислидіяльність інституалізації інклюзивної освіти – це сукупність конкретних економічних форм, методів, інструментів та важелів, за допомогою яких забезпечується процес локального фіскального вибору, де головною метою є раціональність і оптимальне представлення волевиявлення освітніх інституцій та практична його реалізація, що відображає законність, дотримання строків, прозорість і контрольованість інклюзивної економічної системи суспільства. Характерними рисами такого інклюзивного суспільства є відкидання будь-яких обмежень за гендерною, національною, расовою, соціальною, віковою та іншими ознаками із одночасним забезпеченням рівних можливостей для усіх верств населення у правовому, економічному, соціальному, інформаційному, інфраструктурному та інших вимірах.

Зауважимо, що головним чином, питання інклюзії прийнято розглядати на індивідуальному рівні. Такий підхід заслуговує на застосування щодо суб'єктів, інститутів і структур на предмет їх включення/виключення у певні процеси для господарських одиниць, регіонів та держав. Наприклад, у недемократичних державах політична система виділяється існуванням значних обмежень для окремих партій чи політичних сил. В країнах, де недостатньо розвинута ринкова економіка, економічні процеси можуть забезпечувати різні можливості для суб'єктів господарювання. Навіть взаємодія між державами і народами має

механізми як обмежень, так і включення у певні процеси. Прикладами цього є наддержавні утворення та союзи, з одного боку, й санкції та процеси політико-правової, економічної блокади, з іншого. Таким чином, усі сфери та рівні функціонування суспільства можуть розглядатись крізь призму включення/виключення суб'єктів у відповідні процеси із оцінкою наслідків конкретної моделі інклюзивності для загальної ефективності системи. Становлення процесів інклюзії у сучасному суспільстві можна вважати особливим міждисциплінарним дослідницьким підходом, який ще потребує свого розвитку. А сама інклюзія, у такому ракурсі, є багатогранним феноменом, який вимагає детального обґрунтування із впровадженням основ методології інклюзивного аналізу.

Беручи до уваги вищезазначене, у даному підрозділі дослідження буде здійснена спроба напрацювання концептуальних рамок аналізу феномену інклюзії у найбільш широкому його трактуванні – як важливої характеристики, властивості суспільства, яка притаманна соціуму і динамічно змінюється упродовж становлення цивілізації. На нашу думку, для розуміння феномену інклюзії потрібне детальне вивчення його історичного розвитку та подальших міждержавних порівнянь на сучасному етапі.

Історичні вектори у країнах Заходу ми можемо умовно подати на рис.2.1 і рис.2.2.

Саме аналіз інклюзії в історичному вимірі дозволяє звернути увагу на ті проблеми, які сьогодні є певною мірою прихованими, однак є важливою складовою даного процесу. Наприклад, якщо сьогодні інклюзія у сфері освіти переважно розглядається, як гарантія включення в освітній процес осіб з особливими потребами, то ще кілька століть назад громадяни з низькими доходами доступу до якісної освіти не мали взагалі.

Процеси руйнування обмежень, відкриття доступу та включення для окремих верств населення мають свої історичні етапи та логіку, що свідчить про існування певного вектору розвитку інклюзивних процесів.

Історичний аналіз може бути продуктивно досліджений у розрізі порівнянь, які на даному етапі репрезентують безліч варіантів вирішення питань інклюзії у різних державах, такі як: залежне становище жінок у правовій системі окремих країн Близького Сходу, рудименти кастової системи в Індії, вороже сприйняття чужинців в окремих неконтактних племенах Південної Америки, Центральної Африки чи Нової Гвінеї.

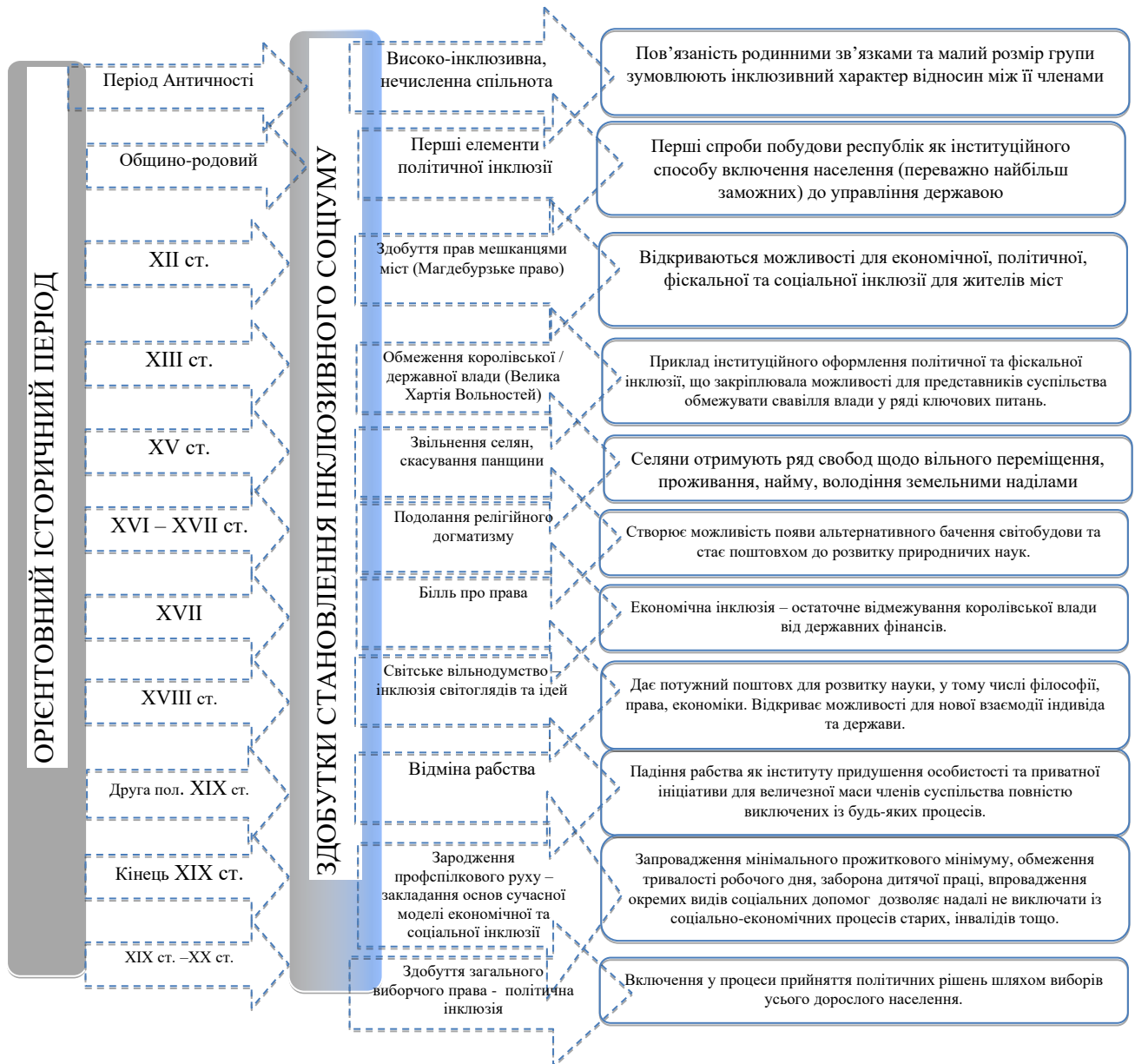

Рис. 2.1. Вектори інклюзивного розвитку країн Заходу до початку XX ст.

Примітка: побудовано автором

Тому вектор інклюзивного розвитку сучасної цивілізації є більш продуктивним саме для країн Заходу, які пройшли значний шлях від руйнування обмежень, стереотипів, нетерпимості та дискримінації у напрямку до рівності, правового захисту, відкритості та толерантності.

Первіснообщинний лад є прикладом інклюзивного суспільства, де усі члени спільноти переважно були пов'язані родинними зв'язками, і сприймали один одного як невід'ємні елементи цілого. Для такої спільноти характерним є значний рівень залучення, рівності та терпимості, що базується на гомогенності та спорідненості.

Рис. 2.2. Вектори інклюзивного розвитку країн Заходу початок XX ст. кінець XXI ст.*

Примітка: побудовано автором

У таких умовах, зазвичай, відстоювалися інтереси особи з обмеженою працездатністю, надавалася повага старшим, які мали великий життєвий досвід, здійснювалося спільне виховання та опіка молодого покоління. Таким чином найбільш мудрі та досвідчені володіли винятковими, а ті, хто потребують опіки, отримували повноцінну необхідну увагу. Уже на етапі племінної організації, поділ за статусом і достатком порушує проблеми відособлення та зводить до того, що окремі особистості, хоча вони й досі є частиною єдиної спільноти, сприймаються дещо по-іншому, ніж родина та найближче оточення.

Різке поглиблення відчуження різних суб'єктів суспільства відбувається на етапі виникнення ранніх форм державності та формування великих спільнот. Суперництво між економічними та політичними інтересами закономірно формує певні групи, осередки тощо. Це відображається на ставленні до осіб, які оточують, відмежовуючи тих, хто перебуває в іншому статусі (особливо чужинців, іновірців і т.д.). За таких умов спільнота загалом не зацікавлена у допомозі окремому індивіду.

Античний період характеризується жорстоким ставленням до дітей з особливими потребами. Надання переваги фізичній досконалості, беззаперечно, сприяло отриманню перемог у військовій справі, однак можна припустити, що це стало перешкодою для розвитку культурних здобутків в інших сферах, таких як: музика, архітектура, мистецтво, театр і т.д.

З моменту формування ранніх форм державності, а далі рабовласницького ладу, цивілізація розвивається шляхом руху від соціальної ізольованості суспільства до повільного, поступового все більш широкого включення нових сфер, тобто, поглиблення інклюзії. Так, у період розвитку рабовласницького ладу повноцінні можливості для самореалізації мали лише вільні особи. В умовах феодалізму лише дворянство та духовенство, яке складало 5-10% населення, могло вважатись наділеним особливим спектром можливостей, реалізувати власні таланти та здібності, проявити ініціативу в тих сферах, до яких була схильність. Боротьба за політичні, економічні та фіскальні права з часом розширює такі можливості і для жителів міст. Період

Відродження, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму є прикладом руйнування обмежень віросповідання, ідей та думок, що відкриває шлях до досягнень у сфері науки. І лише на початку ХХ ст відбувається трансформація станових, а зрештою і класових обмежень тощо.

Однак, мова йде лише про чоловіче населення, оскільки до початку ХХ ст. жінки були виключені з суспільного життя, або знаходились у дискримінаційних умовах у багатьох сферах життєдіяльності (виборчих прав, працевлаштування, отримання освіти тощо). Подібно до цього, значні формальні та неформальні обмеження ще до останньої третини ХХ ст. існували для темношкірого населення. Впродовж останніх кількох десятиліть суспільство зорієнтувалося на формування належних умов для життєдіяльності та здатності реалізовувати власний потенціал для людей з інвалідністю. Зрештою, уже сьогодні, завдяки цифровізації суспільства та освіти та економічної формації, відкриваються можливості для інклюзивного включення в економічні процеси та доступ до якісної освіти (у тому числі вищої) усіх, незалежно від рівня стартового капіталу, соціального походження, залучення капіталів через механізм краудфандингу тощо. Необхідно зауважити, що рівень інклюзивності соціуму, якого вдалось досягнути державам Західної Європи, для інших країн світу сьогодні виглядає майже недосяжним.

У чому полягає значення історичного утвердження інклюзії у суспільстві? Чи обмежується це лише питаннями етики, психологічного комфорту, прагненням до рівності та справедливості тощо? Відповідь на ці питання є однозначно заперечною, адже це має безпосередні впливи й на матеріальний достаток і добробут суспільства. Є вагомі підстави вважати, що сучасні досягнення людства в усіх сферах пов'язані саме з поступовим зростанням інклюзивності суспільства. Це відбувається завдяки тому, що все нові прошарки, верстви, групи чи класи населення повноцінно, на рівних умовах включаються у процеси суспільного життя. Виключені у минулому із повноцінної участі у виробничих, творчих, культурних, освітніх, наукових процесах тощо, внаслідок існування певних обмежень, дискримінації чи

експлуатації, вони знаходились в умовах, які не дозволяли різносторонньо розкрити творчий потенціал і задатки кожної особистості. Адже доки елемент певної системи є виключеним із процесів, це беззаперечно відображається на ефективності, цілісності даної системи, не дозволяє максимізувати ефективність її функціонування та результати. Це стосується не лише суб'єктивних та об'єктивних аспектів, але й аспектів психологічного, соціального, комунікаційного виміру. На наш погляд, факти існування виключень та обмежень не повинні розглядатися як доцільні та необхідні заходи, оскільки вони ведуть до загального зниження ефективності системи. Беззаперечно, що інклюзивна суспільна політика у XX столітті розширила можливості передусім жінок, темношкірого населення, сексуальних меншин, осіб з інвалідністю та стала рушійною силою у сфері науки, культури, спортивних здобутків і т. д.

На сучасному етапі є підстави говорити про процеси інклюзивного становлення не лише окремого соціуму, а цивілізації загалом. Завдяки процесам глобалізації, які підсилені новітніми впливами цифрових технологій в усіх сферах життя виникає глобальна інклюзія – інклюзія культур, коли до загального розвитку долучаються держави та культури, які до цього були виключені, або ж неповністю розкриті для світу як, наприклад, духовні практики, які поширюються із Індії, бойові мистецтва Китаю, окремі прояви творчості та мистецтва Японії. Отже, культури інших ареалів, які розвивалися у межах часткової чи повної відособленості, сьогодні набули популярності та несуть ті ж тенденції, що й європейська культура і стали надбанням усього людства, значною мірою саме завдяки розвитку цифрових новацій останніх десятиліть. Такі різні культури мають сьогодні можливість доповнювати одна одну, а в результаті їх сукупності формується інклюзивний образ майбутньої людської цивілізації.

Сьогодні світ стає все більш інклюзивним, тобто, всі попередні відсторонені елементи стають більш включеними у суспільство для спільного і кращого контенту. Такий глобальний інклюзивний розвиток є різноплановим і

відкриває можливості для використання найкращого досвіду досягнень різних культур, що збагачує загальний ефект. Наприклад, західна цивілізація впроваджує кращий досвід політичних організацій та функціонування ринкових інститутів, а східні культури стають цінними у сфері духовного та фізичного персонального розвитку.

Тісний зв'язок інклюзивного розвитку соціуму та його здобутків, у плані формування людського, соціального та економічного капіталів формує гіпотезу, яка потребує доведення та є можливою на основі показників світового розвитку та міждержавних порівнянь, що відкриває перспективні можливості для подальших наукових досліджень. Дана гіпотеза дозволить сформулювати *закон інклюзивного розвитку*, як історичний розвиток людської цивілізації (попри певні ситуативні відхилення) шляхом постійного та поступового загального зростання рівня інклюзивності суспільних відносин, який супроводжується і тісно пов'язаний із нагромадженням людського, соціального та економічного капіталу та лежить в основі загальної ефективності. Це досягається внаслідок поступового відкидання ексклюзивних прав і привілеїв, надмірних повноважень і можливостей переважно непродуктивного характеру. Тому, як підтверджує історія, соціум розвивається шляхом усунення ексклюзивних бар'єрів розвитку.

Історичний аналіз становлення сучасного інклюзивного суспільства, чітко окреслює концептуальні основи феномену інклюзії, його риси та ключові складові, а також формулює допоміжну термінологію, яка може бути використана у сфері інклюзивного аналізу.

Відповідь на питання чим викликана необхідність інклюзії, які є причини появи бар'єрів, перепон і нерівних можливостей можна буде дати на найбільш загальному та абстрактному рівні. Такого роду обмеження обумовлені об'єктивним існуванням різноманітності (*diversity*). Тобто, необхідність впровадження інклюзії виникає внаслідок існування відмінностей у расових, етнічних, мовних, культурних релігійних, гендерних вікових та інших параметрів, адже усі люди є різними, і саме це породжує певні бар'єри. При

цьому кожна із культур та спільнот незримо формують певні стандарти і традиції, які закономірно поглиблюються в залежності від місця проживання, мови, кольору шкіри тощо. Тож не дивно, що у минулому, при існуванні спільнот гомогенного класу, саме чужинці з іншою мовою, культурою, звичками, зовнішністю та національністю завжди викликали відчуження та несприйняття.

Саме відмінності зумовлюють ексклюзивні (*exclusive*) обставини не лише для індивідів, але і будь-яких інших суб'єктів, включно із господарськими, інституційними одиницями, регіонами та державами. Слід врахувати, що аналізувати необхідно не тільки негативні умови (що створюють перешкоди, ускладнюють процеси, здорожчують вартість трудових, матеріальних і фінансових ресурсів тощо), але і виняткові позитивні права, можливості та привілеї, які є їх антиподом, але знаходяться у діалектичному зв'язку.

Ексклюзивія, як виняток, може проявлятися як у позитивному, так і у негативному ракурсі. Природні задатки, нахили до якоїсь діяльності особи у тій чи іншій сфері діяльності є таким же прикладом ексклюзивних умов, як і особливі потреби особи з інвалідністю. Зокрема, сучасне патентне право є прикладом і засобом ексклюзивного виключення, необхідної та доцільної ексклюзивії (*exclusion*), яка є антиподом інклюзії, оскільки захищає власників і розробників від несанкціонованого використання інформації та технологій. З одного боку, доцільним ексклюзивним виключенням є обмеження волі для людей із асоціальною поведінкою, доступ до певної інформації неповнолітніх тощо, з іншого - формування умов для безкоштовного використання інформації та технологій (зокрема, доступ до інтернет-контенту) у сучасному інформаційному світі дозволяє різко підвищити загально-суспільну корисність, оскільки володіння інформацією є яскравим прикладом суспільного блага.

Негативним аспектом соціальної ексклюзивії є те, що вона здійснюється внаслідок обмеження основних прав і відсутності можливостей у більшості населення для задоволення своїх потреб і реалізації особистісного потенціалу. Так, історичні привілеї для дворян встановлювались саме завдяки

поневоленому селянству, але на шкоду їм. Тому у концептуальному вимірі питання інклюзії є одночасно і питанням про природу існування ексклюзивних умов, а особливо чинників і бар'єрів, які на них можуть впливати та негативний вплив ексклюзивного статусу для інших, тощо. Можемо зазначити, що є підстави вести мову про *ексклюзивні/інклюзивні відносини* між окремими суб'єктами, де повноваження, можливості, користь та добробут є збалансованими, або ж зміщеними на користь однієї із сторін.

Таким чином, ексклюзія, різноманітність та інклюзія формують методологічний трикутник інклюзивного аналізу вершин та зв'язків, що дає можливість ефективно пояснити феномен, який досліджуємо.

Можемо виділити три основних групи обмежень:

- обмеження, які визначаються природою (географічні, геологічні, природні, фізичні особливості індивідів тощо);
- обмеження, які визначаються людиною (культурні, соціальні, расові, релігійні тощо);
- інституційні обмеження, зумовлені розвитком інститутів, які є певним поєднанням природних, соціальних, економічних умов та політики, яка реалізується у суспільстві (наприклад, особливості відновлення і розбудови мережі закладів освіти у регіональному вимірі визначають можливість доступу здобувачів до якісної освіти).

Внаслідок цього виникає унікальна система поєднання позитивного і негативного ефекту в ексклюзивно-інклюзивних умовах, яка притаманна соціалізації особистості на певному історичному етапі.

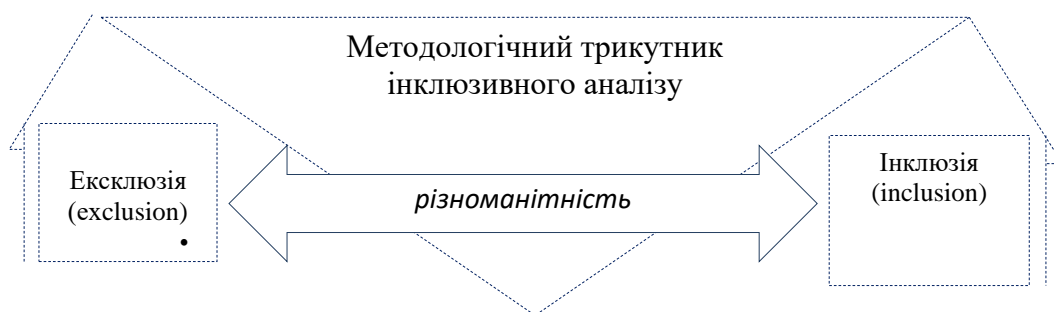

Рис. 2.3. Різноманітність інклюзивного моніторингу

Примітка: Власна розробка автора

Вищезазначені умови виникають на різних рівнях та не обмежуються лише рівнем взаємодії між окремими індивідами. У певному значенні, суб'єктами ексклюзивно-інклюзивних процесів є: індивіди, інституції (організації, установи, структури), галузі, регіони, держави, які тісно пов'язані із економічною, політичною, правовою, культурною, релігійною сферами тощо. (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Інституціоналізація ексклюзивно/інклюзивних процесів у економічній сфері

<i>Суб'єкт</i>	<i>інклюзивно-ексклюзивний процес</i>
індивід	обмеження економічних можливостей, бідність, зайнятість, експлуатація
інституція	привілеї для окремих суб'єктів господарювання, монополія
галузь	пільговий режим оподаткування, субсидіювання.
регіон	ексклюзивні регіональні особливості та спеціалізація зумовлені географічними, ресурсними чинниками, несправедлива політика міжбюджетних трансфертів
держава	економічні та торгівельні союзи, договори про співпрацю, включеність у світові ринки і потоки капіталів / міжнародні економічні санкції

Примітка: Побудовано автором

Як бачимо, феномен інклюзії є надзвичайно різнобічним та різноплановим. При цьому кожна із вказаних вище сфер може бути поділена на більш детальні складові. Скажімо, у складі економічної інклюзії можна виділяти трудову, фінансову та інклюзію у сфері соціального захисту [9].

Зі свого боку зазначимо, що *фінансову* інклюзію також можна поділити на інклюзію у сфері фінансових ринків, фінансових послуг, суспільних фінансів тощо. Тому детальна характеристика усіх, без винятку, багатогранних аспектів в межах одного дослідження є неможливою. Аналіз багатьох складових окремих явищ будуть розкриті у подальших розділах наукової роботи, у яких

зосереджено увагу на найбільш ключових аспектах, актуальних для вітчизняних умов.

Багато питань даного феномену більш детально розкриті у наукових працях, інші ж досі залишаються перспективним напрямком для подальших досліджень. Найбільш вивченим є явище інклюзії на рівні індивіда: зокрема у його психологічному, педагогічному і політико-правовому середовищах.

Таблиця 2.2

Інституціоналізація ексклюзивно/інклюзивних процесів у політико-правовому середовищі

<i>Суб'єкт</i>	<i>інклюзивно-ексклюзивний процес</i>
Індивід	обмеження політичних прав (вибори, місцеве самоврядування), неефективний судовий захист
Інституція	неправосудність господарських судів, рейдерство, заборона громадських організацій та партій
Галузь	лобіювання галузевих інтересів, олігархічні впливи на діяльність певних галузей
Регіон	наявність регіонів та національних меншин, права та політичні інтереси яких у певній державі порушуються
Держава	військово-політичні союзи, приєднання до міжнародних інституцій

Примітка: Побудовано автором

Не менш перспективними напрямками наукового аналізу є *економічна* (доступ до певних ресурсів і товарів, надання фінансових послуг) та *соціальна* (надання соціальних послуг, доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, культури тощо) *інклюзія*, основним завданням яких, згідно з історичним досвідом, є можливість індивіда брати участь у процесі суспільного виробництва як рівноправного партнера, а не як об'єкта експлуатації.

Таблиця 2.3

Інституціоналізація ексклюзивно/інклюзивних процесів у соціальному середовищі

<i>Суб'єкт</i>	<i>інклюзивно-ексклюзивний процес</i>
індивід	незабезпечення основних потреб людини внаслідок відсутності доступу до ресурсів чи низького рівня доходів
інституція	порушення норм трудового законодавства в окремих суб'єктах господарювання
галузь	складні умови праці в окремій галузі, відсутність безпечних умов праці та соціального захисту
регіон	незбалансована соціальна регіональна соціальна політика держави
державна	значні міждержавні відмінності у забезпеченні соціальних, екологічних стандартів та умов.

Примітка: Побудовано автором

Країни Заходу суттєво випередили Україну у питаннях оптимізації ексклюзивно-інклюзивних процесів, але певні особливості даний феномен має і на вітчизняних теренах. В Україні наявні значні недоліки в організації цих відносин, що, між іншим, є однією із причин неефективності у економічній та соціальній сферах. Актуальним для України є і питання політичної та правової ексклюзивності та відособлення влади від суспільства. Мова, передусім, про олігархічні впливи на державну політику (залежність цілих парламентських фракцій від олігархічних впливів, що негативно відображається на прийнятті законодавчих рішень), роботу окремих ринків (нафто-газового, електроенергетики тощо) і, як наслідок, наявність монополізованих сфер із ексклюзивними умовами функціонування. Порівняно із європейською практикою, в Україні ситуація з кількістю надзвичайно багатих осіб у парламенті усіх скликань вказує на не репрезентативність суспільних інтересів і ексклюзивний матеріальний статус членів парламенту. У сфері якісного доступу громадян до об'єктивних засобів масової інформації перешкоджає залежний характер телевізійних каналів. Таким чином, практично в усіх сферах функціонування вітчизняного суспільства спостерігаються ефекти виключення,

обмеження доступу, відсутність повноти можливостей з одного боку та наявності ексклюзивного статусу і виняткових умов, – з іншого.

Зважаючи на різноманіття сфер та рівнів прояву інклюзії як соціального феномену, напрацювання методології інклюзивного аналізу потребує створення певної міждисциплінарної концепції та застосування, зокрема, економічного та трансакційного аналізу, інституціоналізму, математики (теорії множин, теорії графів), конфліктології, теорії ігор та інших. Аналіз інклюзії розкриває характер ексклюзивно/інклюзивних відносин, причини відмінностей та обмежень, їх позитивні та негативні аспекти й наслідки для різних періодів функціонування суспільства.

Таблиця 2.4

Інституціоналізація ексклюзивно/інклюзивних процесів у інформаційному середовищі

<i>Суб'єкт</i>	<i>інклюзивно-ексклюзивний процес</i>
індивід	обмеження можливостей доступу до користування інтернетом, утиски щодо журналістів та політичних діячів, державна пропаганда
інституція / організація / установа	утиски щодо засобів масової інформації, релігійних общин, неефективне функціонування ринку реклами
галузь	відсутність інвестицій у впровадження новітніх цифрових технологій
регіон	інституційні обмеження у покритті інтернетом
держава	санкції на доступ до певних технологій

Примітка: Побудовано автором

Можемо виділити два концептуальні напрямки дослідження інклюзії як соціального феномену: *стан* (у статиці) та *процес* (у динаміці). Інклюзія як стан констатує певний баланс, *status quo*, сил, інтересів, вигоди, користі і т.д., що сформований для певних суб'єктів внаслідок уже наявної системи обмежень, бар'єрів й ексклюзивних умов. З іншого боку, інклюзія - процес руйнування обмежень, процес включення, процес об'єднання раніше розмежованих сукупностей (множин) суб'єктів у нові спільноти.

Інклюзивний процес руйнації бар'єрів та обмежень, що застосовуються до осіб, які несуть покарання за злочини (свідомо виключені із суспільного життя), може спричинити ефект формування злочинного суспільства. Тому, впроваджуючи процес інклюзії, необхідно враховувати, який результат ми очікуємо отримати. Адже введення певних інклюзивних процесів без належного матеріального, фінансового та інституційного забезпечення може спричинити зовсім інші наслідки, аніж ті, які були заплановані. Тому до уваги потрібно брати не лише права, можливості, користь тих, хто приєднуються (меншість), але і права, можливості та умови існування (враховуючи їх потенційну зміну) тих, до кого приєднуються (основна множина).

Даний аспект не завжди усвідомлюється у сучасній теорії та практиці реалізації інклюзивних процесів. Справа в тому, що *безмежне розширення можливостей і повноважень учасників, які знаходилися в умовах обмежень, може привести до набуття ними ексклюзивного становища*. Це порушує саму ідею та принципи інклюзії і можливе для усвідомлення лише при чіткому баченні ексклюзивно/інклюзивного балансу відносин у певній сфері, наприклад, таке порушення балансу можна спостерігати у надмірному розширенні прав сексуальних меншин в окремих країнах Заходу. Дотримання цього хиткого балансу потребує суспільного консенсусу: з одного боку, виключення надмірних і нераціональних ексклюзивних повноважень (крім випадків необхідної ексклюзії (патентне право, обмеження волі злочинців тощо)); з іншого – використання позитивів, які забезпечує інклюзивне руйнування бар'єрів і обмежень.

Одним із елементів методу інклюзивного аналізу є питання одиниці виміру та оцінки ефекту інклюзії. На рівні *міжіндивідуальної* варіативності психологічних властивостей людини інклюзивний процес має вимір аспектів взаємодії, поваги, комфорту, чи навпаки ігнорування та пригнічення, які формують якості життя індивіда. Складно виміряти кількісні показники у співвідношенні і порівняти несприйняття світогляду індивідами регіональної чи державної політики, моральної та психологічної шкоди, яка є результатом

діяльності окремих суб'єктів господарювання, наприклад, забруднення навколишнього середовища, нездатність окремих інституцій задовільнити певні потреби тощо.

Такі аспекти складно виразити у кількісних параметрах. Саме в економічних дослідженнях найбільш поширеними є використання методики *кількісної оцінки*. Однак, вона залишає поза увагою ряд важливих психологічних аспектів, концентруючись на питаннях корисності, які формуються внаслідок економічної поведінки та споживання товарів і благ, що мають ринкову оцінку. Вищезазначені аспекти є вагомими прихованими складовими людського капіталу і потребують відображення у певних методиках розрахунків та інтегральних показниках.

Зауважимо, що значна кількість проблем у сфері інклюзивного аналізу, в кінцевому результаті, зводиться до певних економічних параметрів, має економічний вимір, або ж може бути вирішеною (повністю, або частково) за допомогою наявності ресурсів, технологій, що зазвичай зводиться до економічних можливостей. Передусім це стосується інклюзії у економічній, інституційній, інформаційній, соціальній та політико-правовій сферах.

Щодо випадків ексклюзивного виключення, сформованого природним шляхом, збільшення рівня витрат дозволяє вирішити, або ж пом'якшити складність проблеми. Наприклад, відсутність достатньої кількості водних ресурсів в окремих регіонах нашої планети є лише питанням *ціни* води у даному регіоні, а достатній рівень фінансових ресурсів може цілком вирішити питання її постачання. В особи з особливими потребами, яка рухається у колісному кріслі наявні безмежні ресурси, але інфраструктурні рішення та технології, в яких відсутнє безбар'єрне середовище можуть звести до мінімуму її доступ до фізичного оточення, транспорту, інформації та спілкування, включаючи інформаційно-комунікаційні технології і системи, а також до інших об'єктів та послуг, відкритих для населення. Забезпечення особистим помічником та гідна оплата його послуг, наявність пандусів та сходових електропідйомників у всіх громадських місцях, застосування новітніх технологій (наприклад,

використання екзоскелету), може наблизити можливості такої особи на рівні з іншими. Тобто завдяки розширенню технологічних та економічних можливостей значна частина випадків ексклюзивного відчуження може бути вирішена та позбавлена від негативних психологічних аспектів, щоб особа з інвалідністю відчувала себе та сприймалася суспільством, як повноцінна частина спільноти.

Економічні інклюзивні процеси змушують нас звернути увагу на ключові аспекти: акцентування уваги на здатності бути включеним у певний процес як учасник; алокаційне (на стадії задіяння ресурсів) включення у процес суспільного виробництва; забезпечення інклюзивності етапів суспільного виробництва – обміну, дистрибуції результатів певного процесу та споживання.

Економічний аналіз передовсім привертає увагу до вигод та витрат певного процесу. Якими ж є економічні вигоди від інклюзії? Переваги інклюзії, згідно концепції інклюзивного сталого розвитку, базуються щонайменше на двох аргументах:

– *кількісному* – повне включення дозволяє задіяти усі наявні людські ресурси, без чого неможливо максимізувати економічні параметри;

– *якісному* – саме відмінності та особливості утворюють додаткові переваги, які дозволяють збільшувати добробут суспільства, покращувати його капітал і збільшувати досягнення в різних сферах. Включення осіб із культурними, релігійними, расовими, національними, світоглядними відмінностями, особливими навиками та компетенціями, формує різноманітність, яка має велику перевагу та забезпечує більші можливості для багатостороннього розвитку ринкових структур і компаній. Внаслідок залучення різних за багатьма критеріями працівників відбувається позитивний вплив на зростання доходів, обсягів продаж, конкурентоздатності фірми у певному сегменті ринку. Через впровадження інклюзії створюються умови для використання різноманітності у розвитку та збагаченні економіки, функціонування малого бізнесу, творчості та інновацій. В результаті чого формується додатковий загальний кумулятивний ефект для ВВП, на який,

наприклад, лише в Австралії виділяється 12,7 млрд. доларів щорічно. Такий позитивний ефект наявний і в інших сферах життєдіяльності суспільства, забезпечуючи додаткові можливості для розвитку багатьох аспектів.

Аналіз *витрат* у сфері інклюзивних процесів має наступні ідеї: по-перше, реалізація самого *процесу* включення практично завжди потребує здійснення певних витрат (збільшення доходів малозабезпеченим, купівля обладнання для осіб з інвалідністю, реорганізація інфраструктури, лікування хворих тощо); по-друге, якісна інклюзія потребує інституційної розбудови та реформування: створення певних організаційних структур, служб, сервісів, що вимагає значних фінансових затрат; по-третє, подальше користування певними послугами та доступ до окремих благ потребує постійного здійснення трансакційних витрат.

Для здійснення фінансової інклюзії ключову роль відіграє інституційне середовище та рівень трансакційних витрат. Наприклад, будь-яка особа має можливість відкрити рахунок у банку, скористатись електронною системою платежів, але у реальності здатність здійснювати такі операції залежить від існуючих інституційних обмежень (відстань до найближчого відділення, мережі банкоматів, доступу населення до інтернету і т. д.), а також рівня трансакційних витрат (плати за відкриття рахунків, комісії за здійснення операцій тощо).

Це стосується і сфери інституціоналізації інклюзивної освіти в глобальному середовищі, тобто включення громадян у процеси прийняття та реалізації рішень, здійснення певних операцій у сфері економіки. На наш погляд, інклюзія у сфері глобальної економіки та фінансів забезпечується імперативним характером оподаткування та законодавчим регулюванням розподілу бюджетних видатків, оскільки усі громадяни є платниками податків та споживачами суспільних благ. Однак існують складові суспільних фінансів, у яких реалізація ідеї інклюзивності потребує спеціальних умов.

Попри законодавче декларування рівності доступу до державних благ і послуг, реальний доступ до них визначається інституційними умовами та рівнем трансакційних витрат. Наприклад, центри надання адміністративних

послуг, мережа бюджетних установ характеризується різною віддаленістю від окремих споживачів, що потребує різних затрат на доступ до благ; система правоохоронних органів внаслідок різної кількості правоохоронців у територіальних громадах впливає на рівень захисту громадян; система охорони здоров'я надає різну якість послуг у певних регіонах (*забезпечення виїзної бригади швидкої медичної допомоги*). В окремих випадках, для забезпечення якісних суспільних благ та послуг, людині необхідно здійснити суттєві транзакційні витрати (проїзд, проживання, харчування), наприклад, відвідування національних парків, культурних центрів, театрів, музеїв тощо. Все вищезазначене дозволяє робити висновки про те, що споживання суспільних благ і послуг характеризується різним рівнем інклюзивності.

Узагальнюючи історичні аспекти ексклюзивно/інклюзивних процесів через призму оцінки їх економічних ефектів, можна зробити висновки, що сталий розвиток суспільства забезпечується за умови мінімізації «непродуктивних» ексклюзивних прав та можливостей при інклюзії тих категорій суспільства, які знаходяться у пригніченому, обмеженому становищі, що, в свою чергу, потребує здійснення заходів інституційного регулювання та мінімізації рівня транзакційних витрат. У такому трактуванні ідея інклюзивного розвитку виокремлює релігійне трактування: «Бо кожен, хто високо підноситься, – буде понижений, хто ж принижається, – той піднесеться» [10].

Зазначимо, що тільки у правовому суспільстві, де є стан розвитку людського капіталу, можливе становлення інклюзивного соціуму, де будуть закріплені принципи рівності та відбуватиметься дотримання свободи кожного. Так, для прикладу, США у 60-70 роках ХХ ст. можна назвати правовою державою, однак не можна вважати повністю інклюзивним суспільством, зокрема за критерієм ставлення до темношкірого населення. Попри правове фіксування та інституційне установлення, повне утвердження інклюзії потребує більш тривалого формування суспільної думки, зміни ставлення окремих людей і домінуючої позиції громадськості, а це може вимагати зміни цілих поколінь.

2.2. Моніторинг стану розвитку інклюзивної освіти національної економіки

Освітнянський простір нашої держави є одним з ключових важелів соціально-економічного зростання. Безумовно, економічне зростання на макроекономічному рівні виражається у зростанні показників національних рахунків – валового внутрішнього продукту, валового національного доходу, наявного доходу населення тощо. Проте стосовно сфери освіти можна стверджувати, що, окрім збільшення макроекономічних показників, економічне зростання є процесом накопичення потенціалу [130]. Це виражається в підвищенні якості освітніх послуг, зміні технологій (процесів, підходів) надання освітніх послуг, що приводить до певних трансформацій у структурі економіки (підвищення ролі сфери послуг в економіці взагалі), у структурі валового внутрішнього продукту та розвитку нових технологій і науково-технічному прогресі.

У сучасних умовах, коли змінюється структура зайнятості населення, зростає частка розумової праці та, відповідно, скорочується потреба в малокваліфікованій, постає питання пошуку додаткових альтернативних джерел і резервів економічного зростання взагалі. Одним із таких джерел виступає рівень освіти населення. Проте процеси реформування цієї сфери є досить нестабільними, зміни характеризуються певною несталістю кроків, система оприлюднення державної статистичної інформації є недосконалою та не задовольняє сучасні потреби, що унеможлиблює економічне зростання в самій сфері освіти. Безумовно, така ситуація впливає на економічний розвиток держави в цілому та гальмує процеси економічного зростання. Економічне зростання є комплексною характеристикою і не може бути виміряне одним показником, для цього необхідна система певних індикаторів/показників. Статистика вимірює економічне зростання за допомогою моделей економічного зростання, які за своєю математичною сутністю є ступеневими функціями зростання результативного показника за рахунок впливу факторних.

Застосування моделей економічного зростання для оцінки впливу факторів, що його обумовлюють, широко використовується в різних сферах соціально-економічного життя. Загальним є те, що як результат використовують обсяг випуску (продукції різних видів економічної діяльності, різноманітних послуг тощо), а як фактори – витрати живої та уречевленої праці (відповідно – вартість основного капіталу, обсяги інвестицій, чисельність зайнятих, чисельність найманих працівників тощо) [303].

Освітній процес для дітей дошкільного віку з особливими потребами перетворився після прийняття нового Закону України «Про освіту» в 2017 році в індивідуальну інклюзивну платформу, що в подальшому відкриває можливості для навчання у дошкільних закладах, школах, закладах професійно-технічної освіти, фахової перед вищої та вищої освіти. Сформоване освітнє середовище нині активно підтримується в освітніх закладах, які створюють умови для дітей з особливими потребами, незважаючи на функціонування спеціалізованих закладів освіти.

Інклюзія в дошкільних установах, її реалізація в українських дитячих садках, виклики, з якими стикаються батьки дітей з особливими освітніми потребами, та досвід роботи в інклюзивних групах відображені у різних законодавчих та нормативно-правових актах.

Останні роки у становленні інклюзивної освіти та формуванні якісного інклюзивного середовища виявилися критичними у розвитку закладів дошкільної освіти, в тому числі і у можливостях для формування інклюзивних груп. Пандемія 2019-2021 року внесла свої негативні корективи не лише у функціонування системи освіти України, але і у економіку, фінанси та соціальну сферу. (див. дод. А, табл.2.2.). Динаміка стану розвитку показує, що у незважаючи на незначне відновлення системи дошкільної освіти саме з інклюзивними групами у пост пандемічний період 2021 року, повномасштабне вторгнення, воєнні дії та військовий стан 2022 року стали загальнонаціональним стресом для усього суспільства (рис. 2.4).

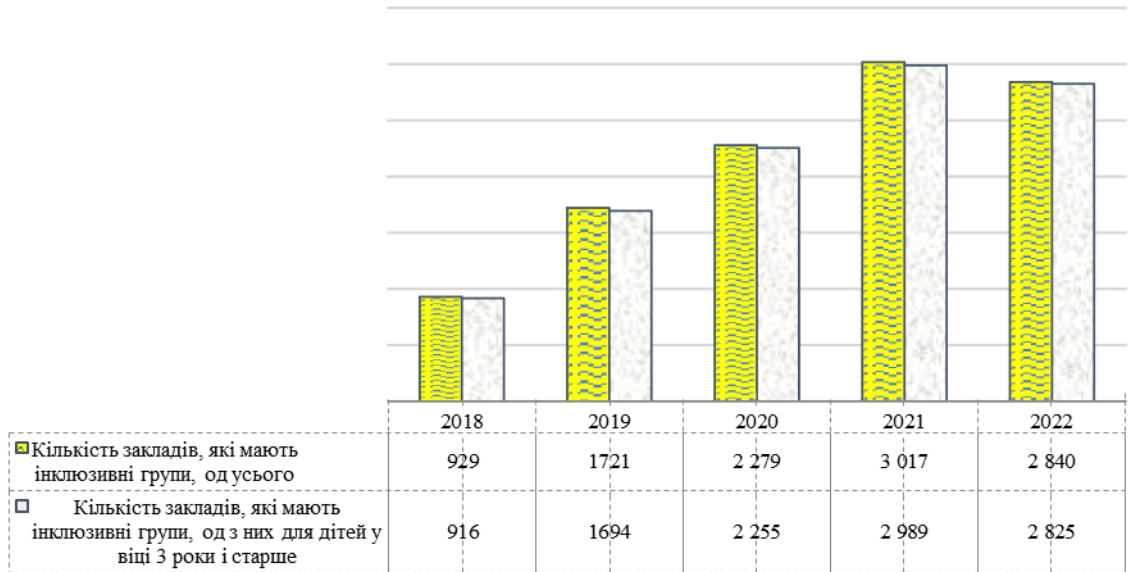

Рис. 2.4. Динаміка розвитку дошкільних закладів з інклюзивними групами у період пандемії та військового стану

**Примітка. Побудовано за даними [46]*

Однак потреби у інклюзивних класах не зменшилися, а навпаки зросли в рази на тлі скорочень в сфері освіти та зменшення кількості інклюзивних груп в дошкільних закладах освіти (див. рис.2.5).

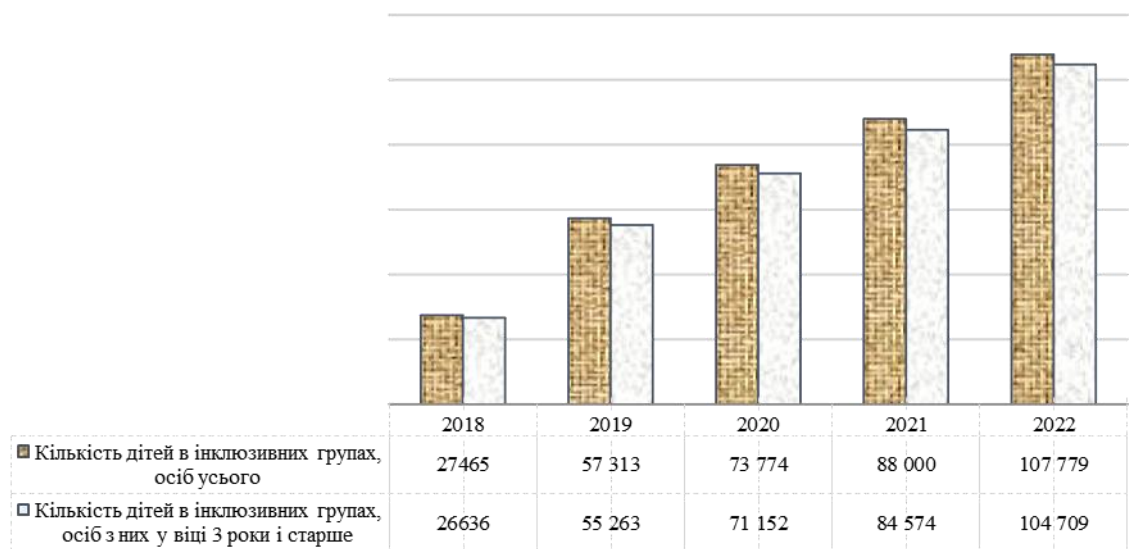

Рис.2.5. Кількість дітей в інклюзивних групах, осіб усього

**Примітка. Побудовано за даними [46]*

Кількість спеціалізованих шкіл для загальної середньої освіти в Україні у 2022-2023 навчальному році скоротилася на 20 шкіл порівняно з попереднім роком, становлячи 290 установ (у 2021-2022 навчальному році їх було 310). В цих закладах навчаються 34029 учнів (у порівнянні з 36294 учнів попередньому році), з яких 2270 є дітьми-сиротами чи дітьми без батьківського піклування [64].

Серед навчальних закладів налічувалося 77 навчально-реабілітаційних центрів з 8255 учнями, призначених для дітей із складними порушеннями розвитку, 239 спеціальних освітніх закладів з пансіонами (інтернатними відділеннями), де навчаються 27635 учнів, включаючи 2104 дітей-сиріт, 6090 учнів, які відвідують тільки заняття, та 1358 дітей дошкільного віку, серед яких 34 дитини-сироти.

Внаслідок розвитку інклюзивного навчання кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах збільшилася на 1175 осіб у 2022-2023 навчальному році, досягаючи 33861 (порівняно з 32686 у 2021-2022), тобто на 3,6%. Кількість інклюзивних класів зросла на 1779 одиниць, до 24995 (у порівнянні з 23216 раніше) або на 7,7%.

В інклюзивних класах за цей період було введено 22685 ставок асистентів учителів для забезпечення індивідуально орієнтованого навчання.

За останні роки в Україні спостерігається значне екстенсивне зростання в сфері інклюзивної освіти, зокрема:

- кількість учнів, охоплених інклюзивним навчанням, зросла більше ніж у 4.7 рази: з 7179 у 2017-2018 навчальних роках до 33861 у 2022-2023 навчальному році;
- кількість асистентів учителя збільшилася у 6 разів: з 3732 у 2017-2018 навчальному році до 22685 у 2022-2023 навчальному році;
- кількість інклюзивних класів збільшилася у 5 разів: з 5033 у 2017-2018 навчальному році до 24995 у 2022-2023 навчальному році;

- кількість освітніх установ, які організували інклюзивні класи, зросла у 2.7 рази: з 2620 у 2017-2018 навчальному році до 7012 у 2022-2023 навчальному році.

Як зазначено на урядовому порталі у 2021 році за державні кошти було надруковано 40 назв підручників тиражем 139562 примірників для учнів з особливими освітніми потребами, включаючи матеріали для сліпих, учнів зі зниженим зором, глухих та інших. У 2022 році було видано 20 назв підручників тиражем 26415 примірників, серед яких матеріали для учнів п'ятого, восьмого та дев'ятого класів з різними особливими освітніми потребами [64].

Активно розвивається мережі інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) в Україні: з 637 ІРЦ у 2021 році до 667 ІРЦ у 2022 році, це відбулося завдяки тому що з 1 січня 2022 року почали діяти оновлення у постановах уряду України, які стосуються впровадження інклюзивної освіти зокрема, постанова КМУ від 21 липня 2021 року № 765, вносить зміни у попередні урядові постанови, спрямовані на освіту осіб з особливими освітніми потребами.

Згідно цього нормативного документу основним суб'єктом що реалізує право на освіту осіб з особливими освітніми потребами є інклюзивний ресурсний центр, що «є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу» [147].

Також, Постанова КМУ від 15 вересня 2021 року № 957 встановлює процедури для інклюзивного навчання у школах. Ці оновлення підсилюють важливість співпраці між навчальними закладами та інклюзивно-ресурсними центрами (ІРЦ) для підтримки і допомоги у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. Основні аспекти нововведень у сфері інклюзивного навчання охоплюють рівні підтримки, тобто інклюзивні класи та фінансування

будуть організовані на основі різних рівнів підтримки, залежно від освітніх потреб дітей. Тобто, діти на першому рівні підтримки навчаються у звичайному класі і не потребують додаткового фінансування, в той час як на четвертому та п'ятому рівнях фінансування збільшується для підтримки індивідуальних освітніх потреб.

Водночас перший рівень підтримки, передбачає, що директори шкіл організують педагогічні кадри та класних керівників для своєчасного виявлення освітніх потреб у дітей. Комунікація з батьками та визначення необхідності раннього втручання є ключовими. Школи формують команди для психолого-педагогічного супроводу, які оцінюють потреби у підтримці на цьому рівні.

Вищі рівні підтримки, опираються на висновки ІРЦ, що вказують на потреби у другому, третьому та вищих рівнях підтримки. Якщо конкретний рівень у висновку не вказаний, команда супроводу визначає його, залучаючи ІРЦ для додаткової інформації, необхідної для ухвалення рішень.

Модернізовано механізм фінансування, який передбачає новий підхід до інклюзивних класів і освітніх послуг для дітей з ООП. Тобто, школи забезпечують базові соціальні послуги і адаптацію освітнього середовища, в той час як додаткове фінансування для корекційно-розвиткових занять залежить від індивідуальних потреб дитини.

Згідно з регуляціями Уряду України, фінансування інклюзивно-ресурсних центрів відбувається відповідно до чинного законодавства. Це передбачено Положенням про інклюзивно-ресурсний центр, яке було затверджено постановою Кабінету Міністрів України 12 липня 2017 року [150]. Основні джерела фінансування таких центрів включають кошти, виділені засновником, а також благодійні внески від юридичних та фізичних осіб, разом із іншими джерелами, які не суперечать українському законодавству.

Заробітна плата штатних педагогічних працівників цих центрів фінансується за рахунок освітньої субвенції, як це визначено Бюджетним Кодексом України. Додатково, це підтверджується постановою Кабінету

Міністрів України від 14 січня 2015 року № 6, яка стосується забезпечення освітньої субвенції з державного бюджету до місцевих бюджетів [144].

Визначення та встановлення надбавок для працівників освітніх закладів та установ відбувається в рамках затвердженого фонду заробітної плати. Це регулюється наказом Міністерства освіти і науки України від 26 вересня 2005 року № 557, розробленим на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року під № 1298 [151].

Відповідно до штатного розпису управління ІРЦ здійснюється директором, а його функціонування підтримується кваліфікованими педагогами, включаючи логопедів, дефектологів та реабілітологів, а також психологами. Крім того, до складу персоналу входять медичні працівники та адміністративний персонал. Відтак, штатним розписом ІРЦ передбачено наявність наступних штатних одиниць із відповідними діапазонами розрядів відповідно до Єдиної тарифної сітки (див. додаток Б).

У 2019 році, під час формування Державного бюджету, вперше були закладені кошти в обсяг освітньої субвенції для оплати праці педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів, мережа яких на той час тільки формувалася. Обласні державні адміністрації відповідно до пункту 12 Порядку та умов надання освітньої субвенції, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 6, здійснювали щомісячний розподіл обсягу субвенції між бюджетами міст обласного значення, районів та об'єднаних територіальних громад. Це дозволяло пропорційно розподілити кошти відповідно до фактичної кількості педагогічних працівників у цих центрах.

Згідно зі змінами, внесеними до Порядку та умов надання освітньої субвенції згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 року № 137 адміністрації продовжили розподіл субвенції, враховуючи фактичну кількість педагогічних працівників в інклюзивно-ресурсних центрах, що забезпечило можливість формування річного фонду заробітної плати для цих центрів.

Важливо відзначити, що фінансування з державного та місцевих бюджетів відбувалося одночасно, як це передбачено пунктом 2 постанови КМУ від 14 січня 2015 року №6, зокрема «дозволити відповідно до статті 25 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» як виняток із положень частини четвертої статті 103 Бюджетного кодексу України використовувати у 2021 році залишки освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, що утворилися станом на 1 січня 2021 р. (крім коштів, що мають цільове призначення, виділених відповідно до рішень Кабінету Міністрів України у 2019 і 2020 роках), на закупівлю товарів, робіт і послуг, необхідних для забезпечення безпечного навчального процесу у закладах загальної середньої освіти» [144]

На тлі подій 2022 року відбулося переформатування бюджетних відносин із врахуванням фінансування потреб оборони країни. Так зокрема, було прийнято постанову Кабінету міністрів України № 401 від 01.04.2022 в якій зазначається, що «відповідно до абзацу другого підпункту 2 пункту 22 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України скоротити видатки загального фонду Державного бюджету України на 2022 рік, передбачені головним розпорядникам коштів державного бюджету за програмами згідно з додатком, та збільшити обсяг видатків за програмою 3511030 «Резервний фонд» на суму 73 324 506,8 тис. гривень» [154].

На основі цієї постанови уряд України зменшив видатки загального фонду державного бюджету, призначені для Міністерства освіти і науки України в рамках програми «Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам». Зменшення склало близько 10%, що становить понад 10,8 мільярдів гривень (Див. додаток В).

Згідно з помісячним розписом видатків держбюджету, ці скорочення освітньої субвенції впроваджувалися з червня по грудень 2023 року. Таке скорочення фінансування призвело до недостатнього фінансування заробітної плати педагогічних працівників, які отримують зарплату за рахунок освітньої субвенції, в середньому на 17% щомісяця.

Крім того, було відмінено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам, призначену для надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. Ще 3,9 мільярдів гривень, які контролюються Міністерством освіти і науки України, були перенаправлені до резервного фонду.

Одним із вагомих чинників розвитку інклюзивного освітнього середовища окрім бюджетного фінансування є і розмір середньої заробітної плати, як мотиваційної складової у формуванні кадрового потенціалу освітніх закладів. Так, за даними Пенсійного фонду України середня заробітна плата на кінець 2022 року становила 13376 грн. [142] в той час як у педагогічних працівників вона перевищувала середній рівень лише в межах 15 – 42% (див. табл. 2.5).

Враховуючи річний індекс інфляції 2022 року який становив 26,6% [59] розмір реальної заробітної плати педагогічних працівників становив (рис.2.6)

Аналізуючи європейську систему освіти відзначимо, що педагогічні працівники у країнах ЄС мають значні варіації у розмірі своєї заробітної плати. Так, у Швейцарії та Данії вчителі отримують найвищі зарплати в ЄС, з річною заробітною платою до 66 972 євро та 47 980 євро відповідно.

Вчителі початкового рівня у цих країнах заробляють приблизно 5 581 євро та 3 998 євро на місяць відповідно. Інші країни з найвищими зарплатами для вчителів початкового рівня включають Ісландію (45 648 євро), Норвегію (40 479 євро) та Нідерланди (38 413 євро) на рік [286].

У той час як у країнах, таких як Болгарія (7 731 євро) та Румунія (8 027 євро), педагогічні працівники мають значно менші зарплати, приблизно 644 євро і 668 євро відповідно на місяць. Варто відзначити, що рівень оплати праці вчителів в Європі також залежить від їхнього досвіду та навичок, тобто досвідчені педагоги, які мають понад десять років стажу, отримують вищу зарплату.

Серед країн ЄС існують країни, де педагоги-новачки та досвідчені фахівці отримують однакову зарплату, такі як Бельгія, Болгарія, Кіпр, Греція, Іспанія, Франція, Угорщина, Ісландія, Італія, Литва, Латвія, Нідерланди, Португалія,

Румунія, Словенія. Заробітна плата директорів шкіл також залежить від розміру та інших характеристик школи, а також від досвіду і обов'язків керівника.

Таблиця 2.5

**Середня заробітна плата педагогічних працівників в сфері освіти у
2022 році***

Заклади освіти	Розмір середньої заробітної плати (грн.)	Відхилення від загального показника середньої заробітної плати в Україні (+/-, %)
Заклади загальної середньої освіти (ЗСО)	15327	+14,6
Спеціальні заклади ЗСО де учні потребують корекції фізичного та розумового розвитку	16434	+22,9
Спеціалізовані заклади	16037	+19,9
Заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинках	15408	+15,2
Навчально-реабілітаційні центри (НРЦ) для дітей з особливими освітніми потребами (ООП)	16151	+20,7
Заклади професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О)	16312	+21,9
Заклади фахової передвищої освіти (ФПВО)	18887	+41,2
Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ)	18152	+35,7

**Примітка. Побудовано за даними [3]*

У країнах, таких як Німеччина, педагогічним працівникам платять в середньому 62 000 євро на рік, в той час як в Латвії та Словаччині ці ставки нижчі, становлять близько 9480 і 10980 євро відповідно. Греція, Чехія та Хорватія відзначаються одними з найнижчих зарплат у цій категорії, від 13104 до 14789 євро на рік.

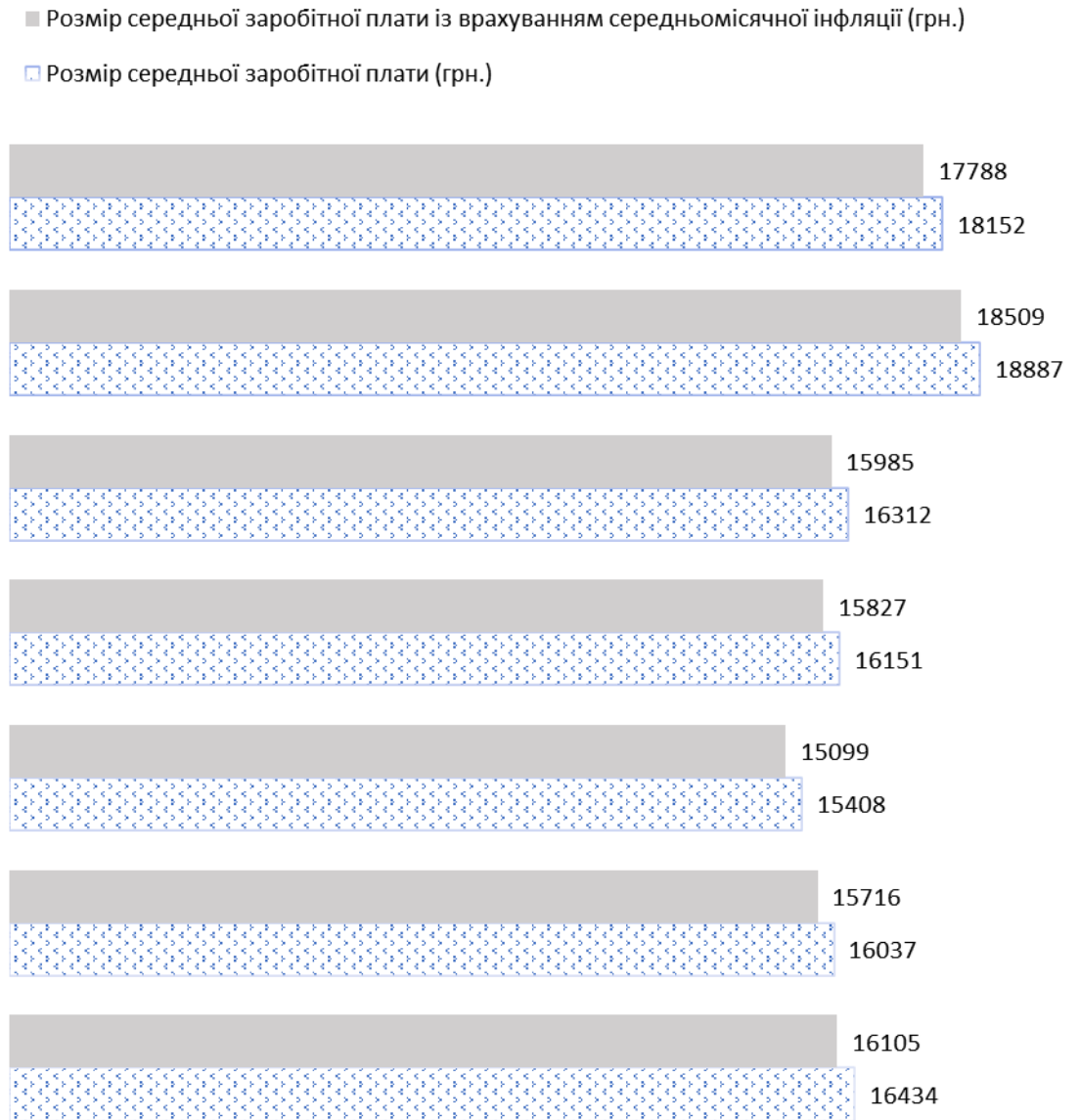

Рис.2.6. Розмір середньої заробітної плати педагогічних працівників із врахуванням середньомісячної інфляції*

**Примітка. Сформовано автором*

Для коректності оцінки врахуємо, що у 2022 році інфляція в Європейському Союзі досяг найвищого рівня склавши 9,2% в річному обчисленні. Цей показник значно перевищив рівень інфляції 2021 року, який становив 2,9%, що свідчить про більш ніж потрійне зростання. Середній гармонізований показник інфляції по Європі за 2022 рік був розрахований на рівні 8,38%. Крім того, рівень інфляції в Європейському Союзі за весь 2022 рік

склав 8,83%, що є значним зростанням – на 6,28% у порівнянні з попереднім роком, коли він становив 2,55% [271].

Тобто, якщо порівнювати з Україною то середньомісячний індекс інфляції в Україні становив 2,2%, а у Європейському союзі – 0,8%, при середній заробітній платі педагогічних працівників в Україні 400 – 450 євро (по курсу НБУ на 01.01.2023 року), а у Європейському союзі – 600-5000 євро. Безперечно, в різних країнах оплата праці педагога може визначатися різними чинниками, включаючи бюджетні обмеження, освітні політики та соціальні умови, і вона може впливати на якість освіти та привабливість цієї професії.

Розвиток інституалізації вищої освіти країни визначає місце її у суспільстві й економіці країни через формулювання місії та візії, основні стратегічні й операційні цілі та завдання щодо їх досягнення, механізм реалізації та моніторингу, очікувані результати та способи їх вимірювання. Стратегії розвитку вищої освіти викликана завершенням у 2021 році дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013), посиленням глобальних викликів, які виникли перед світовою економікою на сьогодні, посиленням впливу глобального ринку праці й освітніх послуг, ризиків і загроз, які повстали перед економікою країни в останні роки, а зокрема:

- розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування з залученням державних гарантій;
- державної підтримки осіб з особливими потребами та формування якісної інклюзивної вищої освіти;
- створення у закладах вищої та фахової передвищої освіти сприятливої інфраструктури й інклюзивного освітнього середовища універсального дизайну та забезпечення розумного пристосування;
- підтримка внутрішньої та зовнішньої академічної мобільності студентів та забезпечення доступу до вищої освіти соціально вразливих категорій населення.

Індикатори інституалізації інклюзвної вищої освіти є: кількість студентів з особливими потребами; кількість вступників з соціально-вразливих категорій населення; питома вага ЗВО, які забезпечують навчання студентів з особливими потребами; обсяги державних гарантій кредитів на навчання у ЗВО.

Отже, інклюзивне освітнє середовище у закладах вищої освіти формується на основі Постанови КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» [145], що визначає порядок забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на якісну вищу освіту, з урахуванням їхніх потреб і можливостей, через:

- рівність у наданні освітніх послуг, тобто заклади вищої освіти повинні надавати послуги без дискримінації, використовуючи особистісно-орієнтовані методи навчання;
- організація освітнього процесу, що включає створення інклюзивного середовища, застосування універсального дизайну, приведення інфраструктури у відповідність з вимогами доступності;
- відповідальність засновника, який забезпечує створення інклюзивного середовища в закладі;
- утворення інклюзивних груп на основі звернень здобувачів освіти з особливими потребами або їх законних представників;
- створення спеціальних підрозділів для організації інклюзивного навчання;
- розробку індивідуального навчального плану з участю здобувача освіти та з урахуванням його індивідуальних особливостей;
- навчально-реабілітаційний супровід, який охоплює організаційну, психолого-педагогічну та соціальну підтримку;
- особливу роль батьків та волонтерів у супроводі здобувачів освіти;
- фінансування за рахунок державних та місцевих бюджетів, а також інших джерел.

Професор Тоцька О.Л. зазначає, що зважаючи на війну, що триває, та складні фінансові умови, заклади освіти всіх рівнів повинні диверсифікувати джерела фінансування. Згідно із Законом України «Про освіту», можливостями для збільшення фінансування є: зростання пропозиції освітніх та інших послуг; розширення пропозиції платних науково-дослідних чи інших робіт (послуг) для юридичних і фізичних осіб; нарощення випуску конкурентоспроможної продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств; надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; активне подання заявок на гранти вітчизняних і міжнародних організацій, участь у міжнародних програмах (Tempus, Erasmus+ тощо); розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектора; заохочення благодійників (у т.ч. успішних випускників) до добровільних внесків у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів тощо [187, с..40].

Усе вищенаведене супроводжувалося та обумовлювалося тривалими політичними, економічними та фінансовими кризами, а також повномасштабною війною 2022 року. За останні десять років в Україні спостерігалось значне скорочення кількості загальноосвітніх шкіл. Зокрема, в деяких регіонах, таких як Луганська, Херсонська, Донецька, Харківська та Запорізька області, відбулося значне зменшення, що безперечно пов'язане з військовими діями та тимчасовою окупацією території.

Загальна чисельність учнів в школах також зазнала змін. В деяких областях, особливо в тих, які постраждали від військових конфліктів, спостерігалось значне скорочення кількості учнів. Кількість вчителів також зменшилася у багатьох регіонах, зокрема в тих, які були найбільш постраждалими від воєнних дій, що вказувати на вимушену міграцію або інші соціальні фактори, що вплинули на освітню сферу. Спостерігалось зростання кількості випускників 9-х класів, які продовжили навчання в інших регіонах України, особливо з Криму та Севастополя. Це відображає тенденцію переміщення освітніх потреб в умовах змінених територіальних і політичних реалій.

В умовах воєнного стану та пов'язаних з ним викликів були впроваджені різні форми навчання, включаючи дистанційну, очну та змішану, що змусило українську освітню систему стати гнучкою та адаптивною відповідно до складних умов.

2.3. Аналіз механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти національної економіки

На початку XXI століття світ зіткнувся з численними викликами, серед яких одним з найважливіших є забезпечення рівних освітніх можливостей для всіх верств населення, включаючи осіб з інвалідністю. Інклюзивна освіта не тільки сприяє соціальній інтеграції та підвищенню життєвих стандартів для цієї категорії громадян, але й стає критичним фактором економічного розвитку національної економіки.

Так, за останні два десятиліття, за даними статистики, осіб з інвалідністю збільшилось майже вдвічі і досягла до 10% загальної чисельності населення, а демократична держава, до якої відноситься і Україна, повинна забезпечити можливості реалізації потенціалу таких людей для того, щоб вони приносили користь суспільству і відчували себе його повноцінними членами. Оскільки ступінь освіти, знання є основою сучасної життєдіяльності людини, її можливостей працювати та задовольнити всебічні потреби, зосередимо увагу на проблемах освіти людей з інвалідністю.

Враховуючи зазначені демографічні зміни та їхній потенційний вплив на соціальні та економічні структури суспільства, аналіз механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти стає ключовим елементом стратегічного планування в освітній політиці. Розвиток ефективних механізмів в сфері вищої освіти не лише сприяє зміцненню прав людини та принципів соціальної справедливості, але й стимулює повноцінне використання потенціалу студентів з інвалідністю, що, у свою чергу, відіграє важливу роль у підвищенні конкурентоздатності національної економіки шляхом інтеграції

висококваліфікованих спеціалістів різноманітного профілю, здатних вносити інновації та креативні рішення у різні галузі.

Використання дефініції «механізм» для пояснення проявів тих чи інших економічних явищ чи векторів управлінської діяльності досить часто використовується в українській науковій думці. Разом з тим, в контексті розгляду проблематики інституціоналізації інклюзивної вищої освіти виникає необхідність визначення власне сутності «механізму інституціоналізації» та «механізму інституціоналізації інклюзивної вищої освіти» зокрема.

Так, звертаючись до енциклопедично-словникової літератури, де уособлені сутнісні визначення тих чи інших економічних категорій у їх ортодоксальному походженні зауважимо, що в Економічній енциклопедії за редакцією М.Мочерного сутність механізму визначається з двох позицій: 1) система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності; 2) внутрішній пристрій машини, устаткування тощо – система певних ланок та елементів, що приводять їх у дію [55, с. 355]. Сучасний тлумачний словник української мови визначає механізм як внутрішній устрій, система чогось [130, с. 265].

Для виконання українською вищою освітою стратегічного розвитку в системі національної економіки, де людський капітал як один із пріоритетних напрямів державної політики, професор Затонацька Т.Г. виокремлює необхідність модернізації її з імплементацією прогресивних інституціональних механізмів і практик у контексті гармонізації з ринком праці. Проте забезпечення відповідності вітчизняної системи вищої освіти вимогам, котрі формуються під впливом глобалізаційних процесів, є надзвичайно складним завданням через недосконалість інституційного середовища регулювання взаємодії держави й освітньої галузі, зокрема приватного сектору вищої освіти [47, с.70].

Продовжуючи аналіз сутності дефініції "механізму", можна зазначити, що в контексті інституціоналізації це поняття набуває більш широких і комплексних значень. Воно відноситься не тільки до фізичних систем чи

пристроїв, але й до соціальних та культурних структур, які регулюють поведінку в межах певної групи чи суспільства. У цьому контексті, "механізм інституціоналізації" можна розглядати як сукупність процедур, політик, норм і практик, що структурують і легітимізують певні способи діяльності в суспільстві.

В свою чергу під «механізмами інституціоналізації інклюзивної вищої освіти» ми розуміємо набір стратегічних заходів та політик, спрямованих на забезпечення доступності, якості та рівності вищої освіти для всіх верств населення, а зокрема для студентів з особливими освітніми потребами. Такі механізми включають розробку та впровадження законодавчих актів, що гарантують права та захист студентів з інвалідністю, створення адаптивних навчальних програм, надання спеціальних технічних засобів та ресурсів для доступу до освітнього контенту, а також підготовку викладачів та адміністративний персонал до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Функція механізму інституціоналізації інклюзивної вищої освіти полягає у формуванні такої інституціональної системи, яка здатна не тільки забезпечити доступність та якість освіти для всіх студентів, незалежно від їхніх фізичних чи психологічних особливостей, але й сприяти соціальному включенню та економічному розвитку, що досягається через розробку та впровадження політик, що підтримують створення безбар'єрного навчального середовища, адаптацію навчальних матеріалів і технологій, а також підготовку викладачів до ефективної роботи в інклюзивних умовах. В результаті, інклюзивна вища освіта стає важливим драйвером соціальної інтеграції та економічної активності, оскільки вона залучає до ринку праці більш широкий спектр талантів і компетенцій, що сприяє інноваціям та конкурентоспроможності національної економіки.

У світлі глибокого аналізу інституціональної теорії, теорій людського капіталу, теорії нооекономіки, а також основних засад інклюзивної освіти, розглянутих у попередніх розділах дисертації, наступний крок полягає у класифікації механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти. Ця

класифікація відіграє ключову роль у визначенні та систематизації стратегій, які не тільки сприяють інтеграції та адаптації осіб з особливими потребами у вищі навчальні заклади, але й забезпечують їхню активну участь у соціальному та економічному житті суспільства. Виокремлено чотири основні групи механізмів:

1. Нормативно-правові механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти. Забезпечують правову основу та стандарти, які гарантують рівність у доступі до освіти та захист прав студентів з особливими потребами. Такі механізми включають розробку та впровадження законів, положень і нормативних актів, які стосуються не тільки фізичного доступу до навчальних закладів, але й адаптації навчальних програм, оцінювання та надання додаткових освітніх ресурсів. Важливо, що такі правові акти також передбачають створення механізмів контролю за їхнім дотриманням, що забезпечує виконання вимог законодавства і відповідність освітньої системи встановленим критеріям інклюзивності. Завдяки цьому студенти з особливими потребами отримують не тільки фізичний доступ до освітніх послуг, але й можливість повноцінної участі у навчальному процесі, сприяючи їх соціалізації та професійному розвитку.

2. Механізм інституціоналізації інклюзивної освіти в середовищі формування людського капіталу. Означені механізми сфокусовані на розвитку та підготовці освітнього персоналу, щоб вони могли ефективно підтримувати інклюзивний навчальний процес, але й на активно формувати людський капіталу студентів. Основна мета полягає в тому, щоб забезпечити студентам умови для повноцінного розвитку їхніх потенціалів, що включає критичне мислення, творчість, адаптацію до змінних умов ринку праці та здатність до навчання протягом усього життя. Таке формування людського капіталу студентів сприяє не тільки їхній особистісній реалізації, але й підготовці кваліфікованих спеціалістів, готових внести значний вклад у соціальний та економічний розвиток суспільства.

3. Соціально-психологічні та спеціалізовані педагогічні механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти. Зазначені механізми охоплюють широкий спектр стратегій та практик, які не тільки забезпечують адаптацію навчальних програм та методик до індивідуальних особливостей студентів з особливими потребами, але й створюють підтримуючу атмосферу, що сприяє їхньому соціальному включенню і психологічному комфорту. Зокрема, такі механізми включають тренінги з розуміння різноманітності для викладачів, розвиток інклюзивних педагогічних підходів, які враховують різні стилі навчання і рівні доступності матеріалу, а також імплементацію технологічних рішень, які полегшують навчання та забезпечують необхідну підтримку студентам. Всі ці заходи спрямовані на те, щоб кожен студент міг повноцінно реалізувати свій академічний та професійний потенціал, незважаючи на будь-які обмеження чи труднощі.

4. Економічні механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти. Такі механізми включають розподіл державних та приватних інвестицій у розвиток освітньої інфраструктури, що відповідає потребам студентів з особливими потребами, фінансування спеціалізованих навчальних і технічних засобів, а також підтримку наукових досліджень у сфері інклюзивної освіти. Окрім цього, економічні механізми передбачають створення стипендіальних та грантових програм для студентів з обмеженими можливостями, що сприяє їхньому навчанню та професійному розвитку. Така фінансова підтримка є критично важливою для забезпечення сталості та ефективності інклюзивної освіти, оскільки дозволяє навчальним закладам адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб кожного студента, тим самим підвищуючи загальну доступність та якість освіти.

Зупинемося детальніше на аналіз механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти. Так, для кращого аналізу нормативно-правових механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти, на наш погляд, їх доцільно розділити на три групи: міжнародні або наднаціональні, національні та регіональні.

Міжнародні або наднаціональні механізми включають глобальні стандарти та конвенції, які встановлюють базові правила і норми для забезпечення інклюзивної освіти, такі як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Такі документи слугують орієнтирами для країн по всьому світу щодо захисту прав та забезпечення можливостей освіти для всіх.

Національні механізми описують, як кожна країна імплементує міжнародні стандарти в своєму законодавстві та політиці. Це включає закони, політичні рамки та фінансування, спрямовані на розвиток та підтримку інклюзивної освіти в національних освітніх системах.

Регіональні механізми стосуються специфічних заходів та програм, які реалізуються на рівні областей, міст чи інших адміністративних одиниць. Вони можуть варіюватися в залежності від регіональних потреб і ресурсів та зазвичай включають підтримку місцевих навчальних закладів, спеціальні навчальні програми та ресурси для вчителів.

Переходячи до детальнішого розгляду наднаціональних механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти, ми побачимо, як міжнародні документи та конвенції формують основу для розробки та впровадження політик на більш широкому, глобальному рівні. Наднаціональні рамки встановлюють стандарти, які сприяють універсалізації доступу до якісної освіти та забезпечують, що освітні права людей з особливими потребами захищені незалежно від географічного розташування.

В міжнародному законодавстві втілюються основоположні концептуальні питання щодо розвитку інклюзії, інклюзивної освіти та ролі інклюзії у суспільстві, які є концептуальною базою для розвитку освітньо-навчальних та освітньо-наукових пріоритетів інклюзивної освіти на інституційному рівні. Дані питання закріплюються в законодавчих документах програмах, прийнятих під час міжнародних конференцій та інших заходах. Так, основоположною є Загальна декларація прав людини, яка прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, згідно якої кожна людина «має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність»

(Стаття 3), та визначає права кожної людини на освіту, яка повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна, початкова освіта – обов’язковою, технічна і професійна освіта – повинна бути загальнодоступною, вища освіта – однаково доступною до всіх на основі здібностей кожного (Стаття 26) [48]. Окрім того, на нашу думку, концептуально важливими для розвитку освіти став пункт 2 Статті 26, в якій вказано, що освіта повинна бути спрямована на «повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод», а також освіта повинна сприяти «взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності ООН по підтриманню миру» [48]. Універсальна декларація прав людини лягла в основу створення багатьох ключових законодавчих актів та програм, які суттєво вплинули на розвиток різних аспектів суспільного життя. Наприклад, Конвенція про усунення всіх форм дискримінації в освіті, ухвалена 14 грудня 1960 року Генеральною конференцією Організації Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, встановлює принципи загального доступу до освіти та рівних умов для забезпечення якісної освіти. Цей документ є важливим кроком у напрямку гарантування освітніх прав для всіх верств населення [87]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), згідно якого право кожної людини на доступну освіту на всіх її рівнях, у тому числі на професійно-технічну [113]. Завдяки зусиллям ЮНЕСКО було організовано кілька Всесвітніх конференцій з питань освіти для людей з особливими освітніми потребами. На міжнародному рівні питання інклюзивної освіти в сучасному розумінні було обговорене у 1994 році в рамках Саламанської конференції, головними принципами якої стали наступні права та ресурси: право кожної дитини на освіту, надання їй можливості для досягнення і підтримку достатнього навчального рівня; наявність унікальних здібностей, інтересів і потреб в навчанні у кожної дитини; розробка спеціальних навчальних програм, як і враховують особливості і потреби кожного учня; надання особам с особливими потребами доступу до загальної освіти з урахуванням їх

особливостей; підвищення рівня кваліфікації вчителів для того, щоб забезпечити їх якісну роботу відповідно до принципів інклюзивної освіти [174]. Згідно Саламанської декларації освіта для осіб з особливими освітніми потребами (далі осіб з ООП) «не може розглядатися ізольовано, адже це питання однаково актуальне як у країнах Півночі, так і в країнах Півдня. Ця освіта повинна бути складовою частиною педагогічної стратегії і, безперечно, нової соціальної та економічної політики» [174].

Конвенція про права осіб з інвалідністю, прийнята в 2006 році та ратифікована Верховною Радою України 16 грудня 2009 року, є ключовим документом у сфері прав людей з інвалідністю та їхнього включення в життя суспільства. Ця Конвенція визначає концептуальні засади права на освіту для осіб з інвалідністю та їх активної участі у соціально-творчих заходах. Вона стала важливим міжнародним документом, який сприяє формуванню інклюзивної політики в державах та захищає права, свободи та особливості діяльності людей з обмеженими можливостями.

Так, у сфері освіти для осіб з інвалідністю та стала відправним пунктом для закріплення політики у сфері інклюзії на державному рівні. Конвенцією визначаються особливості взаємодії з особами з інвалідністю: «спілкування», яке включає «використання мов, текстів, абетки Брайля, тактильного спілкування, великого шрифту, доступних мультимедійних засобів» та ін., «мови», яка включає мовленнєві й жестові мови, а також інші форми не мовленнєвих мов, «дискримінація за ознакою інвалідності», що означає будь-яке «розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якої є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення на рівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній культурній, цивільній чи будь-якій іншій формі»; «розумне пристосування», «універсальний дизайн» (Стаття 2) [91].

Права на освіту осіб з інвалідністю закріплено в статті 24: держави-члени визнають та гарантують право людей з інвалідністю на освіту, забезпечуючи їхнє право на недискримінаційний доступ та рівність можливостей у цій сфері.

В рамках своїх зобов'язань, вони підтримують інклюзивний підхід до освіти на всіх її рівнях та пропагують навчання протягом усього життя. Це включає в себе: а) сприяння всебічному розвитку людських здібностей, виховання почуття гідності та самоповаги, а також посилення поваги до прав людини, основних свобод та людської різноманітності; б) підтримку розвитку особистості, талантів та креативності людей з інвалідністю, а також максимальне розвиток їх інтелектуальних і фізичних можливостей; в) забезпечення можливостей для людей з інвалідністю активно і ефективно участі у житті демократичного суспільства [91].

У контексті реалізації даних прав держави-учасниці забезпечують не виключеність осіб з інвалідністю «через інвалідність із системи загальної освіти, а діти з інвалідністю - із системи безплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти», доступ на рівні з іншими «до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання», розумне пристосування, яке враховує індивідуальні потреби, «всередині системи загальної освіти необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання» та ін. [91].

Дані права, закріплені в Конвенції, лягли в основу наукових досліджень та законодавчих документів, які регулюють особливості дотримання прав і свобод людей з інвалідністю в суспільстві. У фокусі науковців перебувають особливості навчання та доступного середовища та доступу до соціально значущих об'єктів громадського користування, т.зв. «архітектурний дизайн» та ін. Однак мало уваги приділяється соціально-значущим питанням щодо соціального пристосування та працевлаштування осіб з інвалідністю, адже згідно статті 24, пункту 3 держави-учасниці «надають особам з інвалідністю можливість засвоювати життєві та соціалізаційні навички, щоб полегшити їхню повну й рівну участь в процесі освіти і як членів місцевої спільноти» [91]. Так, у переліку принципів Європейського стовпу соціальних прав (The European Pillar of Social Rights), який був розроблений ЄС у 2017 році, встановлює 20 принципів у трьох сферах – рівні можливості та доступ до ринку праці,

справедливі умови праці, соціальний захист та інтеграція [307]. Питання щодо життя осіб з інвалідністю закріплюються в принципі № 17, в якому стверджується що особи з інвалідністю мають право на підтримку доходів, робоче середовище, яке відповідає їхнім потребам, і послуги, які дозволяють їм брати участь у ринку праці та у суспільстві [307].

Соціальні права та участь людей з інвалідністю в розвитку економіки і сприятливу присутність на ринку праці осіб інвалідністю сприяє розвитку та поширенню сталості розвитку в сучасному світі. Так, Організація Економічної Співпраці та Розвитку (OECD), яка тісно співпрацює з ЮНЕСКО та EUROSTAT, є найбільшим статистичним центром ЄС за висновками Організації концепція соціальної справедливості, яка ґрунтується на правах людини, зазначає всюди, де це можливо, так діти з ООП повинні навчатися у загальноосвітніх закладах, а не окремо; різноманітні підходи до і дітей з особливими потребами до загальноосвітніх закладів забезпечують цінний досвід для ширших дебатів про освітню різноманітність й справедливість [184].

Відповідно до згаданих раніше міжнародних документів та програм, дозволимо підсумувати, що запровадження інклюзивної освіти має ґрунтуватися на таких принципах: цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина є здатною відчувати і думати; право кожної дитини на освіту, надання їй можливості для досягнення і підтримку достатнього навчального рівня; наявність унікальних здібностей, інтересів і потреб в навчанні у кожної дитини; розробка спеціальних навчальних програм, як і враховують особливості і потреби кожного учня; надання особам с особливими потребами доступу до загальної освіти з урахуванням їх особливостей; підвищення рівня кваліфікації вчителів для того, щоб забезпечити їх якісну роботу відповідно до принципів інклюзивної освіти.

Завдяки діяльності міжнародних організацій регулюються та впроваджуються, а також, підтримуючи сталість впроваджених програм та реформ, підтримуються на міжнародному рівні. Так, Юнісеф піклується про навчання дітей з особливими освітніми потребами, адже, за ЮНІСЕФ, діти з

особливими освітніми потребами, позбавлені свого права на навчання, «часто позбавлені можливості брати участь у житті своїх громад, трудових ресурсів і приймати рішення, які їх найбільше стосуються» [316]. У діяльності ЮНІСЕФ у сфері усунення прогалини в освіті для дітей з інвалідністю, ЮНІСЕФ підтримує зусилля уряду у розвитку та моніторингу систем інклюзивної освіти у 4 напрямках: адвокація – сприяє організації заходів високого рівня та інших форм охоплення, що орієнтуються на політиків та громадськість; підвищення обізнаності – Організація звертає увагу на потреби дітей з особливими потребами, шляхом проведення семінарів, круглих столів, та інших заходів для партнерів з уряду; розбудова спроможності – нарощує спроможність систем освіти в країнах-партнерах, шляхом навчання педагогів, адміністраторів та громади, та надаючи технічну допомогу урядам [316].

Міжнародні нормативно-правові акти, такі як Універсальна декларація прав людини, Конвенція про права осіб з інвалідністю, і інші документи, сформували фундамент для глобальних стандартів у сфері інклюзивної освіти. Ці документи встановлюють основні права на доступ до освіти та вимоги до її якості, наголошуючи на необхідності адаптації освітньої системи для забезпечення потреб усіх студентів, зокрема осіб з інвалідністю. Вони сприяють розвитку педагогічних ініціатив, спрямованих на забезпечення рівних можливостей у навчанні, а також формування відповідального ставлення до різноманітності в освітньому середовищі. За допомогою міжнародних конференцій та інших заходів, ці положення стають інтегрованими в національні законодавчі системи, що дозволяє формувати інклюзивні політики на різних рівнях.

Переходячи до аналізу національних нормативно-правових механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти, ми можемо розглянути, особливості адаптації міжнародних стандартів до системи вищої освіти України.

У контексті інституціоналізації інклюзивної освіти, національне законодавство України відіграє фундаментальну роль, встановлюючи правовий базис для реалізації освітніх прав всіх громадян, зокрема осіб з особливими

освітніми потребами. Основоположним документом є Конституція України, відповідно до статті 53 якої: «Кожен має право на освіту» (Конституція України, 1996). Це положення закладає основу для подальшого деталізованого законодавчого забезпечення доступу до освіти.

Закон України «Про освіту» розширює конституційні положення, забезпечуючи створення рівних умов доступу до освіти. Стаття 3 цього закону стверджує: «Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності... та інших обставин» (Закон України "Про освіту", 2017), що створює законодавчу базу для інклюзивної освіти, спрямовану на інтеграцію всіх студентів у загальноосвітній процес.

Окрему увагу Закон України «Про освіту» приділяє особам з особливими освітніми потребами. Стаття 19 цього закону передбачає, що «держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами... і забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти» (Закон України "Про освіту", 2017), що означає не лише адаптацію освітнього середовища, але й підготовку фахівців, здатних ефективно працювати в інклюзивних умовах.

Додаткове закріплення інклюзивних принципів має місце в Законі України «Про повну загальну середню освіту», де в статті 20 зазначено: «Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами» (Закон України "Про повну загальну середню освіту", 2017). Таке положення спрямоване на гарантію доступності навчання для кожної дитини у зручному та адаптованому навчальному середовищі.

Інституційне забезпечення інклюзивної освіти регулюється також через створення інклюзивно-ресурсних центрів, як це передбачено статтею 20 Закону України «Про освіту». Такі центри покликані відігравати ключову роль у підтримці дітей з особливими потребами, забезпечуючи необхідні ресурси та професійну підтримку для їхнього навчання та розвитку.

Суттєвим етапом у розвитку правової основи України стало ухвалення Закону «Про вищу освіту» 1 липня 2014 року (закон № 1556-VII), який забезпечує можливості для випускників спеціальних та інклюзивних шкіл продовжувати освіту в різних форматах освітніх установ. Згідно з цим законом, випускники мають можливість здобувати професійні навички у центрах професійної реабілітації для інвалідів, спеціалізованих інтернатних установах, професійно-технічних установах загального типу, а також у вищих навчальних закладах, що забезпечує їх подальший професійний розвиток і підвищення кваліфікації.

У рамках пункту 4 статті 3 Закону «Про вищу освіту», державна політика у сфері вищої освіти передбачає не тільки створення, але й підтримку рівних можливостей для доступу до вищої освіти, що включає надання спеціального навчально-реабілітаційного супроводу для осіб з особливими освітніми потребами та адаптацію освітньої інфраструктури вищих навчальних закладів, з урахуванням обмежень, які накладаються їхнім станом здоров'я.

Законодавче поле України у сфері освіти відображає зобов'язання держави створити умови для реалізації права кожної особи на якісну освіту, що є основоположним для досягнення інклюзивності, справедливості та рівних можливостей у сучасному суспільстві. Розглянуті норми і правила становлять базу для створення інклюзивного освітнього середовища, де кожна особа має можливість розвивати свої здібності на рівних умовах.

Щодо регіонального рівня, то механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти функціонують в межах діяльності місцевих органів влади, які створюють нормативно-правове поле діяльності комунальних закладів інклюзивної освіти (в т.ч. спеціалізовані навчальні заклади) та визначають стратегії їх розвитку.

Другу групу механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти складають механізми інституціоналізації інклюзивної освіти в середовищі формування людського капіталу.

Механізми інституціоналізації інклюзивної освіти, спрямовані на формування людського капіталу, відіграють важливу роль у підготовці молоді з інвалідністю до активної участі в економіці країни, що особливо актуально для України, де в умовах тривалої військової агресії кількість людей з інвалідністю значно зросла, щомісяця збільшуючись не на десятки, а на тисячі. Загальна чисельність осіб з інвалідністю в Україні сягнула трьох мільйонів, з яких 300 тисяч осіб отримало інвалідність за останні півтора року.

Повноцінне включення цих осіб у освітній процес і подальша інтеграція в робочий колектив можуть значно підвищити загальний рівень людського капіталу та сприяти соціальній стабільності та економічному розвитку держави.

Соціалізація та ефективність використання молодих людей в економічній системі країни залежить від повноти наданих їм освіти та її професійного спрямування.

Наведені в табл. 2.6. дані демонструють зростання кількості дітей з інвалідністю у закладах загальної середньої освіти на 14% порівняно з 2011 роком.

В той же час негативною є тенденція зниження кількості дітей з інвалідністю, які здобувають професійно-технічну освіту, та студентів закладів вищої освіти. Вони зменшилися на 27% та 30% відповідно порівняно з 2011 роком. Тобто, знижується і без того невелика частка дітей з інвалідністю, які здобувають вищу освіту, незважаючи на те, що вони мають пільги для її отримання.

Єдиним інклюзивним, навчально-реабілітаційним, державним закладом вищої освіти в Україні є Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут».

Єдиними інклюзивними, навчально-реабілітаційними, державними закладами у передвищій освіті – структурний підрозділ Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» – ВСП Фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої

освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Подільський спеціальний навчально–реабілітаційний соціально–економічний коледж до 2020 р.) та Харківський державний соціально–економічний коледж, де елементи інклюзивної освіти впроваджуються послідовно і цілеспрямовано відповідно до чинного законодавства України.

Таблиця 2.6

Кількість учнів (студентів) з інвалідністю за рівнями освіти в Україні та єдиному державному інклюзивному ЗВО

Показники/ ЗВО	2011 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Кількість осіб з інвалідністю серед студентів ЗВО (на початок навчального року), осіб	18239	17365	16090	14752	13216	12788	12959	12056	11500	12100
у тому числі: Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» – Всього – в.т.ч. студентів з інвалідністю	172 155	163 143	179 158	192 163	232 186	432 324	591 443	694 520	746 560	1247 870
Кількість учнів з інвалідністю у денних закладах загальної середньої освіти (на початок навчального року), осіб	64111	61230	62075	65603	68714	73161	74452	76455	76623	76826
Кількість осіб з інвалідністю у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (на кінець року), осіб	6362	5932	5368	4988	4828	4617	4825	4269	4125	4035

**Примітка: побудовано за даними [185].*

Фінансування вищеназваних закладів освіти до 2017 р. здійснювалось за рахунок коштів Державного бюджету України, а в 2018 бюджетному році – з обласного бюджету.

Таблиця 2.7

Кількість осіб з інвалідністю серед студентів ЗВО, % від кількості дітей з інвалідністю

Показники/ ЗВО	2011 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2022 рік	2023 рік
Кількість осіб з інвалідністю серед студентів ЗВО, % від кількості дітей з інвалідністю	11	10,6	9,6	8,5	8	7,8	7,9	8,1
Кількість учнів з інвалідністю у денних закладах загальної середньої освіти, % від кількості дітей з інвалідністю	38,8	41,1	42,7	44	46	45,4	45,6	46,1
Кількість осіб з інвалідністю у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, % від кількості дітей з інвалідністю	3,9	3,6	3,2	3,1	2,9	2,9	2,1	2
% від кількості дітей з інвалідністю								
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	90	88	85	80	75	75	75	70
Харківський державний соціально-економічний коледж	95	92	91	90	90	88	85	85

*Примітка: побудовано за даними [185].

Фінансування загального фонду аналізованих закладів освіти за 2018 р. в розрізі видаткових призначень показано на рис.2.7.

Рис.2.7. Бюджетні призначення загального фонду кошторису єдиних державних інклюзивних ЗВО в Україні [185]

Вже в 2019 р. інклюзивним вищеназваних закладів освіти надано статус «загальнодержавного» і переведено на фінансування Державного бюджету України. Де спостерігається за бюджетною програмою додатка №3 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» «Підготовка кадрів Подільським спеціальним навчально–реабілітаційним соціально–економічним коледжем та Харківським державним соціально–економічним коледжем» на 2019 р. передбачені видатки в обсязі 25581,6 тис. грн., у тому числі видатки загального фонду – 24281,6 тис. грн., спеціального фонду – 1300,0 тис. грн. [55].

Питання інвестицій у інклюзивну освіту та людський капітал, який забезпечує її розвиток актуалізується зі збільшенням кількості дітей-інвалідів, які відвідують школи та заклади вищої освіти в Україні, на тлі зменшення загальної чисельності населення через військові дії, еміграцію та окупацію територій. Центральним елементом успішної інтеграції студентів з особливими потребами в суспільне життя є не тільки належні умови навчання, але й компетентність та підготовка тих, хто забезпечує їх освіту – вчителів, викладачів, реабілітологів та психологів.

Розвиток системи підготовки вчителів та викладачів, здатних забезпечувати якісну освіту дітям з інвалідністю, має включати комплексні програми, які б фокусувалися на спеціалізованих знаннях і навичках. Це передбачає вивчення методів інклюзивного навчання, знання особливостей різних типів інвалідності та розробку індивідуальних навчальних планів. Також важливою є підготовка до використання спеціального обладнання та технологій, які можуть сприяти кращій адаптації студентів до навчального процесу.

Інвестиції в підготовку реабілітологів та психологів, які працюють у сфері освіти, також є критично важливими. Професіонали, які спеціалізуються на роботі з людьми з інвалідністю, повинні мати глибокі знання в області психології, фізіотерапії та соціальної роботи. Вони забезпечують не тільки академічну підтримку, але й важливу емоційну та соціальну підтримку,

допомагаючи студентам адаптуватися та інтегруватися в соціальне та професійне життя.

Система освіти має бути гнучкою та відкритою до інновацій, що включають впровадження сучасних дидактичних методик та технологічних рішень, здатних забезпечити доступність та ефективність навчання для осіб з особливими потребами. Національна політика в галузі інклюзивної освіти повинна передбачати не тільки створення нормативно-правової бази, але й забезпечення фінансових та організаційних ресурсів для реалізації цих програм.

Отже, вкладення в розвиток людського капіталу через освітні ініціативи, спрямовані на підтримку людей з інвалідністю, є інвестиціями в майбутнє країни. Кваліфіковані вчителі і викладачі, а також реабілітологи та психологи, здатні ефективно працювати в інклюзивному середовищі, є ключем до розвитку стабільного, інтегрованого і продуктивного суспільства.

Розуміння необхідності якісної підготовки фахівців у сфері інклюзивної освіти стало основою для реформ у вищій освіті України, особливо після значного збільшення кількості дітей з інвалідністю в освітньому процесі. З прийняттям Закону України "Про вищу освіту" у 2014 році та запровадженням нових спеціальностей, таких як "Фізична терапія, ерготерапія", створюються передумови для системної підготовки фахівців, здатних ефективно працювати в інклюзивному середовищі.

Нова спеціальність "Фізична терапія, ерготерапія" була введена до переліку галузей знань та спеціальностей у 2015 році, що позначило новий етап у формуванні кваліфікованих кадрів. Програма має на меті підготовку фахівців, які не тільки розуміють особливості фізичного та ергономічного реабілітаційного втручання, але й мають компетенції у психологічному та соціальному супроводі осіб з інвалідністю.

Наразі розроблені та впроваджені освітні стандарти для першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Наприклад, бакалаврська програма з "Фізичної терапії, ерготерапії" спрямована на базову

підготовку студентів, з огляду на нестачу кваліфікованих викладачів в Україні, передбачаючи спільне викладання дисциплін з європейськими та американськими експертами. Магістерська програма більш спеціалізована і орієнтована на формування глибших професійних знань і практичних навичок, що відповідають міжнародним стандартам, таким як "Standards of Physical Therapist Practice" та "Minimum Standards for the Education of Occupational Therapists".

Крім того, значну увагу приділяють оновленню програм та курсів для підготовки фахівців, зокрема через створення спеціалізацій, як-от "Фізична терапія" та "Ерготерапія" у рамках спеціальності 227 "Фізична терапія, ерготерапія". Програми детально визначають компетенції, які мають бути засвоєні випускниками, забезпечуючи їх здатність до ефективної роботи в інклюзивних освітніх установах та інших соціальних інституціях.

У рамках української системи освіти, особлива увага приділяється підготовці фахівців у галузі спеціальної освіти, що регулюється спеціальністю 016 «Спеціальна освіта». Дана програма вищої освіти зорієнтована на формування кваліфікованих спеціалістів, які зможуть ефективно працювати в умовах спеціалізованих освітніх установ, зокрема в тих, де навчаються студенти з особливими освітніми потребами. Програма охоплює комплексний набір дисциплін, які забезпечують глибоке розуміння особливостей розвитку, навчання та соціалізації осіб з обмеженими можливостями. Освітній процес акцентується на методиках спеціальної освіти, психолого-педагогічному супроводі, а також на розробці індивідуальних навчальних планів, що враховують специфіку потреб кожного студента. Випускники цієї спеціальності відіграють ключову роль у забезпеченні доступності та якості освіти для студентів з особливими потребами, сприяючи їх повноцінній інтеграції у суспільне життя.

Важливим аспектом підвищення якості інклюзивної освіти є не лише підготовка кваліфікованих фахівців у вищих навчальних закладах, але й забезпечення постійної професійної підтримки вже практикуючих вчителів,

викладачів, реабілітологів та психологів. Така підтримка передбачає не тільки доступ до актуальних знань та методик через участь у тренінгах, семінарах та стажуваннях, але й фінансову підтримку цих ініціатив з боку держави, освітніх установ та міжнародних організацій. Інвестування у розвиток професійного потенціалу вчителів і викладачів, здатних ефективно працювати в інклюзивному середовищі, є ключем до підвищення ефективності освітнього процесу та забезпечення якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх особливих потреб.

Ааналіз соціально-психологічних та спеціалізованих педагогічних механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти вимагає розуміння взаємодії традиційних, інституційних, стилізованих і міжособистісних механізмів, які формують освітній процес. Такі механізми допомагають адаптувати навчання до потреб студентів з інвалідністю, сприяючи їхній інтеграції і соціалізації.

Традиційний механізм соціалізації в інклюзивній освіті виявляється через засвоєння студентами з інвалідністю загальноприйнятих норм та еталонів поведінки, що сприяє їхньому включенню у соціальні процеси. В інституційних умовах, таких як інклюзивні вищі навчальні заклади, спеціально організована освітня діяльність включає різноманітні форми навчання — від ігрової до трудової, що дозволяє студентам з інвалідністю знаходити найбільш комфортні способи засвоєння матеріалу.

Стилізований механізм проявляється через субкультури, які можуть сформуватися в освітніх закладах серед студентів з інвалідністю, що сприяє їх соціальній адаптації та формуванню групової ідентичності, яка відіграє ключову роль у психологічній підтримці та самовираженні.

Міжособистісний механізм соціалізації в інклюзивних умовах стосується взаємодії студентів з інвалідністю з педагогами, одногрупниками, а також із зовнішніми партнерами у процесі виробничих практик та стажувань, що розширює їхні соціальні контакти та професійні зв'язки.

Враховуючи специфіку інклюзивної освіти для студентів з особливими освітніми потребами варто зауважити, що соціально-психологічні та спеціальні педагогічні механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти включають комплекс заходів, спрямованих на підтримку фізичного та психологічного здоров'я студентів з інвалідністю та їхню професійну інтеграцію, яка включає такі напрямки:

1. Фізична реабілітація. Забезпечується через навчальні заняття з фізичної культури, адаптовані спортивні програми, включаючи сидячий волейбол та інші види спорту для осіб з інвалідністю, а також через арттерапію та оздоровчий масаж. Організація пішохідних та туристичних походів сприяє не тільки фізичному, але й соціальному відновленню студентів.

2. Медична реабілітація. Включає медикаментозне лікування, фізіотерапевтичні процедури, балансоване харчування, а також цілодобовий медичний нагляд. Санітарно-освітня робота та дотримання санітарно-епідемічного режиму є ключовими для забезпечення безпеки і здоров'я студентів.

3. Трудова реабілітація. Створення спеціально пристосованих робочих місць та аудиторій, укладання договорів з підприємствами для стажувань та виробничої практики, які враховують особливі потреби студентів, забезпечуючи їх подальше професійне розвиток та сприяння працевлаштуванню.

4. Професійна реабілітація. Організація освітнього процесу, що включає інтеграцію студентів у академічне та громадське життя, формування позитивної мотивації, адаптація освітніх програм до потреб студентів. Навчання викладачів та кураторів для подолання труднощів адаптації студентів з інвалідністю, використання спеціальних освітніх технологій та методик.

5. Побутова реабілітація. Відновлення функцій самообслуговування та досягнення самостійності, адаптація житлових та навчальних приміщень до потреб маломобільних груп, включаючи облаштування широких коридорів,

пандусів та спеціальних місць у спільних зонах. Особлива увага приділяється психологічній підтримці для адаптації та інтеграції студентів в освітнє середовище.

Аналізуючи три наведені вище групи механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти приходимо до висновку, що їх реалізація на практиці є не можливою без економічних механізмів, які забезпечують фінансування заходів щодо підготовки студентів, фахівців інклюзивної освіти, інфраструктури для студентів з особливими освітніми потребами тощо.

Конкретизуємо економічні механізми інституціоналізації інклюзивної освіти в Україні та розглянемо кожен механізм окремо. Так, державне фінансування розвитку інклюзивної освіти в Україні є ключовим економічним механізмом інституціоналізації такої освіти. Цей механізм передбачає розподіл державних коштів для забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій студентів, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами. Зауважимо, що наявна статистика Державної казначейської служби України у сфері видатків державного бюджету дає змогу агрегувати статистичні дані, які дозволяють оцінити загальні тенденції фінансування системи освіти без деталізації на видатки розвитку спеціалізованих закладів інклюзивної освіти. Тим не менше, наявні статистичні дані видатків державного бюджету на освіту, рівень виконання видатків та частка видатків на освіту у сукупних видатках державного бюджету дають змогу зробити висновки щодо реалізації економічних механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти на практиці.

Оцінка динаміки фінансування освіти в Україні за період з 2010 по 2023 роки відображає комплексну картину розвитку освіти в країні. Хоча загальний обсяг видатків на освіту зріс у мільярдах гривень, частка цих видатків у відсотках від ВВП зазнала постійного зниження. Таке протиріччя між абсолютним зростанням фінансування та його відносним падінням в контексті економіки країни вимагає глибшого аналізу, особливо з точки зору наслідків для інклюзивної освіти, яка вважається ключовим фактором у забезпеченні рівного доступу до освітніх послуг для всіх верств населення (рис. 2.8).

Дані рисунку свідчать, що абсолютні видатки державного бюджету України на освіту зросли з 28,81 мільярда гривень у 2010 році до піку в 63,84 мільярда гривень у 2021 році, а потім знизились до 60,45 мільярда гривень у 2023 році. Таке зростання, відображає інфляційно-девальваційні процеси в країні та збільшення витрат на освітню сферу в абсолютних цифрах.

Водночас відносні показники витрат на освіту до ВВП упродовж аналізованого періоду показують зменшення від 2,66% до 0,92%, що свідчить про зниження пріоритетності освітньої галузі в економічній політиці держави. Зокрема, зниження відсоткової частки може вказувати на те, що ріст державних видатків на освіту не встигав за темпами зростання економіки або що інші сектори отримували більшу частку бюджетних інвестицій.

Такі зміни мали безпосередній вплив на інклюзивну освіту, оскільки для ефективного впровадження інклюзивних практик потрібні значні інвестиції у навчальну інфраструктуру, спеціальне обладнання, підготовку кадрів та розробку відповідних навчальних програм.

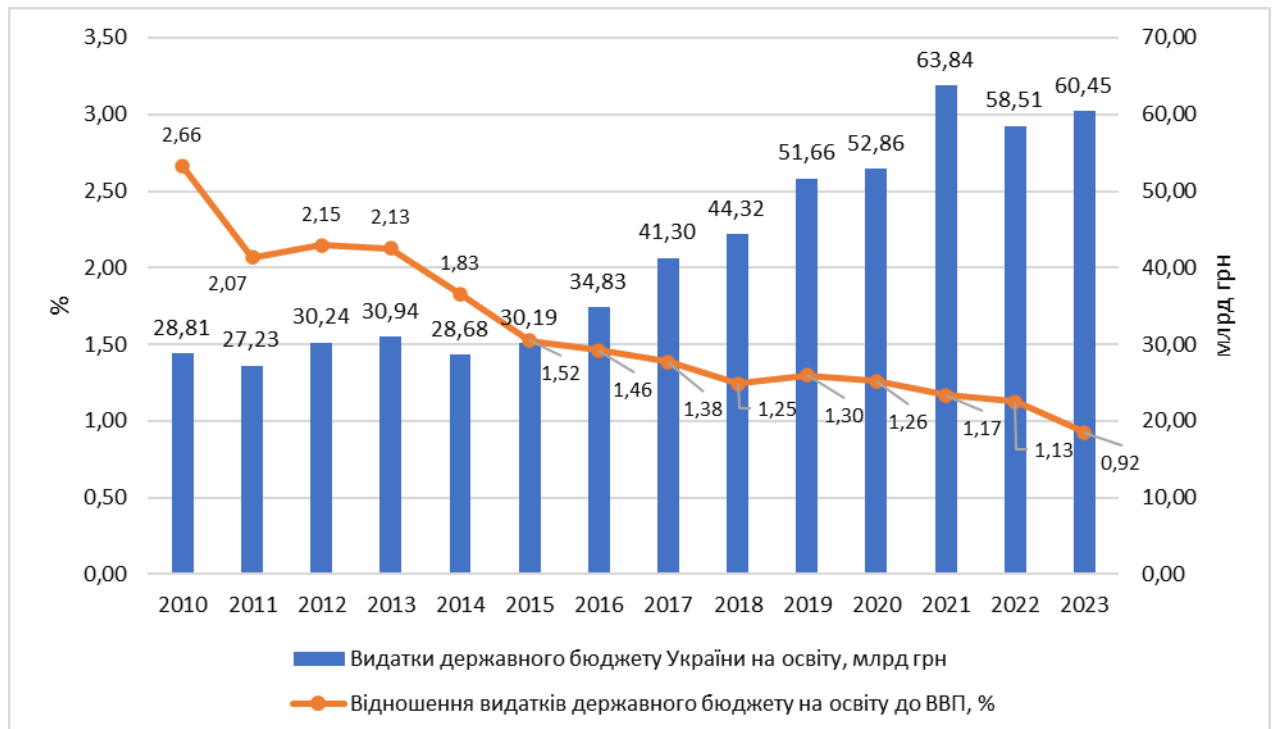

Рис. 2.8. Динаміка витратків державного бюджету України на освіту та їх відношення до ВВП у 2010-2023 роках

**Примітка: Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України*

Скорочення відносних видатків на освіту може ускладнює забезпечення відповідних умов для людей з обмеженими можливостями і відтак погіршує їх доступ до якісної освіти.

Зменшення фінансування призводить до відставання у створенні інклюзивного освітнього середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх студентів.

Зокрема, відмітимо що із двох спеціалізованих закладів передвищої інклюзивної освіти до III рівня акредитації інституціоналізувався лише Кам'янець-Подільський державний інститут, а Харківський державний соціально-економічний коледж залишився на рівні передвищої освіти.

Окрім цього, жодного центру інклюзивної освіти на базі інших навчальних закладів вищої освіти не було створено, що призводить до висновку щодо недостатньої спроможності держави у сфері фінансової підтримки розвитку інституціональної освіти в цілому, та її інфраструктури зокрема.

Не менш інформативними статистичними даними щодо реалізації економічних механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти є динаміка виконання державного бюджету за видатками на освіту та динаміка частки видатків на освіту у сукупних видатках бюджету (рис. 2.9).

Дані рисунку свідчать, що протягом аналізованого періоду виконання Державного бюджету за видатками на освіту варіюється в межах 88-94%, із значним падінням до 83,35% у 2022 році (пов'язано з війною), але з подальшим відновленням до 93,60% у 2023 році.

Стабільне не виконання Державного бюджету України за видатками на освіту свідчить про зниження пріоритетності фінансування галузі освіти порівняно з іншими статтями видатків, наприклад на соціальний захист чи громадську безпеку, де рівень виконання перевищує 95%.

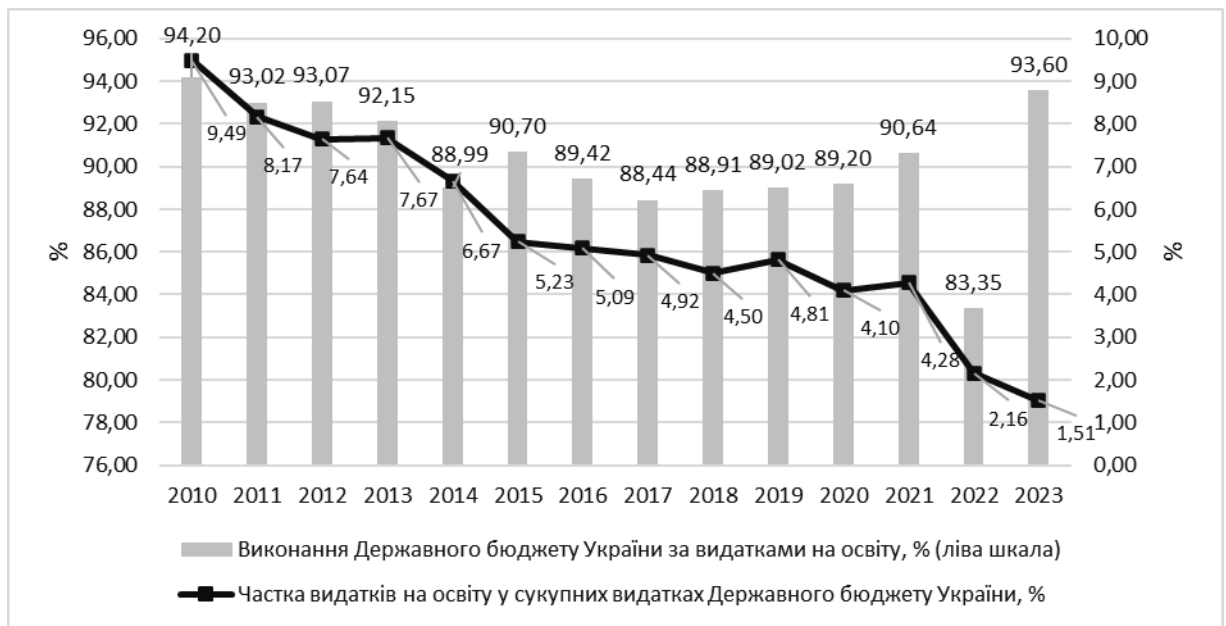

Рис. 2.9. Динаміка виконання державного бюджету України за видатками на освіту та частки видатків на освіту у сукупних видатках бюджету у 2010-2023 роках

**Примітка: Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України*

Частка видатків на освіту у сукупних видатках бюджету показує, яку частину від загальних видатків державного бюджету займає освіта. Тут спостерігається явний тренд зниження: з 9,49% у 2010 році до 1,51% у 2023 році, що свідчить про зменшення пріоритету освіти в структурі бюджетних витрат, що може негативно вплинути на розвиток інклюзивної освіти, оскільки вона вимагає додаткових ресурсів для створення відповідного навчального середовища і підготовки викладачів

Таким чином, незважаючи на загалом високий відсоток виконання бюджетних видатків на освіту, значне зменшення частки освіти у сукупних видатках бюджету може створювати ризики для забезпечення належного розвитку інклюзивної освіти в Україні, а також загалом для підвищення якості освіти та її доступності для всіх верств населення.

Оплата праці (рис. 2.10) є одним із ключових економічних механізмів, що впливає на ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти. Вона виступає як мотивуючий фактор для працівників освіти, стимулюючи високу якість

навчального процесу та залучення до роботи з особами з особливими потребами.

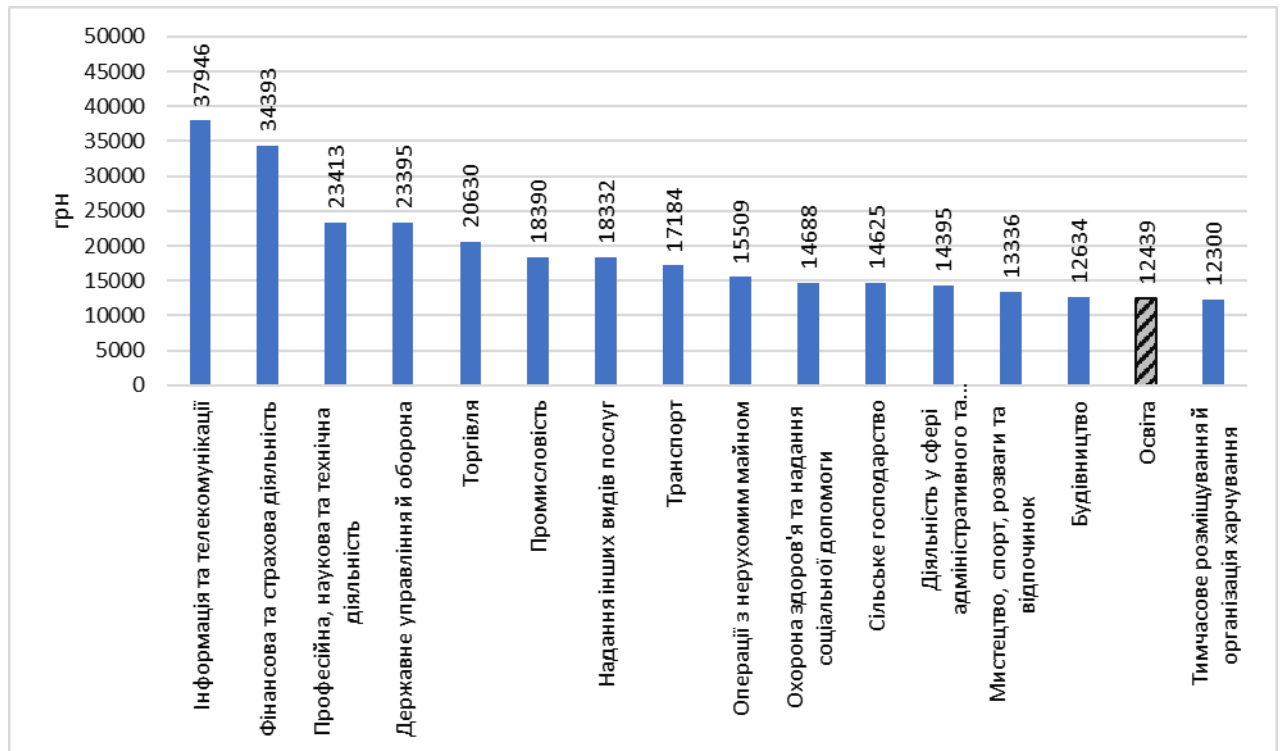

Рис 2.10. Розмір середньої заробітної плати штатних працівників за галузями економіки у 2023 році*

**Примітка: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України*

Однак, аналізуючи представлений рисунок, стає очевидним, що середня заробітна плата у галузі освіти в Україні у 2023 році становить лише 12439 гривень, що розміщує її на передостанньому місці в порівнянні з іншими галузями економіки. Таке положення наводить на думку про недооцінювання державою значення праці освітян, що може спричинити зниження їхньої мотивації і, як наслідок, вплинути на якість освітніх послуг.

Надзвичайно високі зарплати в секторах інформаційних технологій та фінансових послуг, які становлять відповідно 37946 та 34393 гривень, вказують на високу цінність цих сфер у сучасному економічному просторі. З іншого боку, критично важлива роль освіти у формуванні кваліфікованого людського капіталу, що необхідний для розвитку цих високооплачуваних секторів, заслуговує на адекватне визнання та винагороду. Значний розрив в оплаті праці

між освітою та іншими галузями підкреслює потребу у зміні економічних механізмів, зокрема, підвищення заробітної плати працівників освіти, для забезпечення якісної та інклюзивної освіти.

Недостатній обсяг державного фінансування освіти та невисока оплата праці освітян в Україні спонукають до пошуку альтернативних шляхів розвитку інклюзивної освіти. Одним із відповідей на цю ситуацію стає активізація механізмів комерціалізації, які включають створення платних освітніх курсів, тренінгів та приватних реабілітаційних центрів. Такі кроки можуть бути спрямовані на підвищення доступності та якості інклюзивних освітніх послуг, однак вони також ставлять під сумнів загальнодоступність інклюзивної освіти.

Спеціалізовані державні установи інклюзивної освіти, в свою чергу, шукають новітні шляхи для розвитку своїх навчальних проектів та інфраструктури. Важливим механізмом у цьому контексті є державно-приватне партнерство, що дозволяє залучати приватний капітал для спільної реалізації проектів з підвищення якості та доступності освіти. Краудфандингові платформи також відкривають можливості для залучення коштів від широкої аудиторії доброчинців, зацікавлених у підтримці освітніх ініціатив. Не менш важливим є і пошук грантових коштів від міжнародних організацій, що може сприяти інтеграції України у світовий освітній простір та забезпечити необхідну фінансову підтримку для інноваційних проектів в сфері інклюзивної освіти.

2.4. Макроекономічні чинники ефективності інституціоналізації інклюзивної освіти

Макроекономічне середовище відіграє вирішальну роль у формуванні та розвитку інституціоналізації інклюзивної освіти. Воно охоплює широкий спектр економічних змінних, від ВВП та розподілу державного бюджету до інфляції, рівня безробіття та інвестиційного клімату, які всі разом впливають на можливості фінансування та забезпечення якості освітніх послуг, доступних

для осіб з особливими освітніми потребами. Фінансова стабільність країни визначає її спроможність виділяти достатні ресурси для розвитку інклюзивної освіти, створення необхідної інфраструктури та інвестування у кадри, технології та інновації.

Водночас макроекономічні чинники не лише формують бюджетну політику, а й мають прямий вплив на домогосподарства, визначаючи їх здатність до самостійного інвестування в освіту. Високий рівень життя та економічне зростання сприяють підвищенню доступності освіти, в той час як економічна нестабільність може обмежувати доступ до освітніх ресурсів, особливо для вразливих верств населення. Таким чином, макроекономічні чинники інституціоналізації інклюзивної освіти слід аналізувати як важливу основу для створення ефективної, інклюзивної та справедливої освітньої системи.

Перш ніж перейти до аналізу макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної освіти потрібно визначити ключові показники її розвитку та ефективності.

Так одним із основних показників, який вказує на прямі інвестиції у вищі навчальні заклади та спроможність держави підтримувати і розширювати інклюзивну освіту є видатки державного бюджету на підготовку кадрів вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації. Зростання цих видатків може свідчити про посилення уваги держави до інклюзивної освіти, тоді як їх зниження може вказувати на пріоритети, що змістилися або на фінансові труднощі держави.

Показник рентабельності інвестицій у вищу освіту визначає, наскільки вигідними є інвестиції в освіту в контексті довготривалих переваг для індивідів та економіки. Висока рентабельність означає, що випускники вищих навчальних закладів успішно вступають на ринок праці та сприяють економічному зростанню.

Оскільки обсяги видатків на підготовку кадрів вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації та величина індексу людського розвитку є

відомими, для забезпечення повноти аналізу макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної вищої освіти нам необхідно розрахувати коефіцієнт рентабельності інвестицій у інклюзивну вищу освіту (ROI).

Досліджуючи рентабельність інвестицій держави в освіту звертаємо увагу на необхідність визначення показника, який найбільш повно б відображав повернення державою вкладених коштів у підготовку випускників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Аналізуючи розвиток кар'єри випускника та його економічної активності, зауважимо, що держава може повернути вкладені в його освіту кошти шляхом отримання сплачених податків на заробітну плату випускника та у вигляді доданої вартості, згенерованої випускником впродовж трудової діяльності. Тому формула повернення державою інвестицій у освіту, виходячи з загального доходу від податків на заробітну плату, генеровану випускниками додану вартість та витрат на освіту матиме вид (1):

$$ROI = \left(\frac{T-C}{C} \right) \times 100\% \quad (1)$$

де:

ROI – повернення інвестицій, виражене у відсотках;

T – загальний дохід держави від податків на заробітну плату працевлаштованих випускників та генерованої ними додану вартість;

C – загальні витрати на освіту, тобто інвестиції, які держава витратила на підготовку кадрів.

В свою чергу, загальний дохід працевлаштованого випускника впродовж кар'єрного періоду розраховується за формулою виду (2):

$$D = S \times \sum_{t=0}^{n-1} (1 + r + k)^t \quad (2)$$

де:

D – загальний дохід працевлаштованого випускника за весь кар'єрний період;

S – початкова середня заробітна плата;

r – щорічний відсоток зростання заробітної плати;

k – кар’єрний коефіцієнт зростання заробітної плати;

n – кількість років у кар’єрі;

t – номер року в кар’єрі, починаючи з нуля.

Розраховуючи загальний дохід працевлаштованого випускника за весь кар’єрний період та коефіцієнт повернення державою інвестицій в освіту з метою уникнення статистичних викривлень реальних темпів зростання середньої заробітної плати, видатків Державного бюджету України на освіту використовуватимемо значення показників у доларовому еквіваленті. Так, використовуючи наявні статистичні дані динаміки середньої заробітної плати в Україні розрахуємо (рис. 2.11) щорічний відсоток зростання заробітної плати, який за 2010-2021 роки складає. 8%.

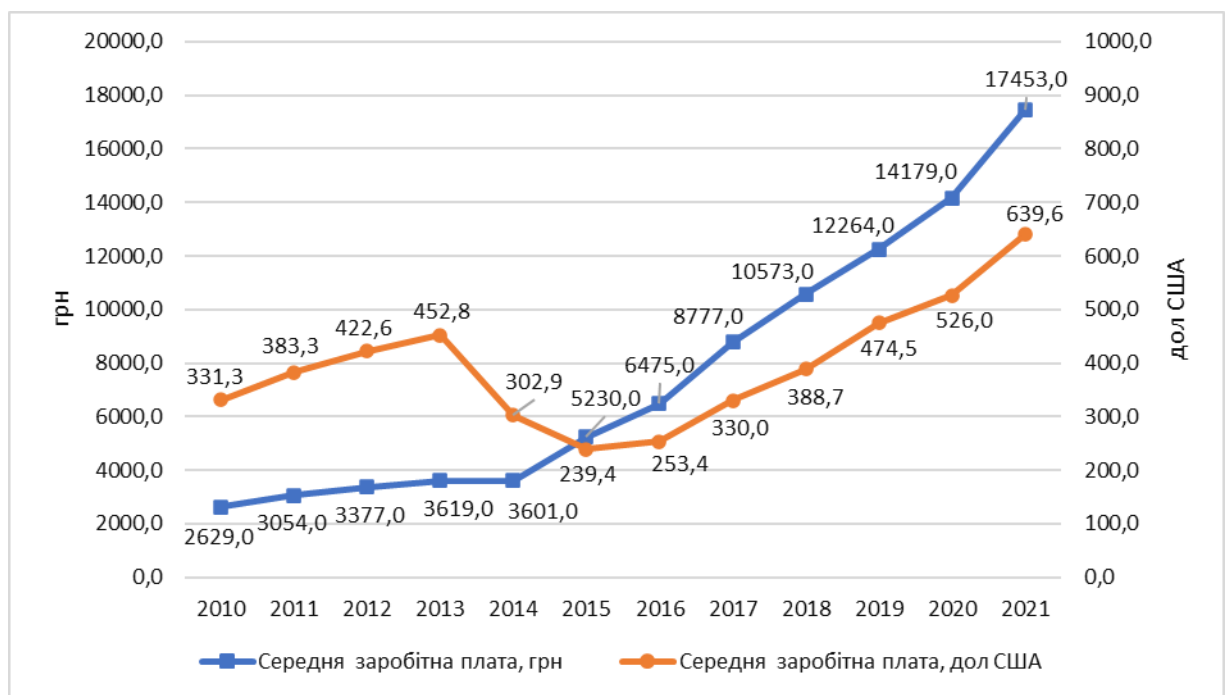

Рис. 2.11. Динаміка середньої заробітної плати в Україні у 2010-2021 роках*

*Примітка: Побудовано автором за даними Державної служби статистики

Аналізуючи динаміку зростання середньої заробітної плати в Україні виражену в доларах США, зауважимо, що така динаміка чітко вказує на економічну кризу зумовлену анексією росією Криму і окупацією частини

Донбасу та нівелює викривлення динаміки заробітної плати зумовленої трикратною девальвацією гривні.

Такий підхід дозволяє отримати реалістичні ряди динаміки показників повернення інвестицій держави в освіту.

Що ж стосується кар'єрного коефіцієнта зростання заробітної плати, то у зарубіжній економічній літературі він варіюється в межах 1-3% та обґрунтовується такими вченими як Г.Беккер, Е. Ганушек, Д. Джемісон, Е. Джемісон, Л. Вьоссманн. Зважаючи на те, що ми досліджуємо освіту випускників вищих закладів освіти кваліфікації бакалавр/магістр, то вважаємо за доцільне використовувати карєрний коефіцієнт зростання заробітної плати на рівні 3%, так як працівники з вищою освітою отримують заробітну плату за вищим тарифним розрядом.

Ще однією змінною формули розрахунку загального доходу працевлаштованих випускників є тривалість карєрного періоду, його розраховуємо шляхом різниці між віком виходу на пенсію (середній вік виходу на пенсію 60 років) та віком закінчення навчання в закладах вищої освіти (середній вік закінчення ЗВО – 22 роки), що становить 38 років.

Окрім цього, для розрахунку коефіцієнта повернення державою інвестицій в освіту необхідно розрахувати дохід держави від інвестицій у освіту з урахуванням сплачених працевлаштованими випускниками податків на заробітну плату і генерованої ними доданої вартості. Формула цього показника матиме вигляд (3):

$$T=(D \times p)+V$$

де:

T – загальний дохід держави від податків і доданої вартості, генерованої випускниками;

D – загальний дохід працевлаштованих випускників за весь кар'єрний період;

p – ставка податку на доходи фізичних осіб;

V – вже розрахована загальна додана вартість, створена працевлаштованими випускниками, яка вноситься безпосередньо як вона є.

Враховуючи наведені вище формули, зауважимо, що для коректного їх розрахунку потрібно визначити ще такий важливий показник як частка працевлаштованих випускників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Наявна статистична інформація не дає змоги визначити цей показник впродовж аналізованого періоду, оскільки донедавна в Україні був відсутній централізований показник моніторингу працевлаштування випускників, а тому кожен ЗВО моніторив динаміку працевлаштування випускників для власних цілей.

У 2022 році Міністерством освіти України вперше був опублікований звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти, відповідно до якого середній показник працевлаштування випускників закладів вищої освіти в Україні складе 58%, що й використаємо для наших розрахунків.

Зведемо всі необхідні для розрахунку коефіцієнта повернення інвестицій держави у освіту в єдину таблицю (табл. 2.8).

Дані таблиці 2.8 свідчать, що протягом 2010-2014 років спостерігалась помірна динаміка ROI, з коливаннями від 58.50% у 2010 році до 37.32% у 2014 році. Цей період характеризується поступовим нарощуванням ефективності використання коштів, інвестованих у освіту, що пов'язано з реформуванням освітніх стандартів та адаптацією до змін економічної політики та ринкових умов.

Зокрема, оптимізація управління освітніми закладами та збільшення уваги до віддачі від освітніх програм сприяли підвищенню ефективності використання ресурсів, хоча і не забезпечили стабільного зростання ROI.

У період з 2015 по 2017 рік спостерігається значне підвищення ROI, досягаючи максимуму в 89.51% у 2017 році. Таке підвищення могло бути зумовлено кількома факторами: підвищенням якості освітніх послуг, ефективнішим використанням освітніх ресурсів, а також збільшенням продуктивності випускників, що відбилося на зростанні доданої вартості. Висока додана вартість свідчить про те, що освічені кадри почали генерувати

більший внесок у економіку, що також сприяло підвищенню податкових надходжень.

Таблиця 2.8

**Деякі показники ефективності інвестицій держави у підготовку кадрів
зкладами вищої освіти України у 2010-2021 роках**

Роки	Видатки на підготовку кадрів в закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації, млн дол США	Середня кількість працевлаштованих студентів, осіб	Середня заробітна плата за рік, дол США	Кар'єрний період, роки	Загальний середній дохід працевлаштованих випускників, млн дол	Темп зростання середньої заробітної плати випускників з урахуванням кар'єрного коефіцієнта, %	Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	Валова додана вартість згенерована працевлаштованими студентами, млн дол США	Дохід держави від податків на заробітну плату випускників та створеної ними доданої вартості у ВВП, млн дол США	ROI, %
2010	1386,30	315346,00	3975,48	38,00	151,07	0,00	0,42	141209,14	2197,33	58,50
2011	1494,51	307284,00	4599,65	38,00	2164,18	0,11	0,42	169333,84	2561,09	71,37
2012	1893,01	302006,00	5071,19	38,00	2386,05	0,11	0,42	182591,75	2863,92	51,29
2013	1982,41	281358,00	5433,25	38,00	2556,40	0,11	0,42	190498,81	2776,15	40,04
2014	1265,37	235132,00	3635,34	38,00	1710,46	0,11	0,42	133503,87	1737,59	37,32
2015	811,22	216920,00	2873,01	38,00	1351,78	0,11	0,42	91030,98	1201,46	48,10
2016	783,17	184846,00	3040,94	38,00	1430,79	0,11	0,42	93355,87	1060,78	35,45
2017	764,60	208742,00	3960,05	38,00	1863,25	0,11	0,42	112090,50	1449,00	89,51
2018	957,86	207292,00	4664,47	38,00	2194,68	0,11	0,42	130891,09	1659,31	73,23
2019	1163,11	193488,00	5694,12	38,00	2679,15	0,11	0,42	153883,05	1797,12	54,51
2020	984,06	223880,00	6311,71	38,00	2969,72	0,11	0,42	156617,72	2204,38	124,01
2021	1163,63	151960,00	7675,53	38,00	3611,42	0,11	0,42	168602,38	1642,82	41,18

**Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики*

Значення ROI у період з 2018 по 2021 рік залишається високим, з найвищим показником 124.01% у 2020 році. Показник ROI за 2020 рік здається дещо аномальним, однак у 2020 році зросла кількість випускників вищих навчальних закладів, а рівень фінансування освіти знизився внаслідок пандемії COVID-19 та впровадження дистанційної форми навчання.

Аналіз ROI у державних інвестиціях у вищу освіту в Україні показує, що довгострокові інвестиції в освіту забезпечують значні податкові надходження

та сприяють зростанню доданої вартості в економіці. Підвищення якості освіти та адаптація до ринкових потреб є ключовими для забезпечення високого і стабільного ROI. Ці результати повинні стимулювати подальші інвестиції у вдосконалення освітньої сфери, а також впровадження політик, що зосереджені на підвищенні компетентностей випускників, щоб вони могли ефективно впливати на економічний розвиток країни.

Використовуючи запропоновану нами методику для макроаналізу рентабельності інвестицій в освіту проаналізуємо рентабельність інвестицій у підготовку кадрів вищої освіти (магістрів) у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Деякі показники ефективності інвестицій держави у підготовку кадрів магістрів Кам'янець-Подільським державним інститутом у 2023 році*

Роки	Витрати на підготовку кадрів в закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації, млн дол США	Середня кількість працевлаштованих студентів, осіб	Середня заробітна плата за рік, дол США	Кар'єрний період, роки	Загальний середній дохід працевлаштованих випускників, млн дол	Темп зростання середньої заробітної плати випускника з урахуванням кар'єрного коефіцієнта, %	Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	Валова додана вартість згенерована працевлаштованими студентами, млн дол США	Дохід держави від податків на заробітну плату випускників та створеної ними доданої вартості у ВВП, млн дол США	ROI, %
2023	400,90	16,00	460,10	38,00	17483,80	0**	0,42	111,48	128,97	67,83

*Примітка: Побудовано автором за даними НРЗВО Кам'янець-Подільського державного інституту та Державної служби статистики України

** Оскільки 2023 рік обрано базовим роком для розрахунку ROI, то коефіцієнт зростання заробітної плати рівний нулю.

Дані таблиці свідчать, що коефіцієнт повернення інвестицій держави у підготовку магістрів Кам'янець-Подільським державним інститутом складає 67,83%, що на 7,5% є вищим, ніж середня рентабельність інвестицій державою у підготовку кадрів закладами вищої освіти України III-IV рівнів акредитації за

2010-2021 роки. Це свідчить про ефективно побудований процес організації інклюзивної освіти у КПДІ та реалізації внутрішньої політики сприяння працевлаштування випускників, особливо випускників з особливими потребами.

Таким чином отримавши всі необхідні базові показники ефективності інвестицій у інклюзивну освіту проведемо дослідження макроекономічних чинників, які визначають ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти. При цьому зауважимо, що з метою уникнення викривлення даних період повномасштабної агресії росії проти України, що розпочався у 2022 році враховувати не будемо.

Використовуючи методи підстановок та кореляційного аналізу ми визначили макроекономічні змінні, які мають найвищий рівень звязку із динамікою видатків Державного бюджету України на підготовку кадрів вищими закладами освіти III-IV рівнів акредитації та рентабельністю державних інвестицій в інклюзивну освіту. Визначені показники згруповано у таблиці 2.10.

Дані таблиці свідчать, що динаміка видатків на підготовку кадрів за період 2010-2021 років показує значні коливання, що відображає загальноєкономічний стан країни і пріоритети у фінансуванні освіти.

Значний спад видатків у 2014-2016 роках міг бути зумовлений економічною кризою і нестабільністю, що суттєво впливає на обсяги державного фінансування освіти. Наслідки таких спадів можуть включати зниження якості освітніх послуг і обмеження доступу до інноваційних навчальних ресурсів. Відновлення та зростання видатків у наступні роки вказує на покращення економічної ситуації та реінвестиції у вищу освіту, що є ключовим для підготовки кваліфікованих кадрів в умовах інклюзивної освіти.

Рентабельність інвестицій у освіту варіюється протягом аналізованого періоду, вказуючи на зміну ефективності освітніх інвестицій у різні роки.

Таблиця 2.10

**Макроекономічні чинники інституціоналізації інклюзивної освіти у
2010-2021 роки**

Роки	Видатки на підготовку кадрів вищими навчальними закладами, млн дол США	Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), %	Дефіцит Державного бюджету, у % до ВВП	Інфляція, %	Валютний курс, грн/дол США	Середня заробітна плата, дол США	Рівень економічної складності	Кількість випускників	Дефіцит державного бюджету, млрд. дол. США
2010	1386,3	58,5	5,9	9,1	7,9	3975,5	31,0	315346,0	8,1
2011	1494,5	71,4	1,8	4,6	8,0	4599,6	32,0	307284,0	3,0
2012	1893,0	51,3	3,8	-0,2	8,0	5071,2	35,0	302006,0	6,7
2013	1982,4	40,0	4,5	0,5	8,0	5433,3	36,0	281358,0	8,1
2014	1265,4	37,3	5,0	24,9	11,9	3635,3	37,0	235132,0	6,6
2015	811,2	48,1	2,3	43,3	21,8	2873,0	39,0	216920,0	2,1
2016	783,2	35,4	2,9	12,4	25,6	3040,9	39,0	184846,0	2,7
2017	764,6	89,5	1,6	13,7	26,6	3960,1	40,0	208742,0	1,8
2018	957,9	73,2	1,7	9,8	27,2	4664,5	43,0	207292,0	2,2
2019	1163,1	54,5	2,0	4,1	25,8	5694,1	43,0	193488,0	3,0
2020	984,1	124,0	5,2	5,0	27,0	6311,7	44,0	223880,0	11,1
2021	1163,6	41,2	3,6	10,0	27,3	7675,5	44,0	151960,0	9,8

**Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики*

Високий показник ROI у 2020 році (124%) може бути пов'язаний з підвищенням вартості освітніх послуг або зміною у вимірюванні виходів освітньої діяльності, таких як підвищення затребуваності випускників на ринку праці. Значні коливання ROI можуть також вказувати на нестабільність у фінансуванні або зміни в умовах ринку праці, що впливають на доходи випускників. Стабільні і високі показники ROI важливі для забезпечення інтересу інвесторів та держави у підтримку освітніх програм, особливо в контексті інклюзивної освіти, яка вимагає додаткових ресурсів для адаптації та інтеграції студентів з особливими потребами.

Динаміка дефіциту державного бюджету є мінливою з року в рік, з найвищими піками у 2010, 2013, та 2020 роках. Високий дефіцит у 2020 році

(11,1 млрд дол. США) можливо був викликаний екстраординарними економічними умовами через пандемію COVID-19, що вимагало збільшення витрат на охорону здоров'я та соціальний захист, що могло зменшити доступність коштів для інших секторів, включаючи освіту. Низькі показники дефіциту у середині десятиліття можуть відображати періоди економічної стабілізації та ефективнішого управління державними фінансами. Важливо зазначити, що стабільність та державного бюджету є критичними для підтримки тривалих інвестицій у освітню сферу, особливо у контексті інклюзивної освіти, яка вимагає значних ресурсів для забезпечення адекватної підтримки всіх учнів.

Інфляція має безпосередній вплив на економічні умови країни та на її освітній сектор. Високі показники інфляції у 2014 (24,9%) та 2015 роках (43,3%) свідчать про значні економічні виклики, які зазвичай призводять до падіння реальної вартості зарплат та інших доходів, що в свою чергу може обмежувати можливості населення інвестувати у вищу освіту. Також, інфляція може підвищувати вартість навчальних матеріалів та обладнання, що ускладнює оновлення та модернізацію освітньої інфраструктури. Зниження інфляції у наступні роки до більш помірних рівнів сприяє покращенню економічної стабільності, що є важливим для забезпечення сталого розвитку освітньої сфери, особливо в контексті фінансування інклюзивної освіти.

Валютний курс має істотний вплив на економіку країни, включно з освітньою галуззю. Суттєва девальвація гривні у 2015 році (21,8 грн/дол. США) могла значно підвищити вартість імпортованих освітніх ресурсів, таких як література, технологічне обладнання, і навіть участь у міжнародних освітніх програмах. Це, у свою чергу, могло ускладнити доступ до новітніх освітніх ресурсів та технологій, особливо у вищих навчальних закладах. Стабілізація курсу в наступні роки дозволяє знизити ці труднощі і сприяє здоровій економічній основі для інвестицій у освітню сферу. Важливість стабільного валютного курсу не може бути недооцінена, особливо в контексті забезпечення ефективного фінансування інклюзивної освіти, що вимагає доступу до

глобальних освітніх ресурсів та інтеграції з міжнародними освітніми стандартами.

Середня заробітна плата є індикатором загального рівня добробуту працівників і впливає на їхню здатність інвестувати в освіту. Від 2010 до 2021 року спостерігається стабільне зростання середньої заробітної плати, що свідчить про покращення економічних умов і збільшення доходів населення. Зокрема, велике зростання заробітної плати після 2017 року може сприяти підвищенню доступності освітніх послуг, особливо інклюзивної освіти, яка може вимагати додаткових ресурсів для забезпечення адекватних умов навчання для усіх учнів. Підвищення заробітної плати також може стимулювати більшу інвестицію в освіту з боку приватних осіб і збільшити запит на вищу освіту, що є критичним для розвитку кваліфікованих кадрів і підтримки економічного розвитку країни.

Рівень економічної складності країни вказує на різноманіття та складність її економіки, яка з 2010 по 2021 рік показала тенденцію до зростання. Збільшення цього показника може свідчити про розвиток більш високотехнологічних і вимогливих галузей, що потребують кваліфікованих кадрів і таким чином стимулює попит на якісну вищу освіту. Рівень економічної складності, який зростає, може також спонукати державу та приватний сектор до збільшення інвестицій у освітню сферу, щоб задовольнити потребу ринку у висококваліфікованих спеціалістах. Для інклюзивної освіти це зростання може створювати додаткові можливості, а також виклики, оскільки вимагає від системи освіти бути гнучкою та адаптованою до потреб усіх учнів, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб.

Аналіз кількості випускників вищих навчальних закладів показує загальну тенденцію до зменшення їх числа в період з 2010 по 2021 рік. Це зменшення може бути пов'язане з демографічними змінами, такими як зниження народжуваності, яке веде до зменшення кількості потенційних студентів. Також, можливим фактором є зміна пріоритетів у виборі кар'єрних шляхів, зі зростанням інтересу до альтернативних форм навчання, таких як

онлайн-курси або професійне навчання, які не завжди вимагають формальної вищої освіти. Зменшення кількості випускників може створити виклики для ринку праці, особливо в секторах, які потребують висококваліфікованих спеціалістів. В контексті інклюзивної освіти це зменшення може також впливати на доступність та різноманітність освітніх програм, що адаптовані до потреб усіх студентів, включаючи тих з особливими освітніми потребами.

Таким чином, аналіз макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної освіти показує складні взаємозв'язки між економічним станом країни та освітньою системою. Зміни в державному фінансуванні, інфляція, валютні коливання, зміни у заробітній платі, економічна складність, та демографічні зміни все впливають на розвиток інклюзивної освіти.

З урахуванням аналізу макроекономічних показників та їх впливу на розвиток інклюзивної освіти, важливим кроком у подальшому дослідженні стає кореляційний аналіз. Цей аналіз дозволить виявити статистичні зв'язки між загальними видатками держави на підготовку кадрів в закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації та рентабельністю цих видатків (ROI) (табл. 2.11). Такий підхід допоможе зрозуміти, як ресурси, вкладені в освіту, перетворюються на економічні та освітні вигоди, що є критичним для оцінки ефективності інвестицій у сферу освіти. Особливу увагу буде приділено впливу макроекономічних змін, таких як інфляція та економічні цикли, на фінансову стабільність і результативність освітніх інвестицій, що є основою для підтримки та розвитку інклюзивної вищої освіти.

Дані таблиці 2.11 свідчать, що існує негативний кореляційний зв'язок між видатками на підготовку кадрів та дефіцитом бюджету (-0,2944), відтак з підвищенням дефіциту бюджету видатки на підготовку кадрів зменшуються. Це може означати, що в умовах бюджетних обмежень інвестиції в освіту стають одним з перших напрямів, що піддаються скороченню.

Сильний негативний зв'язок між видатками на освіту та інфляцією (-0,5492) може вказувати на те, що з підвищенням інфляції здатність держави фінансувати освітні програми знижується, а це у свою чергу пов'язано з

зростанням витрат на утримання та розвиток інфраструктури, яке перевищує зростання бюджетних надходжень.

Таблиця 2.11

Результати кореляційного аналізу макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної вищої освіти та видатків державного бюджету на вищу освіту і рентабельності державних інвестицій у вищу освіту за 2010-2021 роки

<i>ПОКАЗНИКИ</i>	<i>Видатки на підготовку кадрів вищими навчальними закладами, млн дол США</i>	<i>Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), (базовий рік, t0)</i>	<i>Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), (другий рік роботи, t1)</i>	<i>Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), (третій рік роботи, t2)</i>
Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), %	-0,2944			
Дефіцит Державного бюджету, у % до ВВП	0,3923	-0,0368	-0,3053	-0,4138
Інфляція, %	-0,5492	-0,2210	-0,2063	0,3561
Валютний курс, грн/дол США	-0,8248	0,3207	0,4075	0,6053
Середня заробітна плата, дол США	0,2913	0,2210	0,0074	-0,3158
Рівень економічної складності	-0,5691	0,2811	0,2530	0,5248
Кількість випускників	0,7163	0,0374	-0,4410	-0,4774
Дефіцит державного бюджету, млрд. дол. США	0,4183	0,1359	-0,3838	-0,5180

Виявлена негативна кореляція між видатками на підготовку кадрів та валютним курсом (-0,8248) підкреслює вплив зовнішньоекономічної ситуації на освітні бюджети. Послаблення національної валюти може збільшити вартість імпортованих ресурсів, таким чином зменшуючи можливості для інвестицій у підготовку кадрів.

Негативна кореляція між видатками на освіту та рівнем економічної складності (-0,5691) може вказувати на те, що в країнах з більш складною економікою видатки на освіту зменшуються через більшу ефективність та оптимізацію освітнього процесу або через перерозподіл фінансування на користь інших секторів з вищою економічною складністю.

Невелика негативна кореляція між ROI та дефіцитом державного бюджету у відсотках до ВВП у базовий рік (-0,0368) не дає підстав для

однозначних висновків про сильний зв'язок між цими показниками, але трохи більша негативна кореляція у третій рік роботи працевлаштованих випускників (-0,4138) може вказувати на те, що в довгостроковій перспективі збільшення дефіциту бюджету може мати негативний вплив на рентабельність інвестицій у освіту.

Кореляція між ROI та інфляцією коливається від слабкої негативної у базовий (-0,2210) та другий рік (-0,2063) до помітної позитивної у третій рік роботи (0,3561). Позитивна кореляція в третій рік може свідчити про те, що інфляція може частково сприяти зростанню ROI, що пов'язано із інфляційним здорожчання освітніх послуг.

Позитивна кореляція між ROI та валютним курсом, що зростає з базового року (0,3207) до третього року (0,6053), вказує на те, що зміцнення національної валюти може мати сприятливий вплив на довгострокову рентабельність інвестицій в освіту. Це може бути пов'язано зі зниженням вартості імпорту освітніх ресурсів і зростанням міжнародної конкурентоспроможності випускників.

Позитивна кореляція між ROI та рівнем економічної складності у третій рік роботи (0,5248) свідчить про зв'язок між високою рентабельністю інвестицій в освіту та більш складною, високотехнологічною економікою. Розвинені економіки з високим рівнем економічної складності можуть пропонувати випускникам більші можливості для високооплачуваної роботи, що підвищує ROI.

Зауважимо, що кореляція не завжди вказує на причинно-наслідковий зв'язок, проте вона може виявити певні тенденції. Позитивна кореляція між цими показниками (0,2913) може свідчити про те, що зі збільшенням заробітної плати зростає інвестиційний потенціал освіти, а отже і здатність держави чи приватних осіб фінансувати підготовку кадрів. З іншого боку, збільшення видатків на освіту може вести до підвищення кваліфікації робочої сили та відповідно до зростання заробітних плат.

Сильна позитивна кореляція (0,7163) вказує на те, що збільшення видатків на освіту корелює із зростанням кількості випускників. Це може відображати розширення освітніх можливостей та поліпшення доступу до освіти, що є ключовим фактором для розвитку інклюзивної освіти.

Видатки на підготовку кадрів і дефіцит державного бюджету в млрд. дол. США: Кореляція між видатками на підготовку кадрів і дефіцитом державного бюджету в млрд. дол. (0,4183) підкреслює можливість того, що у роки із збільшеним дефіцитом бюджету держава може інвестувати в освіту, можливо, з метою стимулювання економіки через розвиток людського капіталу.

Відносно невелика кореляція між показниками рентабельності інвестицій в освіту (ROI) і кількістю випускників на початку (0,0374) та від'ємна кореляція у другий (-0,4410) та третій (-0,4774) роки можуть вказувати на більш складні взаємозв'язки, де первинне збільшення кількості випускників не обов'язково веде до пропорційного зростання ROI, особливо якщо ринок праці не здатен абсорбувати нових кваліфікованих спеціалістів.

Кореляційний аналіз макроекономічних показників та їх вплив на процес інституціоналізації інклюзивної освіти виявляє комплексну картину взаємодії економічних факторів і освітньої сфери. З одного боку, збільшення видатків на освіту тісно пов'язане з рівнем заробітної плати, що свідчить про поліпшення інвестиційного клімату та зростання людського капіталу. З іншого боку, негативні кореляції між видатками на освіту та інфляцією, а також між видатками на освіту та дефіцитом держбюджету, вказують на потенційну вразливість освітньої сфери до макроекономічних збурень. Це підкреслює важливість стабільного економічного середовища для забезпечення сталого фінансування освіти.

Сильна позитивна кореляція між видатками на освіту та кількістю випускників підтверджує, що інвестиції в освітню сферу є ефективними з точки зору підготовки кадрів. Проте, падіння кореляції між ROI та кількістю випускників у третій рік вказує на можливе перенасичення ринку праці, що вимагає адаптації освітніх програм до змінних потреб економіки. Наприклад,

більше уваги могло б бути приділено перепідготовці та навчанню протягом життя, щоб забезпечити відповідність кваліфікацій випускників потребам ринку праці.

Загалом, висновки з кореляційного аналізу свідчать про необхідність розробки механізмів, які забезпечать стабілізацію фінансування освіти у часи економічної нестабільності, а також адаптація освітніх програм до мінливих умов ринку праці, щоб підвищити ROI і забезпечити сталість інклюзивного розвитку освітньої сфери.

Висновки до 2 розділу

Організаційно-методичні підходи та генезис концепцій оцінювання інклюзивного освітнього простору засвідчують, що поряд із можливими ризиками, ефективні інклюзивні процеси дають реальний шанс нашій країні посісти гідне місце на новому етапі цивілізації, спираючись на науку, освіту та інноваційні технології.

Інклюзивна освіта в системі національної економіки в сучасних умовах з урахуваннями кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість інклюзивної освіти.

Одним із пріоритетних напрямків розвитку інклюзивної освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення інклюзивного навчання та виховання, доступність та ефективність освіти в цілому, підготовку молодого покоління з особливими потребами до життєдіяльності в суспільстві.

Генезис концепцій розвитку інклюзивного освітнього простору встановив наявність високого рівня інклюзії у таких доміантних сферах як соціальна, економічна, політична, правова, інформаційна, психологічна та інституційна.

Суспільство у розвинутих ринкових та демократичних країнах світу формується нині під впливом наступних детермінант: еволюції правових норм; формування громадянського суспільства; розвитку людського капіталу; цифровізації суспільного життя; роботизації виробничих процесів та побуту; розвитку інфраструктури. У цьому контексті визначаємо інклюзивний соціум як суспільство, яке забезпечене рівними можливостями, незалежно від початкових умов розвитку, у якому відсутні елементи дискримінації та ексклюзивні обмеження створені людиною. Тут здійснені інституційні та інфраструктурні рішення щодо попередження або ліквідації обмежень, створених природою.

Інклюзивне суспільство характеризується особливими сприятливими соціальними умовами і ті, хто народився з особливими потребами унаслідок індивідуальної, регіональної чи соціальної специфіки, мають повноцінні можливості та соціальні гарантії для самореалізації у будь-якій сфері.

Становлення суб'єкта соціуму як суб'єкта економічної соціалізації є процесом системним. Його системотворчим чинником доцільно розглядати економічну суб'єктність особистості, основним показником якої є сукупність соціально-економічних та економіко-психологічних якостей, завдяки яким суб'єкт соціуму в умовах інклюзії ефективно вибудовує відносини з іншими суб'єктами економіки.

Підготовчий етап для розвитку європейського фрейму інклюзивної освіти та суспільства створює передумови для трансформаційних етапів переходу до соціально-економічних та соціально-фінансових парадигм розвитку гнучкого ринку праці для осіб з інвалідністю, їхньої професійної підготовки та розвитку освітньо-наукової та навчально-виробничої платформи з метою соціалізації і взаємодії із суспільством, працевлаштування молодих людей з інвалідністю.

Аналіз стану розвитку інклюзивної освіти національної економіки підтвердив, що з часу прийняття нового Закону про освіту у 2017 році, Україна зробила значні кроки у трансформації своєї освітньої системи, з метою задоволення освітнього попиту для дітей з особливими потребами. Ця

трансформація створила інклюзивну платформу на всіх рівнях освіти, від дошкільної до вищої освіти.

Пандемія COVID-19, військові дії та стан війни у 2022 році мали глибокий вплив на українську систему освіти. Ці події призвели до загального стресу та глибоких криз у системі освіти. Однак, незважаючи на ці виклики, попит на якісну інклюзивну освіту зростає. Враховуючи макроекономічні чинників, які впливають на формування інклюзивного освітнього простору, підтверджуємо, що кількість учнів із особливими освітніми потребами в інклюзивних класах освітніх інституцій в Україні збільшилася на 36% у 2022-2023 навчальному році порівняно з попереднім роком. Уряд України демонструє пріоритетність інклюзивної освіти через фінансові асигнування та реформи у напрямку формування інклюзивного освітнього середовища, що включає матеріальне забезпечення навчального процесу для учнів із особливими освітніми потребами та сприяння у збільшенні кількості інклюзивних ресурсних центрів (ІРЦ). Проте, війна у 2022 році призвела до вкрай несприятливого перерозподілу бюджетних витрат, що безпосередньо вплинуло на фінансування освітніх ініціатив. Але українські школи адаптувалися до змінних обставин, таких як потреба в дистанційному та змішаному навчанні через пандемію та військові конфлікти. Саме така адаптивність є суттєвим чинником у підтримці індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача. Незважаючи на економічні та соціальні виклики, інклюзивна освіта в Україні демонструє стійкість та зростання. Це видно в розширення можливостей для учнів із особливими потребами, які забезпечуються на усіх освітніх рівнях.

Нормативно-правові механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти створюють правову основу та стандарти, які забезпечують рівність у доступі до освіти та захист прав студентів з особливими потребами. Включають розробку та впровадження законів, положень і нормативних актів, які стосуються не тільки фізичного доступу, але й адаптації навчальних програм та надання додаткових ресурсів. Важливість цього механізму полягає в контролі

за дотриманням правових норм, забезпечуючи виконання вимог та відповідність освітньої системи критеріям інклюзивності.

Механізми розвитку людського капіталу сфокусовані на підготовці освітнього персоналу і формуванні людського капіталу студентів, щоб забезпечити умови для розвитку їхніх потенціалів, включаючи критичне мислення, творчість, адаптацію та здатність до навчання. Соціально-психологічні та спеціалізовані педагогічні механізми охоплюють стратегії та практики, які адаптують навчальні програми та методики, створюють підтримуючу атмосферу, що сприяє соціальному включенню та психологічному комфорту студентів.

Економічні механізми включають розподіл інвестицій у розвиток освітньої інфраструктури, фінансування спеціалізованих засобів і підтримку наукових досліджень, а також стипендіальні та грантові програми, що сприяють навчанню та професійному розвитку здобувачів з особливими потребами, забезпечуючи сталість та ефективність інклюзивної освіти.

Для оцінки повернення інвестицій держави у інклюзивну вищу освіту в Україні, запропоновано комплексний підхід, який ґрунтується на аналізі ряду макроекономічних та освітніх показників. Методика включає вивчення динаміки видатків держбюджету на підготовку кадрів, середньої заробітної плати випускників, та їх працевлаштування. Основний акцент робиться на загальний дохід, який держава отримує від податків з заробітних плат працевлаштованих випускників та доданої вартості, яку вони генерують, що дозволяє оцінити, наскільки ефективно вкладені кошти перетворюються на економічні та соціальні вигоди, що сприяє розвитку країни. Ключовим елементом є розрахунок даних про рентабельність інвестицій (ROI), яка вираховується як співвідношення загальних доходів держави від працевлаштованих випускників до інвестицій в їх освіту, дозволяючи відслідковувати вигоди інклюзивної освіти в довгостроковій перспективі.

Методика слугує основою для розробки та адаптації політик, спрямованих на підвищення ефективності інвестицій у інклюзивну освіту,

забезпечуючи не тільки економічне, але й соціальне зростання. Оцінюючи вплив інклюзивної освіти на економічну активність випускників і вклад освіти у формування людського капіталу, держава може визначати оптимальні обсяги фінансування і вносити корективи в освітні ініціативи.

Кореляційний аналіз макроекономічних чинників показав значний вплив інфляції та дефіциту державного бюджету на фінансування інклюзивної освіти в Україні. Високий рівень інфляції обмежує можливості держави щодо адекватного фінансування освітніх програм, оскільки зменшує реальну вартість виділених коштів, що безпосередньо підриває стабільність освітніх ініціатив, впливаючи на доступність та якість освіти. З іншого боку, збільшення дефіциту бюджету зазвичай призводить до скорочення фінансування освітніх програм, особливо в умовах економічних криз, що також негативно впливає на розвиток інклюзивної освіти.

Значущим чинником, який впливає на рентабельність інвестицій у інклюзивну освіту, є економічна складність. Складність економічних відносин сприяє підвищенню попиту на кваліфіковані кадри, що стимулює інвестиції в освітні програми та забезпечує вищий рівень поверненості інвестицій, оскільки випускники, які мають вищу кваліфікацію, забезпечують більший внесок у економіку. Середня заробітна плата також є індикатором економічного благополуччя, що впливає на здатність громадян інвестувати в освіту, сприяючи подальшому розвитку інклюзивної освіти та збільшенню її доступності.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЬ ФІНАНСУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Засади фінансового забезпечення державних спеціалізованих закладів вищої освіти

Фінансування вищої освіти є значущим фактором у соціально-економічному розвитку країни. Це важливо, оскільки освіта забезпечує підвищення рівня грамотності та освіченості населення, що є ключовими показниками прогресу суспільства. Високий рівень фінансового забезпечення університетів сприяє стабільному розвитку та ефективному управлінню в країні. На сучасному етапі економічних трансформацій глибокий аналіз фінансового забезпечення вищих навчальних закладів України допомагає визначити пріоритети та напрямки розвитку. Витрати на вищу освіту служать важливими інструментами для мікро- та макроекономічної політики, впливаючи на розподіл фінансових ресурсів та соціальні перетворення, а також стимулює інтелектуальний потенціал держави. Це, в свою чергу, підсилює соціальний розвиток та забезпечує країні конкурентну перевагу на міжнародному рівні. Тому розвиток вищої освіти як інструменту соціального прогресу має велике значення.

Для аналізу системи планування витрат на освіту з зведеного бюджету України у 2018–2023 роках слід врахувати показники виконання бюджету, наведені в таблицях 3.1, 3.2 та 3.3.

Таблиця 3.1

Видаткова частина бюджету, що передбачена на освіту, млн. грн*

Показники	роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Виконано за період	44323,3	51657,5	52857,3	63837,1	58508,0	60452,2
Уточнений річний план	49 853,1	58027,3	59253,8	70427,6	70199,0	74555,0
Виконання до уточненого річного плану, %	88,9	89,02	89,20	90,64	83,34	81,08

*Примітка. Побудовано за даними порталу Open Budget

Таблиця 3.2

Питома вага видатків на освіту зведеного бюджету України у 2018–2023 рр., %*

Показники	роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальна середня освіта	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Професійна (професійно-технічна) освіта	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	2,2
Фахова передвища та вища освіта	83,6	84,2	85,0	84,4	82,5	79,9
Післядипломна освіта	2,3	2,1	2,0	1,5	0,5	0,5
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	0,7	0,8	0,7	1,0	0,9	0,6
Програми матеріального забезпечення закладів освіти	1,8	1,9	0,9	1,1	0,1	2,0
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	2,6	2,5	2,4	2,7	2,1	2,5
Інші заклади та заходи у сфері освіти	7,7	7,2	7,6	7,9	12,4	11,3

*Примітка. Розраховано за даними порталу Open Budget

Дані з Таблиці 3.1 показують, що є чітка тенденція до зростання фактичних витрат на освіту з 2018 по 2021 рік (з 44,323.3 мільйонів гривень у 2018 році до 63,837.1 мільйонів гривень у 2021 році). Однак у 2022 році спостерігається зниження до 58,508.0 мільйонів гривень, через масштабну збройну агресію РФ. Не значне зростання державних витрат на освіту відбулося в 2023 році до 60,452.2 мільйонів гривень.

Хоча рівень виконання бюджету досить високий, спадна тенденція у відсотках виконання в останні два роки може вказує на значні проблеми, обумовлені передусім змінами в бюджетних потребах та оцінках через об'єктивні екзогенні фактори повномасштабної війни. Що підкреслює необхідність наголосу на особливості бюджетного планування та виконання, з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів, виділених на освіту.

На тлі спадної динаміки, частка витрат на загальну середню освіту залишалася стабільною на рівні 0,7% з 2019 по 2023 рік, з невеликим початковим зниженням з 0,8% у 2018 році. Спостерігається значне збільшення бюджетних асигнувань на професійну освіту, яке зросло з 0,5% у 2018 році до

0,7% у 2022 році та до 2,2% у 2023 році. Таке зростання свідчить про серйозну зміну політики держави та зростання зацікавленості уряду України у професійній підготовці фахівців.

Незважаючи на це, найбільша частка бюджету освіти спрямовується на фахову передвищу та вищу освіту, однак в силу загальних трендів фінансування, спостерігається поступове зменшення витрат бюджетних коштів за період з 2018 по 2023 роки починаючи з 83,6% у 2018 році і до 79,9% у 2023 року. Це свідчить про відносний перерозподіл коштів на користь інших секторів освіти.

Помітним є скорочення фінансування післядипломної освіти, з 2,3% у 2018 році до лише 0,5% у 2022 і 2023 роках, можливо, що очевидно вказує на зміну фокусу та зниження пріоритету післядипломних студій на тлі секвестру бюджетних видатків пов'язаного із економічними проблемами України.

Фінансування для позашкільної освіти зазнало невеликого зростання до 1,0% у 2021 році, але знизилася до 0,6% до 2023 року. Це коливання підтверджує уже згаданий нами вимушений перерозподіл бюджетних коштів.

Витрати на програми матеріального забезпечення закладів освіти показали доволі критичне зниження з 1,8% у 2018 році до рівня 0,1% від загальних витрат на світу у 2022 році, перед відновленням до 2,0% у 2023 році.

Однак, фінансування досліджень залишалось відносно стабільним, зазвичай на рівні 2,4% до 2,7%, за винятком невеликого спаду до 2,1% у 2022 році, що в часі війни цілком очевидно оскільки такі дослідження є елементом стратегічної переваги та можливостями для розвитку потенціалу країни.

Спостерігається помітне збільшення фінансування інших освітніх заходів, з 7,2% у 2019 році до 12,4% у 2022 році, стабілізувавшись на рівні 11,3% у 2023 році. Це вказує на збільшення витрат на різноманітні освітні програми та спеціалізовані заклади освіти, так як нині проблема синергії реабілітації, освіти, індивідуальної траєкторії розвитку особистості стає ключовою.

Відтак, у навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти є переваги державної підтримки. З огляду на це, Навчально-реабілітаційний заклад вищої

освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» здійснює спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечує їм доступ до якісної вищої освіти з урахуванням особливих потреб. Невідомою складовою діяльності закладу є соціалізація, адаптація та інтеграції осіб з особливими потребами через:

- фінансове забезпечення діяльності інклюзивної державної інституції (розробка програм державного фінансування освітнього закладу з урахуванням видатків на державне утримання студентів-інвалідів (безкоштовні харчування, медичне обслуговування, проживання в гуртожитку, харчування), оплату праці штатних одиниць, які за характером роботи безпосередньо спілкуються з інвалідами тощо);
- розробка організаційно-правової бази закладу вищої освіти (заклад освіти додатково до основних документів розробляє Положення про особливості організації освітнього процесу з урахуванням забезпечення супроводу здобувачам вищої освіти з особливими освітніми потребами, Положення про режим роботи, Положення про державне утримання студентів коледжу, Положення про соціально-педагогічний супровід осіб з інвалідністю, Програми соціалізації та інтеграції студентів з інвалідністю засобами фізичної культури (в системі Інваспорт) тощо));
- ліцензування освітньої діяльності (здійснюється лише в межах спеціальностей, за якими особи з інвалідністю можуть працевлаштуватися);
- затвердження структури закладу освіти (в структурі спеціального навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти, окрім структурних одиниць визначених ЗУ «Про вищу освіту», обов'язково виокремлюється оздоровчо-реабілітаційне управління, в складі якого відділ забезпечення безбар'єрності для студентів, які переміщуються на візках);
- затвердження штатного розпису спеціального навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти: до штатних одиниць вищого закладу мають бути включені медичні працівники (лікарі різних кваліфікаційних категорій,

- медсестри), які здійснюють цілодобове медичне обслуговування; працівники харчоблоку (шеф-кухар, дієтсестра) для організації збалансованого/дієтичного харчування; працівники оздоровчо-реабілітаційного управління: фахівці-реабілітологи, викладачі лікувальної фізичної культури з кваліфікацією реабілітолога;
- створення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу (розробка та впровадження в освітній процес здоров'язберігаючих методик та технологій, накопичення та постійне вдосконалення валеологічних методів; розробка спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання; створення інформаційної бази для організації дистанційного навчання);
 - підготовка науково-педагогічних кадрів до роботи з категорією студентів, які мають інвалідність, а також з їх батьками; забезпечення моральної та професійної готовності педагогів до такої роботи;
 - створення відповідної матеріально-технічної бази (окрім тих нормативів матеріально-технічної бази, які визначені відповідними документами необхідно облаштувати додаткові місця для студентів, які переміщуються на візках, в актових залах, їдальнях, навчальних аудиторіях; обладнати спеціальні навчальні лабораторії для студентів-візочників, філіях гуртожитків тощо; забезпечити наявність відповідних транспортних засобів для перевезення осіб з інвалідністю)
 - забезпечення діяльності психологічної служби, яка практикується на особливостях роботи зі студентами з інвалідністю;
 - визначення особливого підходу до проведення занять з фізичного виховання (заняття з фізичного виховання проводяться за принципами лікувальної фізичної культури; відповідно до навчальних планів на заняття з фізичного виховання виділяється протягом повного періоду навчання по 4 год. на тиждень в кожній академічній групі та 30 годин на фізичну реабілітацію у плавальному басейні; заняття з фізичного виховання проводяться окремо для кожної нозології захворювань за

індивідуальної програми; заняття з лікувальної фізкультури передбачають індивідуальний підхід до кожного студента, індивідуальний підбір вправ, навантаження на організм; впроваджуються бінарні заняття, які проводить лікар і викладач);

- суворе дотримання режиму робочого дня студента (недопущення фізичного перенавантаження студента, встановлення регламентованого часу на відпочинок, медичне обслуговування, прийоми харчування);
- активне включення навчального закладу до залучення додаткових коштів (коштів меценатів, благодійних організацій тощо) [201].

Трансформація фінансування навчально-реабілітаційного закладу для реалізація його головної місії як інклюзивної освітньої інституції є можливою завдяки правовим підставам та управлінським рішенням. Так, Закон України «Про вищу освіту», передбачає у структурі закладу вищої освіти створення «спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу», який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності [51]. З позиції соціальних наслідків, це в першу чергу підвищення рівня доступності освіти в регіональному контексті, а це сприяє реалізації соціальних ініціатив в сфері інклюзії на рівні громад.

Фокус діяльності Вченої ради, яка зорієнтовано на стратегії та перспективах розвитку, що сприяє реалізації пріоритетних напрямків підвищення якості освітніх програм з огляду на регіональний та галузевий розвиток. Водночас, реформація передбачає такий стратегічний напрям як наука та інновації, що сприяє залученню академспільноту до наукової діяльності, а відтак і до нарощення інноваційного потенціалу в розрізі регіону, міста, громади.

З точки зору, економічних наслідків, зміна статусу коледжу впливає на механізми фінансування з державного бюджету, відкриваючи доступ до додаткових ресурсів для розвитку освітніх і наукових програм. А отримання

статусу закладу вищої освіти зобов'язує до відповідності високим освітнім стандартам, що обумовлює потребу в додаткових інвестиціях в матеріально-технічну базу і інфраструктуру закладу освіти.

Спеціалізація на конкретних освітніх програмах або започаткування освітньої діяльності за унікальними програмами стає стратегічною перевагою реформованих коледжів, сприяючи розвитку таких напрямків, які краще відповідають сучасним потребам ринку праці, вимогам конкретних роботодавців та стратегічним пріоритетам розвитку галузі.

Не дивлячись на те, що інклюзивний державний вищий заклад освіти зберігає «традиції» спеціального закладу освіти для осіб з інвалідністю, він у повній мірі реалізує переваги інклюзивного навчання: випускники адаптовані до умов реального професійного життя, беруть повноцінну участь у різних видах суспільної активності, вони сприймаються соціумом як повноцінні, їх самооцінка утверджується, батьки не сприймають власних дітей як хворих, студенти отримують під час навчання комплекс реабілітаційних заходів, належний соціально-психологічний супровід.

Вищеперераховане дає підстави стверджувати про необхідність та доцільність функціонування спеціальних навчально-реабілітаційних закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців з числа осіб з інвалідністю. Лише діяльність таких закладів вищої освіти здатна в повній мірі забезпечити спеціальний супровід (освітній, медичний, побутовий) своїм особливим вихованцям – молодим людям з фізичними обмеженнями.

З метою конкретизації соціально-економічних чинників фінансування державних спеціалізованих освітніх інституцій та визначення передумов для такого фінансування до уваги взято діяльність саме такого закладу – НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інституту» за період з 2014 по 2022 рр.. Однією з особливостей від діяльності Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату, Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу та створення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільського державного

інституту» є те, що інклюзивна державна інституція функціонувала завдяки державі та її підтримці з Державного бюджету України (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Фінансування загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції з Державного бюджету України за 2014–2022 рр.

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат		Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж						Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»		
									Фаховий коледж	КПДІ	
	звітний період, роки										
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021р.	2022р.	2021р ¹ .	2022р.
Фінансування по загальному фонду, тис. грн	6 213,1	7 464,7	8 924,2	11 411,7	16 946,5	16 861,7	20 149,2	24 870,9	20 597,3	1 208,9	12 966,3
Офіційний курс гривні щодо 1-го долара США за курсом НБУ (середній за період)	11,89	21,84	25,55	26,60	27,20	25,85	26,96	27,29	32,34	27,29	32,34
фінансування по загальному фонду, тис. доларів США	522,6	341,8	349,3	429,0	623,0	652,3	747,4	911,4	636,9	44,3	400,9

Примітка. Побудовано на основі фінансової звітності НРЗВО «Кам'янець подільський державний інститут»

¹ Створення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільського державного інституту» на засіданні Кабінету міністрів України 12 травня 2021 року

Аналізуючи дані таблиці 3.3, можна зробити висновок, що бюджетні асигнування загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції з Державного бюджету України за досліджуваний період зросли в кілька разів. Особливо чітко виокремлюється їх розмір за 2022 рік у порівнянні з 2014 роком, а саме - 33 563,6 тис. грн. і 6 213,1 тис. грн відповідно, що свідчить про зростання фінансування у 5,4 рази. Варто зазначити, що фінансування загального фонду в гривневому вартісному показнику збільшувалося щорічно на кілька мільйонів гривень. Найбільший приріст фінансування відслідковується між 2017 і 2018 роками - на 5 534,8 тис. грн.. та починаючи з 2020 року по 2022 рік спостерігаємо теж щорічне зростання цього показника з 3 287,5 тис. грн. до 7 483,8 тис. грн., відповідно.

Для того, щоби надати показникам фінансування більше об'єктивності, варто зважати на постійно зростаючу інфляцію, знецінення(укріплення) національної грошової одиниці та курс долара, проводячи такий аналіз за досліджуваний період у доларовому еквіваленті за середньорічним курсом НБУ. Показник фінансування в доларовому еквіваленті умовний і його аналіз дасть об'єктивну оцінку вартості грошей у часі. Середньорічний курс гривні до долара за НБУ у 2015 році в порівнянні з 2014 роком знизився майже у 2 рази, а 2022 року із 2014 роком майже у 3 рази., що суттєво вплинуло на розмір показників фінансування загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції з Державного бюджету України.

Розглянемо його поведінку, перевівши в умовну грошову одиницю. Суттєве знецінення гривні у свою чергу, вплинуло на показник фінансування загального фонду у доларовому еквіваленті. Цей показник за 2015-2017 р.р. у зрівнянні з 2014 р. зменшився на 180,8 тис. дол. США, 173,3 тис. дол. США та 93,6 тис. дол. США, відповідно. Однак, починаючи з 2018 року відслідковується щорічне зростання досліджуваного показника, і вже у 2022 році він сукупно склав 1 037,8 тис. дол. США. Тобто, незважаючи на знецінення курсу гривні за аналізований період, по відношенню до долара США у 3 рази, показник фінансування загального фонду інклюзивної освітньої

державної інституції з Державного бюджету України в доларовому еквіваленті зріс у 2 рази.

Таким чином, проведений аналіз основних показників фінансування загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції з Державного бюджету України в гривневому еквіваленті насправді свідчить ще й про те, що їх розмір продовжує в динаміці суттєво зростати, навіть, незважаючи на запровадження карантину спричиненого COVID-19 та повномасштабним воєнним вторгненням росії. Це в свою чергу, свідчить, насамперед про систематичне прийняття ефективних управлінських рішень зі сторони адміністрації інклюзивної освітньої державної інституції, узгодження планових бюджетів із фактичними та прогнозом на майбутні періоди.

Основним джерелом інформації для аналізу фінансового стану є бухгалтерський баланс установи. Його значення настільки велике, що аналіз фінансового стану нерідко називають аналізом балансу. В балансі відображаються ресурси і вимоги на ці ресурси або ж частка участі в них, він служить також індикатором фінансового здоров'я бюджетної установи.

Метою складання балансу є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан установи на звітну дату [11].

Якісна освіта для осіб з інвалідністю – це синтетичний феномен, який складається з двох компонентів: з одного боку, якості освіти, що є результатом діяльності вузу; з іншого – особистісної діяльності самої людини з інвалідністю [45].

Для того, щоб повністю охарактеризувати навчальний заклад, необхідно ознайомитись з основними показниками його діяльності. Зважаючи на складність аналізу фінансового стану бюджетних установ, зупинимось лише на окремих його аспектах з використанням аналізу окремих статей та показників.

Аналіз стану активів і пасивів бюджетної установи включає: загальну оцінку валюти балансу та аналіз загального стану активів і пасивів на основі порівняльного аналітичного балансу; аналіз складу на структури активів і пасивів та їх окремих статей (див. табл.3.4).

Аналізуючи баланс та фінансовий стан інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 р.р. (див. табл. 3.4), слід зауважити, що переважну більшість активів навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» складають необоротні активи (основні засоби). За період з 2014 по 2022 р.р. їх частка в структурі активів коливалася в межах 70-80 %. У 2014 р. їх балансова вартість складала 16411 тис. грн., а найвищою вона була на кінець 2022 р. і складала 34748 тис. грн., що у 2,1 р. більше ніж у базовому році.

Таблиця 3.4

Аналіз балансу та фінансового стану інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр., тис.грн*

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум - інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	
										Фаховий коледж	КПДІ
		Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022
Основні засоби	16411	19533	22871	29008	32400	33192	33813	33788	121,1	-	34748
Незавершене капітальне будівництво	1235,2	1235,2	1235,2	1235,2	1235,2	1235,2	125,2	1235,2	851,2	-	1548,5
Запаси	1164,6	1177,6	1307,6	1288,4	1359,3	1670,7	1870,8	1734,1	1078	9,6	1319,3
Дебіторська заборгованість	5,6	-	0,9	-	12	12,1	6,8	25	41,3	-	-
Рахунки в казначействі спеціального фонду	35,1	22,9	24	129,5	404,3	229,3	157,9	11,7	328,8	302	1047,1
Результат виконання кошторису за загальним фондом	132,9	144,5	241,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Результат виконання кошторису за спеціальним фондом	233,8	220,9	234	-	-	-	-	-	-	-	-
Фінансовий результат	-	-	-	1407,1	1658	1778,6	1847,5	1592,8	1126,7	15,7	875,9
Кредиторська заборгованість	19,2	10,8	14,1	5,3	126,9	142,4	202,6	43,3	285,5	297,7	313,6

Примітка. Побудовано на основі фінансової звітності НРЗВО «Кам'янець подільський державний інститут»

Як показують результати аналізу, у 2016 р. порівняно із 2014 р., вартість основних засобів, що належать навчальному закладу, зросла на 3337065 грн., а вартість запасів – на 142979,7 грн. Це пояснюється тим, що освітня установа поступово нарощує свої потужності, як заклад вищої освіти. Позитивним моментом є те, що за досліджуваний період у навчальному закладі зменшилась дебіторська заборгованість на 4646,3 грн. та кредиторська заборгованість відповідно на 5084,96 грн. Крім того, результат виконання кошторису як за загальним, так і за спеціальним фондом в кожному з аналізованих років мав позитивне значення, а це є свідченням того, що фінансування із загального фонду або доходів спеціального фонду протягом року було отримано більше, ніж здійснено видатків. Варто зазначити, що ці показники за досліджуваний період ще й мають тенденцію до збільшення, а саме: результат виконання кошторису за загальним фондом у 2016 р. в порівнянні із 2014 р. зріс на 108416,61 грн., а за спеціальним фондом – на 248,12 грн. відповідно. Щодо незавершеного капітального будівництва, то цей показник за досліджуваний період залишився незмінним на рівні 1235192 грн.

Розмір незавершеного капітального будівництва за аналізований період з 2014 по 2021 р.р., з року в рік залишався незмінним і складав 1235,2 тис. грн., а наприкінці 2022 р. він зріс до 1548,5 тис. грн. За досліджуваний період в динаміці спостерігається незначне збільшення (на 13,3 пунктів) вартості запасів з 1164,6 тис. грн., в 2014 р. до 1319,3 тис. грн. в 2022 р. А найвищим цей показник був у 2020 р. і склав 1870,8 тис. грн.

Більш об'єктивно мобільність активів характеризує співвідношення оборотних і необоротних активів (коефіцієнт мобільності активів). На кінець 2014 р. мобільність активів була дуже низькою - 0,15 (нормативне значення - 0,5), а на кінець 2022 р. – надзвичайно низькою 0,11. Така ситуація характеризує низький рівень мобільності активів, з тенденцією до їх зниження. А отже, інклюзивна освітня державна інституція, повинна напрацювати резерви підвищення мобільності активів.

Аналіз стану рахунків в казначействі спеціального фонду за цей час свідчить про динаміку зростання з 35,1 тис. грн. в 2014 р. до 1047,1 тис. грн. в 2022 р. або майже в 30 разів. Найменшу частку у складі оборотних активів посідає дебіторська заборгованість : з 5,6 тис. грн. в 2014 р. до 41,3 тис. грн. в 2022 р., що свідчить про її зростання. Даний факт відображає відволікання частини поточних активів на кредитування споживачів освітніх послуг та інших дебіторів, що свідчить про фактичну іммобілізацію цієї частини оборотних засобів із процесу діяльності інституції. З іншого боку, дебіторська заборгованість вказує на майбутнє надходження грошових коштів, у разі, якщо організація має платоспроможних дебіторів.

Досліджуючи кредиторську заборгованість слід відмітити, що вона теж зросла з 19,2 тис. грн. в 2014 р. до 313,6 тис. грн. в 2022 р. або в 16,3 рази. Фінансовий результат був позитивним і мав тенденцію до зростання з 1407,1 тис. грн. в 2014 р. до 1592,8 тис. грн. в 2021 р. та дещо нижчим він був у 2022 р. і склав 1126,7 тис. грн.

Аналіз балансу та результатів фінансової діяльності інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр., показав, що за загальним та за спеціальним фондом фінансові результати є позитивними. За досліджуваний період фінансовий результат зріс. Також зростали доходи і видатки, як за загальним, так і спеціальним фондами. Негативним є те, що за спеціальним фондом темпи приросту видатків істотно перевищували темпи приросту доходів. У майбутньому це може призвести до виникнення проблем із формуванням фінансового результату інституції.

Результати фінансової діяльності інклюзивної освітньої державної інституції з кожним роком покращуються, що підтверджують наведені показники фінансової діяльності навчального закладу за досліджуваний період (див. табл. 3.5). Так, навчальний заклад у 2016 р. отримав доходів за загальним фондом на 43 % більше, та за спеціальним фондом у 2,2 рази більше порівняно із 2014 р. Видатки за загальним фондом за досліджуваний період зросли на 44%, а за спеціальним – на 46,5 % відповідно. Це пояснюється тим, що потреби на

провадження освітньої діяльності щороку зростають (збільшення вартості комунальних послуг та енергоносіїв, підвищення соціальних виплат, заробітних плат тощо). Крім того, позитивний є й те, що профіцит за загальним фондом збільшився в 1,8 разів, а за спеціальним фондом – на 0,1%.

Таблиця 3.5

Результати фінансової діяльності інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр., тис.грн

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	
										Фаховий коледж	КПДІ
		Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022
Отримані доходи за загальним фондом	6213,1	7464,7	8924,2	11411,7	16946,5	16861,7	20149,2	24870,9	20597,3	1208,9	12966,3
Отримані доходи за спеціальним фондом	112,4	146,1	248	625,9	1193,1	1914,9	1812,7	1915,4	576,1	42,1	3382,2
Видатки за загальним фондом	6213,1	7464,7	8924,2	11411,7	16946,5	16861,7	20149,2	24870,9	20597,3	1208,9	12966,3
Видатки за спеціальним фондом	160,3	159	234,8	324,1	657,3	1945,1	1603,5	2139,2	351,1	3,3	2013,4
Фінансовий результат за загальним фондом (профіцит+), дефіцит–)	132,9	144,5	241,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Фінансовий результат за спеціальним фондом (профіцит+), дефіцит–)	233,8	220,9	234	-	-	-	-	-	-	-	-
Фінансовий результат профіцит(+), дефіцит–)	-	-	-	1407,1	1658	1778,6	1847,5	1592,8	1147,5	15,7	875,9

Примітка. Побудовано на основі фінансової звітності НРЗВО «Кам'янець подільський державний інститут»

Проаналізувавши доходи загального фонду, які зазначено по роках у таблиці 3.5 можна зробити висновок, що вони знаходяться в стані постійного зростання. Разом з тим, аналогічно зростають й видатки, що спричинено постійними зростаннями цін на енергоресурси, збільшенням витрат на матеріали для загальногосподарського призначення, збільшення вартості харчування осіб, яким це законодавчо встановлено, зростання рівня заробітної плати працівників закладу інклюзивної освіти та обслуговуючого персоналу, а також стипендії та матеріального забезпечення здобувачів тощо.

Провівши аналіз показників таблиці 3.5 щодо результатів фінансової діяльності інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 р.р. досліджуваній період можна спостерігати тотожність доходів і видатків загального фонду. Це свідчить про правильність та узгодженість складання планових кошторисів закладом інклюзивної освітньої державної інституції, а також дотриманням послідовності його виконанням упродовж аналізованого періоду.

Основними показниками, що характеризують здатність закладу інклюзивної освіти до самофінансування є доходи та видатки за спеціальним фондом бюджетної установи.

Динаміка щорічного зростання надходжень до спеціального фонду демонструє прагнення інклюзивної освітньої державної інституції до забезпечення зростання показників самофінансування. Цей показник зріс з 112,4 тис. грн. у 2014 році до 3 958,3 тис. грн. у 2022 році, тобто у 35 разів. Це підкреслює, той факт, що досліджуваний суб'єкт постійно працює над шляхами наповнення спецфонду.

Видатки за спеціальним фондом мають на меті покрити й інші видатки інклюзивної освітньої державної інституції, які не вдалося покрити за рахунок загального фонду. За аналізований період спостерігається зростання видатків спецфонду із 160,3 тис грн. у 2014 році - до 2364,5 тис. грн. в 2022 році, тобто у майже 15 разів.

Аналізуючи отримані доходи за спеціальним фондом, слід звернути увагу на розмір доходів 2018 року, які склали 1193,1 тис. грн., а видатки – 657,3 тис. грн., а профіцит 535,8 тис. грн, що становило 45% показника ефективної рентабельності дохідної частини. Також варто відмітити показники 2022 року, коли сукупний дохід спецфонду склав 3 958,3 тис грн, витрат – 2 364,5 тис грн, відповідно профіцит – 1 593,8 тис грн, тобто 40 % планове нагромадження дохідної частини. За інші роки результати діяльності не настільки вражаючі, у них доходи та видатки майже співставні, а отже показники результатів діяльності - невеликі профіцити та дефіцити, які чергуються між собою.

Отже, на основі проведеного аналізу, можна зробити попередній висновок, що незважаючи на постійний ріст видатків як за загальним так і за спеціальним фондами, інклюзивна освітня державна інституція отримує достатній рівень фінансування з бюджету, а також самостійно знаходить шляхи для збільшення своїх доходів та подальшого поліпшення свого фінансового стану.

Аналіз даних щодо руху матеріалів та продуктів харчування коледжу за досліджуваний період показав, що надходження та витрачання матеріалів та продуктів харчування представлене у грошовому виразі, щороку зростає.

Розповсюдження та затягування у часі пандемії, воєнного стану, економічні трансформації, що відбуваються в Україні та світі, нерозривно пов'язані з напрацюванням безкомпромісно сучасних методів організації й управління господарською і фінансовою діяльністю бюджетних установ. В таких умовах особливо гостро постають питання забезпечення, фінансування та використання ними запасів.

У процесі здійсненої господарської діяльності інклюзивними освітніми державними інституціями постійно виникає і зростає споживання запасів. Адже саме запаси забезпечують безперервність, ритмічність та стабільність діяльності установ державного сектора економіки.

За допомогою даних таблиці 3.6 проаналізуємо динаміку руху матеріалів і продуктів харчування в навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут». Так, залишок матеріалів та продуктів харчування на початок звітнього року у 2016 р. порівняно із 2014 р. збільшився на 78815,02 грн.

Таблиця 3.6

Рух матеріалів і продуктів харчування в інклюзивній освітній державній інституції за 2014–2022 рр., тис.грн

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» в т.ч. коледж	Відношення «2022» до «2020» року, %	Відношення «2022» до «2020» року, %		
		Роки												
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021				2022	
Матеріалів і продуктів харчування на поч. звітнього року, всього	247,6	335,5	326,4	459,2	531,2	773,5	554,5	1870,8	1734,1		312,7	700,4		
Надходження за звітний період, всього	1047,9	1210,5	1812,2	2474,1	2613,6	3257,6	1344,8	1133,7	1795,5		133,5	171,3		
Витрачено на потреби установи за звітний період, всього, в т.ч.:	959,9	1219,6	1679,4	2014,9	208,2	2484,1	1144,7	1260,8	1132,3		98,9	118		
– продукти харчування	887,2	1109	1514,6	1666,1	1722,5	1953,4	654,5	814,6	523,1		80	59		
– медикаменти і перев'язувальні засоби	30,2	43,4	48,6	80	70,9	60	69,7	56,2	50,4		72,3	166,9		
– господарські матеріали і канцелярське приладдя	28,8	54,5	75,3	255,4	268	465,9	385,1	356,2	471,1		122,3	1635,8		
– паливо, горючі і мастильні матеріали	9,7	12,1	38	7,9	15	3,6	32	32,4	73,3		229	757,7		
– тара	–	0,1	–	1,9	5,9	1,2	3	1,4	0,4		13,3	0		
– запасні частини до транспортних засобів, машин і обладнання	0,1	0,4	2,9	3,5	4,8	23,8	0,4	-	14		350	14000		
– інші матеріали	3,9	–	–	–	–	–	-	-	-		0	0		
Матеріалів і продуктів харчування на кінець звітнього періоду, всього	335,5	326,4	459,2	531,2	773,5	554,5	1870,8	1743,7	2397,3		128,1	714,5		

Примітка. Побудовано на основі фінансової звітності НРЗВО «Кам'янець подільський державний інститут»

Надходження за звітний період матеріалів та продуктів харчування в 2016 р. порівняно із 2014 р. збільшилось на 764369,9 грн., витрачання на потреби установи зросло на 719486,91 грн., а залишок на кінець звітнього періоду збільшився на 123698,01 грн. В 2022 р. вартість матеріалів і продуктів харчування на початок звітнього періоду становив 1734,1 тис. грн. проти 247,6 тис. грн. в 2014 р. або збільшилася за цей час приблизно у сім разів (700,4%). Тільки за останні три роки з 2020 р. по 2022 р. вартість матеріалів і продуктів харчування на початок періоду зросла більше як у три рази (312,7%) і склала відповідно 554,5 тис. грн. та 1734,1 тис. грн., а найбільший її розмір 1870,8 тис. грн. був у 2021 р.

Досліджуючи вартість надходження матеріалів і продуктів харчування за звітний період потрібно відмітити, що з 2014 р. по 2022 р. вона зросла в 1.7 рази і склала відповідно 1047,9 тис. грн. та 1795,5 тис. грн., при цьому найбільший її розмір був у 2019 році та сягнув 3257,6 тис. грн.

Витрати запасів на потреби установи за аналізований період з 2014 по 2022 р.р. дещо сповільнилися і зросли лише на 18 % та склали відповідно 959,9 тис. грн. та 1132,3 тис. грн. Частка вартості продуктів харчування в них достатньо висока була в 2014 році і склала відповідно 92,4 пункти та 46,2 пункти в 2022 році. Крім того, спостерігається суттєве зменшення вартості використаних продуктів харчування 523,1 тис. грн. (59 %) в 2022 році від вартості 887,2 тис. грн. у 2014 році. Зменшення в останні роки вартості використаних продуктів харчування, спричинене скороченням на законодавчому рівні, видатків на цю статтю.

За допомогою аналітичних даних чітко відслідковується зростання витрачання на потреби установи за аналізований період таких запасів як господарські матеріали і канцелярське приладдя у 16,5 рази, паливо, горючі і мастильні матеріали в 7,6 рази, запасні частини до транспортних засобів, машин і обладнання в 140 разів, а найменша питома вага припадає на тару та інші матеріали 0,4 тис. грн.

Отже, аналізуючи рух матеріалів і продуктів харчування інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр. слід наголосити, що частка вартості використаних продуктів харчування в оборотних активах в останній рік скоротилася майже на половину.

Причиною такого стану є скорочення на законодавчому рівні фінансування таких статей витрат. Загалом за досліджуваний період вартість більшості оборотних активів(матеріалів) за виключенням продуктів харчування, суттєво зросла.

Що стосується видатків загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції, то за період дослідження з 2014 р. до 2021р. вони мали тенденцію до зростання - з 6213,1 тис. грн. до 24871 тис. грн., відповідно (таблиця 3.7). У 2022 році таке фінансування дещо зменшилося у зв'язку зі створенням КПДІ та відокремленого структурного підрозділу - фаховий коледж.

Щорічно збільшувалися видатки загального фонду навчального закладу за досліджуваний період. Так, видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату у 2016 р. порівняно із 2014 р. зросли на 5289203,3 грн., видатки на товари і послуги зросли на 1284483,6 грн., видатки на соціальне забезпечення зросли на 283316,9 грн.

Це поточні видатки, більша частина яких була спрямована на оплату праці і нарахування на заробітну плату, використання товарів і послуг та соціальне забезпечення. Так, видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату у 2014 р. та 2022 р. склали відповідно 53,4 % та 74,8% і найвищим вони були 75,9 % у 2021 р.

В структурі видатків на використання товарів і послуг найбільшу питому вагу посідають продукти харчування 65.7% та 60,1 % у 2014 та 2022 роках, відповідно, та оплата комунальних послуг та енергоносіїв - 27, 5% та 27,65, відповідно.

У видатках загального фонду на соціальне забезпечення відводилося 21,2 % та 12,2% у 2014 р. та 2022 р., відповідно.

Найбільша частка у видатках по соціальному забезпеченні припадає на стипендії 98,8 пунктів, у 2014 р. та 85 пунктів відповідно у 2022 р., і на долю інших виплат населенню в цьому ж році припадає 14,3 пункти.

Таблиця 3.7

Аналіз видатків загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум - інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж							Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»		
									Фаховий коледж	КПДІ	
		Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022
ВИДАТКИ, усього	6213,1	7464,7	8924,2	11411	16580	16861,7	20149	24871	20597	1208,9	12966,3
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	3317,3	3869,2	4460,6	7421,5	9615,7	11200	14635	18880	14036	1031,9	9696,9
– оплата праці	2451,3	2883,9	3681,5	6105,5	8183,6	9245,7	12141	15523	11621	877,8	8068,5
– нарахування на оплату праці	866	985,3	779,1	1316	1432,1	1954,3	2493,9	3357,2	2415,5	154,1	1628,4
Використання товарів і послуг	1575	2029,8	2859,4	3146,2	3998,4	4091,9	3941,2	4163	4741,6	122,1	1688,4
– предмети, матеріали, обладнання та інвентар	39,7	97,9	131,7	255,4	268	465,9	946,5	516,6	1857,7	-	174,6
– медикаменти та перев'язувальні матеріали	40	50	60	80	80	60	75	50	27	-	-
– продукти харчування	1038,5	1204,1	1633,7	1666,1	2150,6	1953,4	1362,3	1740,6	1420,8	83,2	1013,9
– оплата послуг (крім комунальних)	22	12,7	49,8	83	82,1	180,9	143,5	85,6	448,2	38,9	33
– видатки на відрядження	1	4	-	4,2	14	-	-	-	-	-	-
– оплата комунальних послуг та енергоносіїв	433,8	661,1	984	1057	1483,7	1431,8	1413,9	1770,2	984,7	-	465,7
– дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм	-	-	0,3	0,5	-	-	-	-	3,1	-	1,2
Соціальне забезпечення	1320,9	1565,6	1604,2	840,2	2966,5	1569,8	1572,8	1827,7	1819,6	54,9	1581
– стипендії	1305,3	1529,6	1565	697,8	2790,9	1358,2	1342	1402,2	1367,1	54,9	1354,9
– інші виплати населенню	15,6	36,1	39,2	142,4	175,6	211,6	230,8	425,5	452,5	-	226,1

Примітка. Побудовано на основі фінансової звітності НРЗВО «Кам'янець подільський державний інститут»

Аналіз видатків загального фонду інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр. показав, що у структурі видатків найбільшу питому вагу займають поточні видатки, серед яких такі статті витрат, як: оплата праці, стипендія, продукти харчування, комунальні платежі.

Дослідження показали, що збільшились видатки за такими статтями: оплата праці працівників, оплата комунальних послуг і енергоносіїв, оплата продуктів харчування та соціальне забезпечення. Однак, у 2022 році спостерігаємо зменшення видатків загального фонду майже за деякими статтями. Причиною цього стало відокремлення структурного підрозділу – фаховий коледж та НРЗВО Подільський державний інститут, та приведення у відповідність нормативам фінансування видатків на заробітну плату.

Зазначене вище дозволяє підкреслити, що аналіз виконання видатків є одним із найдієвіших способів контролю за ефективним та раціональним використанням бюджетних коштів інклюзивної освітньої державної інституції, важливим етапом прийняття управлінського рішення, щодо подальшого розвитку бюджетної організації та установи.

Крім того, ефективним могло би стати запровадження в інклюзивній освітній державної інституції, якісне стандартне програмне забезпечення, яке буде пристосоване до сучасних вимог законодавства і буде мати доступний і зрозумілий усім користувачам інтерфейс для забезпечення автоматизації аналітичних робіт і підвищення якості аналітичної інформації.

Зазначене дозволить стимулювати конкуренцію у сфері наукових досліджень і розробок інклюзивної освітньої державної інституції, що сприятиме підвищенню рівня ефективності використання бюджетних коштів.

Такі зміни зазначених показників пояснюється інфляційними процесами в державі, зростанням соціальних стандартів, ринкових цін тощо.

У таблиці 3.8 наведені показники щодо видатків спеціального фонду навчального закладу, аналіз яких підтверджує, що надходження коштів за звітний період до спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції у 2016 р. порівняно із 2014 роком збільшилось на 124766,2 грн.

Вважаємо, що це збільшення спричинено збільшенням кількості студентів, які навчаються на платній формі навчання.

Таблиця 3.8

Динаміка видатків спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Тис.грн									
		Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»									
		Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Фаховий коледж	КПДІ
Роки											
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022
залишок на початок звітнього періоду	79,1	35,1	22,9	24	129,5	404,3	229,3	157,8	11,7	-	302
надійшло коштів за звітний період	111,2	146,1	235,9	298,6	1010,3	1448,9	1561,1	1823,6	729,6	311	2348,6
видатки, усього	155,2	158,2	234,9	187	735,6	1623,9	1632,6	1969,7	412,4	9	2070,6
оплата праці і нарахування на заробітну плату	52,9	48,2	126,1	-	374,7	109,3	1286,4	1477,2	244	-	1605,4
оплата праці	37,4	35,1	104,9	-	358	14,6	1104,3	1421	200	-	1352,9
нарахування на оплату праці	15,5	12,9	21,1	-	16,7	94,7	182,1	56,2	44	-	252,5
використання товарів і послуг	66,4	99,9	108,8	167,3	145,8	282,1	346,2	343,1	131,8	9	445,1
предмети, матеріали, обладнання та інвентар	25,1	33,3	48,6	-	84,6	149,1	128,3	62	99	6,3	21,6
оплата послуг (крім комунальних)	35,4	42	23	-	-	95,9	211,6	262	25,7	2,7	56,3
видатки на відрядження	5,9	13,2	19,9	-	14	15,4	3,3	3,6	3,5	-	7,3
оплата комунальних послуг та енергоносіїв	35,9	11,4	15,2	-	43,8	17,5	-	9	1	-	359,9
дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних програм	-	-	2,1	167,3	3,4	4,2	3	2,1	2,6	-	-
інші поточні видатки	-	10,2	-	-	1,1	-	-	4,4	-	-	-
капітальні трансферти	-	-	-	19,6	100	517,8	-	149,4	36,6	-	-
залишок на кінець звітнього періоду	35,1	22,9	24	129,5	404,3	229,3	157,8	11,7	328,8	302	584,1

Примітка. Побудовано на основі фінансової звітності НРЗВО «Кам'янець подільський державний інститут»

Щодо видатків спеціального фонду освітнього закладу, то вони теж щороку збільшуються. Так, у 2016 р. порівняно із 2014 р. видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату збільшились на 73196,7 грн., видатки на товари і послуги зросли на 42408,7 грн. Як і по загальному фонду, зростання показників спеціального фонду, пояснюється інфляційними процесами в державі, зростанням соціальних стандартів, ринкових цін тощо.

Основними елементами таблиці 3.8 є дані про наявність грошових коштів на рахунках спеціального фонду на початок і кінець звітного періоду. Вони зазначаються в балансі установи і лише наявність коштів на рахунку одразу ж показує внутрішнім та, особливо, зовнішнім користувачам інформації, що частина активів суб'єкта дослідження є швидколіквідними, а він сам – платоспроможним.

Цей показник є одним із вирішальних при отриманні кредиту в банку, якщо він необхідний, а також при підписання договорів про співпрацю з вітчизняними та міжнародними партнерами.

Залишок коштів у розрізі років коливається, а загалом за досліджуваний період він невинно росте. Так, ріст залишків за останні вісім років відбувся з 79,1 тис. грн. в 2014 р. до 302, тис. грн., у 2022 році, тобто у 3,8 рази.

У період карантину та воєнного стану особливо важливо мати запас міцності на наступні кілька місяців, щоб можна було виконувати свої зобов'язання (виплачувати заробітну плату, оплачувати комунальні платежі, закуповувати продукти харчування тощо).

І саме показник залишку коштів на дату балансу показує, що в закладі інклюзивної освітньої державної інституції завбачили і подбали про забезпечення такої платоспроможності.

Проаналізувавши першочерговість і послідовність статей видатків спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції з'ясовано, що за вказаний період основною статтею видатків є оплата праці та нарахування на її фонд. У 2014 році із суми видатків 155,2 тис. грн, на оплату праці та соціальні відрахування витрачено 52,9 тис. грн. або 34 %. Частка значно

зросла у 2016 році до рівня 53,6 % (126,1 тис .грн. із загальних 234,9 тис. грн.). Як свідчать проведені дослідження, достатньо високими є показники оплати праці з нарахуваннями на фонд заробітної плати, починаючи з 2020 року - їх питома вага у сумі видатків складає за останні три роки наступні розміри: 78,8 %, 74,7 % та 74,5 %., відповідно. Не репрезентативними є показники відношення оплати праці до загальних видатків у 2019 році, оскільки левову частину коштів було витрачено на капітальні трансфери.

Високими є показники оплати праці якщо їх порівнювати в періоді. За вісім років ріст відбувся у 35 разів. Це пояснюється не тільки щорічним підняттям мінімальної заробітної плати, а й збільшення чисельності працівників, особливо за рахунок створення НРЗВО «Кам'янець-Подільського державного інституту».

Нарахування на фонд заробітної плати представлено єдиним соціальним внеском. Незважаючи на те, що його коливаюча ставка в 2014 році становила близько 37 %, а з 2016 року знизилася до сталих 22%, показник у вартісному виразі постійно зростає. Із 15,5 тис грн у 2014 році, 94,7 тис грн у 2019 році до 296,5 тис грн у 2022 році або ж - відрахування виросли у 19 разів.

Використання товарів та послуг у вартісному показнику значно зросло. Однак динаміка в кількісному виразі не є суттєвою. Це пояснюється щорічною девальвацією гривні та постійним ростом цін. Однак, якщо брати до уваги великий проміжок часу в вісім років, то витрати за цією статтею зросли в 8,7 разів, що підкреслює зростання потреби господарських товарів для загальногосподарського призначення.

Предмети, матеріали, обладнання та інвентар у структурі балансу коливаються за досліджуваний період. Найвища їх залишкова вартість була відмічена у 2019 і 2020 роках у розмірі 149,1 тис. грн. та 128,3 тис. грн., відповідно. Далі цей показник не суттєво знижується і зупиняється на позначці 120,6 тис грн у 2022 році. Тобто, загалом ця стаття по своїй вартості виросла, однак знизилася майже на 20 % в порівнянні з піковою точкою. Зниження може

пояснюватися списанням непридатного інвентарю або фізичним та моральним зносом обладнання.

Не займають вагової частки в структурі видатків витрати на відрядження. Це пояснюється масовою діджиталізацією навчально-наукової роботи, переходом освітнього процесу на дистанційний режим роботи, а також наукових конференцій для викладачів та студентів, що носять інтерактивний характер. Цей показник становив 5,9 тис грн у 2014 році, 15,4 тис грн у 2019 році та 10,8 тис грн у 2022 році, тобто значно не зростав та не варіювався у періоді.

Оплату комунальних послуг та енергоносіїв доречно виділяти окремою позицією з поміж усіх інших оплат постачальникам і підрядникам за виконані роботи чи надання послуги. Навіть у час суцільної економії енергоресурсів, цей показник у 2022 році становив сукупно 360,9 тис. грн., тобто виріс у 10 разів у порівнянні з 2014 роком. Таким чином, можна відмітити позитивну динаміку, тобто, високий ріст видатків по спеціальному фонду, що спричинено в основному двома факторами: ростом цін та зростанням потреб на використання коштів, які відображені в тій чи іншій статті витрат у зв'язку із розширенням спектру діяльності інклюзивної освітньої державної інституції.

Соціальна значущість діяльності інклюзивної освітньої державної інституції в забезпеченні прав осіб з особливими освітніми потребами на навчання, здійснення високої якості професійної підготовки, реабілітації, особистісного розвитку є унікальною та важливою під час воєнного стану та у період післявоєнного розвитку країни.

Тому, питання фінансування у повному обсязі спеціалізованих закладів вищої освіти в Україні, в тому числі єдиного державного, вкрай важливе та актуальне, як для держави так і для інклюзивної інституції.

Аналіз фінансових потреб НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» показано в табл. 3.9.

Обсяг фінансування, що надається *i*-му закладу вищої освіти державної форми власності залежно від показників його діяльності та формули

розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти, що регламентується Постановою КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності». Дію Постанови зупинено до 31 грудня 2023 року.

Таблиця 3.9

Аналіз фінансових потреб новоствореної інклюзивної освітньої інституції

тис.грн

Найменування видатків	2021 р.	2022 р.	2023 р.	додаткова потреба на 2023р.*	разом з потребою на 2023 р.	пропозиція відповідно до бюджетного запиту 2024 р.	пояснювальне обґрунтування
ВИДАТКИ, усього, в т.ч.:	1208,9	11611,6	9554,1	7694,5	17248,6	21133,3	
Оплата праці	877,8	8068,5	6558,3	2000,0	8558,3	9251,1	збільшення мінімальної зарплати
Нарахування на оплату праці	154,1	1628,4	1385,8	400,0	1785,8	2022	
Предмети, матеріали, обладнання, інвентар	-	174,6	42,2	-	42,2	300	підняття цін на матеріали
Продукти харчування (для дітей-сиріт)	83,2	1013,9	1097,2	-	1097,2	1284,8	збільшення к-сті сиріт
Оплата послуг (крім комунальних)	38,9	34,3	0,9	-	0,9	110	підняття тарифів
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	-	465,7	469,7	1400,0	1869,7	2673,1	підняття тарифів
Інші виплати населенню (виплати дітям-сиротам)	54,39	226,2	-	330,0	330,0	417,8	збільшення к-сті сиріт
Капітальний ремонт	-	-	-	3564,5	3564,5	5064,5	підняття цін на роботи та матеріали

* Додаткова потреба в коштах 2023 року виникла у зв'язку з тим, що зменшено фінансування на 18% (військовий стан, секвестр державного бюджету), не затверджено видатки на виплати сиротам, не збільшено видатки на комунальні послуги, а відбулося підняття тарифів, відсутні капітальні видатки

Відповідно до цієї Формули мало б здійснюватись розподіл державним замовником на відповідний рік видатків споживання загального фонду державного бюджету на підготовку на умовах державного замовлення молодших бакалаврів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів, аспірантів та

докторантів між закладами вищої освіти, що належать до сфери управління державного замовника, крім вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, а також відокремленими структурними підрозділами таких закладів вищої освіти, що діють згідно із затвердженими в установленому порядку положеннями, мають окремо визначений ліцензований обсяг і безпосередньо здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти на умовах державного замовлення [153].

Комплексний показник діяльності і-го закладу вищої освіти державної форми власності (A_i) розраховується за такою формулою [153]:

$$A_i = PK_i \times M_i \times RP_i \times H_i \times MB_i \times PB_i, (3.1)$$

де PK_i - розрахунковий контингент здобувачів вищої освіти, які навчаються на умовах державного замовлення;

M_i - показник масштабу діяльності;

RP_i - показник регіональної підтримки;

H_i - показник наукової діяльності;

MB_i - показник міжнародного визнання;

PB_i - показник працевлаштування випускників.

Враховуючи вищезазначене й проведений відповідний аналіз щодо запровадження в інклюзивній державній освітній інституції фінансування, розрахованого по формулі приведе до суттєвого зменшення обсягу бюджетних асигнувань, які і так були зменшені у 2023 році порівняно з 2022 роком (див.табл.3.9).

Здобувачі освіти з особливими потребами, що навчаються в інклюзивному державному закладі вищої освіти, з точки зору матеріального забезпечення, опиняться у гіршому становищі, аніж здобувачі у інших закладах, у зв'язку з тим, що окремі показники формули будуть значно нижчими ніж у закладах де навчаються здорові студенти:

- показник масштабу діяльності закладу який залежить від контингенту здобувачів вищої освіти які навчаються на умовах державного замовлення: в аудиторіях які вміщують 30-35 здорових студентів існує можливість розмістити не більше 10 студентів з інвалідністю на візках тощо;

- показник працевлаштування випускників з інвалідністю значно нижчий ніж показник працевлаштування здорових студентів (роботодавці не зацікавлені у забезпеченні робочими місцями людей з особливими потребами, адже це вимагає додаткових фінансових і часових витрат);

- мінімум 25% загального контингенту студентів навчаються на заочній (дистанційній) формі здобуття вищої освіти, що має індекс 0,35;

- спеціальності за якими здійснюється державне замовлення і які і користуються попитом у студентів з особливими потребами соціогуманітарного профілю, тому обсяг надходжень до спеціального фонду від наукової діяльності буде меншим на одного науково-педагогічного працівника за основним місцем роботи, а ніж у закладах технічного, аграрного чи будівельного профілю.

Застосування формули в частині фінансового забезпечення «захищених статей» взагалі не є доцільним: кількість працівників, стан приміщень, опалювальні площі, кількість і потужність обладнання в закладах освіти різна тощо.

Як видно з табл. 3.9. новоствореній інклюзивній освітньої державній інституції навпаки потрібне додаткове фінансування для можливості створення належних умов для навчання, проживання та реабілітації студентів з особливими потребами. Розрахунок бюджетних коштів має бути на підставі підтверджених розрахунків потреби (бюджетна пропозиція на 2024 рік), а не базуючись на загальних показниках формули.

Окрім того, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» потребує додаткового часткового фінансування фонду оплати праці для забезпечення виплат підвищеного розміру заробітної плати, адже освітній процес із здобувачами пільгових категорій потребує додаткових зусиль та часу. Тому, виходячи з вищенаведених аргументів, пропонуємо ініціювати доповнення підпункту 4 Пункту 21 Постанови КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності». Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут» є єдиним в Україні навчально-реабілітаційним закладом, в якому інтегруються освітні та реабілітаційні послуги, а в системі навчання і викладання втілюються кращі практики інклюзивного навчання.

Кількість дітей та осіб з інвалідністю в Україні невпинно зростає, що пов'язано з війною та численними злочинними діями РФ проти України, проаналізувавши норми чинного законодавства, зокрема, пункт 15 Постанови КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» пропонуємо доповнити дані показники, включивши показник інклюзивності контингенту здобувачів.

Показник інклюзивності контингенту здобувачів пропонуємо встановлювати залежно від співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення станом на 1 жовтня попереднього календарного року, і становить:

0,9 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення є меншим ніж 5%;

1,0 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення знаходиться у межах від 5,1% до 10%;

1,1 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення знаходиться у межах від 10,1% до 20%;

1,2 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення знаходиться у межах від 20,1% до 30%;

1,3 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення знаходиться у межах від 30,1% до 40%;

1,4 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення знаходиться у межах від 40,1% до 50%;

1,5 - для закладів вищої освіти, в яких співвідношення контингенту здобувачів пільгових категорій до загальної кількості здобувачів які навчаються на умовах державного замовлення є більшим за 50,1%.

Тому врахування даного показника буде сприяти розвитку в умовах війни та післявоєнного відновлення країни ефективної діяльності та фінансової підтримки усіх закладів вищої освіти України в умовах створення інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сфері вищої освіти.

3.2. Структура фінансового забезпечення інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти

Для розбудови соціально-орієнтованої держави важливим є формування нового, вищого рівня правового поля та соціальної підтримки населення України, при цьому найбільшій соціальній державній підтримці потребують люди з фізичними обмеженими можливостями. Тому одним з основних принципів надання державної соціальної підтримки людям з інвалідністю є їх навчання, працевлаштування та просування по службі. Повноцінне життя людини з інвалідністю можливе лише за умови, коли вони не відчують обмежень у виконанні життєвих функцій. Проте якщо такі обмеження з певних причин все ж таки виникають, цивілізоване суспільство повинно зробити все можливе для їх усунення [97].

Адаптація осіб з інвалідністю у суспільство в сучасних умовах економіки шляхом їх навчання для подальшого працевлаштування є проблемою будь-якої

держави, а тому потребує налагодженого організаційно-економічного механізму фінансування інклюзивного освітнього середовища для вищої освіти.

Певною особливістю у структурі фінансового забезпечення інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти володіє організаційно економічний механізм цього процесу. Тут ми розуміємо організаційно-економічний механізм фінансування інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти як комплексної системи, яка забезпечує доступність та якість освітніх послуг для всіх категорій здобувачів, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами. Цей механізм включає ряд ключових компонентів, спрямованих на ефективне використання ресурсів, адаптацію освітнього середовища та забезпечення рівних можливостей для навчання, зокрема:

1. Фінансування на основі потреб, тобто забезпечення додаткових матеріально-технічних та освітніх ресурсів для здобувачів з особливими потребами, включаючи адаптацію навчальних приміщень, спеціалізоване обладнання, асистентів тощо.

2. Державна підтримка та чітке законодавче регулювання через розробку та прийняття нормативно-правових актів, які зобов'язують вищі навчальні заклади створювати інклюзивне середовище, а також передбачають державне фінансування на реалізацію цих завдань.

3. Формування можливостей для залучення інвестицій та спонсорської підтримки від приватних компаній та фондів для розвитку інклюзивної освіти, в тому числі через гранти та благодійні внески.

4. Участь у міжнародних програмах та проєктах, що спрямовані на підтримку інклюзивної освіти, а це забезпечує додаткове фінансування та академічну мобільність та відкриває нові можливості для працевлаштування здобувачів з особливими освітніми потребами.

5. Регулярний аналіз ефективності використання ресурсів та їх моніторинг з метою досягнення цілей інклюзивної освіти та оптимізації цільових програм фінансування.

Водночас, процес формування організаційно-економічного механізму уможливорює певні виклики. Одним із ключових викликів є знаходження балансу між потребами інклюзивної освіти та обмеженими бюджетними ресурсами. Водночас, слід врахувати тривалий період адаптації та інтеграція зусиль держави, системи освіти, менеджменту закладу при формуванні інклюзивного освітнього середовища.

Сьогодні в Україні зроблено значні кроки в бік формування такого механізму, зокрема: прийнято ряд правових актів, розроблено спеціальні програми для розвитку інклюзивної освіти щодо забезпечення доступу до навчальних закладів, проте гостро відчувається проблема надання освітніх послуг недостатньо мобільним особам, тобто людям, не здатним пересуватися без додаткових засобів. Підставою для цього є неспроможність перебудови навчальних приміщень відповідно до встановлених державними органами влади норм та стандартів, через відсутність фінансування з боку держави. Саме це вимагає внесення змін у законодавство, яке регулює перерозподіл бюджетних коштів, за допомогою яких можна вирішити проблему інклюзивного навчання в Україні.

Незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку економіко–організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні через механізм державного фінансування. У зв'язку з цим метою даної праці є визначення пріоритетності фінансування спеціалізованих навчально–реабілітаційних закладів вищої освіти в Україні.

Значення аналізу кошторису освітньої установи надходжень і використання коштів за загальним і спеціальним фондами визначається тим, що за його допомогою здійснюється контроль за правильністю їхнього утворення, а також вишукуються резерви по зміцненню матеріально-технічної бази закладу і додаткових фінансових ресурсів.

Діяльність навчального закладу фінансується за рахунок коштів державного бюджету, які надаються безповоротно так, як заклад працює не заради отримання прибутку, а для провадження на високому рівні освітньої діяльності. Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» отримує кошти на виконання власного кошторису доходів і видатків. За джерелами утворення кошти інклюзивної освітньої установи поділяються на два види: доходи загального фонду; доходи спеціального фонду. Згідно зі ст. 13 БКУ складовими бюджету є доходи загального та спеціального фондів. Призначенням загального фонду бюджету є фінансування суб'єктів державного сектору на виконання своїх повноважень, визначених законодавством. Дохідна частина спеціального фонду бюджету складається з доходів, які мають цільове спрямування (включаючи власні надходження бюджетних установ), та фінансування спецфонду (як правило, капітальних видатків за рахунок бюджету розвитку) (ч. 3 ст. 13 БКУ). Планують такі доходи раз на рік, а ось із доходами спецфонду дещо складніше, адже спрогнозувати, наприклад, у якому розмірі буде отримано благодійну допомогу чи встановлено лишки, доволі складно.

Якщо до доходів загального фонду бюджетної установи в відносять бюджетні асигнування, то з доходами спеціального фонду дещо складніше, адже сюди потрапляють різні види надходжень, але переважно це власні надходження. І щоби правильно спланувати доходи, треба передусім визначитися з видатками. Власні надходження бюджетних установ — надходження, отримані в установленому порядку бюджетними установами як плата за надання послуг, виконання робіт та цільових заходів, гранти, дарунки та благодійні внески, а також надходження від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності. Щоб з'ясувати всі особливості такої діяльності, на основі даних таблиці 3.10, розглянемо доходи і видатки загального та спеціального фондів інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.

Таблиця 3.10

Доходи і видатки загального та спеціального фондів інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.

Тис.грн

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж										Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	
												Фаховий коледж	КПДІ
		Роки											
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022		
Всього доходи за загальним фондом	6213,1	7464,7	8924,2	11411,7	16946,5	16861,7	20149,2	24870,9	20597,3	1208,9	12966		
Всього доходи спеціального фонду	112,5	146,1	248	625,9	1193,1	1914,9	1812,7	1915,4	576,1	42,1	3382,2		
Всього видатки загального фонду	6213,1	7464,7	8924,2	11411,7	16946,5	16861,7	20149,2	24870,9	20597,3	1208,9	12966		
Всього видатки спеціального фонду	160,3	159	234,8	324,1	657,3	1945,1	1603,5	2139,2	351,1	3,3	2013,4		

Досліджуючи динаміку доходів за загальним фондом, можна визначити наявну тенденцію в сторону збільшення. Найвищими були доходи в 2021 р. склавши 24870,9 тис. грн., що в 4 рази більше ніж в 2014 р. Однак, доходи 2021 р. в порівнянні з сукупним доходом по фаховому коледжу та КПДІ у 2022р. на 35% менші. Аналогічна ситуація відслідковується за аналізований період й зі станом видатків загального фонду.

Фінансовий стан даної державної інклюзивної інституції щорічно покращувався (див.рис.3.1), як з боку держави (загальний фонд) так і власні ресурси (спеціальний фонд) даної інституції збільшуються. Що створює

ефективні умови розвитку соціально-економічного та психологічного клімату в колективі.

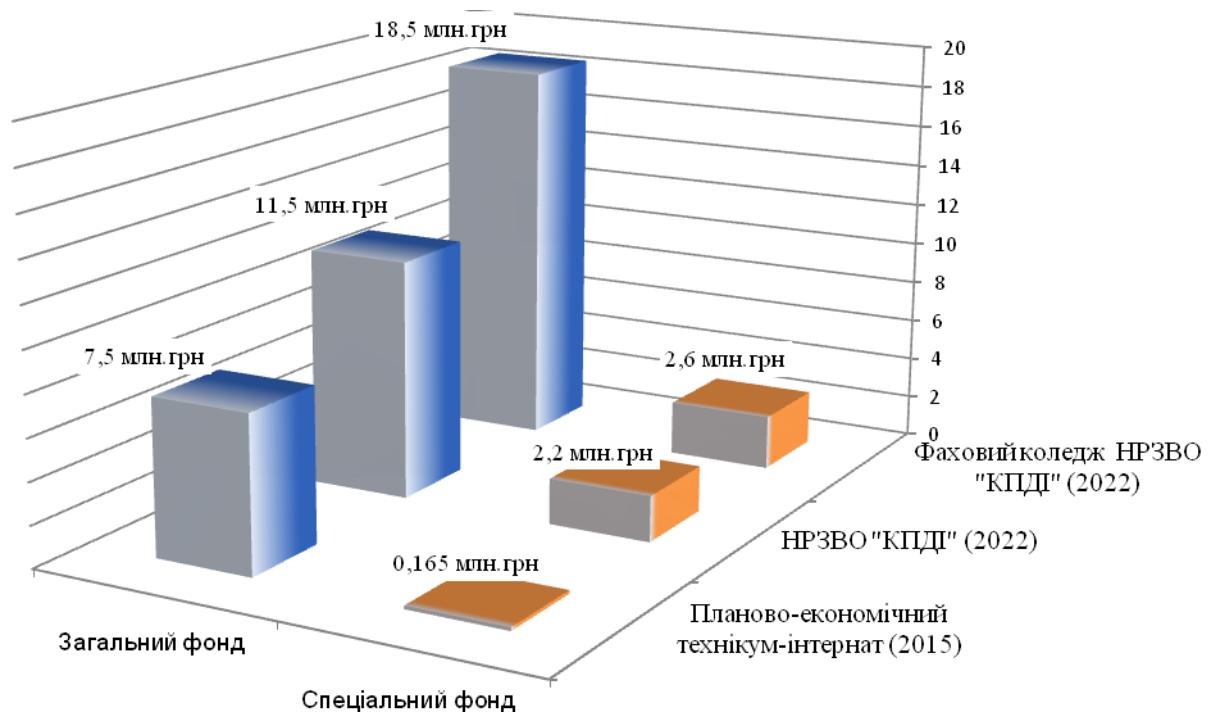

Рис. 3.1. Порівняльний аналіз загального та спеціального фондів інклюзивної освітньої державної інституції за 2015 – 2022 рр.

Однак, зовсім інша ситуація склалася із доходами і видатками спеціального фонду. Так, за аналізований період доходи суттєво зросли з 112,5 тис. грн. у 2014 р. до 3382,2 тис. грн. (або у 30 разів більші) у 2022р. Зросли також і видатки спеціального фонду (у 12, 6 рази), але слабшими темпами ніж доходи: з 160,3 тис. грн. у 2014 р. до 2013,4 тис. грн. у 2022р. З даних, наведених у таблиці 3.10 видно, що у 2014-2015 р.р. видатки спеціального фонду були вищі ніж доходи, а починаючи з 2016 року доходи спеціального фонду наповнювалися швидшими темпами, а ніж здійснювалися видатки із спеціального фонду та у 2022 році доходи спецфонду були в 1,7 разів вищі ніж видатки.

Кризові стани у розвитку освіти України, зокрема під впливом демографічного чинник, спричинили різкий спад контингенту здобувачів. Однак, в НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» кількість здобувачів та фінансові ресурси для забезпечення якісного освітнього процесу зросла в рази (див. рис.3.2).

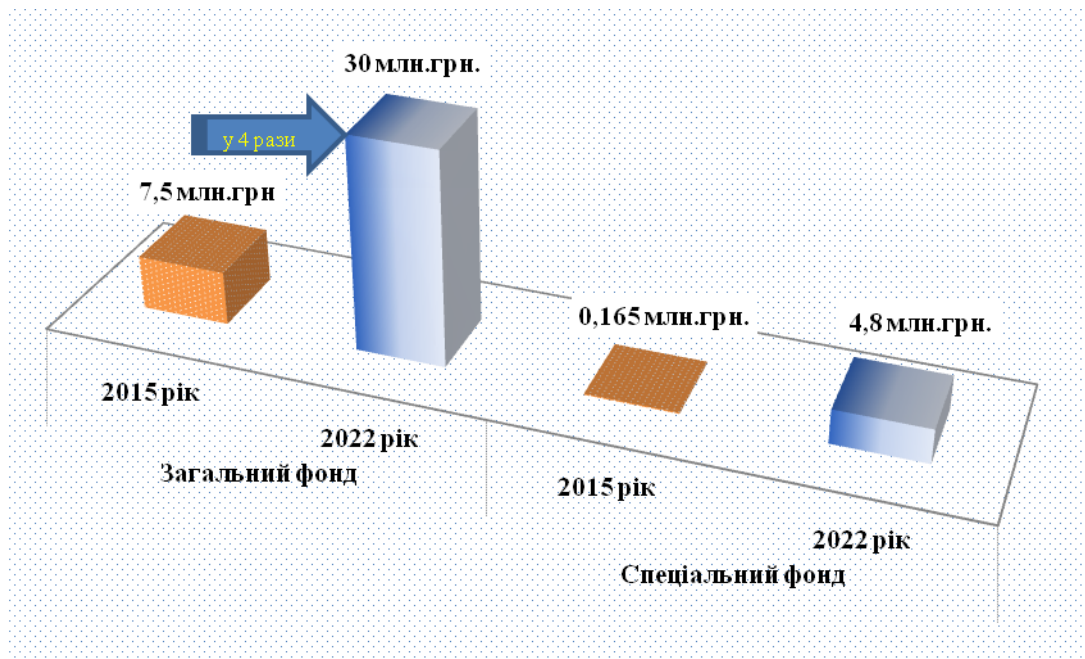

Рис.3.2. Порівняльний аналіз загального та спеціального фондів консолідованої інклюзивної освітньої державної інституції за 2015 – 2022 рр.

За останні роки в силу тих обставин, які склалися в нашій країні, фінансування бюджетних установ скорочується, що обмежує реалізацію стратегії їх розвитку. Фінансування, яке надходить дозволяє покривати лише виконання таких статей як заробітна плата, комунальні і соціальні витрати, частково продукти харчування тощо.

З огляду на ці обмеження, для ефективної роботи інклюзивної освітньої державної інституції, менеджментом закладу освіти напрацьовано ряд заходів, що забезпечують наповнення дохідної частини спеціального фонду, зокрема завдяки: надходженню коштів від плати за надані послуги, оренду майна закладу, благодійної допомоги (майно та кошти) тощо.

Аналіз виконання плану надходжень загального фонду проведено шляхом співставлення планових кошторисних показників з реальними надходженнями коштів. План надходження коштів загального фонду виконано в межах фінансування коледжу. Загальний обсяг фінансування в кожному наступному звітному році зростає.

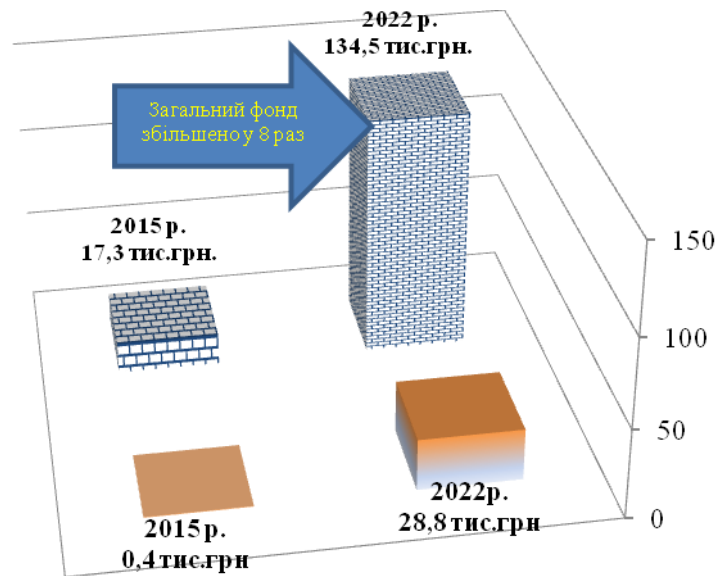

Рис.3.3. Порівняльний аналіз загального фонду консолідованої інклюзивної освітньої державної інституції за 2015 – 2022 рр.

Аналіз цих показників підкреслює, що в останні роки спостерігається позитивна динаміка зростання надходжень спеціального фонду, забезпечення виконання плану їх надходжень та є додатковим джерелом фінансових ресурсів інклюзивної освітньої державної інституції.

Так, щороку, в порівнянні з 2014 роком, обсяг фінансування збільшено відповідно на 23,4%, 43,6%, 22,6%.

Присутній щорічний ріст обсягу фінансування в порівнянні з кожним попереднім роком.

Формування планових показників дохідної частини спеціального фонду кошторису здійснювалось на підставі розрахунків доходів, які проведено за кожним джерелом надходжень, що плануються на кожний рік. За основу розрахунків надходжень спеціального фонду взято такі показники, як: обсяг

надання платних послуг; інші розрахункові показники (кількість місць у гуртожитку, площа приміщень, що здано в оренду) та інші власні надходження (благодійні внески, дарунки).

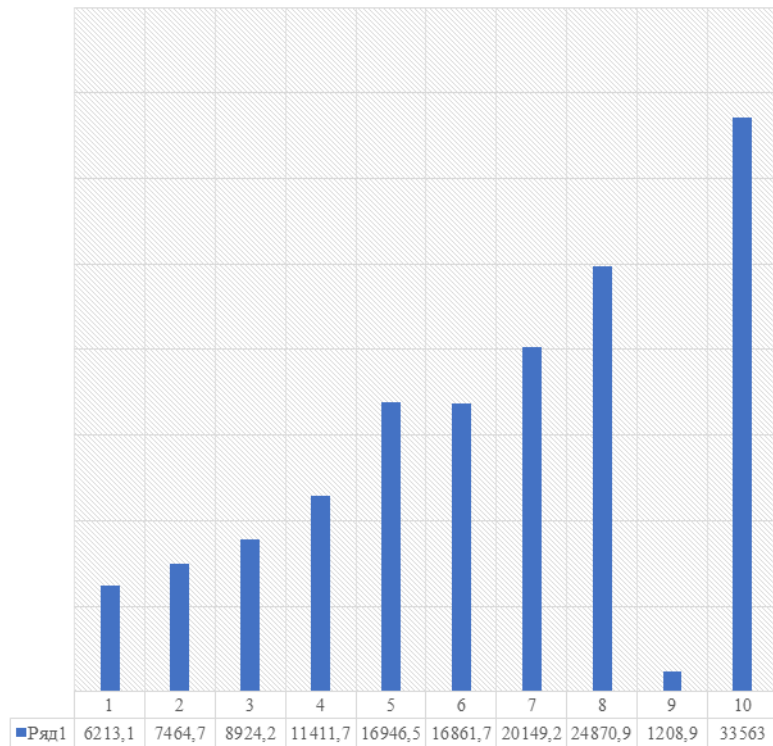

Рис. 3.4. Надходження коштів по загальному фонду кошторису інклюзивної освітньої державної інституції за 2014 – 2022 рр.

За результатами аналізу можна зазначити, що за останні 7 років спостерігається позитивна динаміка до збільшення надходжень спеціального фонду та виконання плану надходжень (див. рис.3.5).

Зростання доходів від платних послуг пояснюється фактором збільшення обсягів надання платних послуг при незмінній вартості послуг за навчання в 2015 – 2016 рр., а в 2022 р. – за рахунок збільшення прийому студентів та частково за рахунок збільшення вартості навчання нового прийому студентів за денної і заочної форми навчання. Крім того, зростання доходів спеціального фонду від додаткових надходжень пояснюється раціональним використанням площ гуртожитку і навчального корпусу. Відбулися зміни у самій структурі доходів так, як з'явилась частка коштів від орендного майна, яка принесла у

бюджет ЗВО за 2016 р. – 1,8 % та за 9 міс. 2017 р. – 0,6 % від отриманих доходів.

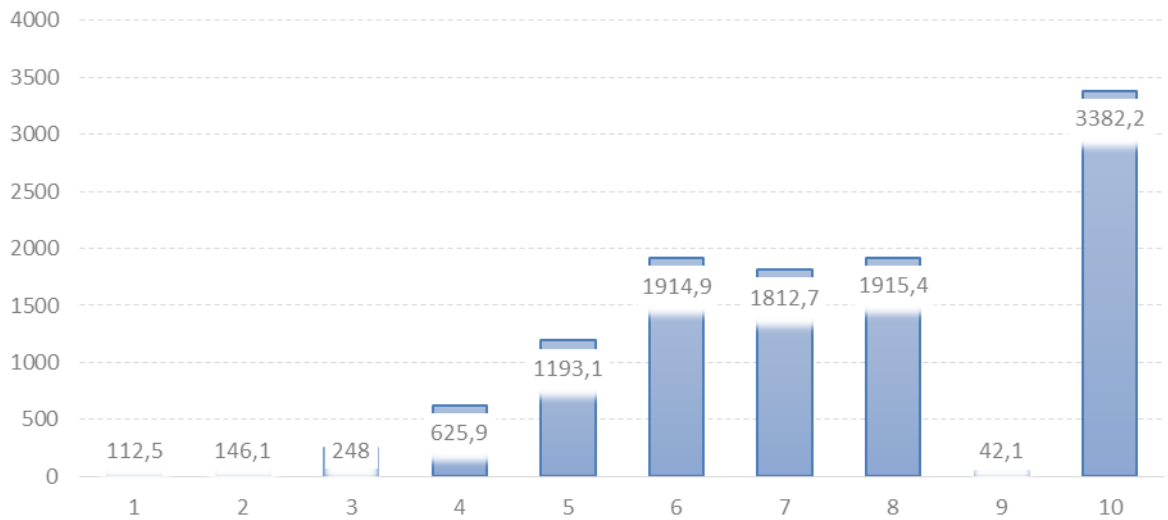

Рис. 3.5. Надходження коштів по спеціальному фонду кошторису інклюзивної освітньої державної інституції за 2014 – 2022 рр.

У закладі освіти є можливості отримання коштів від такого джерела надходжень як оренда майна.

Власні надходження отримуються додатково до коштів загального фонду і за рахунок цих коштів є можливість здійснювати покриття витрат пов'язаних з організацією та наданням послуг, які пов'язані з основною діяльністю Коледжу. Таким чином, збільшення розміру показників надходжень до спеціального фонду свідчать про значно більший фактичний обсяг надання платних освітніх послуг, раціональним використанням площ гуртожитку та навчального корпусу.

Важливим етапом аналізу виконання кошторису видатків є вивчення співвідношення між касовими та фактичними видатками. Касові видатки можуть перевищувати фактичні, бути рівними їм (що є досить рідкісним явищем), або меншими за них.

Зазначимо, що касові видатки характеризують рух грошових коштів, виділених установі, а фактичні видатки — повноту їх використання. Касові та

фактичні видатки мають бути рівними. Але у процесі аналізу необхідно виходити з того, що відкриття бюджетних кредитів або перерахування грошових ресурсів із бюджету організації здійснюється згідно із затвердженим кошторисом. Кошторис передбачає потребу в грошових ресурсах для господарських операцій: придбання товарно-матеріальних цінностей, розрахунки за їх поставки та інші операції, пов'язані з діяльністю організації в поточному бюджетному році. Тому можна припустити, що у визначених (ідеальних) умовах касові та фактичні видатки рівні. На практиці рівність касових і фактичних видатків можлива лише в тому випадку, коли рух засобів на рахунках у банку та списання видатків відбуваються одночасно. У більшості випадків касові та фактичні видатки не збігаються. Це пов'язано з тим, що не всі грошові ресурси, отримані в банку, можуть бути списані з віднесенням на фактичні видатки безпосередньо в момент їх отримання.

Структура фактичних видатків залежить від асигнувань і кредиторської заборгованості, що виникають на кінець року.

Параметричний аналіз кошторису дає можливість бюджетним установам обґрунтовано планувати статті кошторису.

Показниками, на підставі яких доцільно проводити параметричний аналіз виконання кошторису, можуть бути касові та фактичні видатки звітного періоду за фондами та в цілому по установі.

Надходження коштів за рахунок фінансування та видатки у закладі освіти проводились за захищеними статтями витрат (табл 3.11).

Касові видатки за загальним фондом здійснювались з дотриманням кошторису доходів та видатків і в межах фінансування. Проведений аналіз касових та фактичних видатків дає можливість встановити відсутність фактів порушення фінансової дисципліни. Підтвердженням є те, що немає випадків здійснення видатків, які б призвели до значних розбіжностей між плановими, касовими та фактичними показниками використання бюджетних коштів. Фактичні видатки – це дійсні, кінцеві видатки навчального закладу, які оформлені відповідними документами і відображають фактичне виконання

норм, затверджених кошторисом, вони є показником кінцевого виконання кошторису закладу.

Таблиця 3.11

Аналіз касових і фактичних видатків інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.

тис.грн.

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж										Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	
												Фаховий коледж	КПДІ
		Роки											
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022		
Затверджено по плану	6300	7500	8950	11450	16950	16870	20150	24880	20600	1208,9	12970		
Надійшло коштів	6213,1	7464,7	8924,2	11411,7	16946,5	16861,7	20149	24871	20597,3	1208,9	12966,3		
Касові видатки	6213,1	7464,7	8924,2	11411,7	16946,5	16861,7	20149	24871	20597,3	1208,9	12966,3		
Фактичні видатки	6245,1	7654,2	8827,4	11630,3	17134	16351,5	20289	24902	19725,2	1232	13654,3		
Відхилення фактичних видатків до касових, %	32	189,5	-96,8	218,6	187,5	-510,2	140,2	31	-872,1	23,1	688		
Коефіцієнт співвідношення касових видатків до фактичних	1	1	1	1	1	0,97	1	1	0,96	1	1		

Аналізуючи касові та фактичні видатки слід зазначити, що за окремими витратами в незначних розмірах фактичні видатки не збігаються з касовими по тій причині, що частина грошових коштів на рахунках в казначействі обертається на поповнення запасів матеріалів і продуктів харчування, які можуть витратитися в більшій чи меншій кількості в залежності від потреби інклюзивної освітньої установи.

Дослідження поведінки касових і фактичних видатків інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр. варто розпочати з аналізу

затверджених по плану коштів, які за аналізований період зростали (табл. 3.11). Кошти, що надійшли і касові видатки були тотожними та також з року в рік зростали, а фактичні видатки – дещо відрізнялися. Відхилення фактичних видатків від касових 2014 році склало 32 тис. грн., тоді як у 2022 році 688 тис. грн., тобто фактичні були більшими. Але в деякі роки було - навпаки і причини такої ситуації викладені вище. Так, у 2016 році фактичні видатки склали 8827,4 тис. грн. і були менші за касові (7464,7 тис. грн.) і різниця складала 96,8 тис. грн., тоді як в 2022 році, відповідно: 19725,2 тис. грн. та 20597,3 тис. грн., а різниця вже складала 872,1 тис. грн. [285]

Параметричний аналіз передбачає обчислення таких коефіцієнтів. Коефіцієнт співвідношення касових видатків і фактичних (за фінансуванням певними фондами):

$$KKв(з), KKв(с) = KB/ФВ \quad (3.2),$$

де $KKв(з)$ — коефіцієнт співвідношення за загальним фондом;

$KKв(с)$ — коефіцієнт співвідношення за спеціальним фондом;

KB — касові видатки;

$ФВ$ — фактичні видатки за певний період. Значення коефіцієнта більше за 1 свідчить про наявність дебіторської заборгованості, менше за 1 — кредиторської.

Аналізуючи співвідношення касових і фактичних видатків інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр. варто відмітити, що протягом аналізованого періоду значення коефіцієнта було рівне 1, що підтверджує наявність дебіторської заборгованості та лише в 2019 та 2022 р.р., коефіцієнт співвідношення був меншим 1, що свідчило про наявність кредиторської заборгованості.

За період з 2014 р. по 2016 р. фактичні видатки по продуктах харчування, матеріалах, інвентарю менше касових, так як відбулося поповнення залишків зазначених цінностей на величину тих які не були використані в відповідному звітному періоді.

Протягом 2017 року освітня установа мала в своєму розпорядженні запаси матеріалів і продуктів харчування, тому фактичні видатки на здійснення планового обсягу робіт перевищували касові, оскільки витрата цих цінностей не викликає зменшення грошових коштів на рахунках [285, с. 148].

По інших виплатах, які було витрачено за прямим призначенням відповідно до кошторису (комунальні послуги, оплата праці, стипендія тощо), фактичні видатки збігаються з касовими. У структурі видатків найбільшу питому вагу займають поточні видатки серед яких такі статті витрат, як: оплата праці, стипендія, продукти харчування, комунальні платежі (див. рис.3.6).

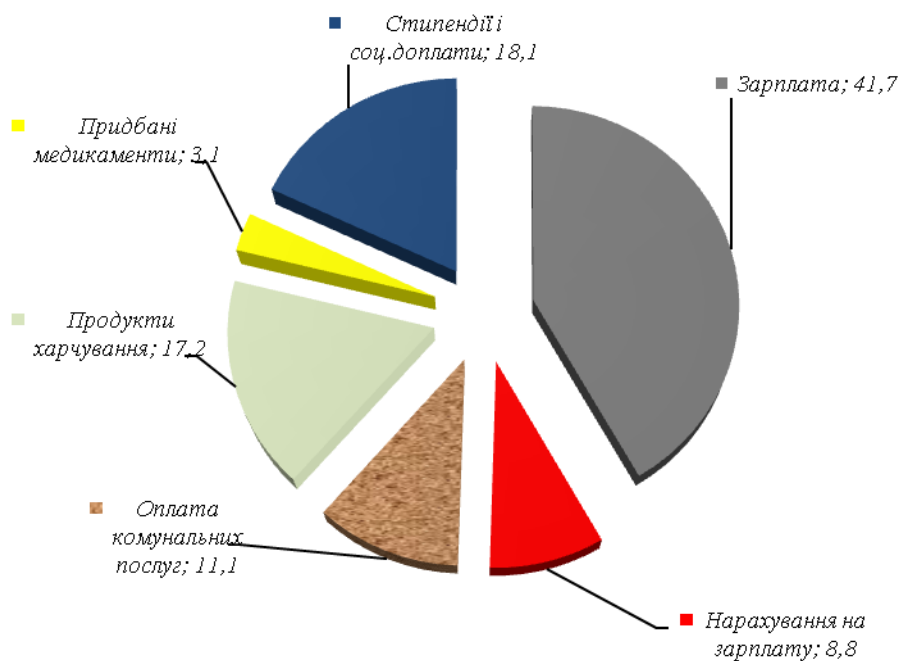

Рис. 3.6. Структура видатків загального фонду кошторису інклюзивної освітньої державної інституції

За 2014 – 2022 рр. збільшились видатки за такими статтями: оплата праці працівників, оплата комунальних послуг і енергоносіїв, оплата продуктів харчування та соціальне забезпечення. В 2016 р. за статтею нарахування на заробітну плату відбулось зменшення витрат з причин зменшення ставки нарахувань на фонд заробітної плати від 36,76 % до 22 % відповідно до вимог чинного законодавства. Зростання видатків на оплату праці з одночасним збільшенням суми нарахувань на неї, свідчить про збільшення суми самої

заробітної плати кожного працівника, оскільки сума законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати постійно зростає, відповідно пропорційно їй зростає сума нарахувань, що і є доказом зростання величини заробітної плати в освітній інституції.

Основними етапами аналізу виконання кошторису за спеціальним фондом можна визначити наступні :

1. Оцінка складу, структури та динаміки спеціального фонду за показниками залишків, надходжень і видатків – здійснюється за методиками горизонтального й вертикального аналізу.

2. Аналіз виконання плану надходжень спеціального фонду – передбачає співставлення планових (кошторисних показників з реальним надходженням коштів до бюджетної установи.

3. Аналіз виконання плану видатків спеціального фонду – спрямовано на дослідження виконання кошторису за спеціальним фондом.

4. Аналіз руху коштів спеціального фонду – здійснюється балансовим методом на основі наступної моделі:

$$Z_n + H = B + Z_k, \quad (3.3)$$

де Z_n – залишок коштів спеціального фонду на початок року;

H – надходження коштів за рік;

B – використання коштів спеціального фонду за рік;

Z_k – залишок коштів спеціального фонду на кінець року.

Для більш поглибленого аналізу доцільним також буде розрахунок показників з інтенсивності руху грошових коштів, який дасть змогу дослідити процеси надходження та використання коштів спеціального фонду. Інтенсивність руху коштів можливо визначити з допомогою коефіцієнтів:

$$1) \text{ з надходження: } K_{\text{обор.н.}} = H / Z_n + H, \quad (3.4)$$

$$2) \text{ з використання: } K_{\text{обор.в.}} = B / Z_n + H, \quad (3.5)$$

де, *Кобор.н.* – коефіцієнт обороту з надходження коштів спеціального фонду;

Кобор.в. – коефіцієнт обороту з використання коштів спеціального фонду;

Зп – залишок коштів спеціального фонду на початок року;

Н – надходження коштів спеціального фонду за рік;

В – використання коштів спеціального фонду за рік;

Зк – залишок коштів спеціального фонду на кінець року.

Аналізуючи рух коштів спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 р.р. (табл.3.12) потрібно відмітити, що залишок коштів на початок року, тис. грн. коливався від найменшого 11,7 тис. грн. в 2022 р. по фаховому коледжу до найбільшого 404,3 тис. грн. в 2019 р.

Найбільші надходження, витрати(використання) та залишок на кінець року коштів спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр. спостерігалось у 2022 році, відповідно 2348,6 тис. грн., 2066,5 тис. грн. та 584,1 тис. грн.

Інтенсивність руху коштів інклюзивної освітньої державної інституції за аналізований період визначаємо за допомогою вище, згаданих коефіцієнтів. Так, інтенсивність руху коштів з надходження у 2014 році була слабкою, адже коефіцієнт надходження був значно меншим від одиниці і склав 0,58. Тоді як в інші роки він зростав і наближався до одиниці, що свідчить про покращення руху коштів з надходження.

Аналізуючи коефіцієнт інтенсивності руху коштів зазначимо, що в 2022 р. по фаховому коледжу він склав 0,56, а в 2021 р. по КПДІ – 0,03, а це підкреслює надто слабку інтенсивність руху коштів з використання. Поясненням такої ситуації є те, що КПДІ лише в грудні 2021 року набув статусу юридичної особи і фінансові потоки були незначні.

Коефіцієнт співвідношення надходжень і витрат значно покращує ситуацію, адже його величина в переважній більшості років наближається до одиниці, а в 2016 році він дорівнював одиниці, а в 2017, 2018 та 2022 роках

був більшим одиниці та складав відповідно 1,33; 1,37; 1,77, а в 2021 р. – 34,56, що свідчить про позитивну динаміку руху коштів спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції.

Таблиця 3.12

Аналіз руху коштів спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.*(тис.грн)

*Джерело: узагальнено автором на основі [227, с.156-161]

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»			
												Фахо-вий Ко-ледж	КПДІ
		Роки											
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021	2022		
Залишок коштів на початок року, тис. грн	79,1	35,1	22,9	24	129,5	404,3	229,3	157,8	11,7	0	302		
Надходження коштів усього, тис. грн	111,2	146,1	236	421,6	1010,3	1448,9	1561,1	1823,6	729,6	311	2348,6		
Витрати коштів, тис.грн	155,2	158,3	234,9	316,1	735,5	1623,9	1632,6	1969,7	412,4	9	2066,5		
Залишок коштів на кінець року, тис. грн	35,1	22,9	24	129,5	404,3	229,3	157,8	117	328,8	302	584,1		
Коефіцієнт обороту з надходження	0,58	0,81	0,91	0,95	0,89	0,78	0,87	0,92	0,98	1,00	0,89		
Коефіцієнт обороту з використання	0,82	0,87	0,91	0,71	0,65	0,88	0,91	0,99	0,56	0,03	0,78		
Коефіцієнт співвідношення надходжень і витрат	0,72	0,92	1,00	1,33	1,37	0,89	0,96	0,93	1,77	34,56	1,14		

Відтак, можна зробити попередній висновок про те, що рух коштів спеціального фонду інклюзивної освітньої державної інституції є стабільно позитивним, що вказує на потенціал для розвитку закладу освіти,

підтверджений коефіцієнтом співвідношення надходжень і витрат, який в останні роки значно вищий одиниці.

Аналізуючи видатки спеціального фонду можна зазначити (див. таблицю 3.12), що видатки щорічно зростали та здійснювались в межах надходжень з врахуванням залишків коштів на початок кожного звітного року.

Зазначене є позитивним фактором, оскільки це дає можливість правильно розподіляти, ефективно використовувати кошти від власних надходжень та отримувати економічний ефект від господарської діяльності навчального закладу.

Збільшення видатків пояснюється зростанням цін на послуги та матеріали, зростанням рівня заробітної плати, а також на покриття інших витрат пов'язаних з діяльністю навчального закладу. Збільшення коефіцієнтів обороту з надходження коштів характеризує систему управління інклюзивного закладу вищої освіти з позитивної сторони, оскільки завдяки збільшенню надходжень до спеціального фонду можна здійснювати додаткові витрати на фінансування тих статей видатків, які цього потребують за рахунок розширення спектру платних послуг, що можуть надаватись у навчальному закладі [285].

Водночас, зменшення коефіцієнтів обороту з використання коштів характеризує сторону економного та ефективного витрачання власних надходжень. З проведених розрахунків коефіцієнту співвідношення надходжень і витрат можна зробити висновок проте, що за останні два роки розвиток спеціального фонду установи є позитивним, оскільки коефіцієнт співвідношення надходжень і витрат більший одиниці. Роблячи висновки згідно аналізу питомої ваги видатків спеціального фонду необхідно зазначити, що найбільшу частину витрат складають витрати на заробітну плату та на комунальні послуги, що характеризується ростом заробітної плати, збільшенням кількості оплачуваних педагогічних годин на контрактній формі навчання та ростом цін на енергоносії.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що роль закладу освіти у формуванні організаційно-економічного механізму фінансування інклюзивного

освітнього середовища в системі вищої освіти базується на бюджетному фінансуванні, що надається на безповоротній основі, а тому це фундаментальний чинник у забезпеченні освітньої діяльності на високому рівні та один із визначальних важелів реалізації державної економічної політики в площині забезпечення ринку праці фахівцями та, водночас, вирішення проблеми достатності фінансово-економічного забезпечення категорії осіб з особливими потребами.

Разом з тим, двофондова система фінансування закладу освіти передбачаючи надходження до загального фонду, які використовуються для фінансування основної діяльності закладу та надходження до спеціального фонду, що включають надходження від надання послуг, виконання робіт, грантів, дарунків та інших джерел. Це відкриває можливості для оптимізації використання фінансових ресурсів через додаткову активність навчального закладу у залученні фінансових ресурсів тим самим формуючи модель можливостей самофінансування інклюзивного освітнього середовища. Відтак, спеціальна інклюзивна освіта стає не лише одним із напрямів державних видатків, але й елементом освітнього, наукового, фінансового та економічного потенціалу країни.

Модель функціонування НРЗВО «Кам'янець-Подільській державний інститут» є прототипом моделі структурної фінансово-економічної адаптації, завдяки синергії менеджменту закладу освіти та оптимізації фінансового забезпечення формується інклюзивний освітній простір, що адаптований завдяки матеріально-техічній базі, кадровому потенціалу та специфічним методикам навчання відповідно до вимог інклюзивної освіти.

Значимим економічним ефектом у масштабах регіонального та загальнодержавного розвитку є якість інклюзивної, що дозволяє через рівень кваліфікації робочої сили, акумулювати та використати потенціал осіб з особливими потребами роблячи таку специфічну робочу силу більш конкурентоспроможною на вітчизняному та міжнародному ринку праці.

В свою чергу, забезпечення завдяки інклюзивній освіті рівних можливостей для навчання всім категоріям населення, включаючи осіб з особливими потребами сприяє вирішенню соціальних проблем через зменшення соціальної ізоляції та підвищення соціальної когезії.

У стратегічних пріоритетах НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» фінансування закладу освіти, розглядається як інвестиція в майбутнє економічне зростання країни. Адже з точки зору мікроекономіки, компанії шукають регіони з висококваліфікованою робочою силою для відкриття нових організаційних одиниць, що сприяє створенню робочих місць та залученню прямих іноземних інвестицій у розрізі регіону.

3.3. Оцінка результативності фінансування спеціалізованої інклюзивної вищої освіти в умовах синтезу освітнього процесу та реабілітації

Створення та утримання державою інклюзивного освітнього середовища в системі освіти, зокрема в системі вищої освіти України, є ключовим чинником, що впливає на інтенсивне реформування традиційної вищої школи, уможлиблюючи доступ до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами.

Збільшення фактичної чисельності дітей, у яких констатовано інвалідність, та інтенсивність інтеграції таких дітей в загальноосвітній простір вимагають ефективного фінансування інклюзивного освітнього середовища. Це дасть змогу забезпечити неперервність навчання, створити можливості для самореалізації дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

Сьогодні саме якісна освіта виступає передумовою успішної самореалізації людини в суспільстві. Численні дослідження свідчать про те, що вища освіта входить у десятку цінностей, найбільш важливих для молоді.

Державне утримання для категорії здобувачів з особливими потребами є не лише їхнім правом, а й загальнодержавною стратегією та цілями соціально-

економічної політики. Прототипом моделі фінансового забезпечення та реалізації державної політики у цій сфері є провадження діяльності Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець подільський державний інститут», здобувачі якого є із доволі широким переліком нозологі різних категорій. Понад 10 % від загального контингенту студентів – це діти–сироти, понад 70% – із малозабезпечених родин.

В даний час заклад вищої освіти проводить прикладні наукові дослідження та має відповідний рівень кадрового та матеріально–технічного забезпечення для створення належних умов навчання, соціальної, фізичної та медичної реабілітації студентів з інвалідністю. Фінансування інклюзивного закладу вищої освіти здійснювалось за рахунок коштів Державного бюджету України.

З огляду на аналіз фінансового стану НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», обсяг фінансування і власні доходи інклюзивного закладу вищої освіти протягом семи останніх років зростають. Результати фінансової діяльності інклюзивного закладу вищої освіти з кожним роком покращуються. Отже, спостерігається щорічний ріст обсягу фінансування в порівнянні з кожним попереднім роком. Збільшення обсягів фінансування оцінюється позитивно оскільки, перш за все, свідчить про збільшення обсягів господарського забезпечення інклюзивного закладу вищої освіти та зростання його значення (табл. 3.13).

Реалізуючи вищевказані види видатків по відповідних групах, на основі принципу субсидіарності та з урахуванням критеріїв повноти надання гарантованих послуг, наближення їх до безпосереднього споживача, щодо необхідності першочерговості формування та фінансування кошторису вузу нами запропоновано оптимізувати видатки в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Така оптимізація базується на основі логічних ланцюжків структури ефективного планування та фінансування видатків кошторису, які повинні позитивно впливати на стан розвитку закладу освіти.

Таблиця 3.13

**Господарське забезпечення інклюзивної освітньої державної інституції за
2014–2022 рр.**

Тис.грн

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» в т.ч.коледж	Відношення «2022» до «2020» року, %	Відношення «2022» до «2014» року, %
		Роки										
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021			
– продукти харчування	887,2	1109	1514,6	1666,1	1722,5	1953,4	654,5	814,6	523,1	80	59	
– медикаменти і перев'язувальні засоби	30,2	43,4	48,6	80	70,9	60	69,7	56,2	50,4	72,3	166,9	
– господарські матеріали і канцелярське приладдя	28,8	54,5	75,3	255,4	268	465,9	385,1	356,2	471,1	122,3	1635,8	
– паливо, горючі і мастильні матеріали	9,7	12,1	38	7,9	15	3,6	32	32,4	73,3	229	757,7	
– тара	–	0,1	–	1,9	5,9	1,2	3	1,4	0,4	13,3	0	
– запасні частини до транспортних засобів, машин і обладнання	0,1	0,4	2,9	3,5	4,8	23,8	0,4	-	14	350	-	

Отож, видатки загального фонду кошторису Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» традиційно спрямовувались – на оплату праці і нарахування на зарплату; видатки на управління; видатки на охорону здоров'я та реабілітацію; оплату комунальних послуг та енергоносіїв; на соціальний захист, харчування та соціальне забезпечення студентів; на виховну, гурткову роботу та фізкультурну реабілітацію (див.табл.3.14).

Таблиця 3.14

**Видатки загального фонду кошторису інклюзивної освітньої державної
інституції на 2021 – 2022 рр.**

Показники	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» в т.ч.коледж		Відношенн я «2022» до «2021» року, %
	2021	2022	
	Оплата праці і нарахування на зарплату працівникам, що надають освітні та інші послуги	15813,3	18094,1
Видатки на державне управління	1059,4	1848,3	174,5
Видатки на охорону здоров'я та реабілітацію, в т.ч.	2754,1	3538	128,5
медикаменти та перев'язувальні матеріали	50	27	54
продукти харчування	1823,8	2434,7	133,5
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв, в т.ч.	1779,2	1811,3	101,8
теплопостачання	1239,8	900,6	72,6
водопостачання та водовідведення	79,1	248,4	314
електроенергія	442,5	639,4	144,5
вивіз сміття	17,8	22,9	128,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення студентів, в т.ч.	1882,6	3400,6	180,6
стипендія	1457,1	2722	186,8
виплати студентам–сиротам	425,5	678,6	159,4
Виховна та гурткова робота	467,7	416,7	89,1
Фізкультурна реабілітація	414,6	609	146,9
Усього	24170,9	29718	122,9

Аналізуючи вплив названих видатків кошторису у контексті вибору альтернативних програм оптимізації їх планування та фінансування, зазначимо, що одними із вагомих видів видатків кошторису є фінансування «виховної та гурткової роботи». Це є пріоритетом у закладі освіти, адже стратегія і позиція менеджменту закладу освіти передбачає одним із напрямків адаптації та інтеграції у соціум саме виховання особистості здобувача.

Позиція закладу чітка – світогляд має фундаментальне значення, оскільки від нього залежить самооцінка соціальними суб'єктами свого стану, їх бажання до розвитку або до пасивності, яка призводить в решті решт до деградації. Без

бажання до саморозвитку ніяка фінансова підтримка соціальних програм не буде використана ефективно.

Вважаємо, що виховну та гурткову роботи у інклюзивній освітній установі потрібно реалізовувати саме із фінансування альтернативної програми духовно–оздоровчого розвитку студентів, яка має бути спрямована на закріплення соціально–прийнятних норм поведінки майбутніх членів соціуму.

На наш погляд, через недостатню виховну роботу, особливо з молоддю в ідеологічному напрямку, відповідний вакуум, який утворився, був заповнений ідеологією верховенства товарів, моралі, стилю життя інших народів ми практично не помічаємо, яких втрат зазнають місцевий бюджет, державний бюджет, а заодно і зведений бюджет, від засилля товарів електронного, матеріального чи фінансового змісту.

Розвиток і стимулювання окремих програм в галузі формування видатків бюджету на підготовку студентів, виховну та гурткову роботу у інклюзивному закладі вищої освіти взаємопов'язаний з видатками кошторису на фізкультурну реабілітацію, оскільки позитивні емоції, отримані особистістю в її культурному розвитку, сприятимуть зміцненню фізичного здоров'я і скріплюватимуть позитивну соціальну орієнтацію, яка закладається духовною спрямованістю.

Така позитивно соціально–зорієнтована особистість студента є конкурентоспроможною на ринку праці, а також може сама брати активну участь у створенні робочих місць.

Програми такого соціального розвитку забезпечать позитивну соціальну орієнтацію студентів–випускників, що повинно привести до зменшення кількості злочинів, а значить і до зменшення навантаження на видатки бюджету на громадський порядок (муніципальну міліцію), безпеку та судову владу. Позитивна орієнтація буде підсилюватися програмами культурно–виховного розвитку територіальної громади.

Важливим позитивним результатом такої діяльності є і те, що фізична реабілітація студентів та профілактична робота зменшать фінансування кошторису на охорону здоров'я. Тому збільшення видатків кошторису

загального фонду інклюзивного закладу вищої освіти є визначальним при оптимізації фінансування видатків на охорону здоров'я та реабілітацію.

В умовах реформування охорони здоров'я в країні, яка на основі використання програмно-цільового методу забезпечить комплексний підхід до збереження та зміцнення здоров'я людей, Кабінет Міністрів України затвердив план реалізації заходів Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». Рішення прийнято з метою створення в суспільстві умов для оздоровчої рухової активності та здорового способу життя заради формування здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності в державі. Прийняття зазначеного документа дозволить виконати завдання, визначені Національною стратегією. Зокрема, забезпечити скоординовану діяльність суб'єктів різних секторів соціально-економічної сфери державної політики для заохочення зміни поведінки співгромадян на користь оздоровчої рухової активності та ведення здорового способу життя.

Тому перед тим, як запропонувати оптимальні напрямки перерозподілу фінансових ресурсів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вважаємо за доцільне визначити підсумкові показники видів видатків кошторису, з врахуванням впливу всіх чинників, які визначають їх стан. Так, з метою оптимізації фінансування видатків на охорону здоров'я та реабілітацію освітньої установи можна запропонувати розраховувати показник рівня частоти захворюваності студента. Тоді як, структура видатків кошторису загального фонду освітньої установи у процесі підготовки та навчання студента становить у відсотках: оплата праці і нарахування на зарплату – 47,5%; видатки на державне управління – 9,2%; видатки на охорону здоров'я та реабілітацію – 3,5%; оплата комунальних послуг та енергоносіїв – 7,6%; соціальний захист, харчування та соціальне забезпечення студентів – 31,7%; а також на виховну, гурткову роботу та фізкультурну реабілітацію – 0,5% .

Отже, для ефективного перерозподілу коштів кошторису загального фонду інклюзивного закладу вищої освіти використовуємо математичну модель, яка визначає основні фактори діяльності освітньої інституції в умовах соціально-культурної та оздоровчої реабілітації. Як підсумкові показники пропонуються частоти «бажаних та небажаних» чинників, що характеризують стан функціональної класифікації видатків кошторису, а також їх співвідношення до величини задіяних видатків кошторису, тобто показники інтенсивності.

Зокрема, частота H прояву результуючих чинників видів видатків кошторису інклюзивної освітньої установи може бути оцінена таким чином:

$$H_{ij} = \frac{Kf_{ij}}{Gsk}, \quad (3.6)$$

де i – код виду видатків кошторису;

j – номер підсумкового показника виду видатків кошторису;

Kf – кількість проявів фактора;

Gsk – контингент студентів.

Показник інтенсивності In інклюзивного навантаження за цим чинником можна визначити так:

$$In_{ij} = \frac{H_{ij}}{V_i}, \quad (3.7)$$

де V_i – чисельність студентів з фізичними обмеженими можливостями i .

Високі частотні показники при таких же показниках їх інтенсивності інклюзивного навантаження – свідчення ефективної організації праці у структурі видатків кошторису, вони становлять предмет спеціального вивчення фактичного стану справ, аналізу причин високої ефективності й узагальнення позитивних новацій та розповсюдження їх в інклюзивній освітній діяльності України. Високі частотні показники при низькій інтенсивності дають можливість зробити попередні висновки щодо підвищення інтенсивності без шкоди для результуючих показників, так і стосовно збереження цієї інтенсивності, як бажаної для конкретного виду видатків кошторису. Низькі відносні показники –

свідчення неефективної організації праці та необхідності впровадження передового світового досвіду.

При цьому доцільно зазначити, що в умовах обмеженості державних фінансових ресурсів необхідно зберігати кадровий баланс з метою збереженості кваліфікованих кадрів. Доцільно сприяти збільшенню ефективності їх праці та вкладу в покращення результуючих показників оптимізації структури видатків кошторису інклюзивного закладу вищої освіти.

На основі запропонованих формул розглянемо показники діяльності виду видатків кошторису на охорону здоров'я та реабілітацію інклюзивного закладу вищої освіти. Таким чином, визначаються логічні ланцюжки структури загального фонду кошторису, які мають позитивно впливати на стан соціального розвитку інклюзивного закладу вищої освіти. Це ніяк не применшує ролі традиційних програм бюджетування охорони здоров'я, освіти, державного управління, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, інших напрямів. Вони закладають основу соціального саморозвитку громад та попереджають прояви й наслідки негативних явищ у їхньому житті, не маючи можливості безпосередньо впливати на їх причини. Тому формування оптимальної моделі кошторисного фінансування інклюзивного закладу вищої освіти, щодо запобігання соціально небажаних явищ у освітній установі, пропонуємо здійснювати шляхом оптимізації структури видатків загального фонду кошторису закладу вищої освіти.

Реабілітація здобувачів з інвалідністю здійснюється у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» і на період їх навчання передбачає систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання їм допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

У закладі реабілітація здобувачів з інвалідністю здійснюється через

надання їм реабілітаційних послуг відповідно до Положення про реабілітацію здобувачів Інституту.

В інклюзивній державній установі за 2014 – 2022 роки кількість здобувачів з інвалідністю становили від 70 до 90 відсотків із загальної кількості здобувачів (рис.3.7).

Державна інклюзивна інституція користується попитом серед здобувачів освіти з інвалідністю з усіх куточків України: Вінницька обл., Волинська обл., Житомирська обл., Закарпатська обл., Київська обл., Кропивницька обл., Рівненська обл., Тернопільська обл., Харківська обл., Херсонська обл., Хмельницька обл., Черкаська обл., Чернівецька обл., Одеська обл. та ін.

Контингент здобувачів з інвалідністю у розрізі типів нозологій на 01.01.2023 року представлено у таблиці 3.15.

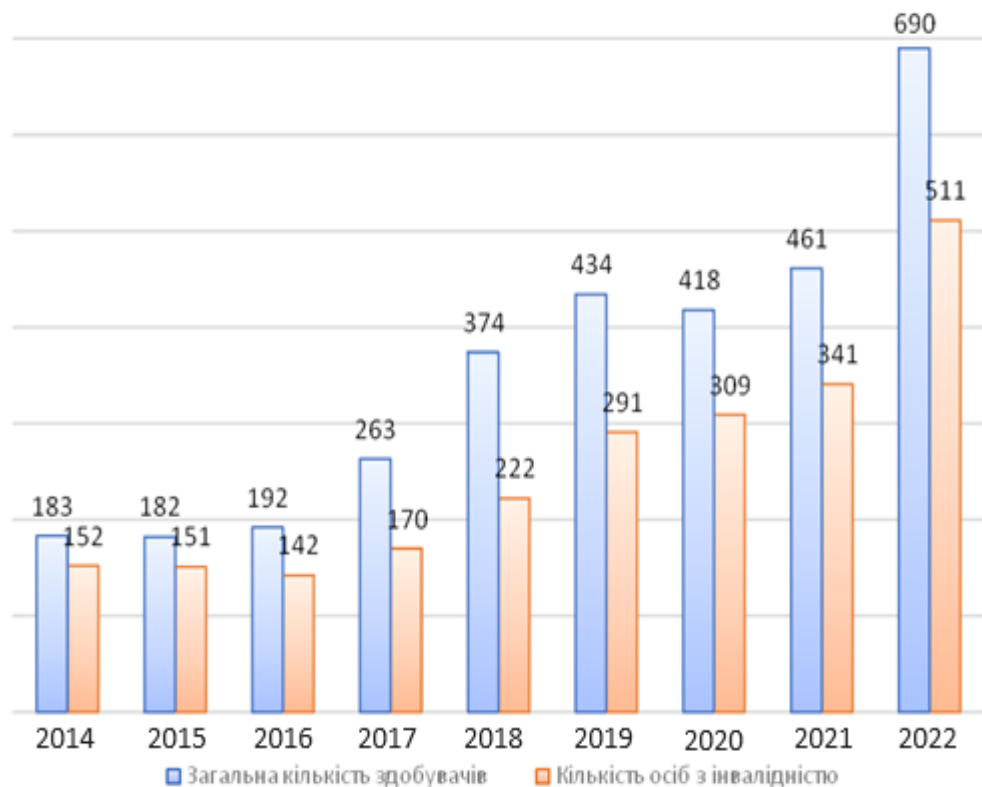

Рис. 3.7. Кількість осіб з інвалідністю у розрізі освітніх ступенів за 2014-2022 роки

В державній освітній інституції створено навчально-реабілітаційний підрозділ – Оздоровчо-реабілітаційне управління, в структуру якого входить: відділ медицини та реабілітації; сектор фізкультурної реабілітації; відділ

організації збалансованого харчування; реабілітаційно-оздоровчого комплексу «Надія».

Таблиця 3.15

**Контингент здобувачів з інвалідністю у розрізі типів нозологій
станом на 01.01.2023 р.***

Типи нозологій здобувачів	Кількість здобувачів з нозологіями НРЗВО «КПДІ»	Кількість здобувачів з нозологіями ВСП КПФК
Новоутворення	6	6
Хвороби крові і кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	0	21
Хвороби ендокринної системи, розладу харчування та порушення обміну речовин	19	9
Розлади психіки та поведінки	6	27
Хвороби нервової системи	151	95
Хвороби ока та придаткового апарату	14	12
Хвороби вуха та соскоподібного відростка	22	33
Хвороби системи кровообігу	22	0
Хвороби органів травлення	14	0
Хвороби шкір та підшкірної клітковини	6	0
Хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	8	6
Вроджені вади розвитку, деформації та хромосомної аномалії	22	15

**Джерело. Побудовано за даними [Звіти та плани. URL: <https://kpd.edu.ua/publicna-informatsiia/zvity-ta-plany>]*

У закладі освіти здійснюється наступні види реабілітаційних заходів для здобувачів освіти, які є отримувачами реабілітаційних послуг (рис. 3.8).

Так, фізична реабілітація (здійснюється відділом медицини та реабілітації) передбачає: фізкультурно-спортивна реабілітація, лікувальна фізична культура (ЛФК), ерготерапія, оздоровчий масаж, фітотерапія, фізкультхвилинки, ранкова гігієнічна гімнастика, лікувальна гімнастика,

кінезіотерапія, механотерапія, гідрокінезотерапія, теренкур, ідеомоторні вправи).

Рис. 3.8. Види реабілітаційних заходів для здобувачів освіти*

Примітка. Сформовано автором

В результаті проведення реабілітаційних заходів, заклад освіти досягає певного соціального ефекту інклюзивної освіти, зокрема:

- з 28% здобувачів проведено індивідуальні заняття ЛФК (поза розкладом занять);
- з 55% здобувачів із загальної кількості проведено групові заняття ЛФК (поза розкладом занять);
- з 17% здобувачів проведено самостійні заняття ЛФК;
- з 19% здобувачів проведено навчання навичок самообслуговування;
- з 28% здобувачів проведено заняття з арт-терапії для відновлення дрібної моторики кінцівок (поза розкладом занять);
- 53% здобувачів опанували навички елементів трудової діяльності в процесі реабілітації;

- 24% здобувачам надано послуги оздоровчого масажу (за рекомендацією лікаря закладу);
- 32% здобувачів опанували навички оздоровчого самомасажу;
- 44% здобувачів опанували навички самомасажу для зменшення больових відчуттів, які можуть виникати у повсякденному житті;
- із 25% здобувачів проведено фізкультхвилинок науково-педагогічними та педагогічними працівниками;
- із 37% здобувачів проведено комплекс вправ для рекреації;
- із 18% здобувачів проведено заняття з індивідуальним підходом, враховуючи нозології здобувачів;
- із 35% здобувачів виконано спеціальні вправи С. М. Бубновського на заняттях для відновлення функціональних можливостей організму;
- 32% здобувачів виконали комплекс спеціальних вправ на тренажерах під час практичних занять;
- 30% здобувачів пройшли практичні заняття відновлення працездатності із застосування тренажерів;
- із 42% здобувачів проведено реабілітаційні заняття з плавання;
- 52% пройшли курс планування оздоровчих маршрутів по місцевості.

Відтак, в структуру основних результуючих показників оздоровчо–реабілітаційної діяльності закладу за 2014–2022 рр. включено частоту загальної захворюваності, чисельність студентів з фізичними обмеженнями (чол.) та інтенсивність інклюзивного навантаження по захворюваності (табл. 3.16).

З огляду на результуючі показники реабілітації вважаємо доцільним сформулювати оптимізаційну економіко–математичну модель, що дає змогу більш глибоко обґрунтовувати доцільність видатків із загального фонду кошторису закладу освіти саме на функціонування оздоровчо–реабілітаційного управління.

З цією метою оцінимо видатки кошторису для блокування соціально небажаних явищ (наркотична, алкогольна залежність, схильність до правопорушень, висока захворюваність).

Таблиця 3.16

Інтенсивність інклюзивної реабілітації студентів інклюзивної освітньої державної інституції за 2014–2022 рр.

Показники	Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат	Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж								Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» в т.ч. коледж	Відношення до 2020 року, %	Відношення до 2014 року, %
		Роки										
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021			
Контингент студентів (чол.)	183	183	192	263	374	434	418	461	654	156,5	357,4	
Кількість звернень до лікаря (медичного працівника), од.	8566	8646	10053	9600	9896	6258	5090	4696	3924	77,1	45,8	
Частота загальної захворюваності	56,3	56,9	70,3	67,6	55,6	35	28,3	25,9	21,8	77	38,7	
Чисельність студентів з фізичними обмеженнями (чол.)	152	152	143	142	178	179	180	181	180	100	118,5	
Інтенсивність інклюзивного навантаження по захворюваності	0,37	0,37	0,49	0,48	0,31	0,20	0,16	0,14	0,12			

Введемо в розгляд коефіцієнти ймовірності соціально небажаних явищ snj_i :

$$snj_i = \frac{KNNj_i}{Gsk}, \quad (3.8)$$

де i – вид небажаного явища;

$KNNj$ – кількість носіїв небажаних явищ у коледжі;

Gsk – контингент студентів

На наступному етапі оцінимо середні витрати кошторису на блокування небажаного явища $svknj$:

$$svknj_i = \frac{SKBNJ_i}{KNNJ_i}, \quad (3.9)$$

де $SKBNJ$ – стаття кошторису для боротьби з небажаними явищами.

Припустимо, що серед студентів інклюзивного закладу вищої освіти k коефіцієнти імовірності соціально-небажаних явищ $kisnj_{k,i} \leq ssk_i$ значно нижчі від середньостатистичних коефіцієнтів.

В такому випадку економія коштів загального фонду кошторису освітньої установи буде становити:

$$Ekzfk_k = \sum_i (kisnj_{k,i} - ssk_i) \cdot svknj_i \quad (3.10)$$

Однак, тут важливо відрізнити значущі відхилення статистичних показників від випадкових коливань.

Для усунення впливу випадковостей доцільно використовувати усереднені дані. Таке усереднення можна здійснювати методом ковзного середнього.

При цьому останні спостереження потрапляють до розряду крайніх точок і їм віддається перевага перед попередніми значеннями за рахунок спеціально підібраних ваг. Для забезпечення чутливості методу до реальних змін доцільно використовувати згладжування невисокого порядку. Для більшого ефекту згладжування можна проводити повторно.

З врахуванням вищесказаного здійснимо згладжування раніше поданих показників:

$$SNJ_i = \frac{1}{W} \sum_{m=-1}^1 w_m snj_i, \quad (3.11)$$

$$KISNJ_{k,i} = \frac{1}{W} \sum_{m=-1}^1 w_m kisnj_{k,i}, \quad (3.12)$$

$$W_i = \sum_{m=-1}^1 w_m, \quad (3.13)$$

де w_i – вагові коефіцієнти трьох–крапкового шаблону методу ковзного середнього.

Модифікуємо попередні розрахункові формули, замінивши поточні значення показників $snj_i, kisinj_i$ їх згладженими значеннями $SNJ_i, KISNJ_i$.

Якщо інклюзивний заклад вищої освіти додатково отримуватиме бюджетні асигнування, або додаткові субвенції з бюджету в сумі

$$ds_k = r \cdot dek_k, \quad (3.14)$$

то держава стимулюватиме інклюзивну вищу освіту країни, а освітня інклюзивна установа отримає тенденцію до зменшення негативних соціальних явищ.

Тут коефіцієнтом r позначено частку від зекономлених коштів, яку виділяють для стимулювання інклюзивного закладу вищої освіти.

Результативність методики спостерігається при аналізі особливостей матеріального стимулювання інклюзивного закладу вищої освіти в умовах спостереження за ефектом їхньої діяльності.

Для проведення такого аналізу використаємо критерії ефективності діяльності оздоровчо–реабілітаційного управління інклюзивного закладу вищої освіти, яка наведена в таблиці 3.17.

На основі показника захворюваності студентів у освітній установі за допомогою методу експертних оцінок згенеровано можливі ряди значень захворюваності в інклюзивному закладі вищої освіти упродовж двох періодів спостереження.

В результаті порівняння усереднених коефіцієнтів захворюваності студентів в інклюзивному закладі вищої освіти встановлено суттєве зменшення цієї величини.

Добуток цієї величини на кількість здобувачів закладу вищої освіти, вартість одного ліжко–дня та середню кількість ліжко–днів, що припадає на одного хворого, відображає орієнтовну величину економії бюджетних видатків (див. табл. 3.18).

Вищеописана методика дозволяє оптимізувати бюджетні кошти шляхом економії близько 410 тис.грн загального фонду кошторису закладу вищої освіти. Така ж гранична економія коштів може бути досягнута за рахунок статей підтримки фінансування на виховну, гурткову та фізкультурну реабілітацію, де має активно генерувати програма розвитку соціальної активності студентів інклюзивного закладу вищої освіти.

Таблиця 3.17

Оцінка ефективності реабілітації в інклюзивній освітній державній інституції

Показники		Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»		Відношення «2022» до «2021» року, %
		в т.ч.коледж		
		2021	2022	
1	Видатки на охорону здоров'я та реабілітацію, всього (грн.)	2754075	3538047	+28,5
2	Кількість студентів з інвалідністю, які звертались за медичною допомогою та реабілітацією (чол.)	180	180	-15
3	Кількість медичних працівників (медсестра), реабілітологи (од.)	9	9	0
4	Кількість лікарських посад (од.)	1	1	0
5	Видатки за заробітну плату медичного персоналу (грн.)	880275	1076338	+23
6	Видатки на медикаменти (грн.)	50000	27000	-46
7	Видатки на харчування (грн.)	1823800	2434709	+33,5
8	Вартість витрат в рік на охорону здоров'я та реабілітацію на 1 студента, всього (грн.) (1/2)	15300	19655	+28,4
9	Кількість реабілітованих студентів (осіб)	146	160	+9,6
10	Коефіцієнт умовно-середньої схильності до захворювання (вроджена, або природна), (9/2)	0,81	0,89	+9,9
11	Кількість звернень студентів до лікаря (медичного працівника),(од.)	4696	3924	-16,5
12	Частота загальної захворюваності, (11/2)	26	21,8	-16
13	Усереднений коефіцієнт захворюваності студентів, (12/2)	0,14	0,12	-17,6
14	Кількість ліжко-днів (днів), (274 кількість студентів перебування в закладі x 180 студентів)	49320	49320	-15,1
15	Середня вартість одного ліжко-дня (грн.),(1/14)	55,8	71,7	+28,5

*Джерело. Побудовано за даними [Звіти та плани. URL: <https://kpdі.edu.ua/publicna-informatsiia/zvity-ta-plany>]

Із врахуванням вищевказаних факторів максимальна економія коштів може бути на рівні 15%.

На викладацьку та наукову діяльність працівників та їх заробітну плату видатків не рекомендується зменшувати. Оскільки, крім основної роботи викладача в навчально–реабілітаційному закладі вищої освіти, викладач реалізує освітні ініціативи що пов'язані з формуванням світоглядних позицій для здобувачів з особливими потребами. Це сприяє формуванню інклюзивного освітнього середовища.

Таблиця 3.19

Обсяги економії коштів кошторису при умові ефективної реабілітації здобувачів інклюзивної освітньої державної інституції*

Показники	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»		Відношення «2022» до «2021» року, %
	в т.ч.коледж		
	2021	2022	
Вартість витрат в рік на охорону здоров'я та реабілітацію на 1 студента, всього (грн.)	15300	19655	+28,4
Коефіцієнт умовно–середньої схильності до захворювання (вроджена, або природна)	0,81	0,89	+9,9
Частота загальної захворюваності	26	21,8	-16
Усереднений коефіцієнт захворюваності студентів	0,14	0,12	-17,6
Середньозважений коефіцієнт зменшення захворюваності	0,13		
Кількість студентів (контингент), чол.	654		
Середня вартість одного ліжка–дня (за останні два роки),(грн.)	63,75		
Середня кількість ліжка–днів (за останні два роки)	49320		
Оптимізація (економія) бюджетних видатків (грн.)	408740		

*Примітка. Побудовано автором на основі розрахунків за табл.3.3.5

Варто також зазначити, що згадані оцінки отримано за умови достатньо значного зменшення захворюваності, близько 15%. Це доволі високий, але

досяжний показник, враховуючи комплексний характер оздоровчих програм та значну активізацію діяльності самих індивідів для її досягнення. Однак у початковий період діяльності таких радикальних зрушень очікувати не варто. Тому також проведено додаткові дослідження з метою аналізу можливостей стимулювання інклюзивного закладу вищої освіти, її розгортання при значно меншому впливі на показники захворюваності студентів освітньої державної установи.

Результатами оптимізації фінансування інклюзивного закладу вищої освіти протягом останніх семи років є соціально-економічний ефект, що проявляє себе у розвитку інфраструктури, якості навчально-реабілітаційних послуг, що включає медичну, фізичну, трудову, соціально-побутову, професійну та психолого-педагогічну реабілітацію. Тобто, завдяки збільшенню фінансування та оптимізації видатків заклад досяг значного покращення в організації реабілітаційної діяльності та розширенні спектру послуг для здобувачів.

Запропонована економіко-математична модель дозволяє оптимізувати видатки на охорону здоров'я та реабілітацію як невід'ємний елемент економічних відносин навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти в процесі використання державного фінансування інклюзивної освіти. Це дає можливість реалізовувати значимі інклюзивні проєкти, що сприяють не тільки покращенню стану здоров'я здобувачів з особливими потребами, але й їх соціальній інтеграції.

Саме така діяльність закладу спрямована на створення умов для розвитку сучасного інклюзивного соціуму, в якому кожна особа з особливими потребами має можливість до повноцінного життя, освіти, праці та самореалізації, що відповідає глобальній стратегії на засадах сталого розвитку і цілям соціально-економічного становлення національної економіки, особливо в умовах воєнного стану та поствоєнного періоду відновлення.

Фінансування інклюзивного освітнього середовища в закладах що провадять навчальний процес у поєднанні із реабілітацією, має не лише

безпосередній вплив на здобувачів з особливими потребами, але й опосередковано сприяє розвитку економіки країни. Так, забезпечення якісної освіти та реабілітації зменшує потребу в соціальній допомозі та підтримці з боку держави, оптимізуючи витрати бюджету.

Водночас, інтеграція випускників інклюзивних програм в економіку країни сприяє зростанню трудового потенціалу через наповненість ринку праці додатковою кваліфікованою робочою силою з числа осіб, що раніше вважалися з певними обмеженнями щодо фізичної чи розумової активності. Разом з тим, підвищенню рівня продуктивності праці та інноваційності економіки сприяють додаткові інвестиції в інклюзивну освіту, що стимулює розвиток наукових досліджень, педагогічних інновацій та реабілітаційних технологій. Ці технології та новації можуть бути стратегічною перевагою у розвитку системи освіти. Водночас, соціальна інтеграція осіб з особливими потребами сприяє розширенню споживчого ринку та зростанню попиту на товари та послуги, адаптовані до потреб людей з особливими потребами. З огляду на сучасні глобальні цінності, демонстрація ефективної інклюзивної політики підвищує міжнародний імідж країни, відкриваючи додаткові грантові можливості залучаючи кошти та сприяючи інтеграції в глобальний освітній простір та міжнародні економічні відносини.

Загалом, інвестиції в інклюзивну освіту є невід'ємним елементом економічної стратегії країни, що не лише забезпечує соціальну справедливість і рівність можливостей для всіх громадян, але й сприяє створенню більш здорового, креативного та економічно стійкого суспільства. Це, в свою чергу, забезпечує довгострокове економічне зростання та вирішує соціальну проблему підвищення якості життя населення.

Висновки до 3 розділу

Модель фінансування інституціоналізації інклюзивної вищої освіти передбачає визначення основних засад фінансового забезпечення державних

спеціалізованих закладів вищої освіти, окреслення структури фінансового забезпечення інституціоналізації спеціалізованої інклюзивної вищої освіти та оцінку результативності фінансування спеціалізованої інклюзивної освіти в умовах синтезу освітнього процесу та реабілітації.

Встановлено, що фінансування інституціоналізації спеціалізованих інклюзивних закладів вищої освіти вимагає комплексного підходу, який включає розробку та впровадження інноваційних програм, підвищення якості навчальних планів і методик, розвиток інфраструктури, що враховує особливі потреби здобувачів, а також забезпечення їх соціальної підтримки та інтеграції в суспільство.

Зростання рівня такого фінансування відкриває нові можливості для розвитку науки, освіти та реабілітації, що веде до покращення стандартів самої інклюзивної освіти не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Фінансування інклюзивної освіти не лише сприяє інтеграції в суспільство осіб з особливими потребами та реалізації їх особистісного потенціалу, але й відіграє критично важливу роль у розвитку сталого, інклюзивного економічного зростання країни. Впровадження оптимальних моделей фінансування, що засновані на інноваційних методиках синтезу навчального процесу та реабілітації у найкращих практиках функціонування спеціальних структурних підрозділів інклюзивних закладів вищої освіти, має стати пріоритетом у стратегії відновлення та розвитку держави.

Структура фінансових ресурсів інклюзивної освіти у системі вищої освіти в Україні передбачає своїми результатами розбудову соціально-орієнтованої держави, що підкреслює важливість створення відповідного правового поля для соціальної підтримки населення, особливо для людей з інвалідністю.

Важливі принципи державної соціальної підтримки людей з особливими потребами передбачають їх навчання, працевлаштування та кар'єрний ріст. Повноцінне життя таких осіб можливе лише тоді, коли вони не стикаються з обмеженнями у виконанні життєвих функцій.

Для вирішення ключових завдань інклюзивного розвитку соціуму доцільним є формування оптимізації структури фінансування інститутів спеціальної інклюзивної вищої освіти. Цей структура є доволі складною системою, що забезпечує доступність та якість освітніх послуг для всіх категорій здобувачів з особливими потребами. В структуру цієї системи включено кілька ключових компонентів, що діють у напрямку ефективного використання ресурсів, адаптації освітнього середовища та забезпечення рівних можливостей для навчання.

Аналіз фінансування інклюзивного закладу вищої освіти як спеціальної інституції показав значення концентрації зусиль на формуванні фінансових ресурсів, оптимізації джерел доходів та напрямків витрат. Детальна оцінка динаміки доходів та витрат НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», протягом періоду діяльності як закладу вищої освіти, відобразила зміни тенденції у фінансуванні, виклики, та загрози з якими стикаються інституції через обмежені бюджетні ресурси. Це обумовлює необхідність вироблення стратегії подолання цих викликів, що включають балансування між потребами інклюзивної освіти та обмеженими бюджетними ресурсами, адаптацію та інтеграцію зусиль держави, системи освіти та менеджменту закладу при створенні інклюзивного освітнього середовища, а також вирішення специфічних потреб людей з особливими потребами для забезпечення їх повної участі та інтеграції в суспільство.

З огляду на це, підкреслюємо значну відповідальність держави у розвитку стратегічних підходів до інклюзивної вищої освіти не лише як право для здобувачів з особливими потребами, але й як частину більш роширених цілей соціально-економічної політики країни. Ця відповідальність обґрунтована через контингент здобувачів, які проаналізовано в розрізі нозологій та соціальних категорій, що навчаються в НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», акцентуючи увагу на значній присутності сиріт та студентів із малозабезпечених сімей. Саме це підкреслює зростаючу потребу в ефективних

механізмах фінансування для підтримки ініціатив розвитку інклюзивної вищої освіти.

Створення та підтримка державою інклюзивного освітнього середовища як ключовий фактор, впливає на інтенсивну реформу вищої освіти України, тим самим полегшуючи доступ до якісної освіти для осіб з особливими потребами. Цей вектор стратегії інклюзивної освіти вимагає оптимального фінансування для безперервних можливостей у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії та самореалізації здобувачів.

Якісна освіта є передумовою успішної самореалізації, а тому інклюзивні заклади вищої освіти проводячи прикладні наукові дослідження в сфері освіти, реабілітації та адаптації осіб з особливими потребами, маючи при цьому необхідний кадровий та матеріально-технічний потенціал створюють належні умови для таких осіб, що доводить – фінансування інклюзивних освітніх інституцій стимулює соціально-економічний розвиток як регіону так і держави вцілому.

Незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів держави в період постпандемії та воєнного стану української економіки, розвиток спеціалізованих інклюзивних закладів вищої освіти як показує приклад НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» має позитивну тенденцію в оптимізації фінансування та формування власних доходів.

Оптимізація витрат в умовах обмеженості бюджетних ресурсів повинно відбуватися через логічну структуру ефективного фінансового планування, як джерела економічного розвитку інклюзивної освітньої інституції. Тобто формується модель поступового адекватного економічного розвитку через оптимізацію фінансування, що веде до забезпечення інфраструктурних та програмних вимог інклюзивної освіти, створюючи соціально-економічні переваги при доступі до освіти для всіх, особливо для осіб з особливими потребами. Такий підхід не лише відповідає стратегічним цілям держави, але й сприяє розвитку більш інклюзивного, справедливого суспільства через соціальний та економічний ефекти від такої моделі фінансування.

РОЗДІЛ 4

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

4.1. Соціальний інструментарій та економічні важелі інститутів інклюзивної вищої освіти у реалізації державної політики

Розробка стратегії розвитку держави та застосування інструментів її реалізації безпосередньо пов'язане із державною політикою у різних сферах та напрямках. А сама держава як мегаінституція нині не може існувати в режимі автономної системи без зовнішніх соціально-економічних відносин з подібними системами якими є інші держави та світ. Основне її призначення полягає у тому, що держава є організацією, яка «має формувати заходи, без здійснення яких неможливе функціонування суспільства, і характеризується: наявністю правлячої еліти, політичної організації, структур центральної, місцевої влади та відповідних взаємовідносин між ними, реалізацією монопольного права на прийняття законів, здійсненням зовнішньополітичної функції, підтримкою внутрішнього порядку, врегулюванням соціально-економічних відносин тощо» [179].

Трансформація держави з інституції класового розподілу до інституції пріоритетів соціуму обумовила виокремлення функцій, що пов'язані із соціальною відповідальністю. А відтак, нова форма відносин трансформує систему державотворення та ідентифікує державу як форму забезпечення як «загального добробуту, що перетворює соціальну політику держави на головний напрям державної політики сучасних країн світу» [96].

Таким чином, соціальний добробут нині є ключовим аспектом будь якої соціальної стратегії, а його забезпечення – це основна функція держави. Соціальний добробут за своєю сутністю нині є категорією, що уособлює рівність можливостей та свободу доступу до факторів, що забезпечують

основні потреби кожного члена суспільства. Відтак, першочерговою стає розробка і реалізація соціальної політики.

У світовій практиці соціальна політика – це багатогранне явище, що безпосередньо пов'язане із політичною системою та економічним розвитком конкретної держави або розвитком інтеграційних процесів кількох держав. Так, наприклад, формування соціальної політики об'єднаної Європи – це тривалий еволюційний процес, що складається із кількох взаємопов'язаних етапів та бере свій початок ще у 50-х роках ХХ століття.

На початкових стадіях Європейська соціальна політика відзначалася концентрацією на трудових відносинах, що було обумовлено трудовою міграцією в межах країн Європи, а також необхідністю забезпечення прав трудових мігрантів із-за меж Європейського континенту (країн Азії, Африки, Південної Америки). Це призвело до необхідності узгодження прав і свобод громадян, трудового законодавства, економічної політики та управлінських дій урядів європейських країн.

Певні зміни у соціальній політиці ЄС відбулися на початку ХХІ століття із прийняттям т.з. «Лісабонської стратегії», стратегічною метою якої стало «створення найбільш конкурентоспроможної у світі й динамічної економіки, що базується на знаннях, здатної до стійкого економічного зростання при нарощуванні кількості і поліпшення якості робочих місць і забезпеченні більшої соціальної згуртованості» [85]. Тобто, соціальна політика ЄС трансформувалася у масштабах від забезпечення трудових відносин до соціальних орієнтирів людиноцентричної моделі економічного зростання.

Нині соціальна політика ЄС – це усталена концептуально обґрунтована система принципів, норм, комплексу заходів, що забезпечує рівність прав і свобод громадян, унеможливорює дискримінацію за ознаками чи соціальним статусом та передбачає соціальні виміри суспільства рівних можливостей.

Прагнення України інтегруватися у європейський економічний, соціальний та політичний простір фактично розпочато із 1991 року, коли головуєчим в ЄС міністром закордонних справ Нідерландів у листі-зверненні

від імені Європейського союзу було визнано незалежність держави Україна, а наміри розбудувувати відносини між Україною та ЄС вперше проголошено у Постанові Верховної ради України у липні 1993 року «Про основні напрямки зовнішньої політики України» [74].

Переломним етапом у відносинах із ЄС держави Україна стало укладення угоди про асоціацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони, яка була ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року №1678-VII [53]. Ратифікація цієї угоди передбачала напрацювання завдань щодо адаптації вітчизняної правової бази та здійснення цілого ряду заходів, що дозволятимуть інтегруватися у Європейський простір. Серед багатьох завдань які постали перед Україною на шляху до євроінтеграції, в контексті предмету дослідження, ми виокремлюємо соціальну політику, що безпосередньо торкається проблематики функціонування інститутів інклюзивної освіти. Так, упродовж чотирьох років (починаючи із 2018 та закінчуючи 2021 роком) Міністерство соціальної політики публікувало квартальний звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони [206]. З позиції соціальної політики виконавча влада України формувала та узгоджувала державне управління в контексті із різноманітних напрямів та сфер діяльності. Якщо порівнювати процес виконання завдань, які постали перед Україною у 2018 році, із завданнями, які стояли у 2021 році, то можна відзначити тенденцію переходу від загальних до конкретних дій уряду, тобто, першочергово держава Україна повинна була вибудувати модель соціальної політики та трудових відносин, а уже згодом розпочати її втілення (табл. 4.1). У 2023 році було опубліковано Аналітичний звіт до Повідомлення комісії для Європейського Парламенту, Європейської ради та Ради Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради у якому експертами ЄС зазначено, що «система соціального захисту недостатньо

розвинута і стикається з такими основними проблемами як законодавство про соціальні видатки та старіння населення» [164].

Таблиця 4.1

Завдання та напрямки їх виконання у сфері забезпечення рівних прав і свобод, соціальної політики та освіти в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2021 рік*

Завдання	Напрямки виконання на 2021 рік
Включення до професійних програм, програм короткострокових семінарів, тренінгів з підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, модулів з вивчення положень Конвенції ООН про права інвалідів	– забезпечення постійного моніторингу ефективності виконання плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1073; – запровадження механізму забезпечення внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю житлом, придатним для проживання маломобільних громадян; – розроблення та затвердження порядку проведення безоплатної психологічної реабілітації військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб, звільнених з військової служби, у відповідних центрах; – розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності за обстеження та паспортизацію об'єктів громадського та цивільного призначення); – опрацювання законопроекту з експертами ЄС; – забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України законопроекту.
Удосконалення державної політики щодо захисту прав та задоволення інтересів внутрішньо переміщених осіб	завершення виконання заходів Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України
Удосконалення системи захисту від дискримінації за ознакою статі	– розроблення проекту Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок; – опрацювання проекту Державної програми з експертами ЄС; – подання проекту акта Кабінету Міністрів України про затвердження Державної програми на розгляд Кабінету Міністрів України.
Запровадження стимулюючих механізмів для роботодавців з метою працевлаштування осіб з інвалідністю	– Мінсоцполітики забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості осіб з інвалідністю».
Визнання правил ведення професійної діяльності Директива 2005/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради про визнання професійних кваліфікацій; Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя	– розроблення відповідного проекту нормативно-правового акта; – опрацювання проекту нормативно-правового акта з експертами ЄС; – прийняття нормативно-правового акта.
Розширення практики використання навчання на робочому місці	– розроблення проекту нормативно-правового акта щодо впровадження дуальної системи навчання; – опрацювання проекту нормативно-правового акта з експертами ЄС; – розроблення рекомендації щодо навчання на робочому місці та наставництва.

**Примітка. Побудовано на основі звіту Мінсоцполітики щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, станом на липень 2021 року [60]*

Аналітики ЄС також відзначають, що українська соціальна система переважно є цільовою та орієнтованою на потреби, а також, великою проблемою є деінституціоналізація, що спрямована на дітей, які перебувають в інтернатах. Тим самим на сьогодні держава Україна фактично у своїй соціальній політиці зіткнулася із труднощами, що у повній мірі перешкоджають наростити суспільний потенціал для розвитку країни. Проблема посилюється ще й розгортанням широкомасштабних військових дій на території України у війні проти загарбника та вимушеною мобілізацією людських, економічних та військових ресурсів для захисту держави. Це суттєво впливає на соціальний розвиток, що підтверджує динаміка Social Progress Index. Якщо у 2021 році за Social Progress Index наша держава посідала 48 місце серед 168 країн, тобто, за відношенням до рівня 2020 року піднялася на 15 позицій, однак уже у 2022 році цей показник знизився до 52 рівня [267]. Тобто, соціум України втрачає з точки зору базових людських потреб, основ благополуччя та захисту прав і свобод, а це саме ті параметри, що формують даний індекс.

У липні 2022 року Національною Радою з відновлення України від наслідків війни опубліковано проект Плану відновлення України. У Матеріалах робочої групи «Соціальний захист» відзначено основні напрямки вдосконалення та реформування [157]:

1. Соціальна підтримка малозабезпечених та осіб, які потрапили у складні життєві обставини;
2. Пенсійне забезпечення та соціальне страхування;
3. Стимулювання населення до накопичення;
4. Фінансова політика у соціальній сфері.

У відновленні соціального забезпечення у поствоєнний період ключову роль будуть відігравати нсамперед елементи соціальної безпеки та механізми, що дозволятимуть забезпечити реалізацію основних положень соціальної безпеки. Надзвичайно важливо у цей період забезпечити соціальну безпеку для незахищених верств населення, тобто: «1. Громадяни, що не здатні до самообслуговування через різні обставини (у зв'язку з похилим віком, хворобою,

інвалідністю); 2. Громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації, а їхній середньомісячний сукупний дохід є нижчим від встановленого прожиткового мінімуму (безробітні, що шукають роботу, біженці, постраждали від стихійних лих тощо); 3. Діти та молодь, які знаходяться у складній життєвій ситуації (інваліди, сироти, безпритульні, малозабезпечені тощо)» [161].

Зважаючи на це, основними напрямками розвитку сфери реабілітації на державному рівні в Україні повинні стати:

1. Доступність реабілітаційних послуг, коли держава прагне забезпечити ширший доступ до якісних реабілітаційних послуг для всіх груп населення, зокрема для людей з інвалідністю, ветеранів війни та осіб, ВПО, сиріт, тощо.

2. Забезпечення якості реабілітаційних послуг, як напрямок, що включає стандартизацію процедур та методик реабілітації, впровадження новітніх технологій та методів лікування, а також залучення кваліфікованих фахівців.

3. Розвиток механізмів ефективної взаємодії між реабілітаційними центрами та іншими медичними установами для забезпечення комплексного підходу в лікуванні та відновленні пацієнтів.

4. Фінансова підтримка реабілітації, тобто збільшення державного фінансування для розвитку реабілітаційних центрів та програм, що включає як прямі інвестиції у будівництво та обладнання, так і фінансування через соціальні програми на підтримку пацієнтів.

5. Організація спеціалізованих курсів та програм для підготовки та підвищення кваліфікації реабілітаційних спеціалістів, а також розвиток наукових досліджень у сфері реабілітації.

Ці напрямки розвитку підкреслюють важливість інтегрованого та доступного підходу до реабілітації на державному рівні.

З огляду на ключові напрямки розвитку сфери реабілітації, основні організаційні форми державної реабілітації в Україні можна розділити на декілька категорій:

1. Державні реабілітаційні центри як сукупність спеціалізованих медичних установ, що надають комплексні реабілітаційні послуги.
2. Комплексні реабілітаційні програми, які включають широкий спектр послуг та заходів, організованих державними закладами з метою відновлення здоров'я та працездатності.
3. Соціальні реабілітаційні програми, які орієнтовані на відновлення та водночас соціальну адаптацію та інтеграцію осіб з особливими потребами в суспільство.
4. Регіональні реабілітаційні програми, як ініціативи, реалізовані на рівні областей або громад, що адаптують реабілітаційні послуги до специфічних потреб місцевого населення.
5. Мобільна реабілітація, тобто команди реабілітологів, які надають реабілітаційні послуги на дому для тих пацієнтів, які не можуть відвідувати стаціонарні установи через свій стан здоров'я або віддалене місцезнаходження.
6. Державне та приватне партнерство, у випадку коли держава також співпрацює з недержавними організаціями та благодійними фондами для надання спеціалізованих реабілітаційних послуг, які можуть не бути повністю покриті державними програмами.

Ці форми реабілітації забезпечують багаторівневий підхід до відновлення і підтримки здоров'я громадян, враховуючи різноманітні потреби населення. Однак, вважаємо, що комплексність у сфері реабілітації яка може забезпечити лише поєднання усіх вищезазначених форм та створення альтернативи у можливості інклюзивного освітнього хабу: адже саме хаб володітиме такими можливостями у повній мірі в силу своїх функцій, як форма інституціоналізації інклюзивної освіти, що базується на інтеграції освіти, науки, реабілітації та виробництва (див. п.п. 1.3).

Відтак, важливим елементом інклюзивного освітнього хабу залишається реабілітація. В рамках регіонального хабу вважаємо доцільним сформувати реабілітаційний центр, мета якого створити абсолютно усі умови для максимального відновлення, адаптації, інтеграції у соціум першочергово

учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб, осіб з особливими потребами та незахищених верств населення.

Для досягнення поставленої мети необхідно створити умови для медичного супроводу реабілітаційного процесу означених категорій населення, забезпечити соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій та внутрішньо-переміщених осіб для повної інтеграції їх у соціум, відпочинок та оздоровлення здобувачів освіти з особливими потребами.

Указом Президента України «Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни» [208] місцеві органи влади повинні забезпечити створення регіональних центрів медичного забезпечення, психологічної реабілітації військовослужбовців та ветеранів війни. Із 24 лютого 2022 року цей Указ набув ще більшої актуальності.

Завершення війни буде обумовлювати низку законодавчих актів, постанов, положень і указів, які не просто посилять актуальність даної проблеми, а виокремлять цей Указ як першочерговий елемент соціальної політики.

Також, згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [57] мають право на отримання соціальних послуг громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, дитина з інвалідністю, а також інша особа яка перебуває у складних життєвих обставинах і зареєстровані як внутрішньо переміщені особи за місцем реєстрації фактичного місця проживання.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»[54] дозволяє здійснювати комплексну реабілітацію осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю шляхом реалізації заходів з реабілітації у сфері охорони здоров'я, соціально-економічних, психологічних, педагогічних, професійних та інших реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення чи максимально можливу компенсацію обмежень життєдіяльності, відновлення здоров'я та трудових навичок осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, корекцію психічних процесів, здобуття такими особами освіти, їх трудову зайнятість, незалежно від категорії і причин інвалідності, реабілітаційним установам, реабілітаційним закладам, відділенням, підрозділам. Тобто, якщо центр буде створено як складову

інклюзивного хабу, то саме ця структурна одиниця забезпечуватиме весь комплекс реабілітаційних заходів.

Функціонування реабілітаційного центру передбачає співпрацю органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, окремих департаментів, підприємств, інших реабілітаційних закладів, санаторно-курортних закладів. Тобто, це не лише створить сприятливі умови для реабілітації усіх перелічених вище категорій населення, але з точки зору забезпечення реалізації державної соціальної політики підвищить престиж вітчизняної системи рекреації, створить повноцінний, доступний та ефективний ринок послуг з оздоровлення і відпочинку, забезпечить широке коло здобувачів освіти, з особливими потребами, елементарними компонентами соціальної уваги та підтримки.

Водночас, реабілітаційний центр в межах інклюзивного хабу буде виконувати не лише функцію ефективної реабілітації, але й стане певного роду комунікативним механізмом, що дозволить звернути увагу громадськості на необхідність не тільки медичної та фізичної реабілітації учасників бойових дій, але й соціально-психологічної адаптації їх у суспільстві.

Залучення органів місцевого самоврядування, менеджменту підприємств, директорів закладів освіти дозволить підвищити загальний рівень соціальної відповідальності щодо забезпечення здоров'я населення, виокремить не лише проблему суспільної толерантності, але й дасть можливості для її вирішення.

Починаючи з березня 2014 року, кількість поранених військових у російсько-українській війні невідомо зростає. Зазвичай після тривалого лікування бійці, здебільшого, залишаються сам-на-сам із посттравматичним синдромом, або невилікуваною до кінця хворобою. Тоді і з'являється зневіра, відчай та безнадійність. І саме структура та функціональні можливості компоненту реабілітації інклюзивного освітнього хабу дадуть можливість у поствоєнний період забезпечити вирішення завдань із адаптації та нівелювання впливу на організм посттравматичного синдрому (див. рис.4.1).

Рис. 4.1. Організація соціально-психологічної реабілітації

Соціально-психологічна реабілітація – це один із найважливіших напрямків діяльності органів державної влади щодо створення та реалізації програм соціального захисту, збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя.

Основними реабілітаційними напрямками діяльності інклюзивного освітнього хабу є:

1. Психологічна реабілітація:

- психологічна діагностика;
- робота з психоемоційними станами;
- психологічне консультування;
- психотерапія.

2. Фізична реабілітація

- танцювальна терапія,
- фізкультурно-спортивна реабілітація,
- лікувальна фізична культура (ЛФК),
- ерготерапія,
- оздоровчий масаж,
- лікувальна гімнастика,
- кінезіотерапія,
- механотерапія,
- гідрокінезотерапія,
- аквааеробіка,
- теренкур,
- іпотерапія.

Оскільки, діяльність комплексу спрямовується на ефективний процес соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій, повної або часткової інтеграції їх у життя суспільства, то доцільно планувати

залучення учасників бойових дій до військово-патріотичного виховання здобувачів освіти, які проходять реабілітацію.

Військово-патріотичне виховання доцільно здійснювати за такими напрямками навчання, як:

- Вершники (верхова їзда, гарцювання);
- Пластуни (виживання в природних умовах, самозахист, маскування);
- Стрільці (стрільба з козацької зброї: лук, гвинтівка, лазертег, метання списа, зірочок);
- Джури (козацьке бойове мистецтво Ратар, основи фехтування палицею, шаблею);
- Штурмовики (альпінізм, переправа, туристичні системи та вузли).

З метою популяризації здорового способу життя повинні проводитись козацькі квести, мандрівки лісом та орієнтування в походах, козацькі ігри та забави, фізичне загартування холодною водою, древнім козацьким приладом «Правило», ходіння по склу, тощо.

Відповідно до наказу Міністерства праці та соціальної політики України від 14.02.2000 року № 85 НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (колишній Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат) в травні 2000 року передано споруди дитячого табору Хмельницької облспоживспілки в селі Суржа Кам'янець-Подільського району Хмельницької області (див. додаток Д).

Сьогодні – це реабілітаційний комплекс «Надія», який є структурним підрозділом НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» та створений з метою медичної реабілітації, оздоровлення і відпочинку студентів з особливими освітніми потребами під час канікул.

Визначено основні етапи проекту реабілітаційного комплексу «Надія»:

1. Виготовлення проектно-кошторисної документації.
2. Реконструкція будівель.
3. Будівництво критого басейну, оздоровчого центру, стайні з манежем.

4. Реконструкція клубу – їдальні.

5. Створення матеріально-технічної забезпечення відділення відповідно табельного оснащення.

6. Кадрове забезпечення відповідно штатних нормативів.

Наявність такого проєкту дозволить сформувати ефективний інструментарій реалізації соціальної політики через виконання основних параметрів соціальної безпеки для конкретних цільових груп учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю, здобувачі освіти.

В основі платформи науки та освіти як соціального інструментарію державної політики та міжнародних відносин, інклюзивний освітній хаб повинен сформувати центр, у функції якого входить загальна координація та моніторинг [121].

У своїй діяльності Центр керується Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову та науково-технічну експертизу», «Про інноваційну діяльність», нормативними актами Кабінету Міністрів України, нормативно-директивними документами Міністерства освіти і науки України, нормативними та нормативно-правовими актами Державної служби статистики України, Статутом Інституту, Положенням, рішеннями та наказами Ректора Інституту, що стосуються діяльності Центру.

Основними завданнями центру є:

– сприяння підвищенню значущості науково-дослідної, інноваційної та методичної діяльності й перетворенню науки та інновацій у визначальні чинники якісного розвитку освітнього процесу, розвитку наукових шкіл і провідних наукових колективів Інституту;

– проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України в контексті інклюзії;

- координація здійснюваної в Інституті науково-дослідної, науково-методичної, експериментальної і технологічної роботи;
- розвиток взаємовигідних міжнародних наукових зв'язків, виконання спільних наукових-дослідних проєктів і програм при збереженні та захисті національних пріоритетів, міжнародний обмін науковою інформацією; використання прийнятих в міжнародній практиці форм міжнародних наукових обмінів;
- підготовка абітурієнтів до вступу в Інститут;
- надання освітніх послуг та підвищення кваліфікації науково-педагогічних та педагогічних працівників.

Зважаючи на воєнний стан, у якому на сьогодні перебуває держава Україна, а також на значні потреби економіки країни у прискореному відновленні реального сектору економіки, та врахувавши велику кількість тимчасово переміщених осіб на території Хмельницької області, Інклюзивним науково-методичним центром НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» ініційовано підготовчі освітні курси, що дозволять у терміновому порядку задовольняти потреби суб'єктів господарювання у кваліфікованих кадрах.

У 2022 році в м. Кам'янець-Подільський розпочато провадження діяльності функціонування освітнього хабу (рис.4.2). Учасником освітнього хабу був НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», запропонувавши включити у його платформу курси, що отримали загальну назву «Основи підприємництва, фінансів та психології». Ці курси охопили п'ять основних напрямів: основи економіки та організація підприємницької діяльності, основи бухгалтерського обліку, основи фінансів та банківської справи, основи психології та основи соціальної роботи.

За час функціонування платформи за даними напрямками було загалом підготовлено близько 50 осіб, більшість із яких є тимчасово-переміщеними особами.

За результатами проходження індивідуальних тестових завдань відповідно до програми курсу усі слухачі отримали сертифікати, у яких зазначалися обсяг навчального часу та відповідні компетентності, що здобуті слухачами.

Рис.4.2. Освітній хаб м. Кам'янця-Подільського [133]

Доцільним в освітньому процесі із урахуванням особливих потреб здобувачів є функціонування тренінг-центрів та лабораторій, мета яких – моделювання робочого місця для фахівців з особливими потребами різних спеціальностей. Серед цілей тренінг-центру є:

- проведення практичних занять;
- проведення тренінгів, ділових ігор, вирішення ситуаційних задач.

У діяльності такого тренінг-центру для здобувачів освіти із захворюванням зору в якості компенсаторних засобів інформаційно-комп'ютерних технологій можна використовувати:

1. Принтер брайлівський з можливістю друку кольорової рельєфної графіки;
2. Брайлівський дисплей для перетворення текстової інформації;

3. Мовленнєвий прилад розпізнавання та читання плоскодруктованих текстів з голосовим виводом інформації;
4. Апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс із синтезом мови.

Для осіб із порушенням слуху необхідним для тренінг-центру є спеціальні рукавички, разом із програмним забезпеченням для комп'ютера, або смартфона, що дозволяє переводити мову жестів на голосові повідомлення (Enable Talk) [44].

Відтак, освітній, науковий та реабілітаційний потенціал інклюзивного освітнього хабу посилений, практичним досвідом участі в проектах закладу освіти ініціатора хабу, дозволяє ідентифікувати його як соціально-економічний драйвер розвитку країни (див. рис .1.3).

Соціальна компонента драйверу визначена набором соціальних інструментів, які дозволяють забезпечити виконання основних функцій держави як суб'єкта міжнародних відносин в силу виконання соціальних зобов'язань, взятих на себе Україною в результаті євроінтеграційних прагнень.

Так, освітні хаби є платформою для культурного обміну, сприяючи тим самим міжнародному розумінню та діалогу через проведення культурних заходів, виставок, майстер-класів, що демонструють культурну спадщину та сучасні досягнення держави.

Розробка та провадження спільних освітніх програм, стипендіальних ініціатив з міжнародними партнерами формує якісну освіту і дослідження, а також залучає талановитих іноземних студентів і дослідників.

Співпраця з міжнародними науковими інституціями у сфері педагогічних досліджень, сучасних освітніх технологій сприяє інтеграції національної науки в світовий науковий простір. Водночас, організація програм академічної мобільності в контексті такої співпраці сприяє міжнародному іміджу держави як відкритої до міжнародних цінностей.

Організація міжнародних наукових та освітніх конференцій як платформи для обговорення та винесення пропозицій щодо розв'язання важливих глобальних проблем.

Це також є потужним стимулом для участі у міжнародних освітніх та наукових проєктах і грантових програмах, що підвищує міжнародний статус та сприяє залученню інвестицій в освіту та науку.

Велику роль відіграють економічні можливості інклюзивного освітнього хабу, що уже ідентифікує цю інституцію як економічний важіль, через який державою реалізуються окремі напрямки державної економічної політики, і водночас сам хаб володіє економічними механізмами для регіонального та загальнодержавного розвитку.

Такими механізмами є, в першу чергу, підготовка висококваліфікованої робочої сили, що відповідає потребам ринку праці і є основою трудового потенціалу країни та водночас виступає як людський капітал у розвитку держави. Важливо зазначити, що освітні хаби можуть бути спеціалізованими чере підготовку кадрів у стратегічно важливих для держави галузях, таких як оборона, ІТ, біотехнології, екологія тощо.

Організація цільових освітніх програм, що підтримують розвиток малого та середнього бізнесу, забезпечують підприємницьку активність та інноваційність економіки, через залучення іноземних інвестицій та партнерство, що відкриває нові ринки для вітчизняної інноваційної продукції. З цієї площини, освітні хаби є одним із значимих елементів у фундаменті створення інноваційних парків, інкубаторів для стартапів та дослідницьких лабораторій що є одним із невід'ємних напрямів інноваційного розвитку економічної стратегії країни, адже фінансування наукових досліджень та розробок відповідають не лише національним економічним інтересам, але й забезпечують реалізацію цілей сталого розвитку. Зважаючи на План відновлення України, напрацьований робочою групою «Відновлення та розвиток економіки» [158], зокрема на короткострокові, середньострокові та довгострокові цілі, інклюзивний

освітній хаб орієнтуватиме результати своєї діяльності на конкретні державні інтереси, однак, з огляду на міжнародні відносини (див. табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Цілі плану відновлення України та економічні важелі інклюзивного освітнього хабу*

Цілі	Завдання	Економічні важелі інклюзивного освітнього хабу у реалізації завдань Плану
Короткострокові	Завдання 1.1. Максимально швидко відновити діяльність підприємств, забезпечивши нарощування пропозиції на ринку. Завдання 1.2. Спростити регуляторне середовище, розширити програми підтримки бізнесу із фокусом на МСБ. Завдання 1.3. Підтримати бізнес в питаннях збереження та збільшення зайнятості, стимулювати повернення громадян з-за кордону. Завдання 1.4. Повноцінно запустити діяльність Бюро економічної безпеки як ключового органу у сфері боротьби з економічними злочинами. Завдання 1.5. Започаткувати перемовний процес щодо членства України в ЄС та продовжити інтеграцію України в економічний простір ЄС.	- формування ефективної платформи для державно-приватного партнерства; - забезпечення можливостей для релокації підприємств разом із кваліфікованою робочою силою, а у разі її відсутності – забезпечення таких підприємств кваліфікованою робочою силою; - апробація нових форм управління суб'єктами господарювання на засадах безпеки, наукової обґрунтованості та людино-центричності; - максимальне врахування економічних інтересів усіх учасників бізнес-проектів; - забезпечення крос-функціональної взаємодії між громадами, регіонами та міжнародними партнерами; - участь у інвестиційному кредитуванні малого і середнього бізнесу як гарант реалізації проєкту; - упровадження програм підвищення кваліфікації, перекваліфікації, адаптації та працевлаштування для усіх категорій осіб з особливими потребами; - участь у розробці пропозицій щодо законодавчих актів з питань економічної безпеки та розвитку країни; - тривала міжнародна співпраця у наукових освітніх, а відтак і виробничих проєктах із залученням міжнародних партнерів.
Середньострокові	Завдання 2.1. Зменшити регуляторне та адміністративне навантаження на бізнес та запровадити нові інструменти підтримки для малого та середнього бізнесу. Завдання 2.2. Відбудувати зруйновані та пошкоджені потужності, побудувати нові виробництва, зокрема, для переробки місцевої сировини, збільшуючи ланцюги створення доданої вартості в Україні. Завдання 2.3. Сприяти повній продуктивній зайнятості та реалізації здібностей особистості в трудовій діяльності. Завдання 2.4. Розширити доступ до ринків збуту продукції з високою доданою вартістю, зокрема, забезпечити повний доступ до ринків G7 та ЄС. Завдання 2.5. Провести 300 перед вступні переговори, поглибити економічну інтеграцію з ЄС та підписати договір про членство у грудні 2024 року. Завдання 2.6. Здійснити перегляд рівня концентрації ринків у ключових галузях економіки з урахуванням фактичної структури контролю.	- пошук, реалізація та моніторинг можливостей для бізнесу; - захист прав і свобод осіб з особливими потребами щодо реалізації власних бізнес-проектів; - формування технологічних парків об'єднаних ідеєю завершеного ланцюжка виробництва із максимальним забезпеченням доданої вартості кінцевого продукту; - формування системи логістики хабу як основи у забезпеченні постачання ресурсів для виробничої платформи та реалізації виготовленої продукції; - грантове забезпечення та пошуки додаткових джерел фінансування для сучасних інноваційних технологій зокрема цифровізація процесів, діджиталізація виробництва; - розширення взаємовигідної співпраці із роботодавцями та сприяння максимальній зайнятості населення незалежно від фізичних чи психологічних особливостей кожного працівника, шляхом залучення можливостей освітньої та реабілітаційної платформи хабу; - формування сприятливого клімату.
Довгострокові	Завдання 3.1. Суттєво наростити експорт переробної продукції з більш високою часткою доданої вартості. Завдання 3.2. Забезпечити перехід економіки на нові інноваційні тренди розвитку Завдання 3.3. Забезпечити функціонування гнучкої та бізнес орієнтованої регуляторної системи Завдання 3.4. Забезпечити адаптацію економіки України до критеріїв, необхідних для інтеграції з ЄС, набути повноцінне членство в ЄС	сприяння стратегічним напрямкам розвитку регіону та країни; функціонування як модель соціально-економічного драйверу відновлення країни; поглиблення значимості міжнародних зв'язків у регіональній економічній політиці завдяки налагодженню довготривалої наукової, освітньої та виробничої співпраці між іноземними організаціями та установами; забезпечення соціально-економічної адаптації держави до повноцінної інтеграції у світовий економічний простір.

*Примітка. Побудовано автором на основі цілей Проєкту плану відновлення України.

Таким чином, у відновленні діяльності підприємств та забезпечення пропозиції на ринку праці інклюзивний освітній хаб може акумулювати потенціал наукової, освітньої та виробничої платформи.

Насамперед, у структурі хабу можуть функціонувати юридичні і фізичні особи, котрі за своєю сутністю є підприємствами, основною метою яких є виробництво різноманітної продукції, її реалізація, отримання виручки від реалізації, а відтак і орієнтація на прибуток.

Наукова складова може бути використана як джерело досліджень ринку, особливостей конкурентного середовища, маркетингової політики підприємств, що входять у хаб.

Водночас, освітня платформа слугуватиме як продукуюча компонента кваліфікованої робочої сили для відповідних підприємств.

Виробнича платформа інклюзивного освітнього хабу може функціонувати і як модель технопарку, що «є саме тією інноваційною структурою, яка здатна до найбільш ефективного використання такого найважливішого в сучасних умовах чинника конкурентоспроможності як ресурсне забезпечення» [197].

Завдяки інклюзивному освітньому хабу можна забезпечити реалізацію проєктів підтримки бізнесу.

Так на 2023 рік у пріоритетах підтримки бізнесу – це безпека, нові робочі місця для усіх верств населення, охорона здоров'я та реабілітація осіб, що постраждали від війни, можливості для розвитку власного мікробізнесу [217].

Інклюзивний освітній хаб в міру своєї спеціалізації забезпечить осіб з особливими потребами не лише відповідними знаннями, вміннями та навиками в межах освітньої платформи, а й виступить джерелом можливостей у започаткуванні власного бізнесу завдяки наданню додаткових освітніх послуг та формування бізнес-інкубаторів, функціонування технопарків.

Стратегія діяльності інклюзивного освітнього хабу безперечно включатиме надзвичайно важливий елемент міжнародних економічних відносин, в першу чергу, як джерела інвестиційних ресурсів, а статус державно-приватного партнерства як системи відносин між державними та приватними партнерами дозволить об'єднати наявні ресурси із оптимальним розподілом ризиків, відповідальності та винагород.

Це стане передумовою важливої довгострокової співпраці у формуванні нових бізнес-проектів між закордонними партнерами, вітчизняним бізнесом та державою.

Зважаючи на те, що освіта є важливим чинником в економічному розвитку регіону та держави, оскільки вона сприяє збільшенню кваліфікованої робочої сили та зростанню рівня продуктивності праці, то саме освітній хаб як модель інституціоналізації інклюзивної освіти здатен забезпечити доступ до навчальних ресурсів, які сприятимуть цьому.

Важливим ресурсом інклюзивного освітнього хабу є можливість продуктивних зустрічей здобувачів освіти та професіоналів-роботодавців, де вони можуть обмінюватися ідеями та досвідом, що сприяє розвитку регіональної економіки.

Безперечно, що освітній хаб може також забезпечити доступ до інформації про можливості отримання фінансування для реалізації освітніх та виробничих проектів, а також для розвитку соціального підприємництва та розвитку бізнесу, що приводить до розвитку підприємництва та збільшення рівня зайнятості в регіоні.

Загалом освітній хаб може зумовити підвищення рівня громадської освіченості та свідомості, що сприятиме розвитку суспільства рівних можливостей.

Відтак, ключова роль інклюзивного освітнього хабу полягає у створенні можливостей для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їх індивідуальних фізичних чи психологічних особливостей. Хаб може допомогти забезпечити максимальну доступність освітніх та наукових

проектів, основними учасниками яких є категорії осіб з особливими потребами, а також, реалізацію виробничих можливостей та інвестиційного потенціалу регіону.

4.2. Управління та інституціоналізація інклюзивної вищої освіти на регіональному рівні

Інституціональна теорія управління зосереджується на вивченні ролі і впливі інституційних факторів, таких як закони, правила, норми поведінки, традиції та інші соціальні норми, на управлінську діяльність організацій. Ця теорія стверджує, що організації не можуть діяти самостійно, без інституційного оточення, оскільки вони є частинами соціальної системи, яка формує умови їх існування та діяльності. Саме тому, інклюзивний освітній хаб як інституція що активно взаємодіє із соціумом, адаптує систему менеджменту до зовнішніх чинників, що можуть генеруватися відповідними процесами становлення, розвитку та трансформації суспільства. Управління та інституціоналізація в контексті розвитку національної економіки передбачає взаємозалежність між ефективністю менеджменту організації та можливостями реалізації загальнодержавної та регіональної соціально економічної політики.

Система управління в інституціональній теорії є комплексним інструментом, який допомагає забезпечити ефективну координацію внутрішніх процесів організації відповідно до встановлених норм та стандартів, водночас керуючись пріоритетами регіонального та загальнодержавного соціально-економічного розвитку.

Згідно з інституціональною теорією, організації діють у рамках певної інституційної системи, яка включає в себе правила, норми, цінності, процедури та управлінські традиції. Відтак, система управління орієнтуючись на інституційне середовище спрямовує управлінський потенціал на забезпечення відповідності діяльності цій системі.

Беручи за основу класичний підхід до структурування системи управління [49, с. 7], на регіональному рівні основними елементами соціально-активної інституції є:

1. Організаційна структура та розподіл повноважень між особами, щодо стратегічного планування, проєктного менеджменту, комутації, кадрового та фінансового менеджменту на регіональному рівні.

2. Процедури та процеси управління, що забезпечують ефективність діяльності інклюзивної установи (організації) на локальному рівні.

3. Кадрова політика та підбір персоналу, які забезпечують відповідність дій працівників місії, цілям діяльності, нормам і корпоративним цінностям організації.

4. Контроль та оцінка діяльності, які забезпечують систему моніторингу відповідності діяльності організації загальним нормам, стандартам та цінностям розвитку інклюзивного соціуму.

Інклюзивний освітній хаб оптимізуватиме систему управління в середовищі регіонального розвитку та трансформації українського соціуму, що забезпечує більш високий рівень стійкості до змін в зовнішньому середовищі, оскільки створить систему адаптації до постійно змінних вимог та норм.

Система управління освітнього хабу безпосередньо залежатиме від розміру самого хабу і буде варіюватись від невеликої кількості структурних елементів до масштабів міжрегіональної формації.

Водночас, ми переконані, що розгалуженість системи управління хабу може також залежати від його конкретних цілей, мети, виду освіти, кількості учасників, місцезнаходження та обсягів фінансування.

Невеликі освітні хаби можуть бути спрямовані на надання послуг для невеликої кількості учасників, зазвичай з обмеженим бюджетом та ресурсами. Такі хаби можуть пропонувати курси, тренінги та семінари на вузькоспеціалізовані теми.

Середні та великі освітні хаби можуть мати більш широку аудиторію та пропонувати різні види освіти, включаючи курси з професійного розвитку, підготовку до іспитів та сертифікації, програми міжнародного обміну тощо. Такі хаби можуть мати більше персоналу, більший бюджет та велике коло партнерів та спонсорів.

Дуже великі освітні хаби можуть мати кілька розташувань, де кожен з них пропонує різні види освіти та послуг. Вони можуть мати значний бюджет, численні відділи, команди та партнерів, які допомагають їм забезпечувати якісну освіту та послуги на масштабі глобального рівня.

З точки зору інституціоналізму та із урахуванням мети функціонування інклюзивний освітній хаб – це достатньо велике формування, що передбачає міжрегіональну інтеграцію освітніх закладів, наукових установ, реабілітаційних закладів та виробничих одиниць.

Відтак інклюзивний освітній хаб, по суті, має бути об'єднанням декількох управлінських напрямів діяльності. Система управління за кожним з цих напрямів діє у вузькій площині, що сприяє концентрації зусиль та ресурсів, зокрема:

1. Професійний напрям, що пропонує професійну освіту та навчання для вдосконалення навичок у різних галузях, включаючи бізнес, технології, медицину, маркетинг та інші.

2. Технологічний напрям спрямовується на надання навчання з технологічних питань, таких як діджиталізація та цифровізація процесів тощо

3. Культурний та мистецький напрям, що спрямований на надання навчання та підтримку розвитку творчих навиків

4. Мовний освітній напрям, тобто пропонується навчання різних мов, включаючи англійську, французьку, іспанську, китайську та інші.

5. Освітній напрям, що спрямований на надання освіти та навчання здобувачам різного віку.

6. Освітній напрям для дорослих. Тут спрямовано діяльність на надання можливостей навчання та підтримку розвитку для дорослих,

включаючи підготовку до перекваліфікації, професійного розвитку та інших напрямків

7. Освітній напрям для підприємців та розвитку стартапів, тобто надання підтримки та ресурсів для підприємців та стартапів, включаючи організацію бізнес-інкубаторів, технополісів та технопарків.

З огляду на це мета системи управління інклюзивного освітнього хабу полягає в плануванні, організації та створенні сприятливого середовища для навчання, науки, інновацій, взаємодії та співпраці між учасниками освітнього хабу. Основною місією є забезпечення доступу до якісної освіти, створення сприятливого середовища для розвитку та підтримки інноваційних ідей, підвищення рівня знань та компетентностей учасників, підготовка до викликів та задач майбутнього.

Крім того, інклюзивний освітній хаб може мати інші цілі, такі як:

- підвищення рівня кваліфікації робітників у різних галузях та підготовка до нових професій осіб з особливими потребами;
- розвиток креативності та підтримка талановитих людей у галузі культури та мистецтва;
- створення умов для співпраці між учасниками хабу, громадськими організаціями, бізнесом та державою;
- підтримка та стимулювання інноваційного підприємництва та стартапів;
- розвиток та підтримка інформаційної грамотності та цифрових технологій серед учасників освітнього процесу;
- підготовка до соціальної взаємодії, інклюзії, здійснення професійного та особистісного зростання, зміцнення культури співпраці та згуртування громадян.

Структура системи управління інклюзивного освітнього хабу може варіюватись залежно від масштабів хабу, цілей, мети та місії. Однак, основні функції освітнього хабу, а також ролі та напрями в управлінні залишаються незмінними.

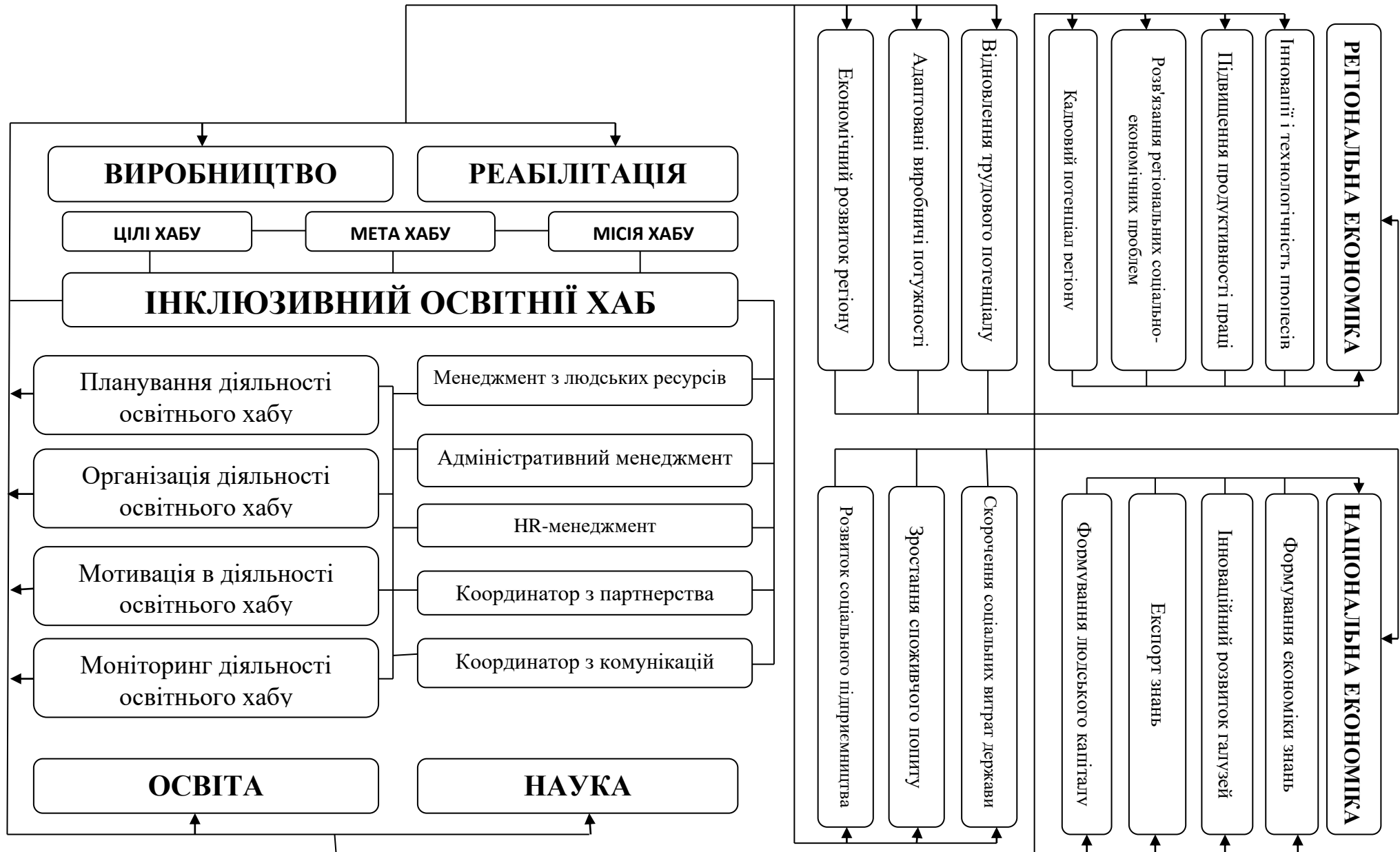

Рис. 4.3. Економічна доцільність діяльності інклюзивного освітнього хабу

Так, керівник освітнього хабу відповідальний за стратегічне планування та координацію всіх дій і робіт в хабі. Він повинен бути наділений повноваженнями управління, ресурсами, наймом персоналу та плануванням фінансових ресурсів інклюзивного освітнього хабу. Керівник інклюзивного освітнього хабу має бути за своїми функціональними обов'язками керівником навчального центру або керівником освітнього закладу, тобто відповідає за досягнення цілей, мети та місії діяльності освітнього хабу. З огляду на це, основні функції керівника інклюзивного освітнього хабу включають:

1. Розробку стратегії та планування: керівник освітнього хабу відповідає за розробку стратегії та планування діяльності хабу, тобто, забезпечення того, щоб всі дії та проекти були спрямовані на досягнення мети хабу.

2. Фінансове планування та контроль: керівник інклюзивного освітнього хабу відповідає за фінансове планування та контроль за використанням коштів хабу, з метою ефективного використання коштів, забезпечуючи належну якість освітніх послуг.

3. Набір та розвиток персоналу, тобто, керівник освітнього хабу відповідає за набір та розвиток персоналу хабу, що забезпечувати, щоб хаб мав належний склад персоналу, а також здійснювати програми навчання та розвитку для підвищення кваліфікації персоналу

4. Упровадження комплексних програм: керівник інклюзивного освітнього хабу відповідає за розробку та впровадження програм навчання, які задовольняють потреби ринку праці та забезпечують відповідність з міжнародними стандартами якості навчання.

5. Формування системи якості освіти: керівник освітнього хабу повинен забезпечувати ефективний моніторинг якості усіх учасників і надавачів відповідних освітньо-реабілітаційних та соціо-психологічних послуг.

Координатор з навчання та розвитку в інклюзивному освітньому хабі має відповідати за організацію та координацію різноманітних заходів, пов'язаних з навчанням, розвитком та підвищенням кваліфікації персоналу та здобувачів

хабу. Основні функції координатора з навчання та розвитку в освітньому хабі включають в себе:

1. Розробку та впровадження навчальних програм які б відповідали запитам здобувачів з особливими освітніми потребами та вимогам ринку праці.
2. Організація навчального процесу: тобто, відповідає за організацію навчального процесу, а також семінари, тренінги та курси. Забезпечення ефективності та відповідності структури потребам учасників хабу.
3. Координація роботи викладачів та забезпечення відповідної підтримки для їхнього професійного розвитку та підвищення кваліфікації.
4. Розвиток кар'єри та забезпечення розширення можливостей для здобувачів з особливими потребами щодо отримання першого робочого місця за допомогою виробничої платформи хабу.
5. Відстеження результативності освітнього процесу, тобто, підтримання зв'язків із випускниками та роботодавцями.

Координатор з комунікацій в освітньому хабі має відповідати за розробку та реалізацію стратегій комунікації, які сприяють підвищенню свідомості про хаб та залученню нових студентів та партнерів. Основні функції координатора з комунікацій в освітньому хабі включатимуть наступні позиції:

1. Розробка та виконання стратегії комунікації, які містять в собі плани для взаємодії зі студентами, партнерами та громадськістю. Ці плани мають забезпечувати підвищення соціальної свідомості про хаб та його послуги.
2. Організація заходів: таких як конференції, семінари, виставки та інші заходи, що сприяють просуванню хабу та залученню нових здобувачів та партнерів, меценатів та спонсорів.
3. Створення контенту: координатор з комунікацій відповідає за створення контенту, який відображає інклюзивний освітній хаб як регіонально значиму інституцію та комплекс його послуг.
4. Робота з медіа: координатор з комунікацій відповідає за співпрацю з медіа, включаючи засоби масової інформації та соціальні мережі, з метою підвищення свідомості про хаб та його послуги.

5. Взаємодія з партнерами: координатор з комунікацій відповідає за взаємодію з партнерами хабу з метою розширення мережі контактів та співпраці.

Координатор з партнерства в освітньому хабі має займатися плануванням та розвитком партнерських відносин з іншими організаціями з метою покращення роботи та надання нових послуг. Основні функції координатора з партнерства в освітньому хабі включають:

1. Пошук та залучення нових партнерів, зокрема, компаній, навчальних закладів, громадських організацій, тощо.

2. Розвиток партнерських відносин з метою покращення роботи хабу та надання нових послуг для студентів.

3. Планування та організація спільних проєктів які можуть бути корисними для розвитку освіти та бізнесу.

4. Взаємодія зі здобувачами та їх потребами з метою розробки програм та послуг, які будуть відповідати цим потребам.

5. Аналіз партнерських відносин, що дозволяє виявити сильні та слабкі сторони співпраці та розробити стратегію для покращення результатів.

Адміністративний менеджер в освітньому хабі повинен займатися координацією та виконанням різноманітних адміністративних завдань для забезпечення ефективної роботи хабу. Основні функції адміністративного менеджера повинні включати:

1. Організацію та планування роботи, зокрема, розробку розкладу роботи, забезпечення належної роботи персоналу та технічного обладнання.

2. Фінансовий менеджмент, тобто контроль за бюджетом, обліком фінансових ресурсів, оплатою рахунків, зарплат і податків.

3. Кадровий менеджмент, як-от: підготовка нормативно-правових умов для прийняття нових співробітників, забезпечення навчання та розвитку персоналу, здійснення процедур звільнення.

4. Адміністративна підтримка, зокрема, забезпечення необхідною інформацією та матеріалами, організація зустрічей та зборів, адміністрування електронних та паперових документів.

5. Керування проектами, тобто, планування, виконання, контроль за освітніми, науковими, виробничими, реабілітаційними проектами.

HR-менеджер в освітньому хабі відповідатиме за планування, розвиток та виконання стратегій, пов'язаних з кадрами. Основні функції HR-менеджера включають:

1. Найм та збір даних про потенційних співробітників.
2. Розвиток кадрів, тобто, планування та організація навчання та розвиток персоналу, зокрема, проведення тренінгів та семінарів для підвищення кваліфікації співробітників
3. Адміністрування кадрової документації, тобто ведення документації, пов'язаної з кадрами, зокрема, контроль формування трудових договорів, заяв на відпустки, лікарняні тощо
4. Оцінка роботи та формування системи мотивацій та стимулювання, зокрема, бонусів, премій, надбавок тощо.
5. Розвиток корпоративної культури, тобто, планування та забезпечення розвитку корпоративної культури, сприяння формуванню ефективної команди та забезпечення збереження мотивації співробітників.
6. Розв'язання конфліктів та забезпечення взаєморозуміння між учасниками хабу
7. Планування фінансування системи мотивації.

Серед функцій освітнього хабу планування є важливим етапом в його роботі, що дозволяє досягати поставлених цілей та задовольняти потреби своїх стейкхолдерів. Планування в освітньому хабі може здійснюватися на різних рівнях, включаючи стратегічне, тактичне та оперативне планування.

Стратегічне планування в інклюзивному освітньому хабі повинно включати визначення довгострокових цілей та напрямів розвитку хабу, що може здійснюватися на період від трьох до п'яти років. Цей процес передбачає

аналіз освітнього ринку, конкурентних переваг хабу та можливостей, а також врахування побажань та потреб стейкхолдерів, здобувачів, викладачів та партнерів тощо.

Тактичне планування повинно включати визначення середньострокових цілей та завдань, що можуть бути виконані протягом наступного року. Цей процес зазвичай здійснюється на основі стратегічного планування та може включати в себе планування навчальних програм, розвитку партнерства, залучення фінансових ресурсів тощо.

Оперативне планування повинно включати визначення конкретних завдань, що повинні бути виконані в найближчому майбутньому. Цей процес може здійснюватися щоденно або щотижня та включає в себе планування конкретних заходів, ресурсів, персоналу тощо

Планування в освітньому хабі може здійснюватися колективно, із залученням всіх стейкхолдерів, або покладатися на певні відділи, або співробітників. У будь-якому випадку, планування в освітньому хабі – це передумова організації його ефективної діяльності.

Створення освітнього хабу повинно здійснюватися поетапно, як-от:

1. Визначення мети та завдань хабу: перед початком діяльності необхідно визначити, які цілі та завдання будуть ставитися перед інклюзивним освітнім хабом. Наприклад, це можуть бути розвиток креативності та інноваційного мислення здобувачів з особливими освітніми потребами, залучення молоді до навчання, підвищення кваліфікації педагогів тощо

2. Вибір формату освітнього хабу: необхідно визначити формат освітнього хабу, який найбільше відповідає меті та завданням. Так, наприклад, це може бути орієнтація на курси, тренінги, майстер-класи, семінари, конференції, онлайн-курси, блог, вебінари, відео-уроки тощо

3. Визначення місця розташування та обладнання хабу: необхідно вибрати ряд приміщень, виробничих об'єктів, які відповідають потребам хабу та забезпечують зручний доступ для учасників. Крім того, необхідно підібрати

необхідне обладнання, таке як комп'ютери, мультимедійне обладнання, меблі, паперові матеріали, реабілітаційне обладнання, виробничі лінії, тощо.

4. Підготовка програми та викладачів: необхідно підготувати програму навчання та відібрати кваліфікованих викладачів, які мають достатній рівень знань та практичного досвіду у відповідних напрямі інклюзивного навчання.

5. Продаж курсів та привертання учасників: після підготовки програми та викладачів, необхідно розробити стратегію маркетингу та просування хабу, щоб привернути увагу потенційних учасників.

Організувавши інклюзивний освітній хаб, необхідно далі сформувати систему мотивації в освітньому хабі, що є важливим елементом ефективного управління персоналом. Нижче наведено кілька можливих кроків, які можна виконати для побудови системи мотивації в освітньому хабі, як-от:

1. Необхідно визначити конкретні цілі та завдання для кожного співробітника і забезпечити чіткий зв'язок між цілями та результатами роботи учасників хабу.

2. Необхідно встановити чіткі критерії оцінки роботи, щоб співробітники мали зрозумілі очікування щодо своєї продуктивності та розуміння того, які дії потрібні для покращення результатів роботи.

3. Доцільно використовувати різноманітні форми нагород, такі як фінансові бонуси, премії, підвищення заробітної плати або надання додаткових вихідних днів. Крім того, важливо розглянути можливість надання професійного розвитку та навчання, а відтак реагування системи мотивації.

4. Важливо забезпечити сприятливу робочу атмосферу, де співробітники відчують підтримку та взаємодію зі своїми колегами та керівництвом.

5. Після запровадження системи мотивації важливо здійснювати її моніторинг та аналіз, щоб визначити її ефективність та внести необхідні зміни.

Побудувати систему моніторингу в освітньому хабі можна за допомогою визначення цілей освітнього хабу та ключових показників успішності, які допоможуть відслідковувати досягнення цих цілей. Наприклад, такими

показниками можуть бути кількість учасників, що успішно завершили освітній процес, рівень задоволення здобувачів та стейкхолдерів, кількість партнерів, успішність випускників на ринку праці тощо.

Наступним кроком є збір даних, які стосуються визначених показників успішності. Для цього можна використовувати опитування учасників, внутрішню статистику, аналіз даних з партнерів тощо. Після збору даних потрібно їх аналізувати, щоб зрозуміти, які аспекти потребують уваги та покращень.

На основі зібраних даних та аналізу потрібно встановити процес моніторингу, який дозволить відслідковувати показники успішності та виявляти тенденції розвитку хабу. Наприклад, можна створити щомісячний звіт про показники успішності, який буде включати дані про кількість нових учасників, кількість завершених курсів, рівень задоволення учасників тощо

На основі отриманих даних та результатів моніторингу потрібно розробити план дій, який включатиме конкретні заходи для покращення показників успішності та досягнення цілей інклюзивного освітнього хабу.

Відтак, система управління та інституціалізація інклюзивного освітнього хабу на регіональному рівні з погляду організації включає ряд напрямків, що передбачають координацію діяльності учасників хабу та забезпечення виконання основних функцій менеджменту із врахуванням особливостей цілей хабу як інституції інклюзивної освіти.

Аналізуючи академічну доцільність формування та функціонування інклюзивного освітнього хабу, відзначимо, що його платформи – це передумови для регіонального та національного економічного розвитку. Так, наука та освіта мають вирішальне значення в інноваційності, а також у підвищенні продуктивності праці, що стимулює зростання внутрішньоекономічного потенціалу країни та регіону і, водночас, підтримує стійкість соціальних систем. Наукові дослідження та освітня діяльність є джерелом нових технологій, інноваційних продуктів і послуг, як основи для технологічного прогресу та інноваційному розвитку. Новації знижують вартість

виробництва, можуть покращувати якість продукції та відкривають нові ринки. Розкривається потенціал економіки знань, де головним ресурсом є інформація та інтелектуальний капітал.

Наука і освіта інклюзивного хабу допомагають вирішувати важливі соціальні питання, такі як охорона здоров'я, екологічні виклики, продовольча безпека та енергоефективність, при цьому забезпечуючи стійкий розвиток суспільства.

Інвестиції в наукові дослідження стимулюють розвиток освітньої сфери, підготовку кваліфікованих фахівців, що сприяє розвитку людського капіталу та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Водночас, активна участь у міжнародних наукових проєктах та програмах дозволить експортувати знання, приваблювати інвестиції та розвивати міжнародну торгівлю в галузі високих технологій. Відтак, наукова та освітня платформи є ключовими факторами економічного росту та регіонального розвитку, що сприяє інноваціям, підвищує продуктивність праці, розвитку високотехнологічних галузей та стійкому соціальному прогресу.

У свою чергу, виробнича та реабілітаційна платформа інклюзивного освітнього хабу матимуть важливе значення для національної та регіональної економіки.

Інтеграція осіб з особливими потребами як невід'ємного елементу робочої сили збільшує економічний потенціал регіону та національної економіки, що сприяє зниженню дефіциту кваліфікованих працівників в окремих галузях економіки. А це веде за собою наявність ефективних програм реабілітації та інтеграції, зменшуючи потребу в соціальному забезпеченні і соціальному бюджетному фінансуванні та інших формах державної допомоги, оптимізуючи таким чином використання державних ресурсів.

Адаптація виробничих одиниць інклюзивного хабу для осіб з особливими потребами при виготовлення продукції для таких же осіб відкриватиме нові ринки та сприятиме економічному розвитку. Доступність та широкі виробничі

можливості – це модель додаткового елемента у виробничому потенціалі регіону і країни вцілому.

Залучення осіб з особливими потребами до робочого процесу збільшує їхні доходи та споживчу активність, стимулюючи економічне зростання через збільшення внутрішнього попиту, що веде до соціальної інтеграції та економічної самодостатності осіб з особливими потребами, сприяючи соціальній стабільності та зменшенню соціальної напруги. Така модель виробництва, спрямована на соціальну інтеграцію та роботу осіб з ОП, повинна базуватися на принципах соціального підприємництва, сприяючи розвитку цього сектору економіки.

Локальні ініціативи з реабілітації та інтеграції покращують якість життя в громаді, сприяють розвитку інфраструктури та формують соціальну єдність у суспільстві рівних можливостей.

Загалом, освіта, наука, виробництво та реабілітація осіб з особливими потребами приносять значні соціальні та економічні вигоди, покращуючи якість життя індивідів і стимулюючи стійке економічне зростання на національному та регіональному рівнях.

4.3. Соціально-економічні передумови інституціоналізації інклюзії людського капіталу

Адаптація осіб з інвалідністю у суспільство шляхом їх навчання для подальшого працевлаштування є проблемою будь-якої держави.

Сьогодні державними органами влади прийнято низку правових актів, розроблено спеціальні програми для розвитку інклюзивної освіти щодо забезпечення доступу до навчальних закладів, проте в Україні гостро відчувається проблема надання освітніх послуг недостатньо мобільним особам, тобто людям, не здатним пересуватися без додаткових засобів. Підставою для цього є неспроможність перебудови навчальних приміщень відповідно до встановлених державними органами влади норм та стандартів, через

відсутність фінансування з боку держави. Саме це вимагає внесення змін у законодавство, яке регулює перерозподіл бюджетних коштів, за допомогою яких можна вирішити проблему інклюзивного навчання в Україні.

Досить часто інклюзія в освіті розглядається як підхід до навчання дітей та дорослих людей з особливими освітніми потребами в умовах системи вищої освіти. Проте, це слід розуміти як реформу, що підтримує і заохочує різноманітність серед студентських колективів. Мета освітньої інклюзії полягає у ліквідації соціальної ізоляції, яка є наслідком негативного ставлення до різноманітності. Звідси необхідне проведення низки заходів щодо пошуку соціально–економічних та фінансово–психологічних механізмів соціалізації інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення та суб'єктів освітнього процесу – людського капіталу.

В умовах становлення сучасного українського суспільства в ринкових економічних відносинах проблема економічної психології ідентифікується у не менш актуальну проблему економічної соціалізації. Інклюзивна соціалізація – це багатогранний процес адаптації суб'єкта соціуму з особливими освітніми потребами досвіду життя в суспільстві, засвоєння системи соціальних зав'язків і взаємовідносин. У процесі соціалізації формується система цінностей орієнтацій особистості здобувача, навиків соціально-економічних форм і методів поведінки суб'єкта соціуму і ефективної взаємодії між собою. Соціалізація студента закладу вищої освіти передбачає участь молодої людини в засвоєнні культури людських взаємовідносин у суспільстві, соціальних норм та ролей. У процесі соціалізації студент пізнає соціальну дійсність, оволодіває практичними навиками взаємодії з іншими суб'єктами, які виконують різні соціальні функції державної установи.

Розглядаючи виховання, навчання та соціалізацію, зауважимо, що остання є більш широким поняттям. Соціалізація регулюється інституційним соціально-економічним механізмом, тобто, за умови функціонування спеціальних освітніх закладів вищої освіти загальнодержавного значення. При цьому, звертаємо увагу, що виховання моральних взаємовідносин студентів в

умовах інклюзивної освіти імпліцитно включено до процесу соціалізації (див. рис. 4.4).

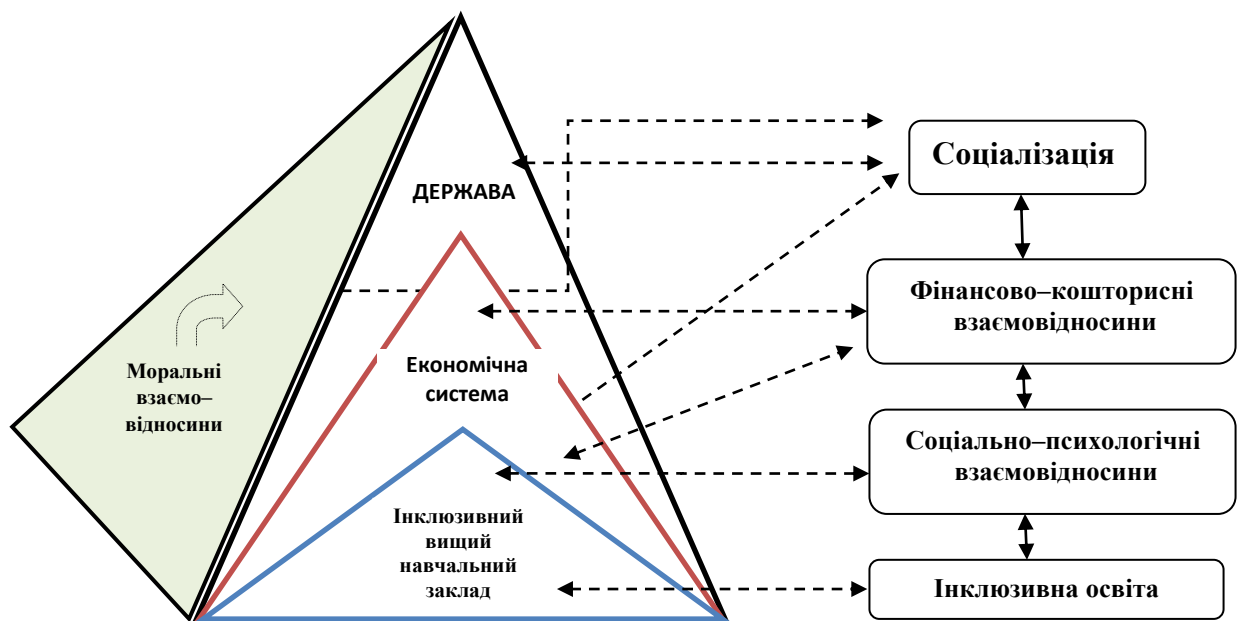

Рис.4.4. Економічна модель соціалізації індивідів інституціоналізації інклюзивної спеціальної освіти*

**Примітка: Власна розробка автора*

Таким чином, схематично можна уявити основні грані соціалізації – інклюзивна освіта, фінансово-кошторисні та соціально-психологічні взаємовідносини, а також моральні взаємовідносини студентів спеціального закладу вищої освіти загальнодержавного значення.

Інклюзивна освіта сприяє соціалізації усіх студентів, виховуючи моральні взаємовідносини не тільки через зміст, методи, форми навчальної і методичної діяльності, але й через здобуття досвіду спільної діяльності, міжособистісних відношень, спілкування, взаємної турботи.

Джерелами формування кошторису є як бюджетні кошти, так і кошти, отримані з інших джерел. При цьому співвідношення між бюджетними та позабюджетними фінансовими ресурсами змінюється залежно від наявності бюджетних ресурсів та адекватної державної політики у сфері освіти, темпів

економічного розвитку, форми власності навчального закладу, співвідношення між державним та недержавним секторами економіки тощо.

Створення та утримання державою інклюзивного освітнього середовища у системі освіти, зокрема, в системі вищої освіти України, є ключовим чинником, що впливає на інтенсивне реформування традиційної вищої школи, уможливаючи доступ до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами. Збільшення фактичної чисельності дітей, у яких констатовано інвалідність, та інтенсивність інтеграції таких дітей в загальноосвітній простір вимагають ефективного фінансування інклюзивного освітнього середовища. Це дасть змогу забезпечити неперервність навчання, створити можливості для самореалізації дітей та молоді з особливими освітніми потребами. Сьогодні саме якісна освіта виступає передумовою успішної самореалізації людини в суспільстві. Численні дослідження свідчать про те, що вища освіта входить у десятку цінностей, найбільш важливих для молоді. Освіта для людини з інвалідністю – це шлях до інтеграції, до здобуття економічної незалежності.

Соціально-економічні та фінансово-психологічні передумови соціалізації інклюзивних закладів освіти загальнодержавного значення є процесом активної, а, отже, вибіркової, узгодженої з системою власних потреб і цінностей у сфері економіки, інтеріоризації економічних суспільних цінностей, процес активного включення студента, як індивідуума, у систему економічних відносин. Такий аспект дає можливість розуміти особистість як суб'єкт економічних відносин в якості творця системи власних економіко–психологічних якостей держави і відповідної державної установи зокрема.

Становлення суб'єкта соціуму як суб'єкта економічної соціалізації є процесом системним. Його системоутворюючим чинником доцільно розглядати економічну суб'єктність особистості, основним показником якої є система економіко-психологічних якостей, завдяки яким суб'єкт соціуму в умовах інклюзії ефективно вибудовує відносини з іншими суб'єктами економіки. Для з'ясування особливостей інклюзивної вищої освіти сформовано систему показників економічної суб'єктності особистості та обґрунтовано економічну

модель соціалізації інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення. Показано, що економічний досвід суспільства, закарбований у економічних ціннісних репрезентаціях, у процесі соціалізації асимілюється особистістю в тій мірі, в якій цього вимагає як економічне оточення, тобто, інші суб'єкти економічних відносин, так і власні потреби активно включатись в останні і навіть вибудовувати, згідно з особистісно значущими сутностями, що зумовлює суб'єктне ставлення особистості в інклюзивних процесах державотворення.

Існування спеціалізованих закладів вищої освіти стимулюватиме підготовку та навчання у професійне життя осіб з інвалідністю. Для суб'єкта соціуму з інвалідністю фізичний дефект це чинник у їхньому житті, що може бути причиною недостатнього рівня усвідомлення власного «Я», появи порушень взаємовідносин з навколишнім світом та між окремими психологічними компонентами (зокрема, між мотивами та самооцінкою, цінностями та самооцінкою, між ідеальним та реальним образом себе, в тім числі у соціально–економічному аспекті).

Адаптація осіб з інвалідністю у суспільство на сьогодні є проблемою для будь-якої держави, з одного боку – це економічний тягар, з іншого – людський капітал, так як, із загального числа осіб з інвалідністю майже половина – це особи працездатного віку, які потребують працевлаштування.

Інтеграція України у світовий економічний простір, підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом сприяло імплементації в українське законодавче поле європейських норм, щодо верховенство права, належного врядування, сприяння сталому розвитку. Україна – демократична держава, тому повинна забезпечити право реалізації особистісного потенціалу осіб з інвалідністю, в першу чергу, для підвищення їхнього соціального статусу, і, найголовніше, повноцінної інтеграції у суспільство, щоб бути реалізованим і корисним суспільству, відчувати себе його повноцінними членами.

На основі ряду правових актів органами державної влади розроблено низку соціальних програм різного ступеня масштабності для розвитку інклюзивної освіти стосовно організації доступу молодих людей з числа осіб з інвалідністю до закладів освіти. Проте в Україні існує проблема у наданні освітніх послуг для маломобільних осіб, які не здатні пересуватися без додаткових засобів. Через відсутність належного фінансування є складність у перебудові приміщень навчальних закладів відповідно до норм та стандартів, встановлених чинним законодавством України. Саме така ситуація потребує внесення змін у законодавче поле, що регулює перерозподіл бюджетного фінансування і сприятиме вирішенню труднощів інклюзивного навчання в Україні.

Наявність інвалідності не завжди означає відмову від працевлаштування і кар'єри. Незалежно від того, чи є погіршення стану здоров'я результатом випадкової травми, нервово-м'язової хвороби, вродженого дефекту – це не є перешкодою в побудові задовільного професійного життя.

Тому, інклюзію необхідно розглядати як вигідний напрям соціального інвестування в людський і інтелектуальний капітал, який є основою сталого розвитку країни.

Фінансування інклюзивної освіти необхідно розглядати як реформу, що має на меті ліквідацію соціальної ізоляції надвразливої категорії осіб, яка є наслідком негативного ставлення до різноманітності. В таких обставинах є доцільним проведення заходів щодо пошуку науково-обґрунтованої моделі організації інклюзивного середовища вищої освіти як механізму системної професійної соціально-психологічної соціалізації відповідно до теорії людського капіталу на основі закладів освіти загальнодержавного значення.

Переважає більшість наукових досліджень констатують проблеми щодо наукової та практичної організації інклюзивної освіти. Така ситуація сприяла пошуку науково-організаційної моделі інклюзивного середовища вищої освіти як механізму системної професійної соціально-психологічної соціалізації відповідно до теорії людського капіталу.

Головне завдання цієї роботи – це пошук соціально-економічних та фінансово-психологічних механізмів соціалізації людського капіталу на основі інклюзивних освітніх закладів загальнодержавного значення.

Американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки Саймон Кузнець ще у минулому столітті звернув увагу, що для науково-технічного прориву в країні має бути накопичений людський капітал, він зазначає, що «прихований надзвичайно високий рівень накопичення капіталу через значне розширення людського капіталу щодо фізичного капіталу».

Основними компонентами людського капіталу є: природні здібності, таланти, інтелект, здоров'я, знання, вміння, навички, духовність, культура тощо. Сьогодні відбувається переосмислення ролі людини як ключового чинника підвищення конкурентних переваг для національної економіки, творчих здібностей людини, на відміну від інших видів ресурсів. При цьому роль освіти зростає. В закладах освіти дають знання, уміння, навички, і найголовніше відбувається соціалізація особистості. Соціалізація через навчання і виховання є процесом повноцінної інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство з максимальним збереженням їх трудової активності та віри у свої сили. Таким чином, завдяки інклюзивним закладам освіти відбувається капіталовкладення в осіб, які навчаються, з одного боку, з іншого, – відбувається інтегрований процес професійної соціалізації та соціально-психологічної адаптації.

Ми цілковито погоджуємося з тезою про те, що соціалізація з однієї сторони є соціальною адаптацією з активним пристосування особистості до соціального середовища, а з іншого боку – соціальна автономізація з особистісною стійкістю до неї з реалізацією власної «Я-концепції».

В. Сухомлинський, розглядаючи соціальне становлення особистості, сформулював тезу, що «У людини її людські риси формуються лише тому, що з першого подиху свого життя вона – істота суспільна. Суспільна сутність людини виявляється в її стосунках, взаєминах з іншими людьми» [192].

Інституціональний механізм соціалізації функціонує у процесі взаємодії людини з інститутами суспільства та різними організаціями, які спеціально створені для її соціалізації й опосередковано реалізують виховні функції, паралельно зі своїми іншими функціями. Соціалізація інклюзивних інституцій в умовах глобальної економічної системи розглядають французькі інституціоналісти Р. Буайє, Е. Бруссо, А. Кайє, О. Фавро та ін. На їхню думку, програмним завданням у галузі сучасної економічної науки є створення інституціональної політичної економіки. Одна з її найістотніших проблем, на думку вчених, полягає у знаходженні критеріїв інституціональних змін, щоб ідентифікувати інституціональні елементи, котрі слід повністю зберегти, й ті, які потрібно піддати рішучим змінам. На думку Р. Буайє та його колег, відмінності між нестандартними й неортодоксальними школами економічної теорії є набагато менш принциповими порівняно з очевидною єдністю поглядів. Лише в межах інституціональної політичної економії різноманітні школи неортодоксальної економічної думки мають можливість добре усвідомити свою потенційну єдність та знайти спільну платформу. Характерною рисою методології інституціоналізму є врахування переплетення економічних інститутів із політичними, юридичними, соціальними, етичними й іншими нормами та відродження інтегрованого підходу й аналізу взаємопроникнення цих інститутів.

Необхідно також прислухатись до думки професора Ю.М.Сафонова, який в своїх працях зазначає, що під час воєнного та поствоєнного періодів важливо звернути особливу увагу на психологічну підтримку як здобувачів, так і всіх працівників освіти. Надання психологічної підтримки, розробка та впровадження психологопедагогічних програм допоможуть зменшити стресові стани, сприятимуть поверненню учнів та студентів до навчання та забезпечать подальшу успішну адаптацію. Воєнний конфлікт може мати складний емоційний вплив на працівників, особливо якщо вони прямо залучені до конфлікту, або мають близьких, що постраждали. Це може призвести до зменшення продуктивності, збільшення відсутності на роботі та зниження

загального ентузіазму і мотивації [180, с.15]. Забезпечення психологічної підтримки, стабільного фінансування, упровадження нових освітніх підходів та співпраця зі світовими партнерами є важливими кроками у забезпеченні якісної та доступної освіти для всіх українців навіть у найскладніші часи [180, с.16].

Отже, спроби створення програм соціально-економічного розвитку, виходячи з теорій, котрі вже вичерпали себе, навряд чи будуть вдалим. Таким чином, зростає роль і значення теорій інституціонально-еволюційного напрямку, включаючи теорії неінституціоналізму. Багато дослідників висловлюють суперечливі позиції щодо процесів глобалізації: в аспекті або прогресивної стадії вдосконалення демократії і ринкових відносин, або невизначених, негативних складових наднаціонального регулювання суспільного прогресу. Однак ні в кого не виникає сумніву, що настав час найрізноманітніших проявів інакшого типу політичного і соціально-економічного світоустрою. Утім, загальні прояви нерівноваги, дисбалансів господарських систем на, мікро- макро-, мезо- та мега- метарівнях можна розглядати як наслідки інституціональної неспроможності або незрілості відповідних економічних агентів.

Із початком XXI ст. світ реально увійшов у глобальне майбутнє, але людство виявилось не готовим дати відповідь на головні питання сучасності: куди йде світ, до чого призведе глобалізація, різні світові кризи та пандемії?

На нашу думку, для забезпечення сталого розвитку, формування цілісного етичного середовища в Україні, визначальне значення мають особистісні фактори – професійна компетентність, професіоналізм та висока моральність політиків, чиновників, діячів культури і спорту, керівників і бізнесменів. Тому професійна соціалізація в умовах соціально-освітньої інклюзії є найважливішим процесом апробації осіб з інвалідністю в соціально-економічну сферу суспільства, формуванням у нього соціально-економічного, екологічного мислення, практичних навичок професіоналізму, який тісно пов'язаний з інтеріоризацією цінностей нової сучасної реальності.

Інституційна професійна соціалізація повинна упроваджуватися через соціально-економічний механізм функціонування спеціальних вищих навчальних закладів загальнодержавного значення (див. рис. 4.5.).

Окрім того, звертаємо увагу на те, що процес освітньої професійної соціалізації в умовах інклюзії повинен охоплювати увесь специфічний шлях формування особистісного потенціалу студента, включаючи і психологічний аспект виховання моральних, духовних, культурних взаємовідносин студентів. Механізм формування людського, інтелектуального капіталу базується на основі професійної соціально-психологічної соціалізації за допомогою інклюзивної вищої освіти, яка інтегрує в собі фінансово-економічні, соціально-психологічні та моральні взаємовідносини і знаходиться в правовому полі системи освіти України.

Загальний обсяг фінансування інклюзивних освітніх державних інституцій здійснюється в розрізі видаткових призначень по загальному та спеціальному фонду згідно до державного бюджету України. Розглянемо доходи закладів вищої освіти у 2019 р. (див.рис. 4.3.3.).

Унікальність спеціалізованих закладів інклюзивно вищої освіти була підтверджена у правовому полі Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових штатних нормативів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації» від 23.01.2014 року № 60. У ньому зазначено, що «Штатні розписи Харківського обліково-економічного технікуму-інтернату ім. Ф.Г. Ананченка та Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату розробляються і затверджуються в межах затверджених в установленому порядку коштів на оплату праці в індивідуальному порядку».

Відтак, на підготовку фахівців інклюзивного закладу освіти з державного бюджету у 2019 році виділено 16861,7 тис. грн. і 2106,2 тис. грн. коледж заробив самостійно, при цьому контингент студентів налічував 422 особи.

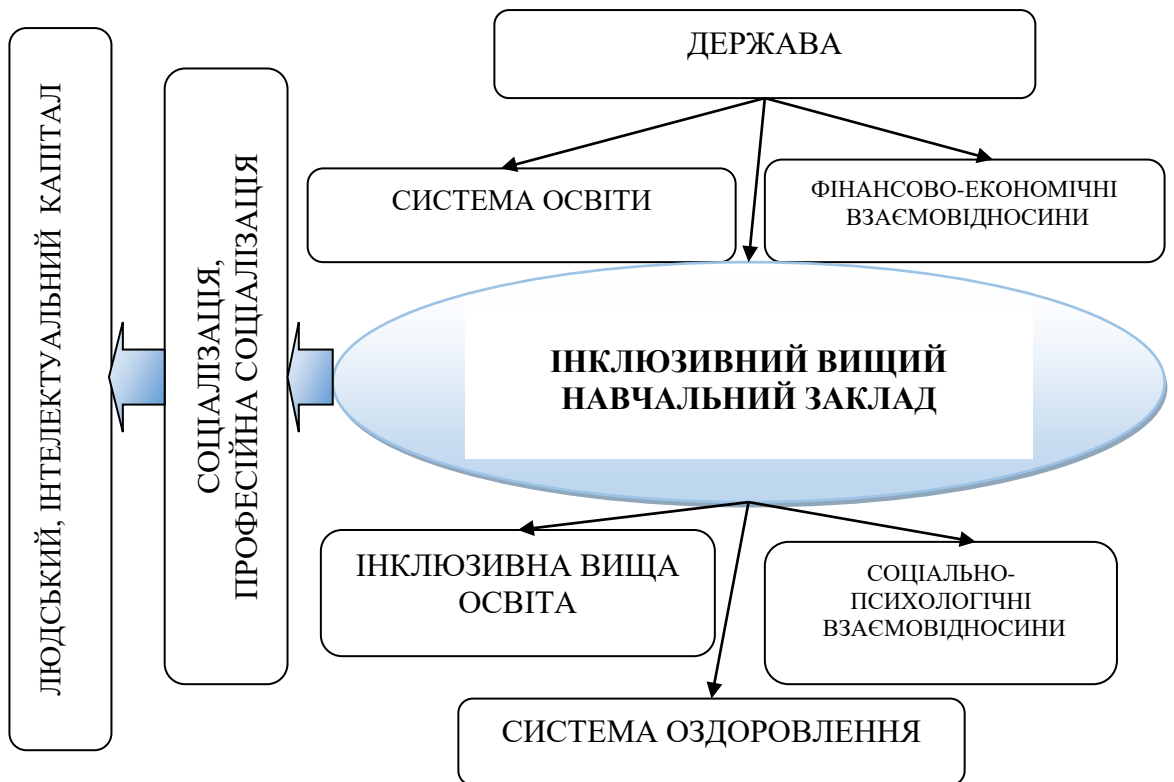

Рис. 4.5. Економічні передумови формування людського, інтелектуального капіталу на основі соціалізації за допомогою інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення

**Примітка: Власна розробка автора*

В середньому витрати держави на одного студента склали 39,96 тис. грн. Показник витрат на одного студента не є високим, враховуючи спеціальні потреби контингенту та структуру витрат господарської діяльності.

Доходи Харківського державного соціально-економічного коледжу з державного бюджету скрадають 8851 тис. грн. самостійний заробіток – 560 тис. грн. при контингенті студентів у 147 осіб, середній показник витрат держави на одного студента – 60,21 тис. грн.

При цьому доцільно зазначити, що, використовуючи потужності закладів освіти у повному обсязі, сума витрат на одного студента зменшується. В той же час не існує жодної державного механізму, який би сприяв реалізації можливостей осіб з інвалідністю щодо направлення на навчання.

Основними статтями витрат інклюзивних закладів на сьогодні є: заробітна плата з нарахуваннями науково-педагогічному, педагогічному, господарському, медичному персоналу; медикаменти та перев'язувальні матеріали, профілактика захворювань та медичне обслуговування; матеріали та інвентар; оплата комунальних послуг; продукти харчування, дієтичне харчування; стипендії; і інші витрати.

Рис. 4.6. Структура обсягів фінансових надходжень інклюзивних інституцій загальнодержавного значення

**Примітка: побудовано автором за даними [55]*

Структура витрат цілковито відповідає інвестиційному портфелю орієнтованого на формування людського капіталу. Звертаємо увагу, що найбільш важливішими інвестиційними потоками в людський капітал є інвестиції в освіту та здоров'я. Якщо, повна загальна середня і професійна освіта підвищує рівень і запас знань, покращує їх якість, то вища освіта сприяє формуванню висококваліфікованих спеціалістів, з накопиченим багажем культури, етики праці, досвіду, здатності вирішувати завдання більш складного рівня.

Примноження запасу особливих і спеціальних знань, професійних навичок, наданих вищою освітою особам з інвалідністю, дозволяють їй отримувати додаткові доходи. Успішна реалізація можливостей зазначених вище осіб на ринку праці потребує задовільного стану здоров'я.

Таблиця 4.3

**Структура фінансового забезпечення Харківського соціально-
економічного коледжу**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Всього доходів за загальним фондом	6297,0	6484,5	6972,1	7534,1	9473,3	9051,1	9707,7	13371,6	12658,2
Всього доходів спеціального фонду	313,2	503,2	547,5	724,2	896,0	992,4	887,5	1565,3	793,0
Всього видатків загального фонду	6297,0	6484,5	6972,1	7534,1	9473,3	9051,1	9707,7	13371,6	12658,2
Всього видатків спеціального фонду	261,3	509,8	524,3	654,0	722,8	997,0	1072,2	1323,3	1218,8

Здоров'я – надзвичайно важлива компонента людського капіталу, універсальна цінність людства, індикатор сталого розвитку й показник рівня діяльності системи охорони здоров'я країни. Першочерговим завданням будь-якої країни є поліпшення стану здоров'я населення. Стратегічною політикою у сфері охорони здоров'я є підвищення рівня доступності медичної допомоги для всіх категорій громадян. Наразі інклюзивні заклади вищої освіти окрім здійснення соціально-психологічної соціалізації, надають повноцінне цілодобове медичне обслуговування, що забезпечується державними гарантіями, про що свідчить кошторис надходжень і видатків навчальних закладів. І, найголовніше, в інклюзивних закладах освіти з метою забезпечення високого рівня культури здоров'я у вихованців, в процесі виховної роботи прищеплюються поведінкові моделі здорового способу життя, ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я, формування умінь володіння ним. При цьому доцільно зазначити, що інклюзивні заклади вищої освіти перебувають виключно у сфері повноважень Міністерства освіти і науки з усіма

витікаючими з цього наслідками, в тому числі і фінансування. Наразі інклюзивні інституції потребують впровадження низки сучасних програм і заходів щодо охорони здоров'я, різного роду реабілітації та іншої допомоги у вигляді сучасного реабілітаційного обладнання з боку Міністерств охорони здоров'я та соціальної політики України для більш змістовного наповнення людського капіталу та раціонального витрачання бюджетних ресурсів.

Ефективність, раціональність витрат коштів на формування людського капіталу у вищих інклюзивних закладах освіти визначається ступенем корисності випускників для суспільства. Так, в політичній, соціально-економічній нестабільності, при погіршенні умов зайнятості, загостренні ситуації на локальних ринках праці, диспропорції між попитом та пропозицією на ринку праці – 80% випускників згідно звітності інклюзивних закладів вищої освіти працевлаштовані або продовжують навчання.

Необхідно додати, що найкращі результати продуктивності досягаються в синергії співпраці усіх дотичних до соціально-психологічної соціалізації у формуванні людського капіталу, що сприяє кращому задіянню та використанню усіх ресурсів, доступних на локальному рівні.

Розглядаючи ефективність функціонування інклюзивних інституцій на рівні держави, ми можемо впевнено зауважити, що робота закладів сприяє покращенню кожного з наведених показників, хоча на рівні держави роль закладів нівелюється, адже у відомстві Міністерства освіти і науки їх тільки два, і впроваджують свою освітню діяльність нарівні з іншими навчальними закладами країни.

Щодо самої оцінки людського капіталу, її вимірювання наразі виникають складні проблеми через відсутність єдиних підходів у вчених стосовно поняття «людський капітал», критеріїв визнання, методів оцінки, що робить неможливим саму оцінку і, відповідно, прийняття обґрунтованих рішень на її основі.

В контексті досягнення цілей інклюзивного розвитку дуже актуальною для України є проблема подолання глибокої диспропорційності соціально-

економічного простору, зменшення між- та внутрішньо регіональних асиметрій. Подальший розвиток регіонів потребує формування інвестиційно інноваційної інфраструктури регіону, яка повинна об'єднувати інвестиційну та інноваційну діяльність в єдине ціле з метою спрямування інвестиційного ресурсу на започаткування інноваційних освітніх інклюзивних інституцій.

Соціально-економічні зміни, процес глобалізації та інтеграції нині спричиняють необхідність перетворень у всіх сферах життєдіяльності людського капіталу. Орієнтація на створення сучасного, інтегрованого у світове та здатного до саморозвитку виробництва є пріоритетом сучасної державної інноваційної політики України.

У сучасних умовах ефективно управління навчальними закладами неможливе без розуміння мотивів і потреб його людського капіталу, а також ефективного використання стимулів до праці [132]. Діяльність науково-педагогічного працівника вищої школи, в тому числі інклюзивної освітньої інституції, має високу соціальну значущість і посідає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості й духовної культури українського суспільства.

В умовах підвищеної складності перебігу всіх соціально-економічних і психологічних процесів для забезпечення економіки високоефективним людським капіталом впродовж реалізації інноваційної політики все більшої ваги набуває роль викладача вищого навчального закладу, який сприяє формуванню професійної компетенції майбутніх фахівців. Ефективність роботи навчального закладу як організації, що надає освітні послуги з підготовки здатних швидко адаптуватися до трансформаційних змін кваліфікованих кадрів людського капіталу, залежить значною мірою від ступеня його підготовки та відповідної кваліфікації.

Сучасні дослідження спрямовані переважно на вивчення мотивації та розробку програм стимулювання людським капіталом. Натомість проблеми мотивації та стимулювання праці людського капіталу вищої школи є досить специфічними з огляду на творчу та інтелектуальну специфіку праці,

неможливість у конкретному періоді кількісно визначити результат та якість їхньої роботи. Це свідчить про актуальність проблеми стимулювання праці викладача (людського капіталу) інклюзивної інституції в умовах вищої школи.

Незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні через механізм мотивації та менеджменту науково-педагогічного працівника освітньої інституції в умовах глобального економічного розвитку та розвитку людського капіталу.

Ефективний менеджмент неможливий без розуміння мотивів і потреб суб'єктів соціуму з правильного використання стимулів до праці. В основі мотивів лежать потреби, інтереси, схильності і переконання. Мотив не тільки спонукає людський капітал до дії, а й визначає, як ця дія буде здійснена. Розуміння мотивів дає можливість керівнику освітньої інституції усвідомити суб'єктивні рушійні причини, якими керується науково-педагогічний працівник у своїй діяльності.

Стан різних мотивів, що зумовлюють поведінку людського капіталу надання освітніх послуг утворює його мотиваційну структуру. У кожного суб'єкта надання освітніх послуг вона індивідуальна і визначається багатьма чинниками: рівнем добробуту, соціальним статусом, кваліфікацією, посадою, ціннісними орієнтаціями і т. ін.

Мотиваційна структура окремого науково-педагогічного працівника має визначену стабільність, однак вона може змінюватися, зокрема, свідомо в процесі виховання людського капіталу, її освіти. У мотивованій діяльності науково-педагогічний працівник сам визначає міру своїх дій залежно від внутрішніх спонукань і умов зовнішнього середовища. Тобто, мотивація людського капіталу – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають суб'єкта освітянського соціуму до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості,

орієнтованої на досягнення особистих цілей освітньої інституції. Водночас, під людським капіталом ми розуміємо сукупність навичок, знань, досвіду та здібностей, якими володіє певна сукупність осіб, що належать до категорії працівників. Це має безпосередній вплив на продуктивність та здатність до новаторства.

Мотивація в організаційному контексті освітньої інституції і зокрема інклюзивної – це процес, за допомогою якого керівник спонукає інших науково-педагогічних працівників працювати для досягнення організаційних цілей, тим самим задовольняючи їх особисті бажання і потреби. Мотивація ґрунтується на двох категоріях: потреби і винагороди. Потреби поділяють на первинні (фізіологічні) і вторинні (психологічні); винагороди – на внутрішні (отримують у процесі роботи, від змісту трудового процесу, відчуття самоповаги тощо) і зовнішні (зумовлені заробітною платою, просуванням за службовою ієрархією, кабінетом, службовим авто, додатковою відпусткою тощо). Потреби породжують у свідомості науково-педагогічного працівника інтерес, а він – мотиви (усвідомлене спонукання до дій). Відповідно мотиви зумовлюють певну поведінку науково-педагогічного працівника, спонукають його до вчинків і дій з метою отримання винагороди та досягнення особистих цілей в освітній інституції.

Основними завданнями мотивації освітніх інституцій є:

- формування в кожного науково-педагогічного працівника розуміння сутності і значення мотивації в процесі ефективного надання освітніх послуг;
- навчання науково-педагогічного складу освітньої інституції і керівного складу психологічним основам внутрішньо - організаційного спілкування;
- формування у кожного керівника демократичних підходів до керування кадрами із використанням сучасних методів мотивації [80].

Однак, для вирішення цих завдань необхідний аналіз наступних чинників: процесу мотивації в освітніх інституціях; індивідуальної чи групової мотивації,

якщо така є в залежності між ними; змін, що відбуваються в мотивації діяльності людського капіталу в соціумі. В структуру мотиву праці входять: потреби, які хоче задовольнити працівник; цінності, що здатні задовольнити цю потребу; трудові дії, які необхідні для одержання благ; ціна – витрати матеріального і морального характеру, що пов'язані з трудовою діяльністю.

Велике значення для формування мотивів праці має оцінка імовірності досягнення цілей. Якщо для задоволення цілей непотрібно великих зусиль, або навпаки, то мотив праці майже не формується. Мотив праці формується тоді, коли трудова діяльність є основною умовою задоволення даної потреби. Якщо ж критеріям при розподілі служать статутні відмінності (посада, кваліфікаційні розряди, ступені, звання, стаж роботи, належність до певної соціальної групи – ветеран, інвалід, мати одиночка), то формуються мотиви службового просування, одержання розряду, ступеня, звання які необов'язково передбачають трудову активність працівників, оскільки можуть бути досягненні за допомогою інших видів діяльності. Будь-яка діяльність пов'язана з певними витратами і має ціну. Так, трудова діяльність визначається затратами фізичних і духовних сил.

Виділяють декілька груп мотивів праці, які в сукупності створюють єдину систему. Це мотиви змістовності праці, її корисності, статутні мотиви, пов'язані з визначенням трудової діяльності, мотиви одержання матеріальних цінностей, а також мотиви зорієнтовані на певну інтенсивність роботи. Активно діяти можна тільки тоді, коли ми впевнені, що вибрана тактика забезпечить досягнення бажаної мети.

Мотиваційна стратегія ґрунтується на аналізі ситуації і бажаному стилі взаємодії керівників з підлеглими. Управління мотивацією в освітніх державних інституціях здійснюється з використанням таких мотиваційних методів: використання грошей як міра нагороди і стимулів; застосування покарань; розвиток співучасті; мотивація через роботу; винагороди і визнання досягнень; залучення людей до управління; заохочення і винагороди групової

роботи, обмеження лімітування негативних факторів на засадах складання відповідного контракту [80].

Таблиця 4.4.

Умови і позначення формули

Назва науково-педагогічної (педагогічної) діяльності	Кількість балів для рейтингу
1) Профорієнтація (P_f):	
($P_f piljg$)	0,1
($P_f kontr$)	0,15
2) Фахова стаття (міжнародна), F_{st}	0,1
3) Наукова міжнародна стаття (Scopus та WoS) S_{st}	0,3
4) Монографія (підручник) P_m	0,2
5) Монографія (підручник), (в.т.ч. колективний) $P_{m(k)}$	0,1
6) Навчальний посібник (в.т.ч. колективний) N_p	0,1
7) Держдоговірна тема D_{tema} (в.т.ч. колективна)	0,1
8) Сертифікат B_2 (іноземна мова)	0,2
9) Міжнародне стажування M_{stag}	0,2
10) Міжнародні договори M_{dogov}	0,1
11) Захист дисертації в поточному році Z_{dus}	0,4
12) Перекваліфікація (друга магістерська програма) Z_{mog}	0,1
13) Вчене звання в поточному році V_{zvan}	0,4
14) Діяльність за посадою на громадських засадах в поточному році D_{grom}	0,1
15) Діяльність за посадою в поточному році D_{posada}	0,1
16) Науково-практичні статті (не фахові) NF_{st}	0,05
17) Участь в міжнародних конференціях (тези) $M_{k(tezu)}$	0,025
18) Відкрита лекція (тренінг, ділова гра) V_l	0,05
19) Підготовлений студент (призове місце на олімпіаді з дисципліни) O_l :	
• загальнодержавний рівень	0,15
• обласний	0,10
• міський	0,05
20) Участь (тренування) студентів збірної України (Інваспорту) I_{sport} :	
• міжнародний рівень	0,2
• загальнодержавний	0,1
• регіональний	0,05

Отож, контракт є особливою формою трудового договору, тобто спеціальною формою угоди між науково-педагогічним працівником і керівником освітньої інституції або вповноваженим ним органом, за якою

працівник зобов'язується виконувати роботу, визначено цією угодою і правилами внутрішнього трудового розпорядку, а керівник або вповноважений ним орган зобов'язується сплачувати суб'єкту освітньої установи заробітну плату й забезпечувати необхідні для виконання роботи умови праці, передбачені законодавством про працю, колективним договором і згодою сторін.

Контракт, з огляду на сказане, є відображенням тенденції відмови від централізованого регулювання умов праці і її оплати на користь договірної її встановлення.

Термін контракту залежить від компетенції відповідного науково-педагогічного працівника освітньої інституції.

В сучасних умовах жорсткої конкуренції вищих навчальних закладів, провадження відповідних рейтингів, як внутрішніх так і зовнішніх, пропонуємо розраховувати термін контракту за методикою, що враховує математичну модель, зокрема в державній освітній інклюзивній інституції, яка надає відповідні послуги у вищій освіті.

Авторська методика розрахунку терміну заключення контракту керівника з науково-педагогічними (педагогічними) працівниками передбачає застосування наступної формули умовні позначення якої поддато у таблиці 4.4.

$$K_z = [((P_f * t) + (F_{st} * t) + (S_{st} * t) + (P_m * t) + (P_{m(k)} * t) + N_p * t) + (D_{tema} * t) + B_2 + M_{stag} + (M_{dogov} * t) + Z_{dus} + Z_{mag} + V_{zvan} + (D_{grom} * t) + D_{posada} + (NF_{st} * t) + (M_{k(tezu)} * t) + (V_l * t) + (O_l * t) + (I_{sport} * t))] / n;$$

[4.1]

де «*t*» – кількість результатів діяльності;

«*n*» – кількість років контракту.

Отож, справедлива оцінка людського капіталу науково-педагогічного працівника і визнання досягнень, на наш погляд, є одним із найбільш сильних засобів, який можна використовувати для впливу на нематеріальну мотивацію працівників вищої школи.

Здобуття наукового ступеня, вченого звання працівником, участь і перемога в грантах, відзначення дослідження на конференціях, упровадження в

навчальний процес інноваційних продуктів, проходження процедури ліцензування спеціальності, написання і видання підручників, посібників і монографій, наукова робота в групі по держтематичі, публікація тез і статей у фахових науково-практичних журналах України, публікації у міжнародних журналах Scopus та WoS тощо.

Щоправда, ініціація формальних наукових статусів (здобуття наукового ступеня) вимагає матеріальних витрат з боку працівника та не може розглядатися як цілком нематеріальний мотив.

Однак всі наведені приклади дають змогу задовольнити потреби науково-педагогічних працівників у повазі, визнанні, причетності до загальної справи, досягненнях, самовираженні та самореалізації.

Глобалізація освітнього простору стала незворотнім процесом, що визначає сучасний тренд розвитку вищої школи.

На думку С. Гуткевич, І. Оніщенко, сучасний світовий освітній простір слід розглядати як об'єднання освітніх систем різних країн, що розрізняються за своїми типами, рівнями, традиціями, цілями та завданнями, станом розвитку та якістю [35].

Глобалізацію інституцій вищої освіти визначають, як об'єктивний історичний процес, у розвитку якого можна виокремити відповідні етапи.

По-перше, це період безпосередньо заснування та початку розвитку перших європейських університетів у XI-XII ст. в Англії, Італії, Франції. Наступний (другий) етап у розвитку вищої освіти визначається розвитком капіталістичного виробництва, з яким пов'язано не тільки становлення системи масового виробництва та розвиток відповідних процесів міграції ресурсів (праці та капіталу), а й значно поширюється обмін науковим знанням.

Саме у цей період відбувається поширення (експорт) принципів побудови освітніх систем від країн із високим рівнем розвитку вищої освіти до інших країн [191].

Основні критерії рекомендацій для керівника при підписанні контракту нами визначено у таблиці 4.5.

Таблиця 4.5.

Критерії рекомендацій для керівника термінів підписання контракту

Науковий – педагогічний працівник	Педагогічний працівник
<i>на 1 рік</i>	
від $0,4 \leq 1,25$	від $0,2 \leq 1$
<i>на 2 роки</i>	
від $1,26 \leq 1,75$	від $1,1 \leq 1,5$
<i>на 3 роки</i>	
від $1,76 \leq 2,1$	від $1,51 \leq 1,8$
<i>на 4 роки</i>	
від $2,11 \leq 2,5$	від $1,81 \leq 2,25$
<i>на 5 років</i>	
від $2,51 \leq$ і більше	від $2,26 \leq$ і більше

**Примітка. Авторська розробка*

Відтак, вважаємо, що мотивація є управлінським чинником та економічною передумовою для підвищення якості людського капіталу, зокрема через:

- спонукання науково-педагогічних працівників працювати ефективно і більш цілеспрямовано, що призводить до підвищення загальної продуктивності та якості надання освітніх послуг;
- забезпечення задоволення особистих потреб працівників (як фізіологічних, так і психологічних), що може знизити рівень відтоку кваліфікованих кадрів і підвищити лояльність до інституції;
- сприяння підвищенню рівня кваліфікації, що безпосередньо впливає на якість освітніх послуг;
- сприяння розвитку інноваційного мислення та креативності серед науково-педагогічних працівників, що є ключовим для розвитку інклюзивної та ефективної освітньої програми;
- зниження внутрішньоорганізаційного конфлікту та покращення загальної атмосфери в колективі;

- створення стимулів для колективної роботи, що зазвичай сприяє кращим результатам у виконанні організаційних цілей.

Глобалізація прямо стосується закладів вищої освіти, адже робить особливо актуальним завданням поширення національних культур, сприяє стандартизації навчання (під впливом сучасних інформаційних технологій і появи глобальних дослідницьких мереж), а також обмежує бюджетні можливості розвинених країн, від яких залежить більша частина фінансування університетської освіти. В. Кремень пов'язує глобалізацію вищої освіти зі «вступом людства на перетині тисячоліть до нового типу цивілізації, опануванням нового способу мислення й різновидом прогресу» [98].

Цінності, на основі яких здійснюється глобалізація, хоча й універсальні, проте абстрактні. Ринкова економіка, раціональність, демократія, соціально-правова держава, освітні цінності різні в різних країнах. Їх реалізація залежатиме від культури і традицій суспільства.

Глобалізація як єдність економічних, політичних і культурних процесів зближує економічний розвиток країн, але не ліквідує розрив між бідними та багатими країнами. Вона, роблячи світовий ринок товарів і послуг єдиним, руйнує традиційні способи життя. Завдяки поширенню в світі демократичних цінностей тоталітарні режими відступають, але при цьому відбувається нав'язування політичного домінування наддержав [304].

Отже, сфера вищої освіти стає суб'єктом глобального освітнього простору, тому цілком логічно, що на глобальному ринку освітніх послуг суттєво загострюється конкуренція між освітніми інституціями вищої освіти, одночасно спостерігається активізація співпраці у науковій та освітній сферах, транс-націоналізація вищої освіти. У сучасних умовах глобального освітнього простору спостерігається масовість вищої освіти, освіта набуває загальносвітовий характер, відбувається її адаптація до запитів на ринку освітніх послуг, як з боку споживачів освітніх послуг, так і з боку ринку праці, з яким суттєво поглиблюється взаємодія.

Узагальнення результатів дослідження даного пункту наукової роботи дозволило зробити попередні висновки:

– економічна соціалізація суб'єктів інклюзивного вузу – це процес адаптації суб'єкта соціуму з особливими освітніми потребами в економіку, формування у нього економічного мислення, практичних навиків та професіоналізму; процес інтеріоризації нової реальності, що включає пізнання економічної дійсності; засвоєння економічних знань, набуття навичок економічної поведінки та прагматичних дій будівництва державності і патріотизму;

– для виділення чинників ефективної інтеграції здобувачів у соціум з обмеженими фізичними можливостями необхідне дослідження їх потребової системи як ендопсихологічного комплексу, що опосередковує репрезентування у їх свідомості ефективної роботи соціально–економічних інституцій для санації інклюзивної соціалізації;

– умовою розвитку соціального прогресу стає забезпечення якісної освіти, що визначено серед цілей сталого розвитку. Проблеми мотивації та стимулювання праці науково-педагогічного працівника вищої школи є досить специфічними з огляду на творчу та інтелектуальну специфіку праці, неможливість у конкретному періоді кількісно визначити результат та якість їх роботи. Особливості мотивації науково-педагогічних працівників освітніх інституцій визначаються змістом їх професійної діяльності, а специфіка управління науково-педагогічним колективом зумовлена творчим характером роботи, підвищеними емоційними навантаженнями та інтенсивними комунікаціями.

Висновки до 4 розділу

Необхідність інституціоналізації інклюзивної освіти в контексті забезпечення соціально-економічної функції держави виокремлюється через системний механізм соціального інструментарію та економічних важелів

інститутів інклюзивної освіти в реалізації державної політики та соціалізації людського капіталу.

Елементи у системі управління та доцільність інституціоналізації інклюзивного освітнього хабу формуються завдяки його ролі для розвитку регіональної та національної економіки через збалансоване функціонування усіх рівнів з точки зору організації. Цей процес включає ряд напрямків, які передбачають координацію діяльності учасників хабу та забезпечують виконання основних функцій менеджменту із урахуванням особливості цілей хабу як інституції інклюзивної освіти, який має формувати систему мотивації інклюзивної інституції, що є важливим елементом ефективного управління персоналом.

Опрацьований соціальний інструментарій та економічні важелі функціонування інститутів інклюзивної вищої освіти у реалізації державної політики в системі створення регіонального хабу, як центру, метою якого є формування умов для максимального відновлення, адаптації, інтеграції у соціум, насамперед, учасників бойових дій (УБД), внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб з особливими потребами (ООП) та незахищених верств населення. Запропоновано створення умов для медичного супроводу реабілітаційного процесу означених категорій населення, забезпечення соціально-психологічною реабілітацією УБД та ВПО для повної інтеграції їх у соціум, відпочинок та оздоровлення здобувачів освіти з особливими потребами.

Мета та функціональні можливості компоненту реабілітації інклюзивного освітнього хабу дадуть можливість у післявоєнний період забезпечити розв'язання завдань із адаптації та нівелювання впливу на організм посттравматичного синдрому.

Комплекс заходів реабілітаційних напрямків діяльності інклюзивного освітнього хабу спрямовуються на ефективний процес соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій, повної або часткової інтеграції їх у життя суспільства. Доцільно також планування залучення учасників

бойових дій до військово-патріотичного виховання здобувачів освіти, які проходять реабілітацію.

Виокремлено систему управління на регіональному рівні в середовищі інституціоналізації інклюзивної вищої освіти через створення інклюзивного освітнього хабу як особливого інноваційного формату інституціоналізації освіти регіонального рівня. Такий формат інституціоналізації інклюзивної вищої освіти дозволяє надавати здобувачам з особливими потребами можливості навчатися за індивідуальною освітньою програмою, розвивати свої навички та здібності, працювати в команді та розв'язувати реальні виробничі завдання.

Структура інклюзивного освітнього хабу як суб'єкта економічних відносин регіонального рівня має важливе значення, оскільки дозволяє ефективно організувати та управляти різноманітними процесами, які здійснюються в рамках освітньої, реабілітаційної, наукової та виробничої платформ.

Функціонування освітнього хабу охоплює планування та розробку індивідуальних програм навчання та реабілітації для осіб з особливими потребами, організацію роботи учасників, формування системи їх мотивації та забезпечення необхідних умов для функціонування хабу (приміщення, обладнання, програмне забезпечення тощо), а відтак і контроль за якістю освітнього, наукового, реабілітаційного та виробничого процесів та оцінювання результатів роботи інклюзивного освітнього хабу у комплексі.

Структура управління в освітньому хабі на регіональному рівні повинна забезпечити ефективну взаємодію учасників, сприяти розвитку особистості та формувати можливості для осіб з особливими потребами, а також постійно підтримувати взаємозв'язки з іншими освітніми інституціями та стейкхолдерами.

Це дозволить досягти мети, цілей та реалізувати місію інклюзивного освітнього хабу у соціумі на локальному рівні.

Економічні детермінанти інституціоналізації інклюзивної соціалізації людського капіталу розглянуто через призму і соціалізацію людського капіталу у взаємодії з різними суб'єктами, які виконують різні соціальні функції за допомогою фінансово-кошторисних, соціально-економічних та психологічних механізмів економічної системи.

Механізм формування людського, інтелектуального капіталу на основі професійної соціально-психологічної соціалізації проявляє себе за допомогою інклюзивної вищої освіти, яка інтегрує в собі фінансово-економічні, соціально-психологічні та моральні взаємовідносини і знаходиться у правовому полі системи освіти України.

Тому формування, зростання, збереження людського капіталу в державі вирішуються через створення належних умов для проживання, навчання, оздоровлення та праці. Це залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, який проявляє себе через успішну господарську діяльність суб'єктів господарювання завдяки якісним характеристикам людського капіталу як ресурсу.

Професійна соціально-психологічна адаптація завдяки закладам вищої освіти загальнодержавного значення є системним процесом у формуванні людського капіталу.

Мотивацію в умовах інклюзивної вищої освіти та підвищення якості людського капіталу можна інтерпретувати через економіко-математичну модель стимулювання праці науково-педагогічного працівника у вищій школі. Особливості мотивації науково-педагогічних працівників освітніх інституцій визначаються змістом їхньої професійної діяльності, а специфіка управління науково-педагогічним колективом зумовлена творчим характером роботи, підвищеними емоційними навантаженнями та інтенсивними комунікаціями у державній освітній інституції.

РОЗДІЛ 5

КОНЦЕПЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

5.1. Фундаментальні засади інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки

Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору – це ефективний комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти суб'єктам соціуму із особливими освітніми потребами шляхом інституціональної організації їх навчання в освітніх установах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів інклюзивного навчального процесу.

Суспільно-політичні та соціокультурні процеси, що відбувалися в країні на шляху входження до європейського освітнього простору, привели до виокремлення кількох етапів розвитку освіти дітей з особливими потребами. Як зазначають вітчизняні науковці А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко, освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін: від державноцентристської інституалізації до інституалізації інклюзивного освітнього простору. Основна тенденція I-го етапу – «державноцентристка» освітня система з прикметними ознаками інституалізації та жорсткої регламентації освітнього процесу у спеціальних навчальних закладах. Другий етап розвитку системи освіти осіб з особливими потребами характеризується спробами переведення закладів спеціальної освіти з режиму інерційного функціонування в режим випереджувального інноваційного поступу та значною активізацією стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів на тлі ствердження інклюзивної освіти в демократичних країнах. Третій етап характеризується основною тенденцією в освіті дітей з особливими потребами, що полягає в оптимізації спеціальних

навчальних закладів та упровадженні інклюзивної освіти на теренах України. Нині важливою умовою системного реформування освіти дітей з особливими потребами є комплексне розв'язання завдань, пов'язаних із нормативно-правовим, організаційно-фінансовим, кадровим, науково- та навчально-методичним забезпеченням їхнього навчання та виховання [84].

З часу прийняття Саламанкської декларації, що проголосила включення усіх дітей, молоді до системи освіти, незалежно від особливостей їхнього здоров'я, порушень, а також індивідуальних та соціальних труднощів (ЮНЕСКО, 1994) [315] у світовому просторі, завдяки країнам, які приєдналися до Міжнародної декларації, одне з основних питань – реформування і створення безбар'єрного, доступного для усіх освітнього простору, моделей навчання і викладання у закладах освіти, які б успішно задовольняли освітні потреби всіх дітей і осіб з інвалідністю та осіб з особливими освітніми потребами (ООП).

Головний імпульс розвитку інклюзивної освіти осіб з особливими потребами було дано під час Всесвітньої конференції з цих питань, яка відбулася в Саламанці (Іспанія) у червні 1994 р. Участь у ній взяли представники 92 урядів та країн і 25 міжнародних організацій.

Під час конференції були прийняті основоположні документи для впровадження інклюзивної освіти – Саламанкська декларація та Програма дій (1994 р.). Одним із висновків діяльності конференції стало те, що процес освіти осіб з особливими потребами – питання, яке викликає однакове занепокоєння у країн Півночі та в країн Півдня – не може здійснюватися окремо від інших процесів. Він має стати частиною загальної стратегії освіти і, безумовно, нової соціальної й економічної політики [173;174].

З вищенаведених міжнародних документів можна зробити висновки, що право на освіту є одним із основних прав людини. Право на освіту осіб з психофізичними порушеннями має гарантуватися без дискримінації чи будь-яких обмежень.

Держава має визнавати принцип рівних можливостей у сфері початкової, середньої і вищої освіти для таких дітей, молоді і дорослих в інтегрованих структурах, а система спеціальної освіти повинна розвиватись у напрямку формування ефективної моделі інституціоналізації інклюзивного освітнього простору.

У системі дослідження забезпечення соціальних прав та благополуччя членів суспільства, а також питань пріоритетів функціонування закладів освіти, їх осучаснення та реформування, зміни освітнього навчального світогляду під час навчання і викладання, розуміння сучасних питань інклюзивної освіти, увагу займає вивчення змін у світоглядній та організаційній структурі інституцій інклюзивної освіти задля розвитку системи освітніх інституцій для здобувачів освіти – осіб з особливими освітніми потребами.

В наукових дослідженнях проблематиці розвитку інклюзії у контексті діяльності дошкільної, шкільної, вищої освіти присвячується чимало робіт. Так, в багаточисленних роботах, у яких розглядається зазначена проблема, з використанням соціологічного інструментарію здійснюється вивчення особливостей імплементації інклюзії у сфері розвитку дошкільної, шкільної освіти [68], вищої освіти, а також інклюзії у закладах вищої освіти ЄС [36].

Велика кількість досліджень присвячується вивченню сучасних викликів інституціоналізації інклюзивного освітнього простору [41], запровадження стратегій у контексті розвитку інклюзії в Україні і в світі та ін.

Демократиче суспільство створює усі підвалини для ефективної апробації інституціоналізації інклюзивної освіти європейського рівня. Так, імплементація принципів інклюзивної освіти в закладах освіти досліджується у контексті відповідних рівнів – локальної та міської інклюзивної освіти. Зокрема, в роботах С. Петерса, М. Янукайнена, Х. Тауел є порівняльна характеристика спеціальних освітніх послуг в закладах локального рівня та політики Канади; в роботах Дж. Герман (J. Hergan) здійснюється аналіз особливостей системи фінансування спеціальних освітніх послуг провінцій Альберта, Онтаріо тощо. У ряді іноземних та українських досліджень, присвячених проблемі

упровадження інклюзивної освіти і навчання, доцільно зазначити, що ключовими складовими і умовами створення освіти є розвиток інклюзивного підходу до діяльності інституцій.

Так, Канада доводить, що успішне запровадження інклюзії є важливою, можливою та зреалізованою справою, яка дозволяє надавати якісну освіту здобувачам з інвалідністю. Доцільно відзначити особливий підхід Канадського уряду, який у процесі розробки основних законів у сфері права людини, враховує громадську думку, а також підтримує діалог з різними урядовими установами, неурядовими організаціями, міжнародними партнерами тощо. Уряд Канади інтенсивно вивчає проблеми і основні питання інклюзивної освіти через стурбованість про майбутнє держави, а також через розуміння того, що економічний і соціальний добробут Канади наразі залежить від інвестицій у дітей, від забезпечення можливостей для повного розкриття потенціалу кожної дитини [244].

Більшість країн Європейського союзу приєдналися до принципів декларації, ратифікованих у контексті діяльності міжнародних організацій, та успішно втілюють принципи, викладені у міжнародних документах, враховуючи власний досвід, соціокультурні чинники, соціально-економічний розвиток країни тощо, спрямовуючи зусилля на створення сучасного простору для розвитку особистості в «суспільстві для всіх». У звіті Європейського агентства виділяються основні аспекти розвитку спеціальної освіти в Європі та акцентується увага на загальних тенденціях інклюзивної освіти в країнах ЄС, як-от: зміна системи подвійної освіти поширюється та відбувається у багатьох країнах (існує спеціальна та звичайна система освіти); в більшості країн у контексті розвитку включення система освіти досягла вагомого законодавчого прогресу, дана тенденція спостерігається в країнах з давньою традицією розвитку системи закладів спеціальної освіти (Великобританія, Італія, Іспанія); з метою досягнення вищого рівня надання інклюзивних послуг, планування змін у системі фінансування, що спостерігається у низці країн (зокрема, Франція, Великобританія); посилення ролі освітніх програм, які

концентруються на індивідуалізації процесу навчання і викладання та є загальною тенденцією в країнах, а адаптація набуває різних форм; у контексті прагнення відходу від застарілої медичної моделі, що ґрунтується на дефіциті та довгий час домінувала над спеціальною освітньою системою навчання осіб з ООП в країнах ЄС, переважає соціальна парадигма [253].

З розвитком інклюзивної освіти та навчання в закладах освіти актуальним є питання створення безбар'єрного середовища, для повноцінного перебування та професійної життєдіяльності здобувача освіти, особи з інвалідністю.

9 серпня 2017 року Міністерством освіти і науки України була прийнята Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, в якій йдеться про поступове закриття інтернатних закладів для дітей.

В Україні до війни нараховувалося більше 150 тисяч дітей з інвалідністю. Показник дитячої інвалідності у розвинених країнах становить 250 випадків на 10 тис. дітей і має тенденцію до збільшення. Інвалідність у дітей – значне обмеження життєдіяльності, що призводить до соціальної дезадаптації внаслідок порушення розвитку та росту дитини, втрати контролю за своєю поведінкою, а також здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, трудової діяльності в майбутньому.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, особи з інвалідністю становлять 10 % населення земної кулі, з них 120 млн. – діти та підлітки. Діти з інвалідністю, або діти з особливими потребами, – це діти з фізичними, інтелектуальними, сенсорними та руховими обмеженнями, а також з емоційно-правовими та адаптаційними проблемами, що потребують комплексної допомоги внаслідок соціальних, психологічних, медичних обмежень.

Задля створення рівних можливостей уряд України інтенсивно працює над створенням на законодавчому рівні безбар'єрного освітньо-навчального простору, зокрема, в закладах освіти.

Однак, на нашу думку, безбар'єрний простір – це не лише фізичний архітектурно привабливий та комфортний простір для осіб з інвалідністю, він

включає також світоглядне сприйняття дитини та особи з інвалідністю, а також соціально-психологічний, медико-соціальний, освітньо-навчальний, реабілітаційний простір для успішної життєдіяльності дітей та осіб з інвалідністю.

На офіційному порталі Уряду оприлюднено розпорядження КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р «Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» метою якої є «створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики» [166]. Кількість осіб з інвалідністю, на жаль, зростає через те, що суб'єкти соціуму нашої країни страждають унаслідок війни РФ проти України та українського народу, кількість загиблих дітей та молоді зростає, а також зростає кількість осіб з інвалідністю. Тому одним із пріоритетів розвитку економічної ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки та інклюзивної резильєнтності закладів освіти, зокрема, закладів вищої освіти є створення не лише потужної платформи соціально-економічної та психологічної підтримки, а й доступного освітнього простору, що передбачатиме реабілітаційні, світоглядні та освітньо-професійні умови для розвитку, зростання та здобуття нової професії, навиків комунікації із соціальним середовищем.

Економічна ефективність інституціоналізації інклюзивного освітнього простору, як окремий напрям дослідження, знаходиться у полі зору не лише науковців, але включається в основу аналітичних звітів ряду міжнародних організацій, зокрема Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також Європейського банку реконструкції та розвитку.

Дослідники економічної ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору, в свою чергу, тримають у полі зору наукових інтересів проблематику оцінки рівня інклюзії в регіональному та загальнонаціональному розрізі, дослідження факторів, які впливають на рівень інклюзії, аналіз ефективності та результативності програм та окремих ініціатив з інклюзії, дослідження взаємозв'язку між фінансовою інклюзією та соціальними, економічними та політичними параметрами розвитку країни і соціуму, а також, розробка нових стратегій та інструментів для покращення інституціоналізації інклюзивного освітнього простору в країнах, що розвиваються. Це, насамперед, праці провідного фахівця-економіста групи дослідження розвитку Світового банку Роберта Кула, чие останнє дослідження присвячено мікрофінансовим установам, а також розвитку Африки, економічного розвитку Китаю та діяльності фірм. Важливу частину досліджень цього автора займали світові фінансові кризи та їх вплив на фінансову систему країн що розвиваються [296].

У книзі «Banking the World: Empirical Foundations of Financial Inclusion» Роберт Кул в контексті інституалізації фінансової та економічної інклюзії зазначає, що «Заощадження, платіжні та кредитні послуги полегшують споживання на рівні домогосподарств, допомагають застрахуватися від ризику та дозволяють інвестувати в освіту та інші форми капіталу. Проте рівні доступу до фінансових послуг дуже різняться, до 2,5 мільярдів людей у всьому світі поза формальною фінансово-банківською системою» [247].

Важливими для нашої дисертаційної роботи є праці Естер Дюфло (Esther Duflo) – американської економістки французького походження, лауреатки Нобелівської премії з економіки, яка провела вагомі дослідження щодо вирішення проблеми подолання бідності, включаючи вивчення впливу мікрофінансування на економічний розвиток. «Професор кафедри подолання бідності та економіки розвитку на факультеті економіки Массачусетського технологічного інституту, а також співзасновниця і співдиректорка Лабораторії боротьби з бідністю імені Абдули Латіфа Джаміля (J-PAL)» [257], Дюфло прагне зрозуміти економічне життя бідних, щоб допомогти розробити та

оцінити соціальну політику через механізм економічної ефективності інституціоналізації інклюзивної освіти, зокрема доступності, інституалізації інклюзивного освітнього простору.

Дін Карлан (Dean Karlan) – професор економіки та фінансів в Йельському університеті, вивчає економічний розвиток та ефективність фінансових послуг для малозабезпечених категорій населення. Карлан є співзасновником організації Innovations for Poverty Action, яка займається проведенням експериментальних досліджень з питань боротьби з бідністю. У презентації «Financial inclusion: a means to an end» Карлан зосереджує увагу на мікроекономічних проблемах бідності населення [261]. Досліджуючи сегменти фінансового ринку, домогосподарства, мале і середнє підприємництво у понад двадцяти країнах світу, професор Карлан сформував комплексний напрям дослідження, в основі якого лежить фінансова інклюзія та економічна ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти [294].

Економіст і лауреат Нобелівської премії з економіки 2019 року Абхіджіт Банерджі (Abhijit Banerjee) спільно з Естер Дюфло проводив дослідження з оцінки ефективності мікрофінансових програм та їх впливу на бідні верстви населення. У 2003 році Абхіджіт Банерджі та Естер Дюфло і Сендгіл Муллайнатан заснували лабораторію боротьби з бідністю імені Абдули Латіфа Джаміля (J-PAL), у якій він досі залишається одним із директорів [259]. Економіст Абхіджіт Банерджі (Abhijit Banerjee) спільно з Естер Дюфло також проводив дослідження з оцінки ефективності мікрофінансових програм та їх впливу на бідні верстви населення [259]. Використавши експериментальні методи дослідження на основі поведінкової економіки, дослідник намагається знайти оптимальне рішення соціальних проблем інституціоналізації інклюзивного освітнього простору.

У своїх дослідженнях Т. Латковська звертає увагу на той факт, що «підвищення фінансово-економічної інклюзії позитивно впливає як на життя кожного громадянина, так і на економіку країни в цілому. Сприяючи збільшенню припливу іноземних інвестицій та зростанню малого і середнього

бізнесу, фінансово-економічна інклюзія знижує рівень корупції, підвищує соціальну стабільність, матеріальний добробут, спрямовує заощадження в інвестиції, позитивно впливаючи на національну безпеку та економіку країни» [102].

О. Вовченко зосереджує увагу на фінансово-економічній інклюзії як інструменті забезпечення стабільності банків, наголошуючи при цьому, що «створення умов для вільного доступу всіх верств населення до продуктів банківської установи і послуг сприяє ефективному управлінню ресурсами, розширенню каналів інвестування, впровадженню інновацій, що, в свою чергу, дозволяє установам, як провідним суб'єктам фінансового посередництва, стабільно та безперервно функціонувати, якісно реагувати та протидіяти збурювальним чинникам і ризикам, ефективно виконувати покладені на них функції» [21].

Відтак, дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців нашої уваги на попередній висновок про різноманітність думок щодо результативності фінансової інклюзії, ефективності її окремих складових, та впливу на діяльність фінансових установ.

Для економічної ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору та апробації фінансово-економічної інклюзії щодо реалій в Україні доцільно врахувати особливості розвитку економіки та фінансової системи, оскільки важливою і пріоритетною буде стратегія відновлення країни у післявоєнний період.

Тематика економічної ефективності інституціоналізації фінансово-інклюзивного простору як окремий напрям дослідження знаходиться у полі зору не лише науковців, але включається в основу аналітичних звітів ряду міжнародних організацій, зокрема Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також Європейського банку реконструкції та розвитку.

Учені-економісти, які об'єктом своїх досліджень визначили фінансову та економічну інклюзію, зберігають у колі наукових інтересів проблематику

оцінки рівня інклюзії в регіональному та загальнонаціональному розрізі, дослідження факторів, які впливають на рівень економічної ефективності інституціоналізації освітнього простору, аналіз ефективності та результативності освітньо-наукових відповідних програм та окремих ініціатив з економічної ефективності інституціоналізації освітнього простору, дослідження взаємозв'язку між інституціоналізацією, фінансово-економічною інклюзією та соціальними, психологічно-етичними, управлінськими та політичними параметрами розвитку країни і соціуму, а також, розробка нових стратегій та інструментів для покращення економічної ефективності інституціоналізації освітнього простору в країнах, що розвиваються.

Вищерозглянуті напрацювання науковців переконують, що соціальна значимість програми економічної ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору оцінюється через обсяг вирішення можливих соціальних проблем, як-от: проблема бідності, безробіття, вплив на довкілля, проблема доступної освіти тощо. Доволі значимим критерієм для програми економічної ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору є забезпечення рівних можливостей, тобто спрямування на зменшення соціально-економічних нерівностей, забезпечення рівних можливостей для усіх груп населення, в тому числі, для осіб з особливими потребами.

Також, економічний інтерес забезпечується завдяки чіткому спрямуванню на розвиток фінансової системи країни, що сприятиме формуванню активних підприємницьких ініціатив, інновацій та загальної економічної стійкості. Однією із ключових проблем в оцінці ефективності програми інституціоналізації інклюзивного освітнього простору у сфері фінансово-кредитної інклюзії є підбір показників, на основі яких будуть робитися аналітичні висновки. Першочергово повинні враховуватися такі параметри: кількість нових активних клієнтів, кількість відкритих рахунків та динаміка попиту на фінансово-банківські послуги. Безперечно, повинні враховуватися зміни у поведінці клієнтів (збільшення депозитних рахунків як індикатор

довіри до фінансової системи, динаміка використання послуг з ризиком, – все це може свідчити про успішність програми фінансової інклюзії).

Доповнює оцінку ефективності програми фінансової інклюзії необхідність розрахунку ефекту від інвестицій у неї, зокрема, створення нових робочих місць, збільшення виробництва та збільшення рівня економічного зростання, а також оцінка впливу програми на соціальний розвиток через покращення рівня життя та зменшення нерівності, що визначає соціальний ефект від інвестицій у програму фінансової інклюзії. Доволі значний комплекс проблем щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні розкривається нині вітчизняними науковцями. Узагальнюючи проблематику фінансової інклюзії, ми зосереджуємо увагу на забезпеченні реалізації конкретних заходів фінансового включення соціуму, зокрема, об'єктивності оцінки при наявності науково-обґрунтованої методики, що враховує особливості умов загальнонаціонального та регіонального розвитку, а також доцільності розробки конкретних програм, що відповідали б критеріям ефективності, а їх оцінка конкретизувалася б відповідними показниками [313].

Отже, парадигма ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях в Україні має керуватися процесом соціально-активного суспільного життя людей з інвалідністю, що є потребою для всього суспільства. Інвалідність – це не вирок долі, а такий спосіб життя, який із-за певних обставин та перешкод у стосунках із здоровими членами суспільства перешкоджає на рівні з іншими повноцінно приймати участь у житті. Інвалідність є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство.

Не всі члени суспільства отримують інвалідність при народженні. Інвалідність може виникнути унаслідок великої кількості бар'єрів, які створює суспільство, а саме: недоступність до послуг з охорони здоров'я та реабілітації; проблеми з доступом до транспорту; дискримінація тощо.

Якщо суспільство буде сприймати інваліда, як людину, яка позбавлена працездатності з причини хвороби чи каліцтва, тобто, розглядати інвалідність

з погляду біологічного світогляду, то це може принести їм нестерпні страждання.

Неетично сприймати та ставитись до цієї соціальної групи людей, як до пацієнтів, які потребують тільки опікування та не можуть бути активними учасниками життя. Суспільство не повинно байдуже ставитись чи сторонитися тих, хто потребує допомоги, а привертати особливу увагу до проблем людей з інвалідністю. З позиції необхідності профілактики інвалідності практичним пріоритетом є усунення перешкод невлаштованого соціуму шляхом удосконалення нормативно-законодавчої бази та контролю за дотриманням законодавства [44].

Ефективний розвиток соціуму як цілісної соціальної системи базується, насамперед, на соціально спрямованих заходах держави на благо людини, її благополуччя. У значній мірі рівень розвитку суспільства визначається ставленням до найменш захищених та найбільш вразливих його членів. Питання соціальної інтеграції та захисту прав осіб з інвалідністю вважаються актуальними в усьому цивілізованому світі [226].

Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях в Україні має місце для осіб з особливими потребами, серед яких: такі особи стикаються з проблемами фізичного доступу до архітектурних об'єктів при переміщенні вулицями; при користуванні транспортом; при відвідуванні аптек та лікувальних закладів; при відвідуванні закладів торгівлі. З перешкодами можуть зіткнутися як дорослі, так і діти та молоде покоління у непристосованих школах чи навчальних закладах. Люди з інвалідністю мають права на існування, а тому мають права вимагати цього існування і ці права не залежать від стану їхнього здоров'я та медичного діагнозу [44].

Отож, вагомою є проблема оцінки параметрів необхідності, доцільності та ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях, як елементу загальної стратегії економічного розвитку України. Така узагальнююча проблема відкриває

додаткову площину для наукових досліджень, оскільки інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях залежить від особливостей соціально-економічного розвитку країни та окремого регіону, а тому напрацьовані іноземні методики не завжди адекватно виявлятимуть свою результативність в умовах фінансово-економічного розвитку України.

Завданням держави в особі державних органів, що реалізують фінансово-економічну політику, є моніторинг параметрів ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях та реагування на їх зміну комплексно, об'єктивно та науково обґрунтовано. Насамперед, для формування інституціоналізації ефективного інклюзивного освітнього простору національної економіки як комплексу заходів, що мають за мету максимально інтегрувати соціум у функціонування фінансової системи, доцільно сформувані цілісну методику оцінки рівня фінансово-економічної інклюзивності на конкретний момент часу. Саме для цього доцільно напрацювати окремі напрямки загальної методики, зокрема, оцінку рівня доступності фінансово-економічних послуг, при цьому доступність повинна розглядатися не лише для осіб з особливими потребами, але й для інших категорій, що можуть зазнавати дискримінації.

Якщо зазначати про фінансові інституції країни, то тут одним із перших кроків є прийняття Національним банком України «Методичних рекомендацій щодо організації обслуговування споживачів фінансових послуг із маломобільних груп населення в установах України» [112], у яких визначено особливості розміщення відділення банку, підходи, під'їзди та технічні засоби для обслуговування осіб з інвалідністю.

Однак, ми переконані, що оцінка рівня доступності фінансових послуг в Україні нівелює важливий компонент – рівень доходу громадянина або домогосподарства. Тобто, якщо до уваги береться оцінка доступності, то важливо сконцентруватися не лише на фізичних обмеженнях, морально-

психологічних чи гендерних особливостях потенційних клієнтів, а й на рівні їх доходу.

Нині українські фінансові установи для малозабезпечених та вразливих категорій населення пропонують лише виплати від міжнародних організацій, тобто працюють як канали надання фінансових послуг, однак не генерують фінансові послуги для таких категорій. Фінансові установи виключили функцію фінансового консультування для таких категорій населення, а відтак втрачають частину клієнтської бази, яка у перспективі може стати основою фінансового потенціалу установи через зростання власних доходів завдяки раціональному процесу заощадження та розподілу. Розрахунок міри залученості таких категорій населення дозволить визначити глибину фінансової інклюзії та ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях.

Однією із ключових проблем оцінки ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях є показник якості фінансових послуг.

Рівень розвитку ефективності інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях в Україні потребує нових підходів до формування соціальної політики щодо людей з інвалідністю з урахуванням вже існуючих напрямів в міжнародній політиці та із застосуванням кращого практичного досвіду. Для формування нових підходів соціальної політики в першу чергу необхідно удосконалити нормативно-законодавчу базу та забезпечити контроль за дотриманням її вимог, а також здолати перешкоди невлаштованого соціуму і змінити ставлення до громадян з інвалідністю.

Для забезпечення працевлаштування, професійного навчання та інших умов існування, суб'єкт соціуму з інвалідністю потребує додаткової уваги, тобто, інклюзії, але не мають можливостей для неї, а натомість мають обмежений доступ до соціуму. Такі приклади маємо у глобальній світовій економіці:

- 200 мільйонів людей з проблемами зору не мають доступу до допоміжних засобів для слабкого зору;
- 75 мільйонів людей потребують інвалідного візка, і лише від 5% до 15% тих, хто має доступ до нього;
- 466 мільйонів людей у всьому світі відчувають зниження слуху, а виробництво слухових апаратів наразі задовольняє менше 10% світової потреби;
- величезний дефіцит робочої сили в інклюзивних технологіях: понад 75% країн з низьким рівнем доходу не мають програм з навчання виробництва протезів та праці в ортопедії [44].

Країни з найбільшою поширеністю захворювань, пов'язаних з інвалідністю, мають тенденцію бути країнами з найменшим запасом медичних працівників, кваліфікованих у наданні допоміжних технологій (до 2 фахівців на 10000 населення).

Щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх життєвих аспектах, держави вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах [152].

Ефективність інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях в Україні, враховуючи вищезазначені фактори інклюзивності, виокремлюють суб'єктів соціуму з інвалідністю, що мають право на доступність і на безбар'єрність.

На жаль, в Україні для розрахунків окремих соціальних виплат застосовується практика показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму», який затверджується на основі видаткової частини Державного бюджету і є меншим за розмір базового державного стандарту. Прожитковий мінімум не відповідає сьогодні вимогам сучасності тому, що розраховується з

використанням застарілої моделі і, як наслідок, виплачується недостатній рівень соціальної допомоги, що зумовлює погіршення становища соціально вразливих верств населення нашої країни. Тому особи з обмеженими можливостями продовжують залишатися найнезабезпеченими категоріями населення в Україні [44].

За даними Державної служби статистики України станом на початок 2021 року в Україні налічувалося біля 3 мільйонів людей з інвалідністю (див.табл. 5.1). Із всієї чисельності людей з інвалідністю в Україні сьогодні працевлаштовано лише 2% інвалідів. Відповідно до наведених даних динаміки чисельності людей з інвалідністю, в Україні за період з 2001 року до 2021 року зросла чисельність осіб з інвалідністю на 5 %.

Таблиця 5.1

Динаміка загальної чисельності людей з інвалідністю в Україні станом на початок 2001-2021 рр., тис. осіб*

Групи інвалідності	2001	2006	2011	2016	2019	2020	2021	Зміни у % в 2021 році відносно до 2001 року	Частка в загальній кількості на початок 2021 року
I група	337,7	337,7	310,5	250,3	226,3	222,3	215,0	63,7	7,9
II група	1337,0	1128,4	1078,7	919,0	896,1	900,8	897,1	67,1	32,9
III група	768,5	906,5	1155,7	1291,2	1375,7	1416,0	1449,1	188,6	53,2
Діти з інвалідністю	154,3	122,6	165,1	153,5	161,6	163,9	162,9	105,6	6,0

*Примітка: Складено за даними збірника Державної служби статистики України, 2021 рік.

Успішність інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки в напрямку розвитку інклюзивного навчання та безбар'єрного розвитку середовища для дітей та осіб з інвалідністю, передбачає комплексне вирішення питань безбар'єрності та породжує сприйняття рівності та рівноправності, вільне пересування, покращить фізичне й психоемоційне здоров'я, формуватиме та зміцнюватиме навички резильєнтності у контексті сучасних викликів та кризових станів, створюватиме сприятливу атмосферу до

життєдіяльності та розвитку дітей та осіб з інвалідністю у життєдіяльності сучасного соціуму.

Пріоритетом закладу вищої освіти, в якому здобуватимуть освіту, в тому числі діти та особи з інвалідністю, має бути всебічно розвинений соціально-психологічний, медико-соціальний, освітньо-навчальний, науковий, реабілітаційний простір. Саме це є запорукою успішної життєдіяльності дітей та осіб з інвалідністю в умовах інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки на макро- і мікрорівнях.

Відтак, одним з основних завдань освітньої політики Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» за організації навчально-виховного процесу є збереження здоров'я та формування здорового способу життя у молодого покоління.

В НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» створено безбар'єрний освітній простір. З метою полегшеного доступу студентів з інвалідністю до приміщень навчального корпусу та гуртожитку встановлено 6 пандусів: з центрального входу, внутрішнього двору та перехідної галереї. Маючи значний досвід у наданні освітніх послуг, що інтегруються з реабілітаційними послугами та з психолого-педагогічним супроводом, навчально-реабілітаційний простір Інституту передбачає готовність до професійної, реабілітаційної та психолого-педагогічної підтримки ветеранів війни, необхідних дій у напрямку створення (розширення) таких можливостей.

Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки має чимале значення, оскільки сучасне суспільство встановлює численні бар'єри на шляху до розвитку та перших кроків професійного становлення молоді людини у суспільстві.

На нашу думку, одним з важливих пріоритетних напрямків діяльності ЗВО є розвиток економічної резильєнтності закладів вищої освіти, створення потужної платформи соціально-психологічної підтримки, та, головним чином, доступного освітнього простору, що передбачатиме умови для формування

світоглядних, реабілітаційних, освітньо-професійних платформ розвитку, зростання та здобуття нової професії здобувачів освіти.

Україна робить успішні кроки щодо розвитку інклюзивного навчання та безбар'єрного розвитку середовища для дітей та осіб з інвалідністю. Однак, на нашу думку, лише комплексне вирішення питань безбар'єрності породить сприйняття рівності та рівноправності, покращить соціально-психологічне благополуччя молоді з ООП, формуватиме та зміцнюватиме навички економічної резильєнтності (від. англ. *resilience* – резильєнтність, стійкість, життєстійкість, спроможність відновлюватись) у контексті сучасних викликів та кризових станів інституціоналізації інклюзивного суспільства національної економіки.

Одним із пріоритетів розвитку економічної резильєнтності закладів вищої освіти є створення не лише важливої сьогодні та потужної платформи соціально-психологічної підтримки, а й доступного освітнього простору, що передбачатиме реабілітаційні, світоглядні та освітньо-професійні умови для розвитку, зростання та здобуття нової професії, навиків взаємодії та соціалізації осіб з інвалідністю.

Концептуальна парадигма інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки є вкрай важливою для системи функціонування інклюзивних освітніх державних інституцій, зокрема, закладу вищої освіти, де сучасне суспільство осмислює та створює численні бар'єри для особистості. У напрямку до розвитку особистості з інвалідністю та у контексті здійснення перших кроків професійного становлення молодої людини у суспільстві інклюзивне навчання в ЗВО є важливим для соціалізації та здобуття професійної освіти, адже освіта має вирішальне значення для самого суспільства, забезпечуючи виконання найважливіших завдань практичного та фондоутворюючого процесу збільшення доданої вартості національної економіки країни.

Інституціоналізацію інклюзивного освітнього простору розуміємо, як систему освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного

права суб'єктів соціуму на освіту, права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання індивідуума з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу, фахового передвищого та вищого закладу освіти.

У дискурсі вивчення діяльності закладів освіти різних країн ключовими складовими і умовами створення освіти є інституціоналізація інклюзивного освітнього простору та інклюзивного підходу до діяльності інституцій.

На нашу думку, в системі дослідження забезпечення соціальних прав та благополуччя членів суспільства, а також питань пріоритетів функціонування закладів освіти, їх осучаснення та реформування, зміни освітньо-навчального світогляду під час навчання і викладання, розуміння сучасних питань інклюзивної освіти, значну увагу займає вивчення змін у світоглядній та організаційній структурі інституцій інклюзивної освіти задля розвитку системи освітніх інституцій для здобувачів освіти – осіб з особливими освітніми потребами. Прикладом діяльності даного напрямку може служити Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», який на шляху від технікуму-інтернату до Інституту доклав максимум зусиль для осучаснення матеріально-технічної бази процесу навчання і викладання, соціальної інфраструктури Інституту, матеріально-технічної бази реабілітаційного процесу та ін.

Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору на ринку праці сприяє створенню робочих середовищ, де люди мають можливість використовувати свої здібності та потенціал на повну міру. Це сприяє зростанню продуктивності, стимулює інновації, сприяє стабільності й економічному розвитку суспільства. Забезпечення інклюзії на ринку праці є необхідним елементом будь-якої сучасної і сталої та розвиненої економіки та життєдіяльності суспільства.

5.2. Глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної вищої освіти та адаптації до них національної економіки

У системі дослідження актуальних питань сучасної освіти та науки реформування, зміни світогляду та розуміння сучасних питань інклюзивної освіти, значну увагу займає вивчення змін у світоглядній та організаційній структурі інституцій інклюзивної освіти задля розвитку системи освітніх інституцій для здобувачів освіти – осіб з особливими освітніми потребами. В наукових дослідженнях проблематиці розвитку інклюзії у контексті діяльності дошкільної, шкільної, вищої освіти присвячується чимало робіт. Так, в монографічних дослідженнях, у контексті соціологічного виміру здійснюється вивчення інклюзії у сфері розвитку дошкільної [194] та шкільної освіти [68; 124; 68; 171], розвиток вищої освіти, інклюзія в закладах вищої освіти ЄС [36], дослідження сучасних викликів та оцінювання в інклюзивному освітньому просторі [41], запровадження стратегій у контексті розвитку інклюзії в Україні та у світі [67] та ін.

В дисертаційних дослідженнях акцентується увага на вивченні життєдіяльності студентської молоді з інвалідністю у контексті соціологічних аспектів [14], дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих в країнах ЄС, зокрема, розвиток тенденцій ЄС в освіті дорослих, та гуманізація й соціалізація освіти дорослих, які навчаються не лише для вдосконалення професійних здібностей (старіння населення, міграція, інклюзія, соціальні виклики, дигіталізація суспільства) та стають причинами виникнення нових мотивів навчання дорослих [109] тощо.

З часу прийняття Саламанкської декларації, яка проголосила включення усіх дітей, молоді до системи освіти, незалежно від їх особливостей здоров'я, порушень та індивідуальних і соціальних труднощів (ЮНЕСКО, 1994) [315] в світовому просторі, завдяки країнам, які приєдналися до Міжнародної декларації, пріоритетною постало питання щодо реформування та створення доступного та інклюзивного освітнього простору, моделей навчання і

викладання у закладах освіти, які б успішно задовольняли освітні потреби всіх дітей та осіб з особливими освітніми потребами (ООП).

Вивчення ставлення вчителів до інтеграції включення дітей з ООП в єдиний освітній простір є пріоритетним напрямом дослідження у європейських країнах [231]. Однак, дані дослідження спрямовані на поглиблення аналізу цих відносин та виявлення умов, які можуть значною мірою визначити успіх чи невдачу навчання в закладах, в яких відбувалось включення дітей з ООП в єдиний освітній простір закладів освіти.

Толерантне ставлення, засноване на повазі та інтеграції усіх учасників освітнього процесу формується під впливом соціальних, політичних та освітньо-навчальних тенденцій і визначає необхідність створення медико-соціальної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної та правової підтримки, якої потребують діти та особи з ООП упродовж життя.

Посилення розвитку спеціальних закладів для навчання та забезпечення медико-соціальних засобів для осіб з інвалідністю спостерігається у Німеччині, Англії, США, в яких з'являються перші спеціальні школи для людей з інвалідністю, які не адаптовані для дітей та осіб з інвалідністю. Тому кінець ХІХ століття можна вважати успішним та значущим періодом інституціоналізації й вагомим періодом народження спеціальної освіти.

Поширення та відкриття спеціальних шкіл, центрів, класів спеціальної освіти відбувається у період після закінчення Другої світової війни. Спеціальні заклади освіти розвиваються паралельно із загальними закладами освіти, загальною системою. Розвиток спеціальних закладів освіти та загальних закладів освіти у розвитку суспільства в різні періоди, події, соціально-економічні обставини спричиняє ряд бар'єрів для розвитку інтеграційних процесів соціалізації осіб з інвалідністю в суспільство. Система спеціальних закладів освіти та спеціальна освіта формувались та засновувались у контексті створення можливостей для дітей з ООП навчатись та отримувати медико-соціальні послуги й іншу допомогу. Однак, наступним та вагомим етапом розвитку взаємодії суспільства з дітьми та особами з інвалідністю є саме

інтеграція та становлення особи з ООП як повноцінного члена суспільства та активного учасника соціальних процесів.

В результаті численних трансформацій, змін, досягнень усіх сфер суспільства у контексті включення дітей та осіб з ООП до єдиної системи освіти, загальноосвітнього процесу, серед пріоритетних завдань є створення доступного освітнього середовища в контексті діяльності закладів загальної освіти для інтеграції великої кількості дітей шкільного віку з ООП.

В умовах нового підходу до діяльності загальноосвітніх закладів освіти та організації навчання для дітей з ООП з'являється необхідність у формуванні класів відповідно до особливих освітніх потреб учнів, їх здібностей, для забезпечення сприятливих умов для навчання, гармонійного інклюзивного освітнього середовища. Крім того, розвиток інклюзивного навчання створює розгалужену систему взаємовідносин дітей з ООП та їхніх батьків з психологами, асистентами, соціальними педагогами, які спрямовані на психологічну діагностику, консультування, соціально-психологічну та соціально-педагогічну допомогу дітям з ООП в загальноосвітньому середовищі. Крім того, методологія навчання та викладання в інклюзивному освітньому середовищі збагачується, пропонуються спеціальні шкільні програми, методи, різноманітні психолого-педагогічні послуги для дітей з ООП.

Серед основних факторів, які сприяли руху від спеціальної освіти до інтеграції дітей та осіб з ООП в суспільство можна назвати такі:

1. Глобальна криза освіти. Відображенням загальної глобальної кризи, яка характеризується демографічним вибухом, стала криза спеціальної освіти. Спеціальна освіта інтегрувалась у єдину систему загальної освіти з метою скорочення витрат у період із 1950 по 1960 рр. в зв'язку з зростанням попиту на шкільні місця, збільшенням вартості освіти тощо.

2. Ідеологія спеціальної освіти. У дослідженні ефективності спеціальної освіти з'являється критика, яка спрямовується на визначення спеціальних класів, які, на думку Дана Лемера (1968) не стали кращими, ефективнішими, від звичайних; під час діагностичних досліджень здійснюється маркування учнів;

однорідна група здобувачів освіти, яка формується на основі їхніх особливих індивідуальних здібностей та потреб, не сприяє процесу навчання і становлення їх як повноцінних членів суспільства, особистостей, та не впливає на їхній розвиток у суспільстві; загальноосвітні заклади та їх діяльність на основі запровадження інноваційних методів навчання, науково-технічних досягнень може бути адаптована та організована методика навчання, підготовки педагогів та супроводжуючого персоналу, фізичної та технічної доступності для осіб з ООП, з урахуванням індивідуальних здібностей та відмінностей, порушень здоров'я здобувачів освіти. За умови запровадження методів навчання і викладання у контексті розвитку інклюзивного освітнього середовища необхідно боротись та зняти медико-соціальні та психологічні стереотипи, які розповсюджені у суспільстві як символи сегрегації та негативного ставлення до дітей з ООП, що породжує ряд бар'єрів та деструктивних елементів у впровадженні інклюзивного простору та сталості розвитку. Дослідники вважають, що фактори соціально-екологічного характеру масштабно впливають на психологічний та поведінковий дефіцит [299].

3. Рух за цивільні права. В результаті проголошення ООН закріплюється набір принципів у сфері захисту прав людини і людей з інвалідністю в законодавчих міжнародних документах: Декларація про права дитини [289], Декларація про права осіб з психічними розладами [290], діяльність сімей особливих дітей, які були учасниками у спорах з адміністрацією, зокрема в США, в результаті вимоги прав на освіту своїх дітей у єдиній системі загальної освіти. В результаті тиску та скарг було прийнято зміни в політиці освіти, визнано нове світоглядне усвідомлення того, що розуміється під поняттям «спеціальна освіта». Так було визнано: право батьків на прийняття рішень про місцезнаходження і класифікацію своїх дітей; право на розміщення своїх дітей в найменш обмежувальних умовах; на основі результатів діагностики робити відповідні оцінні висновки та ін [291].

4. Впровадження принципів нормалізації, інтеграції та секторизації [239]. У цьому контексті поняття нормалізація передбачає співставність з загальноприйнятою нормою, соціальною моделлю, напрямом.

Вважаємо за необхідне також виявити особливості світоглядних концепцій, які втілюються в діяльності інституцій та освітньому просторі для осіб з порушенням слуху, зору, психофізичного розвитку.

Вживання поняття «нормалізація» пов'язується з останньою чвертю ХІХ ст., з норвезьким парламентом, який ратифікував закон про створення шкіл для осіб з порушенням слуху, порушенням зору та з психофізіологічного розвитку – 3-х видів шкіл для «особливих дітей» [256]. Принципи нормалізації поступово понад сторіччя стали вкорінюватись у свідомості суспільства. Так, у 60-х роках минулого століття в країнах Північної Європи фіксуються перші спроби вплинути на особливості соціалізації та матеріальні блага людей з інвалідністю, яка пов'язується з концепцією Б. Нірже (B. Nirje), що систематизує принцип нормалізації, який означає «більше уваги приділяти використанню різних засобів та методів для досягнення поставленої мети» [287]. У контексті концепції Б. Нірже принципи зонування й інтеграції є важливими умовами у розвитку стандартизації, адже для осіб з інвалідністю необхідне входження в соціальне середовище, в якому інтеграція та децентралізація будуть найбільш близькі їм та необхідні для створення умов сприятливого розвитку особистості в цілому. Інтеграція може бути досягнута, якщо люди з інвалідністю стануть частиною суспільства, матимуть у суспільстві ті ж права, обов'язки.

На політику і практику забезпечення прав осіб з інвалідністю впливає В. Вольфенсбергер, вказуючи, що принцип нормалізації допустимий винятково за межами країн Північної Європи, поширений та узагальнений на інші маргінальні групи [323].

В 70-х та 80-х роках минулого століття відбулась низка законодавчих змін у більшості розвинених країн, що призвели до впровадження інтеграції, що стала домінуючим ступенем філософії освіти, а її моделі були спрямовані на організацію послуг та програм, що могли б варіюватися в різних країнах.

У 90-ті роки філософія інтеграції не вирішила сучасну проблему виключення, а також порушили питання прав людини, що спричинило перехід у напрямку від інтеграції до успішного «включення». Суть основної проблеми полягає в тому, що стандартизація була заснована на підході визнання інвалідності не нормальною рисою людей, а природною мінливістю людських відмінностей. Окрім того, виникає незадоволеність поняттям та концепцією примусової інтеграції. У порівнянні з інтеграцією різниця між «нормальною» і «особливою» дитиною розуміється як атипова для підходу «включення» інвалідності так само як природна. Щоб упоратися з визначеними завданнями, історія «виключення» вимагає освітніх та соціальних фундаментальних змін. Оскільки з погляду «включення», людей цінують за те, що вони є, однак не за те, що вони інші [264]. Включення має на увазі не лише зміну термінології, а й зміну світоглядних концепцій, суті у діяльності інституцій, орієнтованих на створення оптимальних умов для повноцінної життєдіяльності осіб з ООП.

Інтеграція та повноцінне включення осіб з ООП визначає право на толерантні взаємовідносини, повагу на приналежність до будь-якої природної групи людей, а також право бути повноправним членом суспільства, що фіксує зміну ставлення у напрямку до розуміння нового формату освіти, задоволення освітніх потреб людей незалежно від їх індивідуальних відмінностей. У цьому контексті включення стає синонімом рівних можливостей для участі у створенні навчального простору в загальноосвітніх закладах та у більш ширшому контексті суспільства, а включення є правом людини на соціальну справедливість.

У контексті масштабного втілення даного підходу на всесвітнє визнання інклюзивної освіти здійснює вплив концепція Саламанкської декларації, та рамок дій у галузі освіти для осіб з ООП, задоволення їх освітніх потреб [315]. Саламанкська декларація упроваджує глобальний консенсус для проведення змін у системі освіти, згідно з принципами філософії інклюзивної освіти. Підписниками даного документу стали понад 90 країн і 25 міжнародних організацій. Подальше вивчення розвитку світового досвіду інституціоналізації

інклюзивної освіти акцентуємо на прикладі національних парадигм створення та осучаснення закладів освіти для осіб з ООП.

Концептуалізація освіти для осіб з ООП в Італії відбувається за період навчання здобувачів освіти з ООП у звичайних школах, через сприйняття та запровадження освітніх реформ щодо навчанням учнів з ООП. Так, діти з інвалідністю мають право та можливість навчатись у звичайних школах завдяки ряду осмислених, продуманих та прийнятих законодавчих і адміністративних заходів (початок 1970-х років, Закон 118/1971 та Закон 517/1977) вже понад тридцять років тому. Дані закони сприяють повному включенню всіх здобувачів освіти з ООП, незалежно від нозологій та вікових особливостей, у систему загальної освіти, – від дошкільної до вищої. Спеціальні центри для осіб з ООП в Італії практично зникають, при цьому, менше 0,5% учнів з ООП здобули освіту в окремих місцях [253].

Окрім створення сприятливого законодавчого підґрунтя для навчання дітей та осіб з ООП, з метою захисту рівності, можливостей, соціальної справедливості було видано Закон 104/1992, завдяки якому прийнятті антидискримінаційні законодавчі заходи, які заклали фундамент для другого етапу інтеграції, що пропонує розуміння концепту різноманітності як ресурсу, прагнення співвідношення потреби кожного здобувача освіти і компетентного підходу до навчання дитини з ООП [248].

В Італії інклюзивна освіта гармонійно розвивається в системі загальної освіти та фокусується на розвитку індивідуального потенціалу навчання здобувачів освіти, їх взаємодії, комунікації, соціалізації. Навчання у звичайних класах втілюється з прийняттям скоординованого та узгодженого плану надання освітніх послуг, медико-соціального обслуговування, дозвілля, а також за допомогою діяльності, яка провадиться державними або приватними організаціями. Освітній процес у таких школах здійснюється за допомогою необхідної технічної, особистої, освітньої підтримки, а для здобувачів освіти з ООП пропонується навчальний диверсифікований індивідуальний план відповідно до освітніх цілей, що закріплюються у програмах, затверджених

міністерством, однак призначених для участі у навчанні дітей з інвалідністю, їхніх потреб, здібностей, індивідуальних можливостей, включаючи дидактичні, соціальні, реабілітаційні та інші аспекти.

Серед важливих проблем для впровадження інклюзивного навчання в Італії, на думку Д'Алессіо (2007), соціального законодавства, прийнятого в Італії, недостатньо для значної соціальної трансформації, оскільки надзвичайно важливими є аспекти, які перешкоджають формуванню інклюзивного мислення. Серед цих аспектів варто відзначити: просування концептуальної філософії у підготовці педагогів та усіх фахівців, дотичних до взаємодії з молоддю з ООП, у сфері освіти; мотивація та заохочення дітей та осіб з інвалідністю до участі у процесі прийняття рішень в якості основних учасників; відмова у всіх проявах від медичної моделі та повноцінний перехід до соціальної моделі тощо [248]. Інтеграція італійських здобувачів освіти у звичайну систему освіти є фактом, спрямованим на перспективу – здійснення реального включення молоді з ООП не лише в систему освіти, а і суспільство.

У контексті створення національної системи освіти Великої Британії фіксуються різноманітні концепції та підходи у структурі системи освіти різних регіонів з окремим законодавством: для Англії, Північної Ірландії, Уельсу, Шотландії. Однак серед важливих та основоположних слід відзначити вплив публікації Мері Уорнок на Доповіді Комітету з обстеження дітей з інвалідністю і молоді [319], а також Закон про освіту 1981 року, в яких встановлюються законодавчі та концептуальні рамки для провадження спеціальних освітніх потреб, що замінили існуючі категорії інвалідності. В Британії відбулась трансформація від сегрегаційної політики, яка передбачала давні традиції існування конкретних центрів, до іншої, що зосереджена на інтеграції, включення здобувачів освіти до звичайних шкіл.

Дана політика включення дітей з ООП в Англії і Уельсі ґрунтується на Законі про освіту 1996 р., Законі про особливі освітні потреби та інвалідності 2001 р. відповідно до даних законів здобувач освіти відвідує звичайну школу, лише якщо це відвідування сумісне з наданням необхідних ресурсів для

задоволення особливих освітніх потреб учня та з побажаннями сім'ї. У вересні 2002 року шкільні заклади не можуть містити здобувачів освіти з інвалідністю на менш сприятливій для них основі через їхню інвалідність й зобов'язуються уникати несприятливого становища дітей з ООП у порівнянні з іншими здобувачами освіти. Надання рівних можливостей усім учням в закладах освіти відбувається відповідно до Закону про інвалідність 2005 року, а державні та органи місцевої влади повинні мотивувати та заохочувати надання всім здобувачам освіти рівних можливостей.

Також демократичними та основоположними є положення Закону про освіту від 1996 р., відповідно до якого усі здобувачі освіти мають право на доступ до Національної навчальної програми, всі школи (а також спеціальні школи) наслідують дану навчальну програму, що є досить гнучкою, щоб відповідати особливими освітнім потребам, різним стилям, навчальному ритму. Здобувач освіти з ООП має можливість навчатись у місцевій школі, але у тому випадку, якщо місцеві школи не мають можливості, відповідного освітньо-навчального простору задовольнити особливі освітні потреби учнів з інвалідністю – здобувачі освіти з ООП можуть отримати освіту в конкретних центрах.

Кількість учнів з інвалідністю, які навчаються у спеціальних центрах, складає менше 1% учнів. Окрім спеціальних центрів, слід вказати на існування таких закладів як: спеціальні школи, реферальні (партнерські) підрозділи для учнів з проблемами поведінки або незалежні (приватні) школи [253].

Незважаючи на існуючі законодавчі положення, практика організації та концептуалізації інклюзивної освіти вказує на незначні результати інтеграції, рішення приймаються з точки зору наявних ресурсів, однак не відповідно до концепції особливих освітніх потреб учнів з ООП.

На думку дослідників Ф.Е. Армстронг і Л. Бартон [228], для повноцінного включення здобувачів освіти з ООП потрібно визнавати, що лише школи та педагоги не можуть залучатись до ефективного вирішення нових завдань, з цією метою необхідний саме мультиагентський підхід на рівні громад.

З іншого боку, існування спеціальних центрів, кімнат, збільшення кількості реферальних підрозділів, інших типів місць у школах, з урахуванням їх індивідуальних освітніх потреб, здібностей, інтересів, можливостей та різних видів обмежень, а також постійна присутність приватних шкіл та ін., не допомагають ефективному розвитку інклюзивної освіти [252]. Даний аспект сприяв розвитку та змінам в останні роки щодо поділу дітей з порушенням здоров'я.

В національній парадигмі Німеччини активно функціонує мережа спеціальних шкіл. Суспільство змінюється, упроваджує нові ініціативи, форми та методи взаємодії в період кризових станів та обставин.

Протягом ХХ століття, та, зокрема, після Другої світової війни, в Німеччині було розроблено високоспеціалізовану систему освіти для задоволення особливих освітніх потреб дітей з інвалідністю в конкретних центрах. Однак, упродовж останніх років ця ситуація змінюється, та подвійна система інституцій освіти (звичайна і спеціальна) співіснує з всеосяжною системою освіти країни.

Право дітей та осіб з інвалідністю на освіту, професійну підготовку, яка відповідатиме їхнім особливим потребам, фіксується в Основному законі (Grundgesetz), у конституціях кожної із 16 земель, що відповідають за законодавство, управління системою освіти через міністра з питань освіти, культури та науки.

Упродовж останніх років міністри продемонстрували більшу узгодженість щодо розробки у сфері формування та реалізації нових інклюзивних освітніх стратегій, з метою сприяння навчанню дітей та осіб з інвалідністю та з особливими освітніми потребами у звичайних школах. Вважається, що метою освіти є включення людей з інвалідністю у професійне життя та у суспільство, однак спостерігався повільний темп переходу до інклюзивної освіти у всіх землях Німеччини.

Так, трансформаційний рух до інтеграції в Німеччині почався в 70-х роках ХХ століття, у зв'язку з появою перших голосів на її користь, а

Німецька рада з освіти вносила рекомендації щодо інтеграції дітей та осіб з ООП у звичайні школи [250].

З початку даного руху впродовж десятиліття впроваджувався перший досвід інтеграції у школах, який розпочинався з експериментальних проєктів у контексті діяльності спеціальних шкіл та звичайних, між якими було створено різні форми співробітництва. У 1988 році Конференція міністрів освіти і культури Федеративної Республіки Німеччини (КМОК) зробила висновок про упровадження більш гнучкої системи світи в спеціальних закладах освіти та перехід від концепції спеціальної освіти, що заснована на конкретних освітніх потребах учнів. Таким чином, змінилася концептуальність та термінологічність, що використовується для характеристики учнів, відмовившись від необхідності у спеціальній шкільній освіті та включення концепції спеціальних освітніх потреб.

Рекомендації щодо ставлення до учнів з особливими освітніми потребами, розроблені на КМОК у 1994 році, стали найважливішим документом у розвитку інклюзивної освіти в Німеччині. Відповідно до них Міністри погодилися з тим, що учні з ООП можуть бути допущені до загальноосвітніх шкіл, якщо школи, у свою чергу, можуть забезпечити необхідну підтримку, ресурси у сфері освіти для дітей з ООП.

В даний час більшість регіонів Німеччини адаптували свої освітні закони до цих рекомендацій, однак процес змін триває повільно, існує ряд спеціальних освітніх послуг, які згруповані за 2 широкими категоріями [253]: спеціальна освітня підтримка у звичайній освіті; окрема спеціальна освітня підтримка (наприклад, спеціальні школи та класи, спеціальні освітні центри підтримки тощо).

Враховуючи досвід радикальних змін, прийнятих, зокрема, в Італії, Німеччина проводила набагато тривалішу та помірнішу політику, яка об'єднує цілий ряд умов щодо надання спеціальних освітніх послуг.

Сьогодні близько 4,6% здобувачів освіти у Німеччині здобувають освіту в спеціальних установах [253], незважаючи на те, що спостерігається тенденція

до створення сучасного інклюзивного освітнього середовища, спеціальні центри продовжують залишатися освітньою альтернативою, яка має давню традицію та історію в цій країні.

Окрім того, зміст та наповнення навчально-методичних програм, критерії оцінювання знань та компетенцій, кількість та спеціалізація освітніх закладів – вирішуються на місцевому рівні. Так, у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія ще 2005 року ухвалили закон «Про освіту», відповідно до якого гарантується право кожної дитини на здобуття середньої освіти. Однак практичні та життєві зміни в школах цього регіону почали втілюватись лише через 4 роки.

У 2009 році Німеччина ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, що знаменувало ухвалення всіма федеральними землями країни закону, відповідно до якого кожна школа має бути інклюзивною. У 2015 році на спільній конференції міністри освіти і культури німецьких земель підготували загальну «Рекомендацію для педагогів з охоплення різноманітності», в якому наголошується, що кожна школа повинна скоординувати навчальну програму відповідно до принципів інклюзивної освіти:

- виділяти більше навчальних годин на практичні заняття,
- розробляти нові формати оцінювання компетентностей,
- посилювати підготовку педагогів та заохочувати їх до обміну досвідом.

Згідно з даними Bertelsmann Foundation, станом на 2015 рік 31,4% дітей з ООП у Німеччині відвідували звичайні школи. У 2008/2009 рр. звичайні школи відвідували 18,4% дітей з ООП. В 2016/2017 навчальному році кількість школярів з 1 до 10 класу становила 7,33 мільйона. З них 523,81 тисяча – це діти з ООП: 318 тисяч школярів відвідували спеціалізовані школи і 205,81 – відвідували звичайні школи.

В Німеччині вибір форми навчання дитини обирають батьки у будь-який час лише після того, як отримують рекомендації від шкільного лікаря. У складних випадках – потрібні рекомендації від Шкільного психологічного

центру, інших спеціалістів. Існує практика, згідно якої дитина з ООП спочатку відвідує загальну початкову школу, а потім, перебуваючи у середніх класах, має можливість перейти до спеціальної. Такий перехід відбувається не лише у зв'язку із труднощами у засвоєнні навчального матеріалу, але й через соціальну проблему – через те, що в середній школі дитина з ООП не знаходить собі товаришів.

Інша проблема – суттєвий розрив між різними федеральними землями й містами Німеччини. Так, в автономних містах Бремен, Гамбург, в землі Берлін 68,5% дітей з ООП відвідують загальні дитячі садочки, 59,1% – відвідують початкові школи, 54,5% – старшу школи. В Гессені, Нижній Саксонії кількість дітей з ООП в загальноосвітніх школах становить менше 24%.

Серед основних гальмувальних факторів слід виділити недостатньо розвинену інфраструктуру, нестачу корекційних педагогів і неготовність вчителів, які не знають, як поводитися з дітьми, зокрема, з порушенням аутистичного спектру, або ж губляться, коли дитині з інвалідністю потрібно відвідати туалет.

Кожен другий опитаний фахівцями Bertelsmann Foundation вважає, що школярі без фізичних і ментальних порушень, які навчаються в інклюзивних школах, демонструють нижчий рівень знань, порівняно з ровесниками зі звичайних шкіл.

У Німеччині за підтримки уряду, благодійних фондів, неурядових організацій і волонтерів люди з інвалідністю – затребувані працівники, яких працевлаштовують на соціальних підприємствах (здебільшого у майстернях), невеликий відсоток потрапляє на первинний ринок праці. У Німеччині держава керується принципом, що «потрібно допомагати людям з інвалідністю, щоб згодом вони могли самі собі давати раду» [129].

Сполучені Штати Америки та Канада також досягли значного прогресу в універсальному здійсненні принципу інтеграції та інклюзії. Як і в Європі, з 70-х років ХХ ст. існував цілий соціально-правовий рух на користь освіти людей з інвалідністю в рамках звичайної освітньої системи. Вагомим етапом та

кульмінацією цього руху стала розробка освітньої політики та освіти більшості учнів з ООП у звичайних класах.

Так, у США, у Державному праві 94-142 1975 року, всі учні з ООП здобувають повноправну громадянську освіту. У 1990 році було прийнято Закон про освіту інвалідів (IDEA), який переформулював Закон штату 1975 року та Американський закон про інвалідність (ADA), та гарантував право на освіту дітей та молоді з ООП, а також їхній доступ до всіх видів програм та послуг. У 1997 році Конгрес США розглянув і упровадив низку поправок до Закону про освіту інвалідів (IDEA) від 1990 року, які суттєво вплинули на навчання дітей з особливими потребами в галузі освіти, їхні сім'ї та школи, які пропонують спеціальні освітні послуги. Для інклюзивної освіти були внесені зміни, наприклад, у вигляді оцінки та діагнозу студентів, а також в індивідуальні освітні програми студентів з ООП. Цей Закон також прагнув подолати бар'єри щодо менш обмежувальних умов і виступав за участь батьків у навчанні своїх дітей.

У Канаді деякі з її провінцій стали еталоном для інклюзивного освіти, адже саме його розвиток відбувався активно через відсутність національної освітньої установи або будь-якого федерального органу влади, який диктує політику в галузі освіти [311]. Міжнародне визнання прав осіб з інвалідністю за останні десятиліття масштабно вплинуло на канадське законодавство. 1981 рік – Міжнародний рік осіб з інвалідністю – привів Канаду до включення прав осіб з інвалідністю до її Конституції. Після цього, у 80-90 рр., було упроваджено низку заходів для захисту прав людей з інвалідністю, серед яких особливу увагу було приділено поліпшенню включення дітей з інвалідністю до державної системи освіти, а також надання їм конкретних послуг. Установи спеціального виду були закриті, а деякі традиційні методи спеціальної освіти були реформовані. Згідно законодавства Канади, кожна провінція розробляє свою власну політику щодо інклюзивної освіти, причому деякі з них набагато прогресивніші, ніж інші. Так, провінція Нью-Брансуек була повністю інтегрована з 1986 року, коли були закриті спеціальні освітні центри, завдяки

сильній підтримці політичного та адміністративного керівництва всіх рівнів, і навіть здійснення ряду умов, які сприяють включенню [282]. Однак інші провінції, зокрема, Онтаріо, продовжують підтримувати традиційну модель спеціальної освіти. Слід відзначити, що саме сільські, а не міські райони мають більшу кількість та розвиток інклюзивної системи освіти. Ймовірно, ця тенденція відбувається через невелику кількість населення, тому й легше досягти достатнього рівня розвитку спеціалізованих послуг. Крім того, ті провінції, які виявляють велику заклопотаність оцінкою та стандартами, заснованими на академічних результатах, як і раніше, зберігають розділені освітні практики.

Освіта у Фінляндії ґрунтується на принципах необхідності, інклюзивності та рівноправності. Тому кожна дитина з 7 до 17 років зобов'язана відвідувати навчальний заклад. У Фінляндії освіта для дітей та осіб з інвалідністю гарантується законодавством і залежить від виду патології. У середніх навчальних закладах інклюзивна освіта реалізується у такому варіанті: клас складається з 2 груп: 1 група – навчаються діти без ООП, а у другій – діти з ООП. Наповнюваність класу зазвичай становить 25 учнів. Діти з інвалідністю отримують допомогу від вчителів, помічників учителів, медичного персоналу. У разі потреби дитина може отримувати допомогу дитячого психолога. Діти з тяжкими порушеннями здоров'я навчаються у спеціалізованих класах. У такому класі зазвичай навчаються від восьми до десяти дітей. З кожною дитиною працюють два – три викладачі та спеціальний помічник. Такий підхід гарантує результативність навчання, надаючи учню спеціальні умови відповідно до його здібностей.

Безперечною перевагою шкільної освіти у Фінляндії вважається нерозподіл суспільства на вищі та нижчі категорії населення. Крім того, у Фінляндії майже відсутні середні навчальні заклади для обдарованих дітей та дітей заможних батьків. Діти з інвалідністю, діти «еліти», хлопці з незаможних сімей, талановиті хлопці – всі без винятку навчаються в одних і тих самих навчальних закладах. З економічної точки зору шкільна освіта в Фінляндії

абсолютно безкоштовна, витрати, пов'язані з придбанням шкільного приладдя, харчуванням та проїздом до школи перебирає держава.

Досвід Фінляндії демонструє, що в країні реалізується масова інклюзивна практика у сфері освіти та соціальних гарантій, а також конструктивні технології включення, які виключають будь-яку дискримінацію та роблять процес навчання доступним усім.

Отже, економічні, технологічні й інформаційні можливості європейських країн уможливили створення освітнього середовища, максимально доступного для осіб з обмеженими можливостями. Уже до початку XXI століття у Європі загалом та у Європейському Союзі (ЄС) зокрема інклюзія у широкому сенсі розумілася як форма буття спільного життя звичайних людей і людей з обмеженими можливостями (інвалідів). На цьому акцентувала у монографії українська науковиця А.А. Колупаєва, зазначивши, що «західноєвропейські системи загальної середньої освіти, незважаючи на різноманітність типів та рівнів навчальних закладів, які опікуються освітою, в тому числі, і школярів з обмеженими можливостями, є одним із ключових елементів сучасної європейської моделі соціального устрою, яка виявляється привабливою для країн, що позбулися тоталітарних режимів, наразі й для України, з огляду на завдання та перспективи розв'язання назрілих педагогічних та соціальних проблем» [82, с.46]. Ознайомлення із європейським досвідом організації інклюзивного навчання істотно оптимізує реструктуризацію української освітньої системи відповідно до потреб сьогодення та реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [91].

Модернізація системи спеціальної освіти у європейських країнах визнана у вигляді інклюзивної форми навчання. Інклюзивна стратегія виключає будь-яку дискримінацію і робить процес навчання доступним для усіх. Досягається це шляхом модернізації закладів освіти, насамперед, переплануванням навчальних кімнат у ЗО, а також розробки нових навчальних програм. Економічна сторона інклюзивної освіти також має низку переваг. Так, школи, як державні, так і муніципальні, зацікавлені у прийомі на навчання осіб з

інвалідністю через те, що отримують цільове фінансування з бюджетів для забезпечення діяльності дітей з особливими потребами. Зокрема, це переконало шкільне керівництво у важливості інтеграції дітей з інвалідністю.

В Україні, услід за глобальною освітньою практикою, інклюзивною освітою активно розпочали займатися не так давно. Ще на початку 2017 року з 700 тисяч дітей із порушеннями психофізичного розвитку тільки 10% навчалися в інклюзивних школах. Решта, фактично, не мали можливостей для розвитку і пристосування. 5 липня 2017 року Президент України Петро Порошенко підписав наказ про інклюзивну освіту. Відповідно до цього наказу, інклюзивний клас мав бути у кожній школі, у якій хоче навчатися така дитина [148].

Виходячи із цього, можна стверджувати, що розвиток інклюзивного суспільства і інклюзивної освіти в Україні відбувається, але він, все ще, перебуває на початковому етапі, особливо у порівнянні з країнами Європи, на які орієнтується українська освіта. На нашу думку, такий стан інклюзії в Україні зумовлений економічним її розвитком, тому що «значна кількість проблем у сфері інклюзивного аналізу у кінцевому результаті зводиться до певних економічних параметрів, має економічний вимір, або ж може бути вирішеною (повністю, або частково) за допомогою наявності ресурсів, технологій, що зазвичай зводиться до економічних можливостей. Передусім це стосується сфери економічної, інституційної, інформаційної, соціальної та політико-правової інклюзії» [203, с. 23].

Глобальним орієнтиром для України є інклюзивна освіта, як окремий підвид інклюзії, що передбачає рівність у ставленні до всіх людей, але з потребою створення особливих умов для осіб з обмеженими можливостями. У Всесвітній декларації про освіту для всіх, прийнятій в Джомтьєні (Таїланд), загальне бачення інклюзії тлумачиться як забезпечення доступу до освіти для всіх дітей, молоді та дорослих, а також сприяння рівності у цій сфері [25]. Стратегічні принципи європейського співробітництва в галузі освіти і підготовки фахівців, викладені у Висновку Ради Європейського Союзу від

12.05.2009 р., підкреслюють важливу роль освіти і професійної підготовки в розвитку суспільства з рівними соціальними і громадянськими правами у ХХІ столітті [246].

У Європейському освітньому просторі розробка нормативних актів щодо розширення освітніх можливостей для людей із особливими освітніми потребами (ООП) розпочалася у 1970-х роках. За цей час у країнах Європи сформувалося чотири основні стратегічні напрямки роботи з особами, які мають особливі освітні потреби: *widening participation* (розширення доступу до освіти), *mainstreaming* (мейнстрімінг), *integration* (інтеграція) та *inclusion* (інклюзія). Розглянемо коротко кожний з них:

1. *Widening participation* – стратегія розширення доступу до освіти, застосовується у країнах Європи, переважно у Великобританії. Її головною метою є розширення освітніх можливостей для осіб з особливими освітніми потребами, етнічних меншин, а також осіб із неблагополучних верств суспільства. Така політика реалізується шляхом укладання різних угод і фінансового стимулювання навчальних закладів, які беруть участь у подібних проєктах [100].

2. *Mainstreaming* (мейнстрімінг) – стратегія, за якої особи з особливими потребами спілкуються з однолітками на святах, у межах різних дозвіллевих програм і водночас можуть навіть навчатися у різних закладах [207, с. 66].

3. *Integration* (інтеграція) – стратегія, що передбачає безпосереднє включення усіх осіб в освітній процес з урахуванням їх особистісних, фізичних і психологічних особливостей [180, с.140].

4. *Inclusion* (інклюзія) – така стратегія освітньої діяльності, коли особи з різними обмеженнями і потребами можуть навчатися нарівні з тими, хто не має ніяких відхилень. У словниках термін *інклюзія* (від англ. *inclusion* – включення) тлумачиться як процес забезпечення права та залучення всіх громадян у всі сфери життєдіяльності та державні програми. Виділяють такі характерні особливості інклюзії: процес пошуку ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб кожної особистості, незалежно від її віку, статі, стану

здоров'я, релігійних, політичних, етнічних поглядів. Ці відмінності розглядаються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей та дорослих; розкриває розуміння бар'єрів для реалізації індивідуальних потреб кожної особистості та шляхи їх подолання, що передбачає усебічне вивчення особливостей розвитку особистості, збір інформації з різноманітних джерел; передбачає присутність (надання можливості навчатися в закладах освіти та необхідних для цього видів адаптації), участь (позитивний досвід, який набуває здобувач у процесі навчання, та врахування ставлення здобувача до самого себе в цьому процесі), досягнення (комплексний результат навчання упродовж навчального року) [141, с. 125-126]. Ці освітні стратегії ми узагальнили у таблиці 5.2.

Низка питань, зокрема, тенденції розвитку інклюзивної освіти, вимагають спеціального теоретичного осмислення, що має особливий інтерес для сьогоденної освітньої практики в Україні.

Аналіз освітньої практики підтверджує, що інклюзивна освіта як науково-практична проблема є актуальною для України. Ці обставини зумовлюють необхідність звернення до досвіду європейських країн у формуванні інклюзивної освіти, вивчення та аналізу, розгляду можливостей його використання з урахуванням специфіки вітчизняного контексту, що є своєчасним і значущим для системи освіти України.

Таблиця 5.2

Глобальні освітні стратегії роботи з особами з ООП*

№	Стратегія	Мета стратегії
1.	<i>Widening participation</i>	розширення освітніх можливостей для осіб з особливими освітніми потребами, етнічних меншин, а також осіб із неблагополучних верств суспільства
2.	<i>Mainstreaming</i>	спілкування осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються у різних закладах освіти, з однолітками на святах, у межах різних дозвілєвих програм
3.	<i>Integration</i>	безпосереднє включення усіх осіб в освітній процес з урахуванням їх особистісних, фізичних і психологічних особливостей
4.	<i>Inclusion</i>	навчання осіб з різними обмеженнями і потребами нарівні з тими, хто не має ніяких відхилень

*Примітка. Побудовано на основі [100, 207, 180, 141]

З метою виявлення загальних та специфічних тенденцій розвитку інклюзивної освіти на сучасному етапі розвитку освітнього простору ми виділили чотири критерії, які вважаємо актуальними для характеристики глобальних орієнтирів в інституалізації інклюзивної освіти:

- 1) нормативно-правова база;
- 2) стратегії інклюзивної освіти;
- 3) засоби реалізації інклюзивної освіти як шляхи відтворення моделей, притаманних для європейських країн;
- 4) наявні проблеми розвитку інклюзивної освіти.

Пропонований розгляд уможливорює зробити акцент на схожих, на нашу думку, критеріях упровадження та організації інклюзивної освіти у таких європейських країнах як Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Ірландія, Іспанія, Литва, Нідерланди, Польща, Румунія, Фінляндія, Чехія, Швеція тощо, а також окреслити орієнтири, щодо яких ми матимемо змогу звернутися до розвинених європейських країн, які є ментально, культурно або географічно близькими до України. Їх досвід може стати прикладом стратегій державної політики у сфері освіти, в розбудові соціально-відповідального громадянського суспільства, яке буде враховувати потреби, бажання та можливості кожної особистості, незалежно від індивідуальних особливостей, наявних особливих потреб, або соціокультурних чи соціо-економічних передумов для виключення її із соціуму та суспільної взаємодії.

Так, нормативно-правова база інклюзивної освіти базується на цілях, завданнях і принципах, заявлених у міжнародно-правових актах, чинних в усіх європейських країнах. Основними є: Загальна декларація прав людини (1948) [48]; Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960) [89]; Конвенція про права дитини (1989) [90]; Всесвітня декларація про освіту для всіх – задоволення базових освітніх потреб (1990) [25]; Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993) [186]; Саламанкська декларація про принципи, політику і практичну діяльність в сфері освіти осіб з

особливими потребами (1994) [173]; Дакарські рамки дії. Освіта для всіх: виконання наших колективних обов'язків (2000) [37]; Конвенція про права інвалідів (2006) [91]; Керівні принципи політики в галузі інклюзивної освіти ЮНЕСКО (2009) [78]. Лише окремі міжнародні документи містять положення щодо вищої освіти для осіб з інвалідністю: в основному у них йдеться про гарантовані права кожного на освіту. Найважливішим документом серед зазначених є Конвенція про права інвалідів (2006), що знаменує «зміну парадигми» щодо ставлення і підходів до осіб з інвалідністю.

Окрім цього, у більшості європейських країн за останні десятиліття з'явилося цілісне антидискримінаційне законодавство у сфері інвалідності, що стало ключовою підтримкою у доступі до освіти й інтеграції осіб з ООП у вищих навчальних закладах цих країн. Для прикладу подаємо окремі з них у Таблиці 5.3.

Аналіз законодавства європейських країн щодо інклюзивної освіти дає можливість виокремити антидискримінаційне законодавство як основну тенденцію. Наприклад, у *Словаччині* університети – це місця, де мають бути імplementовані закони про недискримінацію та застосований принцип рівного ставлення. Закон № 131/2002 про вищу освіту гарантує усім абітурієнтам і студентам рівне ставлення під час навчання і дотримання усіх прав, передбачених законом. Дискримінація за ознакою інвалідності суворо заборонена.

В *Австрії* на університети поширюється дія федерального Закону про рівність осіб з обмеженими можливостями.

В *Естонії* Закон про рівне ставлення проголошує, що дискримінація людей за ознакою їх релігійних або інших переконань, віку, інвалідності або сексуальної орієнтації заборонена при доступі до будь-якого рівня освіти і перепідготовки. Уряд ініціював реформу вищої освіти, вона покликана зробити її безкоштовною, що значно полегшить доступ до неї.

У *Фінляндії* університети, а також спеціальні середні установи підпорядковуються дії Закону про недискримінацію. Конституція Фінляндії

утверджує, що всі рівні перед законом. У розділі 16 зазначено, що органи державної влади повинні забезпечувати рівні освітні можливості відповідно до можливостей особи і її особливих потреб, а також сприяти розвитку без обмежень з фінансових причин (Фінський закон 731/1999).

Таблиця 5.3.

Нормативно-правова база країн Європи та України

Країна	Правовий акт
<i>Австрія</i>	Закон про організацію шкіл (1962); Закон про університети (2002); Закон про вищу освіту (2005); Національний план дій на 2012– 2020 роки (2012)
<i>Великобританія</i>	Закон про дискримінацію інвалідів (1995); Закон про рівність (2010)
<i>Фінляндія</i>	Закон про базову освіту (1998); Стратегія спеціальної освіти (2007); Закон про базову освіту з додатками (2011)
<i>Литва</i>	Закон про освіту (1991); Закон про соціальну інтеграцію людей з обмеженими можливостями (1991); Закон про спеціальну освіту (1998); Закон про внесення змін до Закону про освіту (2011); Кодекс правил надання спеціальної педагогічної допомоги (2011)
<i>Польща</i>	Закон про систему освіти (1991); Наказ Міністра освіти (2010); Закон про освіту (2015); Директива Міністра освіти (2015)
<i>Україна</i>	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (від 24.12.2015 № 911-VIII); Закон України «Про освіту» (від 2017 № 2145-VIII); Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (від 23 травня 2017 року № 2053-VIII); Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (від 06 вересня 2018 року № 2541-VIII); Закон України «Про повну загальну середню освіту» (від 16.01.2020 № 463-IX).

У Законі про вищу освіту в *Німеччині* зазначено, що університети повинні забезпечити, щоб студенти з обмеженими можливостями не відчували ніякої дискримінації, мали доступ до всіх академічних послуг і курсів, отримували підтримку в залежності від своїх спеціальних можливостей, щоб

скласти іспити і відповідати необхідним вимогам. Усі федеральні землі прийняли відповідні поправки до своїх законів про вищу освіту.

Закон *Ірландії* про рівний статус від 2000 року був доповнений Законом про рівність. Закон забороняє дискримінацію у багатьох сферах, і в основному стосується надання послуг, включаючи освіту. Стаття 7 Закону забороняє дискримінацію в закладах освіти.

Вища освіта в *Нідерландах* вважається професійним навчанням. У 2003 році був прийнятий Закон про рівне ставлення, який забороняє дискримінацію осіб з обмеженими можливостями при професійному навчанні.

В *Румунії* усі заклади, що надають послуги здобуття вищої освіти, є суб'єктами закону про недискримінацію.

У *Португалії* державні установи, такі як університети, повинні дотримуватися закону 51/2003 від 2 грудня про рівні можливості, недискримінацію та загальну доступність для осіб з обмеженими можливостями (після закінчення обов'язкової середньої школи LIONDAU встановлює вимоги, що гарантують рівні можливості, недискримінацію та загальну доступність для всіх людей).

У *Швеції*, відповідно до Закону про дискримінацію, у сфері освіти дискримінація суворо заборонена.

У *Великобританії*, відповідно до Закону про рівність 2010 року, вищі навчальні заклади (в основному університети) мають усунути будь-яку дискримінацію осіб за ознакою інвалідності і не можуть відмовити студентам у прийомі з цієї причини. Непряма дискримінація та утиски також заборонені. Університети зобов'язані докладати зусиль для правильного пристосування, ставитися до студентів з обмеженими можливостями, як і до будь-яких інших студентів, опублікувати Схему рівності осіб з обмеженими можливостями.

У *Норвегії* Закон про дискримінацію та доступність застосовується у вищій освіті, а Департамент освіти надав основні інструкції, що окреслюють обов'язки закладів вищої освіти. Важливо також, що Закон про університети та університетські коледжі містить статтю про «навчальне середовище», у якій

зазначено, що фізичний простір повинен бути спроектований і побудований так, щоб він був доступним для осіб з обмеженими можливостями. Усі заклади вищої освіти також зобов'язані мати плани дій щодо навчального середовища студентів з обмеженими можливостями, як це передбачено статтею 4-3 Закону про університети та університетські коледжі.

У *Сербії* Закон про вищу освіту, прийнятий у серпні 2005 року, вперше визнав осіб з обмеженими можливостями особливою категорією студентів. Право на вищу освіту має кожна особа, яка закінчила школу, незалежно від того, чи є у неї якийсь вид інвалідності. Власники приватних навчальних закладів повинні гарантувати необхідне фінансування для забезпечення закладу всім необхідним обладнанням і прийнятними умовами для студентів з обмеженими можливостями (ст. 59).

Доцільно також зазначити, що в багатьох європейських країнах національне законодавство встановлює лише мінімальні рамки, а ЗВО далі самі розробляють незалежну (самостійну) політику підтримки студентів з обмеженими можливостями. Кожен *кіпрський університет* має свою політику заохочення студентів з обмеженими можливостями під час навчання. Це можуть бути спеціальні положення, що стосуються фізичної (мобільність) і когнітивної (допомога на іспитах, така як особистий помічник (асистент)) доступності, а також доступу до сучасних технологій. Університет Кіпру, найстаріший вищий навчальний заклад, розробив «Правила про додаткові місця для студентів, що належать до особливих категорій». Відповідно до цих правил, 6% місць для студентів відведено для осіб з обмеженими можливостями та іншими проблемами. Для таких студентів розроблені спеціальні умови вступу, що означає зниження для них прохідного балу. Коли студент вступає на певну програму навчання, він може відвідувати підготовчі семінари, пропоновані Центром викладання і навчання Університету Кіпру. Ці семінари готують здобувачів до розвитку навиків, необхідних для навчання на університетському рівні. Здобувачі з обмеженими можливостями мають право на індивідуальну підтримку, що надається університетом (особисті асистенти).

В *Португалії* деякі ЗВО розробили спеціальні рекомендації для професорсько-викладацького складу, відкрили Офіси підтримки для студентів з обмеженими можливостями і надали доступні матеріали та обладнання. В інших ЗВО, однак, ніякої особливої підтримки не надано.

У Законі про осіб з особливими можливостями *Словенії* зазначено: «Студенти, які навчаються за університетськими програмами, повинні отримати додаткове обладнання відповідно зі статутом університету». На практиці це означає, що університети самі вказують у своїх правилах, в якій мірі вони будуть надавати підтримку студентам з обмеженими можливостями і які додаткові права їм будуть надані. Студенти, чий доступ до вищої освіти обмежений, не мають правових підстав заявляти про дискримінацію під час навчання. Відповідно до статуту Університету Любляни, студенти з обмеженими можливостями можуть складати іспити поза періодом сесії і можуть бути переведені на наступний курс навіть без виконання обов'язкових вимог академічної програми. У статуті Університету Марібору зазначено, що студенти з обмеженими можливостями мають право пристосовуватися до занять під час практичної роботи та іспитів. Те, як буде реалізовуватися це право, залежить від різних факультетів ЗВО. Технічна допомога регулюється Правилами страхування здоров'я і може бути отримана відповідно до їх процедури та умов. У здобувачів з ООП немає ніяких особливих чи додаткових прав через їхній статус. Певна підтримка і необхідне обладнання є доступним для учасників Асоціації Студентів з інвалідністю. Асоціації забезпечує такими послугами, як використання комп'ютерів, копірувальної техніки, сканерів, роздруківка матеріалів, створення аудіофайлів навчальних матеріалів.

В *Іспанії* університети мають власні правила, такі як Органічний закон про університети, який просуває політику, що гарантує рівні можливості для людей з ООП. Королівський Указ організовує університетську освіту і включає в себе кілька заходів, що гарантують рівний доступ для студентів з обмеженими можливостями. Він також встановлює можливість внесення

необхідних адаптацій до навчальних програм, хоча багато з цих змін вносяться на основі особистої думки професорсько-викладацького складу.

Деякі вищі навчальні заклади *Ісландії*, такі як Університет Ісландії, створили власні внутрішні правила, комітети та консультаційні служби, які допомагають вирішити проблеми студентів з обмеженими можливостями. Університет Ісландії, найстаріший і найбільший вищий навчальний заклад, розробив збір правил, що стосуються студентів з обмеженими можливостями і специфічними потребами. Останні зміни до цих правил були внесені в 2010 році (Kupdgr g'yékeæl úkkæðsh í tásh mshð Ráylódf Íydftvy tkyu 4812010). Університет Ісландії має Офіс освітнього та професійного консультування, який пропонує студентам з конкретними потребами різні форми підтримки.

У 2005 році Генеральний форум Університету Ісландії прийняв політику боротьби з дискримінацією, розробляє політику, що стосується здобувачів з обмеженими можливостями, спрямовану на те, щоб зробити університет повністю доступним для всіх осіб. У розділі 1 цієї політики зазначено, що університет і вся його територія повинні бути повністю доступними і безпечними для осіб з обмеженими можливостями з урахуванням законодавства про охорону історичних будівель. Університет сам оплачує будь-які необхідні зміни. Видано спеціальний буклет (*University for All: Accessibility and Resources at the University of Iceland / Університет для всіх: доступність і ресурси в Університеті Ісландії*), щоб інформувати абітурієнтів про послуги та ресурси, які пропонує університет, і про те, що їм слід очікувати під час навчання. Оскільки будь-яка підтримка оплачується Університетом, він залишає за собою право відмовити у підтримці, якщо вона сприймається як занадто дорога або недоцільна. Здобувачі з обмеженими можливостями отримують широкий спектр практичної підтримки, як-от: перекладач жестової мови, консультації, більш тривалий час для тестування, допомога під час занять тощо. Фінансова підтримка, що надається студентам з обмеженими можливостями Університетом Ісландії у вигляді зниження вартості навчання,

на відміну від державної політики, надається за рішенням самого ЗВО і не обов'язково буде надаватися в інших ЗВО країни.

У країнах Європи, які ми обрали для характеристики, цей процес розпочався приблизно в один часовий відрізок – кінець ХХ століття. Система освіти в Україні звернулася до проблеми інклюзивності тільки на початку ХХІ століття. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що в Україні тривалий час продовжувала діяти освітня політика, розпочата в роки СРСР, коли основним напрямком в освіті був процес інтеграції.

Щодо стратегії інклюзивної освіти, то європейський досвід інституціоналізації такої освіти узагальнено у трьох моделях: консервативній, ліберальній та соціал-демократичній [170]. Ці моделі притаманні для конкретних європейських країн і характеризуються своїми стратегіями у питаннях інклюзивної освіти.

Консервативна модель характерна для Австрії, Бельгії, Італії, Німеччини, Франції, де «інклюзивна освіта здійснюється у межах загальної освіти, за відсутністю інтеграції для осіб з особливостями розвитку» [170, с.189]. Соціал-демократична модель характерна для Данії і Фінляндії, де «інклюзивна освіта успішно забезпечується для всіх дітей з ООП» [170, с.189]. Ліберальна модель реалізується у Великобританії, у якій інклюзивна освіта здійснюється у відповідності до неофіційно затверджених практичних рекомендацій, так названого «Кодексу практики», укладених М. Ейнскоу і Т. Бутом [263, с.56].

Охарактеризуємо найвиразніші стратегії інклюзивності окремих європейських країн, які можуть бути орієнтиром для України.

В Австрії у 2012 році Рада міністрів погодила «Національний план дій на 2012-2020 роки», згідно з яким створюються інклюзивно-пілотні регіони з метою нагромадження досвіду для його подальшого використання при розробці детальної концепції національного розвитку інклюзивної освіти; розробка проєктів для здобувачів з особливими освітніми потребами та збільшення кількості інтегрованих класів; розробка програм навчання щодо засвоєння педагогами діагностичних процедур, що використовуються для визначення

особливих освітніх потреб та для професійного консультування; всенаціональна підготовка учителів до роботи на австрійській жестовій мові; гармонізація навчальних програм для вчителів з питань інклюзивної освіти [236]. З 2015 року в Австрії інклюзивна педагогіка потреб уведена до навчальних планів підготовки усіх вчителів. Викладачам вищих навчальних закладів пропонується пройти чотиримісячний курс з індивідуальних, соціальних і системних компетенцій [260].

У Фінляндії стратегія спеціальної освіти встановлює цілі для розвитку інклюзивної освіти в усіх закладах освіти. Місцеві органи влади та навчальні заклади зобов'язані складати план організації навчання для осіб, які потребують особливої підтримки. Спеціальна освітня стратегія щодо розвитку інклюзивної освіти підкреслює важливість широкої мережі базової освіти, яка підтримує право кожної дитини відвідувати звичайну школу, найближчу до місця її проживання. Фінляндія прагне до розвитку системи освіти з метою забезпечення освітою усіх дітей та молоді. Хоча й існує одна загальноосвітня система, але може бути організована і гнучка індивідуальна підтримка навчання [292].

У 1991 році Верховна Рада Литовської Республіки прийняла Закон про освіту. У ньому була сформульована основна ідея Національної школи і заявлено, що освіта в Литві буде ґрунтуватися на гуманістичних культурних цінностях, принципах демократії, а також на загальновизнаних правах і свободах людини [275]. Право на отримання освіти особами з особливими освітніми потребами разом з іншими особами стало новою і дуже суттєвою зміною у литовській системі освіти. Для реалізації освітніх цілей були створені нові типи освітніх центрів, а також денні центри для дорослих, які раніше відносилися до категорії тих, котрі не могли здобувати освіту і утримувалися у спеціалізованих школах-інтернатах. У загальноосвітніх школах створювали спеціалізовані класи для осіб з особливими освітніми потребами. Підготовка учителів до інклюзивної освіти регламентується двома документами:

Положенням про підготовку вчителів [306] і Кодексом вимог до кваліфікації вчителів [249].

У цих документах зазначено, що педагогічні дослідження повинні бути результативними, кожен випускник має здобути достатні фахові знання і навички, виробити відповідні ціннісні погляди, добре володіти методологією предмета і бути здатним її застосовувати, знати особливості психофізичного рівня зрілості і особливі потреби здобувачів, розпізнавати труднощі в соціалізації, розвитку і навчанні учнів, допомагати їх подолати. Кожен викладач повинен пройти курс зі спеціальних навчально-психологічних дисциплін. Перелічені компетенції майбутні педагоги набувають у ЗВО, практикуючи – на курсах підвищення кваліфікації.

У Законі «Про освіту» Польщі від 20 лютого 2015 року подані основні форми педагогічної діяльності, призначені для осіб з особливими освітніми потребами: обов'язкові навчальні класи як загальної, так і професійної спрямованості; реабілітаційні заняття для осіб з обмеженими можливостями; заняття в межах професійних курсів для дорослих; класи психолого-педагогічного консультування [317]. Упровадження інклюзивної освіти в кожному навчальному закладі спричинило необхідність підготовки кадрів й усунення як фізичних, так і соціальних бар'єрів в освітньому середовищі. З метою реалізації системних положень щодо психолого-педагогічної допомоги учням з особливими освітніми потребами кожен заклад освіти розробляє та впроваджує План заходів підтримки, що включає цілі, яких необхідно досягти, дії та методи, що використовуються у роботі зі здобувачем.

Відповідно до нормативно-правових документів до стратегічними напрямками роботи інклюзивної освіти в Україні є:

- проведення наукових досліджень, експериментальної й інноваційної діяльності і створення науково-методичного забезпечення інклюзивної освіти;
- створення адаптивного освітнього середовища в закладах освіти;
- формування толерантності в усіх учасників освітнього процесу;

- формування системи підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних працівників;
- підвищення ролі і відповідальності законних представників здобувача в отриманні освіти.

В даний час освітній процес в закладах освіти України здійснюється з урахуванням вимог, що висуваються нормативно-правовими документами; навчання здобувачів з ООП здійснюється за спеціальними освітніми програмами, які передбачають спеціальні умови для їхнього навчання і виховання. Водночас, для академспільноти усталюються нові якісні характеристики взаємин учасників освітнього процесу при об'єднанні здобувачів з різними пізнавальними можливостями і потребами.

Стратегії інклюзивної освіти у європейських країнах орієнтуються на створення моделей такої освіти у регіональному значенні, опираючись на досвід розробки детальних концепцій інклюзивної освіти; розробки національних навчальних програм; підготовку вчителів з питань інклюзивної освіти на усіх етапах навчання; підготовка тьюторів та консультантів із питань кар'єрного росту. В Україні ведеться активна робота з проведення наукових досліджень у сфері інклюзивної освіти; удосконалюється нормативно-правова база; здійснюється підготовка, підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічних працівників. Основною стратегією в Україні в даний час є створення адаптивного освітнього середовища в навчальних закладах.

У сфері реалізації інклюзивної освіти європейські країни використовують різні засоби, які можуть бути подібними в окремих країнах, або притаманними тільки для однієї країни. Так, освіта для людей з особливими освітніми потребами та інклюзивна освіта В Австрії відкрили можливість для здобувачів обмінюватися досвідом навчання. Сьогодні здобувачі з особливими освітніми потребами мають право здобувати освіту шляхом інтегрованого навчання [236]. У 2001 році в школах було узгоджено навчальну програму «Рік підготовки до роботи» для осіб з особливими освітніми потребами. Інтеграція у професійно-технічні навчальні заклади була зреалізована як пілотний проект шляхом

внесення змін до Закону про професійне навчання у 2003 році. У Законі про обов'язкове навчання в школі термін «непридатний до навчання» був замінений на «не може відвідувати школу». У 2008 році набув чинності новий навчальний план для шкіл щодо осіб з особливими освітніми потребами, зміст і структура якого орієнтовані на навчальні плани початкової та молодшої середньої школи [305]. Однак навчальний план для осіб з особливими освітніми потребами є скороченим варіантом навчального плану звичайних шкіл [301]. Пілотні проєкти в австрійських школах показали, що саме в системі взаємної співпраці можна найкращим чином задовольнити потреби учнів та сприяти соціальній взаємодії; окрім того, командна робота покращує умови праці педагогів [283]. Федеральний Закон про університети Австрії захищає права на особливі екзаменаційні методики для осіб з інвалідністю.

У Фінляндії нова національна базова навчальна програма, прийнята 2011 року (у редакції 2014 року), передбачає трирівневу підтримку для здобувачів [292].

1. Загальна допомога (1-й рівень), здійснювана самим педагогом, котрий сам надає необхідну підтримку здобувачу при виявленні проблем у навчанні.

2. Активна допомога (2-й рівень) надається, якщо вплив педагога не дає результатів за стандартної роботи зі здобувачами. Рішення про застосування допомоги 2-го рівня приймає мультидисциплінарна команда. Активну допомогу надають педагог, його асистент і соціальний педагог. Головне завдання другого рівня – не допустити неуспішності. Якщо здобувач, котрий перебуває на другому рівні підтримки, впорається з планом, його можна перемістити назад на перший; якщо ж другого рівня недостатньо, – переводять на третій рівень.

3. Спеціалізована допомога (3-й рівень). Для того щоб потрапити на даний рівень, здобувач має пройти особливий медичний і психіатричний огляд, який проводиться на засіданні Комітету з освіти. У спеціалізованих групах перебуває до десяти осіб, з якими працює команда педагогів. У цих групах здобувачі засвоюють дев'ятирічний план навчання за одинадцять років.

Для кожного здобувача, відповідно до його особистих здібностей, розробляється індивідуальний план навчання. У 2007 році Міністерство освіти і культури запустило проєкт KELPO («Розвиток розширеної та спеціальної підтримки»). Проєкт забезпечив міцну основу для розробки власних програм муніципалітетів. Упродовж 2007–2011 років напрямом роботи змістився з рівня муніципалітету на рівень закладу освіти і педагога [295]. Згідно з фінським законодавством, здобувачі були поділені на категорії загальної та спеціальної освіти. У ході реалізації проєкту KELPO муніципалітети розробили концепції і методи, які були важливі з погляду забезпечення рівності здобувачів. Після багаторічної роботи з розвитку освіти в муніципалітетах змінилися основні елементи організації підтримки здобувачів. Замість того, щоб зосередитися на розробці спеціалізованих середовищ для різноманітних особливих потреб, акцент підтримки був переміщений на раннє втручання і більш локальні рішення [292].

У Фінляндії фінансова допомога доступна усім здобувачам, які мають фінансові труднощі; особам з інвалідністю, які здобувають освіту, виплачується реабілітаційна допомога, проте не існує окремої системи фінансової підтримки здобувачів з ООП.

Відповідно до Закону про спеціальну освіту, Литва установила дворівневу систему оцінювання особливих освітніх потреб. На першому рівні у закладах освіти створюються комісії з освіти для осіб з особливими освітніми потребами, які відповідають за вирішення питань, пов'язаних із первинним оцінюванням особливих потреб здобувачів, а також направлення їх до спеціальних навчальних закладів. До складу інституту оцінки потреб другого рівня входять педагогічні та психологічні комісії. Вони оцінюють особливі освітні потреби здобувача, призначають спеціальну освіту та надають педагогічну, а також психологічну допомогу дітям, батькам (або опікунам) та закладам освіти. Закон про спеціальну освіту Литовської Республіки встановив модифіковану систему навчальних закладів. Були скасовані корекційні заняття і надані гнучкі можливості щодо адаптації освітнього середовища для усіх

категорій здобувачів. Цей закон легалізував загальноосвітні навчальні програми. Були визначені їх цілі та рівні:

– модифікована програма – програма, адаптована для здобувача з особливими освітніми потребами, що дозволяє йому навчатися відповідно до державних стандартів освіти;

– адаптована програма – програма, що не відповідає державним стандартам освіти, складена з урахуванням здібностей і реалістичного рівня навчання і виховання здобувачів з особливими потребами [276].

Встановлено два рівні коригування загальних навчальних програм:

1. Скоригована програма, яка покликана створити умови, що дозволяють здобувачеві опанувати базову, середню або професійно-технічну освіту та/або кваліфікацію.

2. Індивідуальна програма, розроблена для здобувачів з особливими освітніми потребами, яка індивідуалізує навчальні програми. У звичайних класах загальноосвітніх шкіл саме вчителі-предметники разом з батьками і спеціалістами (учителями, які спеціалізуються на роботі зі здобувачами з особливими потребами) розробляють індивідуальні програми.

В Литві за умови, що усі інші фактори рівні, особи з ООП мають переваги при вступі до ЗВО.

Відповідно до положення, що діє з 2013 року, Польські школи зобов'язана організувати і надавати кожному здобувачу психолого-педагогічну допомогу, що відповідає його індивідуальним потребам в розвитку й освіті. Психолого-педагогічна допомога надається в закладі освіти здобувачам, які зазнають труднощів, пов'язаних із соціальною дезадаптацією, неординарними талантами, специфічними труднощами у навчанні, мовними розладами, хронічними захворюваннями, кризовими або травматичними ситуаціями, освітніми труднощами, труднощами адаптації, пов'язаними із культурними відмінностями або змінами шкільного середовища, в тому числі попередньою освітою за рубежом.

Також поширеною європейською практикою є створення в ЗВО спеціальних структур, які займаються питаннями студентів з обмеженими можливостями.

У багатьох вузах Австрії існує позиція спеціальних представників інтересів осіб з обмеженими можливостями і хронічними захворюваннями. Вони підтримують і надають усю необхідну інформацію. Мережа таких представників називається в Австрії «Uniability» (Консорціум з питань забезпечення рівних прав осіб з інвалідністю та хронічними захворюваннями в австрійських університетах і коледжах).

В Греції у всіх університетах створені спеціальні місця доступності (Закон 3549/2007 (стаття 12) «Структурна реформа вищих навчальних закладів для підтримки студентів з обмеженими можливостями»). Місця доступності надають інформацію та консультують з таких питань, як доступність, допоміжні технології, можливості кар'єрного росту або будь-які інші аспекти, що стосуються життя студента з інвалідністю в ЗВО. Вони також несуть відповідальність за прийняття усіх необхідних заходів, що забезпечують доступність освітніх послуг у ЗВО для здобувачів з обмеженими можливостями.

Закон *Ірландії* про університети від 1997 року, серед інших пунктів, стверджує, що в університеті та інституті повинен бути спеціальний працівник, відповідальний за підтримку здобувачів з обмеженими можливостями.

На *Мальті* є підрозділи підтримки здобувачів з обмеженими можливостями.

В *Іспанії* на рівні університету існує організація – Офіс здобувачів з обмеженими можливостями, де фахівці з інвалідності надають підтримку здобувачам з обмеженими можливостями. Іноді у таких офісах працюють волонтери або виділяються спеціальні гранти. Рівень практичної підтримки, яку можуть отримати здобувачі з обмеженими можливостями, залежить від ЗВО, Офісу здобувачів з обмеженими можливостями та потреб здобувача. Допомога може включати: підтримку під час тестування, зміни навчальної програми

(плану), гранти, безкоштовне навчання, спеціалізовану технічну підтримку, волонтерську допомогу, книги шрифтом Брайля, перекладача жестової мови тощо.

У кожному університеті та інституті Швеції є спеціальний координатор, який працює з проблемами освітньої підтримки здобувачів з обмеженими можливостями. Основними методами підтримки є: переклад жестовою мовою, допомога у читанні, ведення записів та коректура, персональні асистенти, певна технічна допомога, як-от: спеціально обладнані кімнати, продовження екзаменаційного часу, альтернативні іспити, індивідуальні репетитори та індивідуальні заходи підтримки, розмовні книги та книги шрифтом Брайля.

ЗВО Ісландії також створив Комітет з питань інвалідності, який займається питанням доступності, ресурсів, технічних та інших проблем, з якими стикаються особи з обмеженими можливостями. Наприклад, до функцій Офісу у справах інвалідів можна віднести наступні: допомога у процедурах реєстрації; проведення оцінювання потреб; подання заяви для отримання так званої стипендії по інвалідності; наявність допоміжної техніки і меблів для використання здобувачами; надання інформації та допомоги у сфері академічного планування; налагодження зв'язків між факультетом і здобувачами з обмеженими можливостями; консультації з фахівцями шкіл, реабілітаційних центрів, консультантами університету, батьками та потенційними студентами щодо послуг університету для осіб з інвалідністю.

У багатьох європейських країнах на законодавчому рівні має місце питання вступу до ЗВО осіб з ООП та їхня підтримка під час навчання.

Кіпрський Закон про вступні випробування (№ 22(I)/2006) узаконює права осіб з ООП під час вступних випробувань. Цих прав повинні дотримуватися усі ЗВО країни. Наприклад, цей закон надає право використовувати індивідуальне обладнання під час іспиту. Інші правила діють в залежності від виду інвалідності заявника. У Греції існує законодавство, що регулює прийом до ЗВО абітурієнтів з обмеженими можливостями. Для цього виділяється 5% місць у ЗВО.

В Угорщині національний Закон про вищу освіту (№ 204 від 2011 року) визначає здобувача з інвалідністю (стаття 108). У ньому йдеться про те, що якщо вуз проводить іспити, абітурієнти з обмеженими можливостями повинні отримати певні індульгенції, необхідно провести спеціальну підготовку, щоб такі особи могли скласти іспити. Це право надається і тим абітурієнтам, які не отримали відповідних пільг з інвалідності в загальноосвітній школі, але можуть довести факт інвалідності. В Угорщині у 2002 році до вищих навчальних закладів було зараховано лише 217 студентів з ООП. Цей показник зріс до 1176 у 2018 році. Однією з найважливіших причин такого зростання стало виділення додаткових 50 балів для здобувачів з ООП на вступних іспитах. Ця пільга була надана здобувачам з обмеженими можливостями Законом про вищу освіту. Детальні правила прийому до ЗВО і надання пільг абітурієнтам з обмеженими можливостями регулюються постановою Уряду 79/2006 (ст. 18-20). Абітурієнти з інвалідністю отримують 50 додаткових балів до своїх оцінок у сертифікаті про середню освіту і результатів випускних шкільних екзаменів.

У Португалії щороку, відповідно до законодавства, що регулює національний процес вступу до ЗВО, виділяється спеціальна квота – 2% для здобувачів з фізичними і сенсорними захворюваннями. Щоб потрапити у ці 2%, заявник повинен оформити усі необхідні документи, які оформляють абітурієнти без інвалідності. Крім того, вони повинні заповнити спеціальну форму і подати детальний медичний діагноз, що доводить інвалідність. Також обов'язковими є звіти про успіхи в навчанні у школі. Рішення про те, чи варто включати такого заявника до 2% претендентів за квотою, приймається на підставі аналізу всіх поданих документів. У разі успішної перевірки документів спеціальна оціночна комісія (призначається міністром за поданням керівників управлінь середньої та вищої освіти) проводить співбесіду із кандидатом у здобувачі.

Інклюзивна освіта на європейському освітньому просторі характеризується й іншими особливостями.

У Данії студенти, які потребують спеціальної педагогічної підтримки (сурдоперекладач, матеріали шрифтом Брайля), мають право на отримання усього необхідного відповідно до Закону про соціально-педагогічну підтримку у сфері вищої освіти (Education LVB nr 210 af 01/03/2007). На головній сторінці Міносвіти указано, що соціально-педагогічна підтримка повинна забезпечувати слухачів із розумовими та фізичними вадами або іншими видами інвалідності допуском до навчання нарівні з людьми без інвалідності. Здобувачі можуть звернутися за соціально-педагогічною підтримкою до свого консультанта з питань інвалідності. Навчальний заклад прийме рішення з цього питання і буде відшукувати кошти для відшкодування витрат. Навчальний заклад зобов'язаний надавати необхідну підтримку. Здобувачам пропонують вказати під час вступу на різні університетські програми, що їм може знадобитися соціально-педагогічна підтримка для навчання, збільшуючи, таким чином, вигоду отримання необхідної допомоги вчасно.

В Угорщині, якщо це необхідно, здобувачі з обмеженими можливостями звільняються від обов'язку вивчати певні курси, складати деякі іспити. У разі необхідності здобувачі з обмеженими можливостями можуть бути звільнені від мовної частини іспиту або її частини, чи від певних вимог таких мовних іспитів. Здобувачам з обмеженими можливостями має бути наданий додатковий час для підготовки до іспиту, надана можливість використовувати технічні засоби під час письмового тестування (друкарська машинка, комп'ютер тощо). При необхідності усний тест слід замінити письмовим, або навпаки. Винятки слід робити лише в тому випадку, якщо це фактично необхідно і впливатиме на виконання основних вимог щодо здобуття кваліфікації бакалавра, магістра або завершення навчання заочно, що підтверджується відповідними сертифікатами. Також в Угорщині здобувачам з інвалідністю до чотирьох семестрів за навчання може проплачувати держава.

У Нідерландах підтримка забезпечується на підставі Закону про реінтеграцію працездатних осіб з обмеженими можливостями від 2005 г. Підтримка може варіюватися від адаптованих комп'ютерів до спеціального

транспорту і грошової компенсації. ЗВО можуть узгоджувати з Інспекцією з освіти різні спеціалізовані підходи до навчання осіб з інвалідністю, а також додатковий час на іспитах. Особи з інвалідністю мають право на додатковий оплачуваний рік навчання.

В Румунії в університетах, відповідно до Закону № 448/2006 про захист і просування прав інвалідів, щодо їх потреб і права вибору, передбачають створення низки особливих умов для осіб з обмеженими можливостями. Наприклад, особи з чітко вираженими і акцентованими видами інвалідності можуть отримати 50% знижку на проживання та харчування. ЗВО зобов'язані надавати освітню підтримку і повну доступність (фізичну й інформаційну, надавати підручники тощо) для осіб з обмеженими можливостями. Для них також виділяють безкоштовні місця у таборах відпочинку.

У Словаччині є зобов'язанням для університетів і коледжів «встановлювати лояльні умови навчання для здобувачів з обмеженими можливостями, що відповідають їхнім особливим потребам, не занижуючи вимог до виконання ними програми навчання». До лояльних умов відноситься вибір навчання за індивідуальним планом, а при необхідності – і продовження терміну навчання. Установи можуть створювати так звані Фонд підтримки здобувачів з обмеженими можливостями з метою створення лояльних умов навчання таких осіб. Практичну підтримку здобувачам з обмеженими можливостями надають координатори факультетів, які працюють безпосередньо з цими здобувачами.

Багато європейських держав, як стратегію, використовують фінансову підтримку. Наприклад, у Данії, згідно із Законом про підтримку здобувачів (LBK nr 661 af 29.06.2009), згідно з яким звичайний розмір підтримки для здобувачів, які здобувають вищу освіту, становить 760 євро на місяць, а для здобувачів з обмеженими можливостями існує додаткова сума, рівна 1081 євро на місяць. Це означає, що в цілому вони отримують 1841 євро на місяць (дані на 2018 рік). Така підтримка надається з тієї причини, що студенти з обмеженими можливостями не можуть працювати одночасно з навчанням.

В Естонії держава виділяє спеціальні гранти для осіб з ООП для навчання у ЗВО, вони передбачені Законом про соціальні пільги для осіб з обмеженими можливостями. Є додаткові ресурси, які витрачаються на стипендії та пільги, розширення підтримки осіб з особливими потребами (допомога особам з обмеженнями мобільності, оцифрування та озвучування навчальних матеріалів, навчання собак-поводирів). Ці кошти виділялися за програмою Європейського соціального фонду «Примус» у період 2008-2013 років. У стратегії зазначено, що основна підтримка надається особам із порушеннями слуху, згодом розшириться на підтримку здобувачів з обмеженою мобільністю, порушеннями зору тощо.

В Іспанії безкоштовна середня освіта, але здобувачі з обмеженими можливостями також навчаються безкоштовно в державних ЗВО. В основному підтримка здобувачів з ООП набагато краще організована в державних ЗВО, ніж в приватних. У Франції університети зобов'язані самі визначити свої фінансові витрати, які вони понесуть через створення колективних помешкань (гуртожитків) і послуг для здобувачів, та подавати дані до Міністерства вищої освіти для виділення коштів. Пристрої й адаптовані матеріали включають окремих викладачів та інші форми цільової підтримки: адаптовані екзаменаційні послуги, перекладачів жестової мови, адаптовані комп'ютери та шрифт Брайля. У Великобританії додаткова фінансова підтримка надається через допомогу по інвалідності для покриття спеціалізованого обладнання та матеріалів, немедичної допомоги та додаткових витрат на проїзд. У Македонії Законом про вищу освіту для здобувачів з ООП передбачені певні пільги, такі як стипендія, безкоштовний проїзд до місця навчання, безкоштовне проживання та харчування у студентському гуртожитку.

Отож, основними орієнтирами у використанні засобів упровадження інклюзивної освіти європейськими країнами для України є: реалізація програми «Школа для всіх» на початковому рівні та активна участь батьків в інтеграційному русі в Австрії; розробка та використання трирівневої системи підтримки здобувачів на всіх етапах навчання у Фінляндії; розробка і

використання освітніх програм в залежності від освітніх потреб здобувачів у Литві; надання комплексної психолого-педагогічної допомоги та створення спеціалізованих класів у закладах освіти Польщі; включення до процесу навчання майбутніх педагогів питань з інклюзивної освіти, використання каскадного навчання, розвиток широкого партнерства між навчальними закладами, учнями і батьками.

Викладені вище три критерії європейських орієнтирів інституалізації інклюзивної освіти ми узагальнили у рис. 5.1.

Поряд зі здобутками, позитивним досвідом, кожна європейська країна має свої проблеми, на які потрібно зважати Україні, орієнтуючись на європейський досвід. Розглянемо на конкретних прикладах. Так, у своїй системі освіти *Австрія* має програму «Школа для всіх», однак вона реалізується тільки на рівні початкової освіти. Є велика потреба у педагогах, компетентних у жестовій мові. Існує проблема недостатньо поінформованості громадськості з питань інклюзивної освіти. У *Фінляндії* усе ще наявні спеціалізовані школи і спеціалізовані класи. Є наявним у Законі про базову освіту пункту, що дозволяє направити здобувача освіти до спеціалізованого закладу освіти. У Литві у більшості закладів освіти усе ще домінує сегрегаційний підхід до освіти та відсутність допомоги з боку дослідників для педагогів. У Польщі існує проблема недостатньої підготовки закладів освіти для підтримки здобувачів з особливими освітніми потребами: переповненість класів, обмеження можливості участі у позакласних заходах, нездатність педагогів підходити до навчального процесу з урахуванням індивідуалізації.

**Глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти –
це
поєднання**

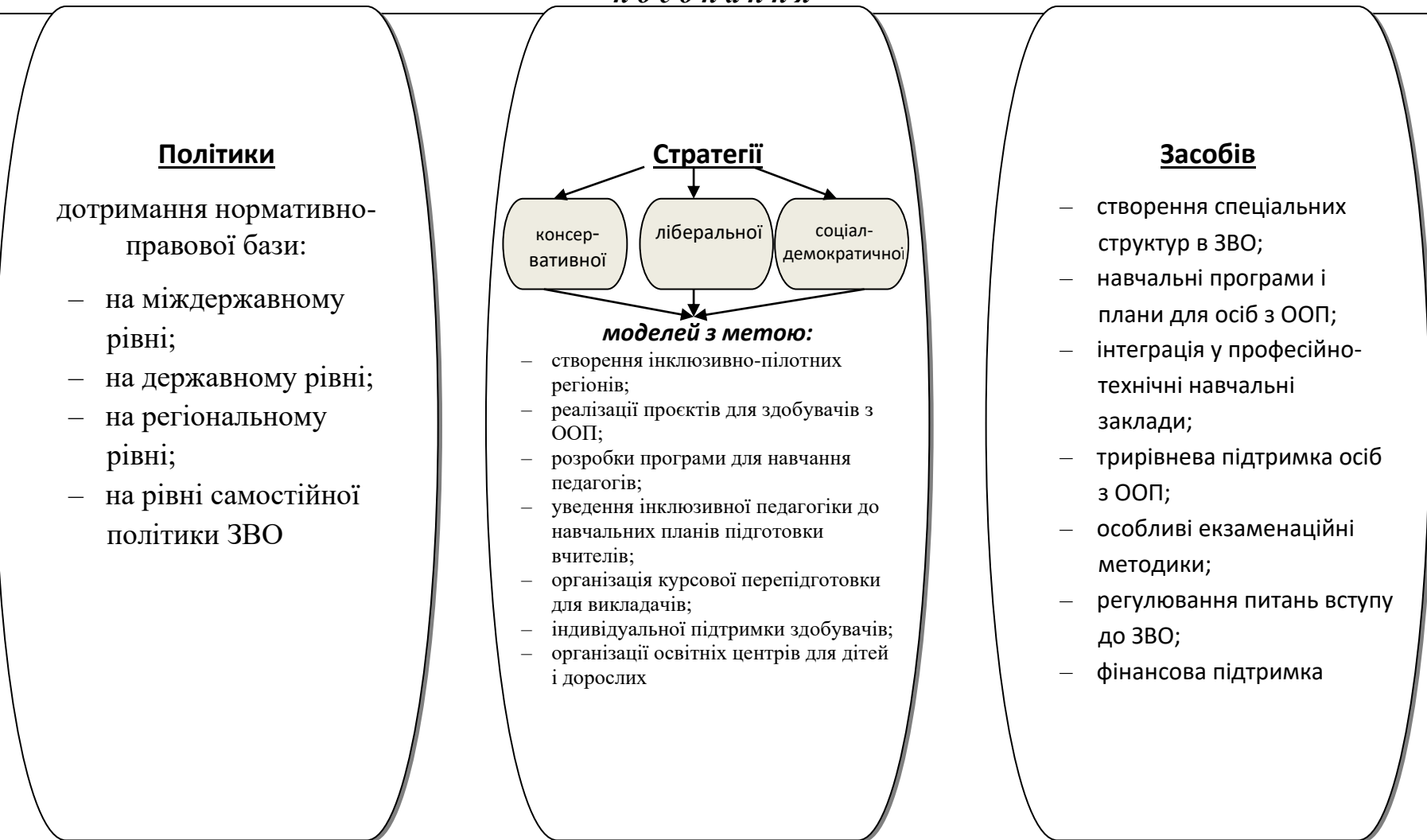

Рис. 5.1. Глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти для України

Примітка: складено автором на основі опису

На сьогодні в Україні є недостатня готовність системи освіти розробляти і реалізовувати індивідуальні програми. Відсутня спеціально підготовлене «безбар'єрне середовище», достатньо розвинута інфраструктура, фізичного доступу навчальних закладів. Є проблема кадрового забезпечення.

При визначенні європейських орієнтирів розвитку інклюзивної освіти для України на сучасному етапі ми прийшли до висновку, що якщо брати до уваги легітимність інклюзивної освіти та її наукове обґрунтування в представлених країнах, то стає очевидним, що у їх основному законодавстві, яке регулює освіту (Австрія, Фінляндія, Литва, Польща та ін.), закріплено право кожної особи на отримання освіти, яка відповідає її індивідуальним потребам. Законодавство усіх країн визначає основні напрямки упровадження інклюзивної освіти. Дослідження у Фінляндії та Австрії спрямовані на розробку моделей інклюзивної освіти і підтримують створення системи такої освіти; в Литві та Польщі більше схильні оцінювати існуючу систему інклюзивної освіти та виявляти її сильні та слабкі сторони. ЗВО займаються практичною реалізацією положень законодавства, використовуючи наукові рекомендації, а також самостійно створюючи власні унікальні мікросоціально-освітні системи. ЗВО організовують заходи в культурному контексті своїх країн і регіонів. В Україні також існує нормативно-правова база, що регулює питання інклюзивної освіти. Відмінною рисою української інклюзивної освіти є те, що вона насамперед орієнтована на осіб з ООП. У зв'язку з цим інклюзію в Україні можна назвати частковою, чи, навіть, ближчою до інтеграції.

5.3. Моделювання ефективності капіталовкладення для інституціоналізації інклюзивної вищої освіти в національній економіці

У різних країнах світу упродовж останніх років почали розроблятися і широко застосовуватися різноманітні методології та підходи до визначення рейтингів університетів, або, як їх називають у Великій Британії, «таблиць ліг» (league tables). Роль світових координаторів із напрацювання та застосування

названих методології і підходів взяли на себе Інститут стратегії вищої освіти (Institute of Higher Education Policy, Вашингтон, США) і Європейський центр ЮНЕСКО у сфері вищої освіти (ЮНЕСКО– СЕПЕС, Бухарест, Румунія). Вони спрямовують свою діяльність на вивчення та узагальнення різноманітних напрацювань у цій галузі для різних країн та регіонів світу, а також на проведення міжнародних конференцій, круглих столів і зустрічей з означених питань [195, с. 102–103].

На сучасному етапі рейтинги розглядаються як доволі об'єктивний інтегральний показник якості діяльності освітніх інституцій. Вони дають змогу скласти неупереджене уявлення про систему вищої освіти; породжують здорову конкуренцію між університетами, сприяють підвищенню якості їх роботи та значною мірою задовольняють потреби ринку праці, абітурієнтів та їхніх батьків. Тому удосконалення методики розподілу фактично стало світовою тенденцією, а основні дослідження спрямовані на те, щоб рейтинги якомога достовірніше, об'єктивніше, точніше та ефективніше відображали якість вищої освіти.

Питанням рейтингів освітніх інституцій займалися: С. Курбатов, С. Подолянчук, І. Татарінов, О. Герасимов, В. Приходько, В. Лунячек, О. Євсюков, Л. Герман, О. Тихоненко, І. Підгородецька, О. Павлова, Т. Мельничук, Т. Мисюра, М. Загірняк, С. Сергієнко та інші дослідники. Проблеми освітніх послуг, пов'язані із використанням математичного моделювання освітніх установ, досліджували: Л.П. Гусак [33], Л.І. Нічуговська [128], К.Є. Румянцева [167], Ю.М. Ткач [198], О.Г. Фомкіна [210] та ін.

Незважаючи на важливість і актуальність рейтингового вишколу в освітніх інституціях, науковці констатують різні погляди на дану проблему. Сучасна освітня інституція у вищій освіті світового класу передбачає реальне й відчутне перебування відповідного науково-виробничо-освітнього закладу в глобальному просторі. Тому успішна інтернаціоналізація – це необхідна передумова входження до елітного клубу лідерів сучасної освіти й науки. І якщо донедавна рівень інтернаціоналізації вимірювався відсотком іноземних

викладачів (вчителів) та студентів, то протягом останнього десятиліття виникає та активно формується новий критерій інтернаціоналізації – система міжнародних університетських рейтингів, які одночасно виконують роль «судді та медіатора». Дійсно, інструментальна місія рейтингів полягає у тому, щоб порівнювати навчальний та дослідницький потенціал освітніх інституцій і тим самим визначати шляхи їх реформування й подальшого розвитку. Та, що ще важливіше, у процесі цього порівняння рейтинги констатують змістовне поле «ідеального типу» сучасного закладу освіти як навчального, науково-дослідного та інноваційного центру суспільства знань [195]. Переконані, що «Інтернаціоналізація змінює світ вищої освіти, а глобалізація змінює світ інтернаціоналізації» [273, с. 1].

Україна поки ще не досягла необхідного рівня якості та доступності освіти в системі вищих навчальних закладів. Для вирішення проблем формування рейтингів освітніх інституцій та капіталовкладення в освітній простір на засадах інституціоналізації інклюзивної освіти та враховуючи значення для національної економіки, на конкретній території відповідного регіону пропонуємо використати математичну модель.

Перейдемо до моніторингу показників, які доцільно включити в математичну модель аналізу удосконалення формування фінансових ресурсів в системі рейтингування та інклюзивного капіталовкладення освітніх інституцій.

Ефективність використання установи своїх бюджетних ресурсів можна оцінити за відносними показниками. Процес побудови математичної моделі удосконалення системи формування рейтингу державної освітньої установи треба розпочати із аналізу статистичної інформації. Ця статистична інформація повинна включати невелику кількість загальних показників, які інформують про стан фінансування державної освітньої установи тощо. Зокрема, необхідно встановити обсяг основних засобів, сумарний обсяг видатків та доходів загального і спеціального фондів закладу освіти. Знаючи обсяги бюджетних асигнувань та фактори впливу на планування їх, можна встановити обсяг видатків загального фонду державної установи.

В подальшому для кожної *освітньої* установи «р» регіону можна визначити його планове (позапланове) нагромадження RP_p як відношення PP_p доходів спеціального фонду до обсягу видатків державної установи OM_p :

$$PN_p = \frac{Dsf_p}{V_p} \quad (5.1)$$

На основі показників планового (позапланового) нагромадження проведемо групування освітніх установ регіону на «Е» категорій ефективності фінансування, кожна з яких характеризуватиметься своїм середнім рівнем SE_e ефективності фінансування:

$$SE_e = \frac{\sum_{p \in GE(e)} RP_p}{|GE(e)|} \quad (5.2)$$

де $GE(e)$ – множина освітніх установ регіону, що відносяться до категорії ефективності фінансування «е».

Зрозуміло, що на ефективність фінансування освітньої державної установи впливає також і особливість відповідної державної, комунальної, або приватної власності. Тому проведемо певну класифікацію освітніх установ за відповідним статусом і власністю.

Нехай до g -ої власності належать освітні установи «р», які утворюють множину « $G(g)$ ». Шляхом експертних оцінок присвоюємо g -ої власності відповідні категорії планового (позапланового) нагромадження « KRG_g ». Присвоєння категорій ефективності g -ої власності проводимо таким чином, що значення цих категорій нарастають із ростом сприятливості відповідної власності щодо ефективності надання освітніх послуг. Освітнім закладам із найнижчою середньою ефективністю надання освітніх послуг та бюджетного фінансування присвоюємо категорію «1». Таким чином, освітні установи регіону можуть бути згруповані за категоріями ефективності фінансування та g -ої власності (комунальна, державна, приватна). Для кожної із цих груп освітніх установ проведемо диференціацію ще за їх майновим класом.

Це групування проводимо за допомогою аналізу статистичної інформації в регіоні, виділяючи майнові категорії малих, середніх та великих освітніх установ ($m = 1, 2, 3$). Нехай m -у категорію відносно майна формують освітні установи «р», які утворюють множину « $M(m)$ ». Потужність цієї скінченної множини $|M(m)|$ визначається кількістю її елементів. Тобто, кількість освітніх установ регіону, віднесених за обсягом майна (враховуючи інклюзивність капіталовкладень) до категорії « m », визначається згаданою потужністю.

Встановимо середні обсяги майна SM_m освітніх установ категорії « m »:

$$SM_m = \frac{\sum_{p \in M(m)} OM_p}{|M(m)|}, \quad (5.3)$$

де OM_p – обсяг майна конкретної освітньої установи «р».

Проведемо кластеризацію освітніх установ регіону. До одного кластеру $KP(e, g, m)$ віднесемо ті освітні установи, які мають категорію ефективності фінансування « e », їх власність і підпорядкування належить до категорії « g », а майновий стан – до класу « m ». Використаємо проведену кластеризацію для побудови пропозицій щодо реформування інституціоналізації економічних підходів в сфері вищої освіти. Метою таких змін визначимо зменшення (секвестр) і оптимізацію видатків кошторису державної освітньої установи, справедливіший перерозподіл бюджетних асигнувань (видатків бюджету) загального фонду державної установи, що не призводить до суттєвого збільшення соціальної напруги.

З метою стимулювання суб'єктів освітніх державних установ, що надають освітні послуги, пропонуємо увести надбавку за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи. Надбавку за інклюзивність капіталовкладень доцільно застосувати, залежно від категорії g -ої власності, до якої належить установа, враховуючи науково та інклюзивно-інноваційні проекти капіталовкладення (придбання інклюзивних основних засобів; запровадження різного роду інклюзивних лабораторій, які провадять санаційні заходи щодо оздоровлення та реабілітації суб'єктів інклюзивного соціуму

навчального процесу; встановлення підйомників-ліфтів, ліфтів для доступу студентів з числа маломобільних груп до навчальних аудиторій вищих поверхів будівлі та гуртожитків; створення і побудова інклюзивних центрів реабілітації; придбання спеціальних програм тощо) в основні засоби даної освітньої установи за поточний період. Науково та інклюзивно-інноваційні проекти капіталовкладення (обсяг інклюзивно-інноваційного придбаного майна, робіт і послуг освітньої установи) в основні засоби даної установи за поточний період набагато легше оцінити, ніж обсяг інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників суб'єкта освітньої установи. Однак, при цьому виникає загроза ліквідації малоефективних освітніх державних установ, власні доходи яких не перекривають надбавку за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи.

Кількість осіб з інвалідністю в Україні невідомо зростає, що пов'язано з війною та численними злочинними діями РФ проти України, тому врахування даного показника буде сприяти розвитку в умовах війни та післявоєнного відновлення країни ефективної діяльності та фінансової підтримки усіх закладів вищої освіти України в умовах створення інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сфері вищої освіти для ветеранів війни, які будуть підвищувати кваліфікацію та проходити перепідготовку і підготовку в навчально-реабілітаційних та класичних вищих закладах освіти.

Ліквідація неефективних освітніх державних установ – необхідний атрибут ефективної ринкової економіки, і безнадійно неефективні освітні державні установи повинні його зазнати. Однак при цьому виникають численні матеріальні та моральні втрати для суспільства. При недофінансуванні з боку держави і самоокупності освітньої установи відбувається спад її рейтингу, а, отже, зменшення бази надбавки за інклюзивність капіталовкладень, або зовсім анулюється відповідна надбавка.

Крім цього, зростає кількість безробітних, витрати на соціальні програми і соціальна напруга. При зменшенні засобів науково-інклюзивно-інноваційної ефективності і капіталовкладень малоефективні освітні установи стикаються з

необхідністю підвищення ефективності, і багато із них можуть скористатися цим шансом.

Для управління процесом інклюзивної інституціоналізації науково-інноваційної ефективності і капіталовкладень освітніх установ відповідного регіону пропонується застосувати механізм надбавок за інклюзивність капіталовкладень, розраховувати та провадити які можливо за допомогою наступної оптимізаційної моделі.

Будемо дотримуватися умови, що кошторис забезпечується необхідними коштами як у загальній, так і у спеціальній фонди освітньої установи. Крім того, потрібно дотримуватися мінімізації очікуваних втрат у зв'язку зі зменшенням доходів від інклюзивних капіталовкладень за рахунок ліквідації малоефективних освітніх установ.

Розглянемо оцінку очікуваного фінансування освітньої державної установи. Припустимо, що надбавка за інклюзивність капіталовкладень SPM_g визначається категорією планове (позапланове) нагромадження категорії власності «g», до якої належить освітня бюджетна установа «р»:

$$SPM_g = \alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha, \quad (5.4)$$

де α – базова ставка надбавки за інклюзивність капіталовкладень,

$\Delta\alpha$ – додаткове нагромадження категорії власності,

KRG_g – категорія нагромадження власності.

Встановимо очікувані планові нагромадження «OP» для установи із кластеру $KP(e,g,m)$. Згідно прийнятих нарахувань середній обсяг надбавок установи цього кластеру складає SM_m . Помноживши обсяг майна установи на середню ефективність установи кластеру SE_e , за аналогіями формули (3.1), (3.2), отримуємо оцінку доходів освітньої державної установи:

$$OP_{e,g,m} = SM_m \cdot SE_e \quad (5.5)$$

Нехай планове нагромадження установи має величину β . Тоді очікувана сума доходів SP для установи із кластеру $KP(e,g,m)$ складає:

$$SP_{e,g,m} = SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta \quad (5.6)$$

Якщо сума відповідних надбавок і нагромаджень для установи перевищує суму його власних доходів, освітня бюджетна установа постає перед загрозою ліквідації:

$$SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta \geq SM_m \cdot SE_e \quad (5.7)$$

Враховуючи, що $SM_m > 0$, можна скоротити (це співвідношення на SM_m), в результаті отримуємо

$$(\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SE_e \cdot \beta \geq SE_e \quad (5.8)$$

Оскільки має місце неефективне використання державних асигнувань освітньої державної інституції, то при виконанні умови (5.8) ліквідація не виникає. У цьому випадку освітня установа буде змушена для сплати надбавки за інклюзивність капіталовкладень витратити частину власних доходів спеціального фонду освітньої державної установи.

Введемо для розгляду коефіцієнт ліквідації «KL», який дорівнює відношенню власних доходів освітньої державної установи до бюджетних асигнувань загального фонду:

$$KL = \frac{VN - BA}{BA} = \frac{VN}{BA} - 1, \quad (5.9)$$

де BA – бюджетні асигнування, VN – власні надходження, які декларується освітньою бюджетною інституцією.

Природно допустити, що освітня установа із високою ефективністю, встановленою згідно офіційної статистики, ефективно перерозподіляють доходи спеціального фонду державної установи, а, отже, і мають менший коефіцієнт ліквідації. Цю залежність можна відобразити за допомогою співвідношення:

$$KL_e = MKL \cdot \left(1 - \frac{SE_e}{MRP}\right), \quad (5.10)$$

де MKL - максимальний коефіцієнт ліквідації;

SE_e – середня ефективність установи, які відносяться до e -тої категорії ефективності;

$MRP = \max_p \{RP_p\}$ - максимальна із зафіксованих планових нагромаджень регіону.

Оцінивши середній коефіцієнт ліквідації, можемо спрогнозувати фактичні власні надходження освітньої державної установи:

$$PF_{e,g,m} = (1 + KL_e) \cdot OP_{e,g,m} \quad (5.11)$$

Враховуючи обсяги фактичних доходів спеціального фонду освітньої державної установи, скоригуємо умову ліквідації установи (5.8):

$$\alpha + SE_e \cdot \beta \geq (1 + KL_e) \cdot SE_e - (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \quad (5.12)$$

Виконання умови (5.3.12) означає повне використання прогнозованих фактичних власних доходів освітньої державної установи і оцінюється нами як умова реальної ліквідації. Далі врахуємо фактор передачі основних засобів при ліквідації освітньої установи за допомогою коефіцієнта оновлення «KZ».

$$KZ = \frac{PK - ZL}{DK}, \quad (5.13)$$

де DK – обсяг основних засобів установи, що ліквідується;

PK – обсяг цих же основних засобів після його передачі іншим власникам, або повернення власнику;

ZL – витрати на ліквідацію освітньої державної установи.

Визначивши середнє значення коефіцієнта ліквідації для відповідного регіону, можемо оцінити дохідні втрати від ліквідації освітньої державної установи кластеру KP(e,g,m):

$$VL_{e,g,m}(\alpha, \beta) = (1 - KL) \cdot (SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta) \quad (5.14)$$

Розкладемо кластери освітніх державної установ регіону на дві множини. До першої множини ефективних освітніх установ «EP» віднесемо ті освітні установи регіону, для яких умова ліквідації (5.12) не виконується. До другої множини неефективних освітніх установ «NEP» віднесемо такі освітні інституції, для яких умова (5.12) виконується, тобто, які потрапляють у категорію ліквідованих, навіть із урахуванням ефекту дотування з державного (місцевого бюджету) фонду.

На основі проведених оцінок можемо вивести формулу для розрахунку сумарних надходжень «SD» до спеціального фонду державної установи із врахуванням знецінення капіталу малоефективних освітніх інституцій:

$$SD(\alpha, \beta) = \sum_{(e,g,m) \in EP} (SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta) + KZ \cdot \sum_{(e,g,m) \in NEP} (SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta) \quad (5.15)$$

Для реалізації справедливого перерозподілу доходів (бюджетних асигнувань, субвенцій) між ефективними та неефективними освітніми державними установами також уведемо для розгляду коефіцієнта очікуваного навантаження NM за основними засобами державної освітньої інституції:

$$NM_{e,g,m}(\alpha, \beta) = \frac{SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta}{SM_m}, \quad (5.16)$$

Цей коефіцієнт є часткою від ділення обсягу сумарних власних доходів освітньої державної установи на його майно (основні засоби, в тому числі придбання, виконання робіт, послуг в системі інклюзивних капіталовкладень).

Тепер сформуємо оптимізаційну задачу для оцінки базової ставки надбавки за інклюзивність капіталовкладень « α » та плановим (позаплановим) нагромадженням (економічним ефектом освітньої установи) « β ».

За критерій оптимальності можна вибирати величину мінімальних сумарних втрат від ліквідації освітніх державної установ.

Однак такий критерій призводить до множини розв'язків для багатьох важливих задач. Тому за критерій оптимальності вибрано іншу величину, яка теж дає позитивні соціальні наслідки. А саме – це мінімізація максимального коефіцієнта «MNM» надбавок і навантаження по кластерах моделі:

$$MNM(\alpha, \beta) = \max_{e,g,m} \{NM_{e,g,m}(\alpha, \beta)\} \quad (5.17)$$

Крім того, поставимо умову, щоб вказані коефіцієнти для кожної освітньої установи приймали значення, не менші деякої мінімальної базової величини «BNM».

$$NM_{e,g,m}(\alpha, \beta) \geq BNM \quad (5.18)$$

Величину «*BNM*» можна встановити на основі аналізу поточних значень коефіцієнтів навантаження за майном (основні засоби, в тому числі придбання, виконання робіт, послуг в системі інклюзивних капіталовкладень) у відповідному аналізованому регіоні. У подальшому буде показано одну із можливих методик вибору вказаного значення. Накладемо також обмеження на планове нагромадження освітньої установи. Будемо вважати, що вона мусить бути більшою, ніж надбавка за інклюзивність капіталовкладень на величину, не меншу, ніж « $\Delta\beta$ ».

Враховуючи введені позначення, оптимізаційну модель нашої задачі можемо записати у вигляді:

$$MNM(\alpha, \beta) \rightarrow \min \quad (5.19)$$

$$SD(\alpha, \beta) \geq NOD \quad (5.20)$$

$$NM_{e,g,m}(\alpha, \beta) \geq BNM \quad (5.21)$$

$$\beta \geq \alpha + \Delta\beta \quad (5.22)$$

$$0 \leq \alpha \leq 1, 0 \leq \beta \leq 1 \quad (5.23)$$

де «*NOD*» позначають необхідні надходження до спеціального фонду освітньої державної установи.

Розв'язком даної оптимізаційної задачі і будуть параметри освітньої та фінансово-економічної політики у державі.

Проаналізуємо постановку оптимізаційної задачі (5.19)-(5.23). Перш за все, спростимо представлення цільової функції. Для цього в формулі (5.16) скоротимо чисельник і знаменник на спільний множник « OM_m ». Внаслідок цього отримуємо

$$NM_{e,g,m}(\alpha, \beta) = \alpha + SE_e \cdot \beta + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \quad (5.24)$$

На основі отриманого співвідношення спрощується представлення максимального коефіцієнта планового нагромадження освітньої інституції

$$MNM = \max_{e,g,m} \{NM_{e,g,m}(\alpha, \beta)\} = \alpha + \max_{e,g} \{SE_e \cdot \beta + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha\} \quad (5.25)$$

Природно допустити, що у важливих випадках модель задачі містить кластер установ, яким властиві максимальні градації по ефективності «*E*» та по

плановому нагромадженні галузі «G». У цьому випадку попередня формула спрощується до наступної

$$MNM = \alpha + SE_E \cdot \beta + (KRG_G - 1) \cdot \Delta\alpha \quad (5.26)$$

Для спрощення обмеження (4.4.20) для кожного кластера освітніх установ уведемо свій коефіцієнт умовного знецінення основних засобів установи

$$UKZ_{e,g} = \begin{cases} KZ & \text{при } \alpha + SE_e \cdot \beta > (1 + KT_e) \cdot SM_m \cdot SE_e - (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \\ 1 & \text{при } \alpha + SE_e \cdot \beta \leq (1 + KT_e) \cdot SM_m \cdot SE_e - (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \end{cases}, \quad (5.27)$$

який рівний звичайному коефіцієнту знецінювання при виконанні умови ліквідації (5.12) і рівний одиниці у протилежному випадку. Використовуючи введений коефіцієнт та формулу (5.3.15), представимо обмеження (5.20):

$$\sum_{(e,g,m)} UKZ_{e,g} \cdot (SM_m \cdot (\alpha + (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha) + SM_m \cdot SE_e \cdot \beta) \geq NOD \quad (5.28)$$

Після нескладних перетворень отримуємо

$$\begin{aligned} \alpha \cdot \sum_{(e,g,m)} UKZ_{e,g} \cdot SM_m + \beta \cdot \sum_{(e,g,m)} UKZ_{e,g} \cdot SM_m \cdot SE_e &\geq \\ &\geq NOD - \sum_{(e,r,g)} UKZ_{e,g} \cdot SM_m \cdot (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \end{aligned} \quad (5.29)$$

Тепер проаналізуємо обмеження (5.21). Врахувавши співвідношення, (5.24) його можна записати в такому вигляді:

$$\alpha + SE_e \cdot \beta \geq BNM - (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \quad (5.30)$$

Із запису нерівності очевидно, що коли вона виконується для кластерів освітніх державних установ із ефективністю «e» та найнижчою категорією планового нагромадження ($KRG_g = 1$), то вона виконується і для інших кластерів тієї ж ефективності та вищих категорій планового нагромадження ($KRG_g > 1$). Тому цю нерівність можна спростити до вигляду:

$$\alpha + SE_e \cdot \beta \geq BNM \quad (5.31)$$

Оскільки всі величини у лівій частині нерівності невід'ємні, то при її виконанні для кластерів із мінімальною ефективністю «e₀», вона буде виконуватися і для ефективніших кластерів. Таким чином, приходимо до наступного обмеження на мінімальну ефективність кластерів

$$\alpha + SE_{e_0} \cdot \beta \geq BNM \quad (5.32)$$

Підсумовуючи проведені перетворення і усуваючи у цільовій функції доданок, який не залежить від оптимізованих параметрів « α » та « β », можемо записати таку спрощену постановку оптимізаційної задачі:

$$\alpha + SE_E \cdot \beta \rightarrow \min \quad (5.33)$$

$$\begin{aligned} \alpha \cdot \sum_{(e,g,m)} UKZ_{e,g} \cdot SM_m + \beta \cdot \sum_{(e,g,m)} UKZ_{e,g} \cdot SM_m \cdot SE_e \geq \\ \geq NOD - \sum_{(e,r,g)} UKZ_{e,g} \cdot SM_m \cdot (KRG_g - 1) \cdot \Delta\alpha \end{aligned} \quad (5.34)$$

$$\alpha + SE_{e_0} \cdot \beta \geq BNM \quad (5.35)$$

$$\beta - \alpha \geq \Delta\beta \quad (5.36)$$

$$0 \leq \alpha \leq 1, 0 \leq \beta \leq 1 \quad (5.37)$$

Враховуючи вищезазначене та спрощену постановку оптимізаційної задачі, виконуємо числову реалізацію запропонованої моделі за допомогою пакету прикладних програм Excel.

Результати роботи моделі нададуть оцінку ефективності капіталовкладень для розрахунку сумарних надходжень до спеціального фонду інклюзивної державної освітньої установи із урахуванням факторів знецінення капіталу малоефективних освітніх інституцій. Реалізація оптимізаційного перерозподілу доходів (бюджетних асигнувань, субвенцій) можлива між ефективними та неефективними освітніми державними установами, де введено для розгляду коефіцієнт очікуваного навантаження за основними засобами (фондами) державної освітньої інституції.

Запропоновано також в математично-економічній моделі, з метою стимулювання суб'єктів освітніх державної установ, що надають освітні послуги, ввести надбавку за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи. Надбавку за інклюзивність капіталовкладень доцільно застосувати, залежно від категорії державної (приватної, комунальної) власності, до якої належить установа, враховуючи науково-інноваційні проекти інклюзивного капіталовкладення в основні засоби даної установи за поточний період;

оскільки науково-інноваційні проекти капіталовкладення (обсяг інклюзивно-інноваційного придбаного майна) в основні засоби даної установи за поточний період набагато легше оцінити, ніж обсяг інтелектуальної власності суб'єкта установи. Окрім цього, це є можливим в умовах військових подій проти РФ та післявійськовий період відновлення країни – за ефективної діяльності та фінансової підтримки усіх закладів вищої освіти України у створенні інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сферу вищої освіти для ветеранів війни, які будуть підвищувати кваліфікацію та проходити перепідготовку і підготовку в навчально-реабілітаційних та класичних вищих закладів освіти. При цьому виникає загроза ліквідації малоефективних освітніх установ, власні доходи яких не перекривають надбавку за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи.

Однак, при цьому виникають численні матеріальні та моральні втрати для суспільства. При недофінансуванні з боку держави і самоокупності освітньої державної установи відбувається спад її рейтингу, а, отже, зменшення бази надбавки за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи, або зовсім анулюється відповідна надбавка. Крім цього, зростає кількість безробітних, витрати на соціальні програми і соціальна напруга. При зменшенні засобів науково-інноваційної ефективності і інклюзивних капіталовкладень малоефективні освітні бюджетні установи постають перед необхідністю підвищення ефективності, і багато із них можуть скористатися цим шансом.

Для управління процесом інституціоналізації інклюзивної вищої освіти та науково-інноваційної ефективності й інклюзивних капіталовкладень освітніх установ відповідного регіону пропонується вибір надбавок за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи, які треба розраховувати та провадити за допомогою оптимізаційної моделі.

Так, у процесі діяльності за допомогою математичної моделі визначиться рейтинг кращих закладів освіти в регіоні, які ефективно використовують інституціоналізацію інклюзивної вищої освіти, враховуючи перерозподіл фінансових ресурсів та стимулювання і мотивація до збільшення інклюзивних

капіталовкладень та інноваційно-наукових потенціалів для освітніх інституцій національної економіки нашої країни.

Висновки до 5 розділу

Фундаментальні засади інституціоналізації інклюзивного освітнього простору національної економіки визначають розвиток інклюзивних освітніх інституцій для отримання освітніх послуг, доступності у соціально-економічних взаєминах між державою та суб'єктами соціуму з особливими потребами.

Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки породжує стратегію інтеграції України у європейський економічний, соціальний та політичний простір, що виокремлює прагматичний механізм формування інклюзивної освіти в контексті міжнародних відносин і вплив глобальних економічних процесів на освітнє середовище та визначення європейських орієнтирів моделювання процесів інтернаціоналізації та інституціоналізації інклюзивного капіталовкладення освітнього простору національної економіки, адаптації вітчизняних практик до цих європейських орієнтирів.

Інституціоналізація інклюзивного освітнього простору національної економіки виражена через особливості розвитку сучасного суспільства, яке встановлює численні бар'єри на шляху до розвитку та перших кроків професійного становлення молоді людини з особливими потребами.

Важливим напрямком діяльності освітньої інклюзивної інституції має стати розвиток економічної резильєнтності закладів освіти, створення потужної платформи соціально-психологічної підтримки, та, головним чином, доступного освітнього простору, що передбачатиме формування світоглядних, реабілітаційних, освітньо-професійних платформ для розвитку, зростання та здобуття нової професії.

Глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти та адаптації до них національної економіки в сучасних умовах показали стратегічні тенденції розвитку інклюзивної освіти на сучасному етапі європейського освітнього простору, що дозволило виділити основні критерії розвитку (нормативно-правова база інклюзивної освіти; стратегії інклюзивної освіти; засоби реалізації інклюзивної освіти, як шляхи відтворення моделей, притаманних для європейських країн; проблеми розвитку інклюзивної освіти тощо), які є актуальними для характеристики глобальних орієнтирів інституціоналізації інклюзивної освіти в Україні.

Запропоновано глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти, що використані європейськими країнами саме для України, зокрема: реалізація програми «Школа для всіх» на початковому рівні та активна участь батьків в інтеграційному русі (як в Австрії); розробка та використання трирівневої системи підтримки здобувачів на всіх етапах навчання (прототип у Фінляндії); розробка і використання освітніх програм в залежності від освітніх потреб здобувачів (у Литві); надання комплексної психолого-педагогічної допомоги та створення спеціалізованих класів у закладах освіти (Польща); включення до процесу навчання майбутніх педагогів питань з інклюзивної освіти, використання каскадного навчання, розвиток широкого партнерства між навчальними закладами, учнями і батьками.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що основною проблемою, з якою зустрічається уряд при упровадженні інклюзивної освіти, можна назвати небажання суспільства прийняти нове явище, на тлі браку коштів для фінансування означених ініціатив.

Успіх впровадження інклюзії в Україні багато в чому залежить від грамотного використання цілого комплексу педагогічних, психологічних, економічних ресурсів тощо. В якій мірі ми запозичуємо і застосовуємо, орієнтуємося на європейський досвід інклюзивної освіти у вітчизняній практиці навчання ООП, не можна стверджувати однозначно. Очевидним є те, що розвиток інклюзивної освіти в нашій країні буде неефективним, якщо в існуючі

умови української школи тільки формально будуть перенесені зарубіжні освітні технології, в той час як тільки співвідношення реалій і практик вітчизняної інклюзії з теоретико-методичними основами європейської освітньої інтеграції сприятиме становленню і розвитку української інклюзивної освіти.

Модель ефективності капіталовкладення для інституціоналізації інклюзивної вищої освіти у національній економіці на основі пакету прикладних програм Excel.

За допомогою запропонованої економіко-математичної моделі можна формалізувати процес стимулювання суб'єктів освітніх державних установ, що надають освітні послуги, за рахунок надбавки за інклюзивність капіталовкладень, залежно від форми власності, до якої належить установа, та, враховуючи науково-інноваційні проєкти інклюзивного капіталовкладення в основні засоби даної установи (обсяг інклюзивно-інноваційного придбаного майна), а також в умовах створення інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сфері вищої освіти для ветеранів війни, які будуть підвищувати кваліфікацію та проходити перепідготовку і підготовку в навчально-реабілітаційних та класичних закладах вищої освіти створена освітня інклюзивна траєкторія існування, реорганізації та ліквідації закладів вищої освіти. При цьому ліквідація малоефективних освітніх закладів, власні доходи яких не перекриють надбавку за інклюзивність капіталовкладень освітньої установи – це необхідний атрибут ефективної ринкової економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні теоретично обґрунтовані і практично узагальнені шляхи вирішення наукової проблеми економічної парадигми інституціоналізації інклюзивної освіти. Вирішені завдання уможливили досягнення мети та формулювання низки висновків теоретичного, методологічного та рекомендаційного характеру щодо практичного використання результатів дослідження, зокрема:

1. Наукова проблематика становлення інклюзивної освіти теоретично концептуалізована через вплив економічних процесів на освітнє середовище, що посилюється глобалізацією та інтеграцією національної системи освіти в умовах геополітичних трансформацій, удосконалення навчально-виховного та освітнього процесу завдяки упровадженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, становленню інклюзивних закладів вищої освіти у системі освіти України, створенню умов для економічної суб'єктності особистості незалежно від фізичних чи психологічних особливостей.

2. Понятійно-категорійний апарат інтерпретує основні положення дисертаційного дослідження в частині обґрунтування дефініцій. Так, інклюзивний соціум визначено як суспільство, яке забезпечене рівними можливостями, незалежно від особливостей його членів, в якому відсутні суб'єктивні елементи дискримінації та ексклюзивні обмеження, а також прийняття інституційних та інфраструктурних управлінських рішень, що унеможливають прояв різноманітних форм соціальної, моральної, психологічної чи економічної дискримінації. Інклюзивне суспільство характеризується особливим соціальним середовищем, що сприяє реалізації можливостей для осіб з особливими потребами та соціальні гарантії для їх самореалізації. Це дає змогу всебічно розкрити соціально-економічний потенціал інклюзивних освітніх інституцій в умовах функціонування глобальної економічної системи та національної економіки, сприяє

розширенню інструментарію їх фінансування та посилює прагматику інституційної значимості інклюзивних закладів освіти.

3. Економічні наслідки інституціоналізації інклюзивної вищої освіти є основою формування суспільства рівних можливостей, що інтерпретує у своїй діяльності Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». Інституціоналізація інклюзивної освіти здатна отримати правовий ефект синергії через поєднання міжнародного права у сфері освіти, вітчизняного нормативно правового забезпечення освіти, юридичної регламентації прав і свобод людини, прав осіб з особливими освітніми потребами, законодавче підтвердження фінансової автономії закладів освіти та чітке визначення прав усіх інших учасників освітнього процесу. Наукові підходи, методи і принципи в системі інституціоналізації національної економіки інклюзивної вищої освіти та соціалізації суб'єктів інклюзивної освіти породжують економічну інституціоналізацію інклюзивної вищої освіти у створенні суспільства рівних можливостей.

4. Тісний взаємозв'язок інституціоналізації соціальної інклюзивності особистості, економічних відносин та фінансових потоків із процесами соціально-економічного розвитку держави, суб'єктами господарювання, домогосподарствами та індивідуумами є передумовою формування економічних знань та набуття навичок раціональної економічної поведінки, що лежить в основі прагматичних дій державотворення.

5. Зміст і соціально-економічні механізми інституціоналізації інклюзивних освітніх інституцій в умовах ефективності економічної системи розкрито через виконання ними особливих соціальних функцій, серед яких виокремлено економічні, екзистенціальні, соціального успадкування, соціальної ідентифікації, соціальної рефлексії, традиційні, інституційні, стилізовані та міжособистісні. На основі цього визначено поняття соціалізації як формування людини в якості суб'єкта соціуму, члена суспільства рівних можливостей, суб'єкта культури, який володіє соціально значущими цінностями, нормами, зразками поведінки, що дозволяє нагромадити суб'єкту певний життєвий досвід

та соціальні установки, які відповідають його соціально-економічним функціям.

6. Основна соціально-економічна функція інклюзивних закладів освіти загальнодержавного значення втілюється у системний процес соціалізації осіб з особливими потребами та формування людського капіталу. Цей процес охоплює увесь специфічний шлях реалізації потенціалу особистості, включаючи соціально-психологічне виховання, культуру власного здоров'я, етику економічних відносин.

Сам механізм формування людського капіталу та інтелектуального потенціалу передбачає професійну адаптацію за допомогою інклюзивної освіти, яка поєднує у собі фінансово-економічні, соціально-психологічні та моральні взаємовідносини і перебуває у правовому полі системи освіти України. Це формує та забезпечує зростання і збереження людського капіталу через створення сприятливих умов проживання, навчання, оздоровлення та праці, що безпосередньо залежить від якості освітнього середовища та взаємовідносин академічності, стейкхолдерів та здобувачів. Результатом є позитивний вплив на рівень соціально-економічного розвитку регіону та держави зокрема.

7. Апробація комплексної програми соціоекономічного дослідження умов, що створюють інклюзивні освітні інституції у розширенні можливостей соціальної інклюзії, показала зростаючу роль ефективної економічної інституціоналізації інклюзивної освіти та практичне застосування її методологічних можливостей, визначення її місця у розвитку суспільства. Охоплено проблематику успішності навчання і набуття відповідних компетентностей, необхідних для зайнятості випускників, їхнього особистого і громадського життя, та встановлено критерії майбутнього випускника, зокрема, вміння адаптуватися до нового, здатність випереджати події, вміння займати проактивну позицію, можливості максимального залучення кожного члена суспільства до функціонування фінансово-економічної системи, як основи акумулювання фінансового потенціалу України.

8. Основні шляхи ефективної інституціоналізації інклюзивної освіти

національної економіки у системному підході реалізації реабілітаційних функцій у спеціальному закладі освіти передбачають формування системи соціальної, фізичної, медичної, трудової, професійної, побутової та психолого-педагогічної реабілітації. Передумовою цього є створення етичного середовища в економічних відносинах, у якому визначальними стають особистісні фактори, як-от: професійна компетентність, висока моральність, правила та норми поведінки майбутніх членів суспільства рівних можливостей. Необхідним та доцільним є функціонування спеціальних навчально-реабілітаційних закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців з числа осіб з особливими потребами. Ці заклади здатні в повній мірі забезпечити спеціальний супровід (освітній, медичний, побутовий) для таких осіб. Освіта є двокомпонентним синтетичним феноменом, елементом якого є якість, як результат діяльності закладу освіти, і особистісна діяльність самого здобувача з особливими потребами.

9. Аналіз стану розвитку інклюзивної освіти національної економіки та макроекономічних чинників, які впливають на формування інклюзивного освітнього простору, підтверджує, що кількість суб'єктів соціуму (учнів, здобувачів) із особливими освітніми потребами в інклюзивних освітніх інституціях в Україні збільшилася у порівнянні з попереднім роком. Виконавча влада країни демонструє пріоритетність інклюзивної освіти через фінансові асигнування та реформи у напрямку формування інклюзивного освітнього середовища, що включає матеріальне забезпечення навчального процесу та сприяння щодо збільшення кількості інклюзивних ресурсних центрів (ІРЦ).

Нині українські освітні інституції адаптувалися до змінних обставин. Саме така адаптивність є суттєвим чинником підтримки індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача. Незважаючи на економічні та соціальні виклики, інклюзивна освіта в Україні демонструє стійкість та зростання.

10. Норми чинного законодавства щодо розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти доцільно доповнити показником інклюзивності контингенту здобувачів для усіх закладів вищої освіти в Україні.

Врахування даного показника буде сприяти розвитку в умовах війни та післявоєнного відновлення країни ефективної діяльності та фінансової підтримки усіх закладів вищої освіти України для створення інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сфері вищої освіти.

11. Моніторинг соціально-економічних та організаційних напрямів діяльності Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» засвідчив певні особливості, як-от: заклад здійснює спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами; забезпечує їм доступ до якісної вищої освіти з урахуванням їхніх особливих потреб; здійснює процеси соціалізації, інтеграції осіб з інвалідністю через фінансове забезпечення, розробку організаційно-правової бази функціонування закладу вищої освіти, ліцензування освітньої діяльності; затвердження організаційної структури закладу освіти із врахуванням потреб оздоровчо-реабілітаційного напрямку; затвердження на основі врахування потреб здобувачів штатного розпису закладу освіти; створення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу для осіб з інвалідністю; психологічна та педагогічна підготовка кадрів до роботи з категорією здобувачів, які мають інвалідність, та їхніми батьками, що забезпечує моральну та професійну готовність педагогів до такого виду діяльності; створення відповідної матеріально-технічної бази; забезпечення діяльності психологічної служби, що спеціалізується на особливостях роботи зі здобувачами з особливими потребами; визначення особливого індивідуального підходу до проведення заняття з фізичного виховання, що проходить за принципами лікувальної фізичної культури; суворого дотримання режиму робочого дня здобувача, недопущення фізичного перенавантаження студента, встановлення регламентованого часу на відпочинок, медичне обслуговування, режим харчування.

12. Аналіз звітності діяльності Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» за 2014–2022 роки показав позитивні результати фінансової діяльності інклюзивної освітньої

державної інституції, про що засвідчують наявні показники фінансової діяльності навчального закладу за аналізований період. Це стало можливим за рахунок надходження коштів загального фонду на підготовку фахівців у межах державного замовлення та спеціального фонду, який формується за рахунок доходів від надання платних освітніх послуг, надходжень від господарської діяльності, плати за оренду приміщень і майна, надходжень від реалізації майна тощо. Крім цього, зростання фінансових показників відбувається на основі щорічного збільшення активів установи за рахунок переоцінки вартості основних засобів.

Аналіз засвідчив і негативні тенденції, серед яких – недостатність виділених державним бюджетом коштів. Встановлено, що з кожним роком їх виділяють усе менше від запланованого. Саме тому основні витрати покриваються за рахунок спеціального фонду. Доведено, що якщо б до загального фонду надходило достатньо бюджетних коштів, то фінансові ресурси спеціального фонду могли б спрямовуватися на розвиток інклюзивної освітньої інституції та покращення умов для здобувачів з особливими потребами.

13. Для визначення основних факторів, що детермінують із діяльністю освітньої інституції в умовах соціально-культурної та оздоровчої реабілітації, розроблено економіко-математичну модель, у якій враховано частоту «бажаних та небажаних» чинників, які характеризують стан функціональної класифікації видатків кошторису, а також їх співвідношення із кількістю задіяних видатків кошторису. Це узагальнює показники інтенсивності інклюзивної освітньої установи, що дозволяє формувати оптимальну модель кошторисного фінансування інклюзивного закладу вищої освіти. Така модель сприятиме запобіганню соціально небажаних явищ в освітній установі через здійснення оптимізації структури видатків загального фонду кошторису закладу вищої освіти. Гранична економія коштів може бути досягнута і за рахунок статей підтримки фінансування на виховну роботу, діяльність гуртків, фізкультурну

реабілітацію, де мають активно генеруватися соціальні навички та активність здобувачів з особливими потребами.

14. Соціальний інструментарій та економічні важелі соціалізації людського капіталу та суб'єктів інклюзивних освітніх інституцій в сучасних умовах інтерпретовано через модель стимулювання праці науково-педагогічного персоналу у вищій школі. Особливості мотивації науково-педагогічного персоналу освітніх інституцій визначаються змістом їхньої професійної діяльності, а специфіка управління науково-педагогічним колективом зумовлена творчим характером роботи, підвищеними емоційними навантаженнями та інтенсивними комунікаціями у державній освітній інституції.

15. Створення інклюзивного освітнього хабу як результату інтеграції освіти, науки, реабілітації та виробництва обумовлена сьогоднішніми тенденціями розвитку суспільства в Україні. Регіональний інклюзивний хаб функціонує для створення умов максимального відновлення, адаптації, інтеграції у соціум найбільш уразливих верств населення України, зокрема учасників бойових дій (УБД), внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб з особливими потребами (ООП) та найменш захищених категорій населення. Створення такої інституційної моделі економічно обґрунтовано через економічні розрахунки доцільності її запровадження. Розрахунками акцентували увагу на можливості поєднання у діяльності закладу такого типу наукової, освітньої, реабілітаційної та виробничої сфер для здійснення акумуляції та реалізації ресурсного потенціалу інклюзивного навчання, формування економічної системи як мезоланки економічного розвитку. Мета реабілітаційної платформи інклюзивного освітнього хабу передбачає надання у післявоєнний період можливостей адаптації та згладжування впливу на організм посттравматичного синдрому.

Управління в освітньому хабі, виконуючи класичні функції, охоплює планування та розробку програм, організацію роботи учасників, формування системи їхньої мотивації та забезпечення необхідних умов для функціонування

хабу (приміщення, обладнання, програмне забезпечення тощо), а відтак, – і контроль за якістю освітнього, наукового, реабілітаційного, виробничого процесів й оцінювання результатів роботи інклюзивного освітнього хабу у комплексі. Структура управління в освітньому хабі повинна забезпечити ефективну взаємодію учасників, сприяти розвитку особистості та формувати можливості для осіб з особливими потребами, а також постійно підтримувати взаємозв'язки з іншими освітніми інституціями та стейкхолдерами. Це дозволить досягти мети, цілей та реалізувати місію інклюзивного освітнього хабу у соціумі на регіональному рівні.

16. Теоретико-методологічні та науково-прикладні результати й висновки дослідження репрезентують фундаментальні економічні засади інституціоналізації інклюзивної освіти на сучасному етапі та можуть бути використані у процесі удосконалення й розвитку інклюзивної вищої освіти, що уможливорює підвищення ефективності оптимізації економічної складової та створить нові форми і зміст навчально-реабілітаційних закладів вищої освіти. Важливим пріоритетним напрямком діяльності освітньої інклюзивної інституції є розвиток економічної резильєнтності, створення потужної платформи соціально-психологічної підтримки та доступного освітнього простору, що передбачатиме створення умов для формування соціально-економічних, світоглядних, реабілітаційних, освітньо-професійних платформ щодо розвитку, зростання та здобуття нової професії здобувачами освіти як інвестиції майбутніх суб'єктів національної економіки.

17. Системний аналіз зарубіжної і вітчизняної нормативно-правової бази, фінансово-економічної, соціально-економічної, соціопедагогічної, соціопсихологічної, навчально-методичної практик уможливив виокремлення особливостей упровадження інклюзивного освітнього процесу в європейських країнах та визначення можливості його використання в Україні. Форми інклюзивної освіти в зарубіжних країнах узагальнено у вигляді моделі, критеріями якої є глобальні орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти. Ефективність упровадження інклюзивних інституцій в Україні може бути

досягнута через комплексне використання педагогічних, психологічних, економічних ресурсів, орієнтацію української інклюзивної освіти на європейський та світовий досвід, що на сьогодні не має однозначної оцінки, оскільки вітчизняна інклюзивна освіта потребує не формального застосування зарубіжних технологій і зарубіжного досвіду, а тривалої адаптації.

18. Економіко-математична модель оцінки капіталовкладень освітніх державних інституцій, що реалізована за допомогою пакету прикладних програм Excel, передбачає механізм стимулювання учасників академ спільноти суб'єктів освітньої установи, через введення надбавки за інклюзивність капіталовкладень самого закладу освіти. Надбавку розраховано залежно від форми власності, до якої належить освітня установа. Механізм формування рейтингу та надбавки за інклюзивність капіталовкладень може використовуватися як джерело прийняття управлінських рішень для підвищення науково-інноваційної ефективності і можливостей для інклюзивних капіталовкладень в освітні установи регіонального та загальнодержавного значення.

За допомогою економіко-математичної моделі можна визначити рейтинг кращих закладів освіти, які ефективно використовують власні фінансові ресурси та інноваційно-науковий потенціал в умовах створення інклюзивності, доступності та поширення цінностей ЄС у сфері вищої освіти для суб'єктів-здобувачів освітніх послуг та слухачів-ветеранів війни, які будуть підвищувати кваліфікацію та проходити перепідготовку і підготовку в навчально-реабілітаційних інституціях та класичних закладах вищої освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамик В. Соціально-економічна нерівність у національному та глобальному вимірі: сучасний погляд на проблеми. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 102-116. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34038/1/Адамик.pdf>
2. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності. Пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Наш формат. 2016. 504 с.
3. Аналіз використання коштів освітніх субвенцій URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/az_osvitnya-subvencziya_za-2022.pdf
4. Андрейканіч А.І., Дейнека О.О. Антологія українського плаката першої третини ХХ століття. Косів: Видавничий дім «Довбуш», 2012. 120 с.
5. Антонюк В.П. Людський капітал як чинник інноваційного розвитку та об'єкт дослідження. Управління економікою: теорія та практика. Зб. наук. пр. Вип. 2021. Київ: ІЕП НАНУ, 2021. С. 3-12.
6. Арістотель. Політика. Пер. з давньогрецької. Авт. передм. О. Кислюк. Київ: Основи, 2000. 239 с.
7. Базилюк А.В., Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. Київ: НТУ, 2015. Вип. 1. С.19-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5
8. Бенедь В., Гарієвський Ю., Ковальський В., Кучер В. Якісна і повноцінна освіта – найбільш надійний захист для інваліда. Проблеми освіти та реабілітації інвалідів : матеріали наук.-практ. Семінару 28 квіт. 2010 р. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. С. 6–8.
9. Берендєєва А.І. Сфера застосування дефініції «інклюзія». Правова система: теорія і практика. 2017. № 4 . С. 19–21.
10. Біблія. Київ: Українське біблійне товариство, 2015. 1230 с.

11. Болюх М.А., Заросило А.П. Аналіз фінансово-господарської діяльності бюджетних установ: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2008. 344 с.
12. Бондар Т.І. Тенденції розвитку інклюзивної освіти в Канаді: законодавчий аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Випуск 1 (38). С. 51-54.
13. Будник О.Б. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Івано–Франківськ : ПП Бойчук А.Б., 2015. 152 с.
14. Бурдонос Л.І., Виноградня В.М., Євтушенко Н.М. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2019. 103 с. URL: <https://lib.sumdu.edu.ua/library/DocumentDescription?docid=USH.5951968>
15. Бурова Г.В. Життєві стратегії студентської молоді з функціональними обмеженнями здоров'я: соціологічні аспекти : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 20 с.
16. Бутко М., Неживенко А., Пепа Т. Економічна психологія. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 232 с.
17. Вайзе П. Homo economicus и homo sociologicus: монстри соціальних наук THESIS. Київ, 1993. № 3. С. 115–130.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
19. Верховод І.С. Система соціально-професійної реабілітації та працевлаштування інвалідів в Україні : монографія. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2010. 156 с.
20. Вища освіта і Болонський процес. Навчальний посібник. Дмитриченко М. Ф., Хорошун Б. І., Язвінська О. М., Данчук В. Д. Київ: Знання України, 2007. 440 с.
21. Вовченко О.С. Фінансова інклюзія як інструмент забезпечення фінансової стабільності банків. International scientific journal «Grail of Science». 2022. № 12-13. С. 94.

22. Войналович О.О. Глобалізація і розвиток сучасної освіти в Україні. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2013 рік. 4-6 лютого 2014 року. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 184-186.
23. Волошина С.В. Композиційна побудова поняття «людський капітал». Торгівля і ринок України. 2018. № 1. С. 51-61.
24. Воропаєв Д.С., Єжова О.О. Основи фізичної реабілітації (загальна характеристика засобів фізичної реабілітації). Навчальн. посібник. Суми: Сумський державний університет, 2019, 72 с.
25. Всесвітня декларація про освіту для всіх – задоволення базових освітніх потреб (1990). URL: http://www.conventions.ua/view_base.php?id=645 (дата звернення: 18.09.2018).
26. Гава Ю.В. Освітні послуги в Україні. Економіка: теорія та практика. 2013. № 1. С. 86-93.
27. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. Київ: Либідь, 2013. 472 с.
28. Гальчинський А.С., Єщенко П.С. Економічна теорія: Підручник. Київ: Вища школа., 2007. 503 с.
29. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки. Енциклопедія філософських наук. Мала логіка. Київ: Ліра – К, 2023. 452 с.
30. Глузман О.В., Щеклодкін В.Ф., Подобєдова Т.Ю., Чуєва О.О. Навчання людей з особливими потребами у вищій школі. Сімферополь. – Ялта, 2006. 20 с.
31. Гриценко В.В. Сутність і категоріальна відмінність понять «інститут» та «інституція». URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/6.pdf.
32. Грішнова О.А. Людський капітал: Формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Товариство «Знання» КОО, 2001. 254 с.
33. Гусак Л.П., Гулівата І.О. Математичне моделювання як засіб

здійснення професійної спрямованості навчання математики на економічних спеціальностях ВНЗ. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 1(38). С. 105–107.

34. Гусерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії. Книга перша. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.

35. Гуткевич С. О., Оніщенко І. Г. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації : моногр. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 205 с.

36. Давиденко Д.Г. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу : монографія. Вінниця : Нілан, 2015. 313 с.

37. Дакарські рамки дії. Освіта для всіх: виконання наших колективних обов'язків. 2000. URL: <http://multycourse.com.ua/ua/page/15/52>.

38. Демографічний щорічник «Населення України за 2019 рік». Державна служба статистики України. Київ: 2020. 100с.

39. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

40. Дерлиця А.Ю. Метод теорії суспільних фінансів та його альтернативи. Проблеми економіки. № 4 (46). 2020. С. 305–311.

41. Дікова-Фаворська О.М., Здрагат С.Г. Інклюзія в освіті: повсякденні практики та процедура оцінювання : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. 416 с.

42. Дікова-Фаворська О.М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології. Житомир : Полісся, 2009. 488 с.

43. Дікова-Фаворська О.М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. Збірник наукових праць ДонДУУ: «Соціологія державного управління». Серія: Спеціальні та галузеві соціології. Донецьк : ДонДУУ, 2009. Т. X, Вип. 116. 324 с.

44. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія. За загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський: ЗУНУ, 2022. 457 с.
45. Доступність університетської освіти для осіб з обмеженими можливостями в сучасній Україні. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:t83is8qFjucJ:www.sociology.kharkov.ua/socio/docs/magazin/soc_fut/1_2010/10.pdf+&cd=12&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
46. Дошкільна освіта в Україні. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
47. Затонацька Т.Г., Герасименко О.О. Трансформація напрямів взаємодії держави та приватного сектору у сфері вищої освіти в Україні: сучасний стан і вектори розвитку. *Фінанси освіти і науки*. 2019. №1. С.68-79.
48. Загальна декларація прав людини. 1948. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->
49. Задорожний І.С., Задорожний В.І. Проектування результативних систем менеджменту. Монографія. Черкаси: СУРА. 2021. 239 с.
50. Зайчикова Т.В. Профілактика та подолання стресів як умова підтримки психологічного здоров'я працівників організацій. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія, Педагогіка. Збірник наукових праць. 2008. № 3(24). С. 135–137.
51. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
52. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 6 вересня 2018 року за № 2541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>
53. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським

співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>

54. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

55. Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» (Верховна рада України). *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>

56. Законодавство України у сфері загальної освіти на відповідність до міжнародних документів. URL: http://ussf.kiev.ua/ie_legislation_of_ukraine/

57. Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. №1706-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

58. Запорожченко Ю.Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. Інформаційні технології в освіті. 2013. № 15. С. 138-145.

59. Зведена таблиця індексів споживчих цін з 2000 по 2023 рр. (%) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

60. Звіти Мінсоцполітики про виконання Плану заходів URL: <https://www.msp.gov.ua/content/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrainoyu-ta-es.html>

61. Ілляхова М.В. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освітньо-економічного потенціалу України . Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей. Збірник наукових праць. Київ : УБС НБУ, 2015. С. 283 –290.

62. Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики : реком. бібліогр. Показчик. Укладачі: Л.Г. Айдарова; О. Г. Коробкіна (відп. ред.). Харків : ХНПУ, 2017. 57 с.

63. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків. Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.

64. Інклюзивне навчання. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

65. Інклюзивність економіки – нове мірило економічного росту. За матеріалами: World Economic Forum URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf
66. Інклюзивно-ресурсні центри URL: <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv>
67. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі : колект. Монографія К. М. Біницька та ін. Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. 325 с.
68. Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення. Inclusion in the new Ukrainian school: contemporary challenges : програма III Міжнар. конгресу зі спец. педагогіки, психології та реабілітології, 10 листоп. 2017 р., м. Київ / Департамент освіти і науки, молоді та спорту Київ. міськради (Київ. міськдержадмін.) та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. 38 с.
69. Інклюзія в школі в оптичному дискурсі сьогодення: колект. Монографія. С. Г. Адирхаєв та ін. ; за наук. ред. Н. В. Барна, С. Г. Адирхаєва ; Держ. закл. шк. I–III ступенів № 168 Оболон. р-ну м. Києва, Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ : Університет «Україна», 2019. 498 с.
70. Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення. Inclusion in the new Ukrainian school: contemporary challenges : програма III Міжнар. конгресу зі спец. педагогіки, психології та реабілітології, 10 листоп. 2017 р., м. Київ / Департамент освіти і науки, молоді та спорту Київ. міськради (Київ. міськдержадмін.) [та ін.]. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. 38 с.
71. Інклюзія в школі в оптичному дискурсі сьогодення: колект. монографія / [С. Г. Адирхаєв та ін. ; за наук. ред. Н. В. Барна, С. Г. Адирхаєва] ; Держ. закл. шк. I–III ступенів № 168 Оболон. р-ну м. Києва, Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ : Університет «Україна», 2019. 498 с.
72. Іншаков О.В., Фролов Д.П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. URL: http://etet.org.ua/docs/ET_11_1_52_uk.pdf
73. Історія економічних учень. Підручник: у 2 ч. Ч 1. За ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2006, 582 с.

74. Історія становлення відносин Україна-ЄС URL: <https://just.odessa.gov.ua/?view=cat&category=554>
75. Калініченко І.О. Дивитися і бачити: путівник для батьків дітей із порушеннями зору : навч.–метод. посіб. Полтава : ПОІППО, 2016. 86 с.
76. Кант І. Лекції з етики. Республіка. 2000. 146 с.
77. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. №4. С.10–19.
78. Керівні принципи політики в галузі інклюзивної освіти ЮНЕСКО, 2009. Париж, 2009. 37 с.
79. Клименко Н.А., Костенко І.С., Белоус А.О. Аналіз попиту на освітні послуги ЗВО України в умовах сучасних викликів. *Бізнес Інформ*. 2023. № 10. С. 174-183.
80. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу. Навч. посібник. Київ: КНЕУ, 1998. 224 с.
81. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
82. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. Київ: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
83. Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління. Навчально-методичний посібник. Київ: 2007. 128 с.
84. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
85. Колядич О.І, Погорєлов С.Б. Європейські орієнтири розвитку сфери зайнятості та боротьби з бідністю у стратегії «Європа-2020». *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 470-478.
86. Компанієць В.В. Типізація соціально-економічних систем за етичним критерієм. *Вісник економіки транспорту та промисловості УкрДАЗТ*, 2009. № 28. С. 262–272.

87. Кононова І.В. Підходи до управління розвитком національної економіки як соціально-економічної системи. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. С. 45-49.

88. Конвенція з подолання дискримінації в освіті (прийнята 14 грудня 1960 року Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text

89. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. 1960. URL: https://leksika.com.ua/11160223/legal/konventsija_pro_borotbu_z_diskriminatsiyeyu_v_galuzi_osviti_1960.

90. Конвенція про права дитини. 1989. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U>.

91. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Редакція від 06.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 19.10.2018).

92. Кондор О.С. Глобальні процеси та інтеграція педагогіки і менеджменту в освіті України в контексті європейської освітньо-наукової системи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2017. Випуск 35. С. 280-287.

93. Кононов І.Ф. Соціологія в умовах кризи і війни: проблема методологічної спроможності. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 5. С. 5–55.

94. Конспект лекцій з дисципліни «Глобальна економіка» для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня економічних спеціальностей. Укладач: д.е.н., проф. Плахотнік О. О. Кам'янське: ДДТУ, 2017. 94 с.

95. Корольчук М.С., Трофімов Ю.Л. Методологічні та теоретичні проблеми психології. Київ : Ніка-Центр, 2008. 184 с.

96. Кравець Г. В. Соціальні функції держави: виклики та перспективи розвитку в сучасних умовах.. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. №6. С.34-37.

97. Кравцова А.О. Розвиток інклюзивної освіти в умовах ринкової економіки. *Наукові праці. Економіка*. Випуск 177. Том 189. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2012/189-177-29.pdf>
98. Кремень В. Філософія освіти XXI ст. *Урядовий кур'єр*. 2009. Вип. 23. . С. 7-8.
99. Крушельницька О.В. *Методологія і організація наукових досліджень*. Київ : Кондор, 2009. 244 с.
100. Кубрак О. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти. *Innovations in education: philosophy, psychology, pedagogy*. 200 с.
101. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. Київ: Наук. думка, 2000. 205 с.
102. Латковська Т.А. Фінансова інклюзія як ключовий фактор підвищення добробуту населення. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15323/%D0%9B%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A2.%D0%90..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
103. Литовченко І.В. Соціальний інститут як об'єкт соціально-філософського аналізу. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2013. № 2. С.43-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_11
104. Максименко С.Д. *Методологічні проблеми загальної психології. Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 3. С. 2-4.
105. Мельник А.Ф., Васіна А.Ю. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. *Журнал європейської економіки*. 2010. № 1. С. 37-59.
106. Мартинчук О.В., Скрипник Т.В. Потреба у концептуалізації понять інклюзивної освіти в Україні як виклик сьогодення. *Актуальні питання корекційної освіти*. С. 186-197. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32813/6/O_Martynchuk_T_Skrypnyk_APKO_16_1_2020.pdf

107. Маршалл А. Принципи економічної науки. Київ: УМК Центр. 2001. 216 с.
108. Матюк Т.В. Концептуальні підходи до визначення ролі держави у сфері освіти. *Економіка та суспільство*. Електронне фахове видання. 2016. Випуск 2. С. 20-24.
109. Махиня Н.В. Тенденції розвитку освіти дорослих у країнах Європейського Союзу: автореф. дис. ... д. пед. н. : 13.00.01 - Загальна педагогіка та історія педагогіки. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. 2019. 45 с.
110. Медоуз Д., Рандерс Й., Медоуз Д. Межі зростання. 30 років потому. Київ: Паблум, 2018. 464 с.
111. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.07. Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2015. 40 с.
112. Методичні рекомендації щодо організації обслуговування споживачів фінансових послуг із маломобільних груп населення в установах України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Metod_recom_proekt_2021-07-27.pdf
113. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
114. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
115. Модель управління соціальними факторами економічної поведінки населення регіону. Упорядники А.В. Пацула, М.М. Колесник, А.А. Сотников, І.В. Сухінін. URL: http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks337868.
116. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця. Перекл. з лат. Київ: Дніпро, 1988. 207 с.

117. Москаленко В. В. Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект. Монографія. Київ : Ніка-Центр, 2012. 348 с.
118. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підруч. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 624 с.
119. Мудрик А.В. Соціалізації людини: навчальний посібник для студентів університетів. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. 304 с.
120. Мухіна В. Вікова психологія. Феноменологія розвитку: навчання студентів університетів. Київ : Центр навчальної літератури, 2007, 640 с.
121. Навчально-методичний і науковий відділ. URL: <https://kpdі.edu.ua/kerivnyk-navchalno-metodychnogo-i-naukovogo-viddil>
122. Навчально-методичний посібник «Інклюзивне навчання у закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренера». Київ, 2018 рік. С. 174. URL: https://drive.google.com/file/d/1Qz7eaHf8XYapXhXy1K9HD_MB6QP-wbpd/view
123. Надання Державною службою зайнятості соціальних послуг особам з інвалідністю у 2018 році. URL : <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69> (дата звернення: 20.02.2019).
124. Найда Ю.М. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навч.-метод. посіб. Всеукр. фонд «Крок за кроком», Фонд Чарльза Стюарта Мотта, Програма «Школа як осередок розвитку громади». Київ: Плеяди, 2014. 66 с.
125. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. Київ: Шкільний світ, 2001.
126. Національна доповідь. Про становище інвалідів в Україні. Київ: [б. в.], 2008. 205 с.
127. Низький Ж. Переговори ідентифікацій і переговорних середовищ: інтерпретація досвіду студентів з обмеженими можливостями. *Інвалідність та суспільство*. 1996. № 11. С. 235–248.
128. Нічуговська Л.І. Адаптивна концепція математичної освіти студентів ВНЗ і конкурентоспроможність випускників: методологія, теорія,

практика: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 153 с.

129. Нова українська школа. Інклюзивна освіта. Досвід Німеччини. URL: <https://nus.org.ua/articles/inklyuzyvna-osvita-dosvid-nimechchynu>

130. Оголь Д. Економічне зростання: сутність, якість і стійкість. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 67–72.

131. Онофрійчук О.Я., Дудко П.М. Глобальна трансформація освітнього простору. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18912/1/PIONBUG_2021_P099-100.pdf

132. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

133. Освітній хаб м. Кам'янця-Подільського. URL: <http://srgrpr.com.ua>

134. Осецький В.Л., Кириченко Є.М. Людський капітал в структурі національного багатства країни. *Економічна теорія*. 2019. № 3. С. 29-44.

135. Основи науково-дослідної роботи: навч. посіб. для студ., асп. та докторантів філос. ф-ту. За ред. д-ра філос. наук, проф. А.Є. Конверського. Київ: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004.

136. Основи практичної психології: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. В. Панка. Київ: Либідь, 2006. 536 с.

137. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. За заг. ред.. Колупаєвої А.А. Київ: «А. С. К.», 2012. 308 с.

138. Основні напрями і форми роботи ЮНЕСКО. Освіта. URL: https://stud.com.ua/90342/kulturologiya/osnovni_napryamki_formi_roboti_yunesko.

139. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: <http://ec.europa.eu/>

140. Павленко В.М. Психогенні розлади як наслідок дії екстремальних умов на особистість, Збірник наукових праць. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2001. Вип. 3. Том 5. С. 105–111.

141. Педагогічна інноватика: термінологічний словник. За заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.

142. Показник середньої заробітної плати за 2022 рік URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/>

143. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. за №545 «Про запровадження Положення щодо інклюзивно-ресурсних центрів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p>

144. Постанова КМУ «Деякі питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6-2015-%D0%BF#Text>

145. Постанови КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>

146. Про внесення змін до Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 612 від 18 серпня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/612-2017-%D0%BF>

147. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>

148. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 05.07.2017 р. № 6437. URL: [http://www.soippo.edu.ua/index.php/34-2010-11-24-15-07-23/918-normativno-pravove-zabezpechennya-inklyuzivna-osvita_\(дата_звернення:_29.10.2019\)](http://www.soippo.edu.ua/index.php/34-2010-11-24-15-07-23/918-normativno-pravove-zabezpechennya-inklyuzivna-osvita_(дата_звернення:_29.10.2019)).

149. Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання». Наказ МОН № 912 від 01.10.2010р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

150. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

151. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text>

152. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї: Закон України № 1767-VI від 16.12.2009 р. Редакція від 30.09.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text>, п. 4, ст.4

153. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>

154. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-%D0%BF#Text>

155. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016—2020 роки. Розпорядження КМУ №1018-р від 30.09.2015р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248528402>

156. Проданчук М., Тріпак М., Гуцаленко Л., Миськів Л., Шевчук Н. Організаційні аспекти формування інтегрованої звітності фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. 2021. № 5. С.110–119.

157. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». URL:
<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf>

158. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки». URL:
<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf>

159. Психологія фінансів. Автор-укладач М.М. Тріпак. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТНЕУ, 2018. 296 с.

160. Райнерт Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними. Темпора. 2016. 452 с.

161. Реут А.Г. Система соціальних послуг для вразливих верств населення: новітні тенденції та інновації. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8799/17-Reyt.pdf?sequence=1>

162. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології (досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): навч.-метод. Посібник. Київ : Ніка-Центр, 2003. 204 с.

163. Ріх А. Господарська етика. Посів. 1996. 810 с.

164. Робочий документ персоналу комісії. Аналітичний звіт до повідомлення комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та ради висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/analitichnyy_zvit_yek_ukrayinskoju_pdf.pdf

165. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. за №526-р «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p>

166. Розпорядження КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р. Київ Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

167. Рум'янцева К.Є. Міждисциплінарна спрямованість курсу вищої математики в економічній освіті. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. 2017. Вип. 1. С. 97–100.

168. Саблук П.Т. Інституційні засади трансформацій в аграрній сфері. Доповідь на 13-х річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів–

аграрників, 20–21 червня 2011 р. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2011. 64 с.

169. Савка В.Є. Соціальний інститут / соціальна інституція: спроба термінологічного розмежування та визначення. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук. праць. Харків: ВЦ ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. Вип. 15. С. 158–162.

170. Садова І.І. Інклюзивна освіта в країнах Європи. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. 2020. Т. 1. С. 188-192. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/69/part_1/39.pdf.

171. Садова І. І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 447 с.

172. Сазоненко Г.С. Перспективні освітні технології. Київ: Гопак, 2000. 560 с.

173. Саламанкська декларація про принципи, політику і практичну діяльність в сфері освіти осіб з особливими потребами. 1994. URL: <https://studfile.net/preview/8855049/page:4/>.

174. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

175. Слободянюк Н. Створення модельного центру інклюзивної освіти в загальноосвітньому навчальному закладі. *Директор школи. Шкільний світ*. 2014. № 10. С. 34–40.

176. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності. Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2004. С. 249–251.

177. Сербський Н. Слово про Закон (Номологія). Видавництво Братства Святителя Олексія. Центр святоотцівських перекладів; Видавництво «Феофанія». 2005. 128 с.

178. Сисоєва С.О. Сфера освіти як об'єкт дослідження. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/515/1/S_Sysoieva_SOOD.pdf
179. Скиба М.В. Сутність та роль держави: інституціональний аспект. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7393/Skyba.pdf?sequence=1>
180. Сафонов Ю.М., Флярковська О. Українська освіта у воєнний та поствоєнний періоди: психологічні фактори та економічні наслідки. *Проблеми освіти*. №1(98), 2023. С. 6-22.
181. Словник термінів і понять сучасної освіти. За заг. ред. Л.М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
182. Сміт Адам. Дослідження про природу і причини багатства народів / Пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.
183. Сорокіна Н.Д. Зміни в освіті та динаміка життєвих стратегій студентів. *Соціологічні дослідження*. 2003. № 10. С. 55-61.
184. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник. Київ, 2007. 128 с.
185. Соціальний захист населення України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf
186. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. 1993. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/20900/645>.
187. Статистичний збірник. Соціальний захист населення України: Державна служба статистики України. Київ 2018. 122 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_szn_2017.pdf
188. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. Т. 1: *Економіка знань — модернізаційний проект України*. Київ: Фенікс, 2007. 544 с.

189. Стратегічні напрями розвитку інклюзивної освіти до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-strategichni-napryami-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-do-2030-roku>
190. Суїменко Е. І. Homo economicus сучасної України. Поведінковий аспект. Київ : Інститут соціології НАНУ, 2004. 294 с.
191. Суліма Є.М. Розвиток університетської освіти в умовах глобалізації. Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23-25 травня 2011 р.)*. Київ: Центр учбової літератури, 2011.
192. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. 670 с.
193. Стрижак О.О. Теоретичні основи дослідження інституціонального середовища людського розвитку. *Вісник Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського*. 2016. Вип. 4 (99). С. 115–123 .
194. Тарапака Н.В. Кашуба Л. Інклюзія в дошкіллі: розвиток дітей із психофізичними вадами в умовах реалізації Базового компонента дошкільної освіти. Навч.-метод. посіб. Київ : СІТІПРІНТ, 2013. 139 с.
195. Татарінов І.Є., Герасимов О.В. Світова практика формування рейтингів університетів: визначення найбільш об'єктивних критеріїв та індикаторів оцінювання. *Український соціум*. 2013. № 1 (44). С. 100–116.
196. Татенко В.О. Методологічні проблеми сучасної психології. Педагогіка і психологія. *Вісник Академії педагогічних наук України*. Київ, 2012. 1 (74). С. 14–21.
197. Тоцька О.Л., Титаренко І.О. Фінансування освіти України з бюджетів різних рівнів в умовах війни. *Освітня аналітика України*. Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики». 2023. №3 (24). С.34–44.
198. Ткач Ю.М. Професійна спрямованість навчання вищої математики у системі економічної освіти. Дидактика математики: проблеми і дослідження. 2011. Вип. 35. С. 93–97.

199. Ткачук В., Єчкало Ю. Класифікація студентів ВНЗ з особливими освітніми потребами. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274633.pdf>

200. Точиліна Ю.Ю. Інвестування в людський капітал як запорука розвитку національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 2. 2019. С. 44–48.

201. Тріпак М.М., Комарніцький О.Б., Скрипник А.Ю., Комарніцька Л.М., Боровисюк Т.В. Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж: історія і сучасність: монографія. За заг. ред. О. Б. Комарніцького. Кам'янець-Подільський: ВПЦ Західноукр. нац. ун-ту «Економічна думка», 2021. 462 с.

202. Тріпак М.М. Економічна модель інклюзивної соціалізації. *Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд»*. Київ, 2019. С. 35-47.

203. Тріпак М.М., Дерлиця А.Ю. Феноменологія розвитку інклюзивного соціуму. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні : колективна монографія. За загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський: ЗУНУ, 2022. С. 10 –27.

204. Тріпак М.М., Сторожук Н.Р. Психологія фінансово-економічного стресу суб'єктів інклюзивних державних інституцій в умовах глобальної світової пандемії. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. № 28. С.87-93.

205. Туриніна Л.О. Методологія та методи психологічного дослідження: навчально-методичний посібник. Київ : ДП Видавничий дім «Персонал», 2018. 206 с.

206. Угода про асоціацію. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>

207. Удич З.І. Основи інклюзивної освіти: методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни. Тернопіль: КІМ «ПРІНТ- ОФІС», 2015. 134 с.

208. Указ Президента України «Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни» від 13.10.2021 р. № 532/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5322021-40397>

209. Фейєрбах Л. Історія філософії. Зібрання виробництв 3 т. Т.1. Думка. 1974. 544 с.
210. Фомкіна О.Г. Удосконалення методики навчання математики в економічному вузі: шляхи, форми і засоби, перспективи: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 122 с.
211. Франк С. Духовні засади суспільства. Республіка. 1992. 512 с.
212. Фудорова О. М. Вища освіта як чинник підвищення соціального статусу осіб з обмеженими можливостями: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Харків, 2011. 20 с.
213. Фудорова О.М. Вища освіта осіб з обмеженими можливостями в сучасній Україні: освітня інклюзія чи міф? (соціологічний вимір): монографія. Херсон: Херсонська міська друкарня, 2012. 229 с.
214. Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 196 с.
215. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
216. Хаустова В.Є., Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С.272–273.
217. Центр розвитку «Час змін». Гранти 2023. URL: <http://www.chaszmin.com.ua/granty-2023/>
218. Цимбалару А.Д. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір». Ін-т педагогіки АПН України. URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm
219. Чайковський М. Вітчизняний досвід інтегрованого та інклюзивного навчання у системі вищої освіти. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. Випуск 1/33. С.227–232.
220. Черніченко Г.О., Шаульська Л. В. Попит на освітні послуги: шляхи наближення до потреб роботодавців. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 224–230.

221. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 31–45.
222. Шимків А. Англо–український тлумачний словник економічної лексики. Київ: Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2004.
223. Шкільняк М.М., Кривокульська Н.М. Розвиток концептуальних підходів до управління якістю медичних послуг закладів охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2020. № 2.
224. Щудло С.А. Масовизація вищої освіти: інституційна пастка чи суспільне благо? *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія «Соціологія». 2014. Вип. 222. Т. 234. С. 65–69.
225. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т.1–6. Київ: Укр. енцикл., 1998.
226. Якушенко Л.М. Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю. Аналітична записка. *Серія «Соціальна політика»*. 2019, №9. С. 1–11.
227. Яришко О.В., Ткаченко Є.Ю. Фінансовий аналіз діяльності бюджетних організацій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. №1. С.174–180.
228. Armstrong F. Barton L. (2007). Policy, experience and change and the challenge of inclusive education: the case of England. En L. Barton, F. Armstrong (Eds.), *Policy, experience and change: cross-cultural reflections on inclusive education* (pp. 5-18). Dordrecht: Springer
229. Arnâiz P. (2003). *Educación inclusiva: una escuela para todos*. Málaga: Aljibe
230. Avery T. Popper on “Social Engineering»: A Classical Liberal View. URL: https://www.reasonpapers.com/pdf/26/rp_26_3.pdf
231. Avramidis E., Norwich B. (2002). Teachers' attitudes towards integration / inclusion: a review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), p. 129-147

232. Becker, G.S. Nobel Lecture: The Economic Way of Looking at Behavior. *Journal of Political Economy*, 1993. Vol 101, №3, p. 385-409.
233. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society. *The Public Interest*. 1967. №7. C. 102-118.
234. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1976. 616 p.
235. Ben O.T.(2012) *Institucionalizaciya: teoretichna interpretaciya ponyattya* Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya sociologichna. Vipusk 6. S. 181–190
236. BMBF (2016a). Bundesministerium für Bildung und Frauen / Federal Ministry of Education and Women's. URL:https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/Berufsbildungsbericht_2016.pdf.
237. Bontis, Nick & Fitz-enz, Jac. Intellectual Capital ROI: A Causal Map of Human Capital Antecedents and Consequents. *Journal of Intellectual Capital*. 2002. №3. 223-247.
238. Botkin J., Elmanjra M., Malitza M. *No Limits to Learning. Bridging the Human Gap. A Report to the Club of Rome*. Oxford: Pergamon Press. 1979. Castells M., Hall P. *Technophiles of the World*. London, NY, 1994. p. 3.
239. Cardona M. C. (1996). *Educación en la diversidad: Evaluación y perspectivas*. Alicante: Institut de Cultura Juan Gil-Albert. P. 23-26
240. Castells M., Hall P. *Technophiles of the World*. London, NY, 1994. P.3
241. Castells, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I: The Rise of the Network Society*. Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell. 1996. 625p.
242. Cezary Węgliński Maurice Hauriou's Theory of the Institution: Legal Institutionalism and the Science of the State. *ARCHIWUM FILOZOFII PRAWA I FILOZOFII SPOŁECZNEJ* 2022/3. P. 88-102
243. Checci Daniele. *The economics of education. Human capital, family background and inequality*. Cambridge University Press; 1st edition. 2008. 292 p.
244. *Children's Rights: Right In Principle, Right In Practice* / Canadian Coalition for the Right of Children. URL: <http://rightsofchildren.ca/wp->

<content/uploads/2016/01/CCRC-report-on-rights-of-children-in-Canada.pdf>.

245. Copeland G.W., Patterson S.C. Changing an institutionalized system. *ies.(Hg.), Parliaments in the Modern World. Changing Institutions*, Ann Arbor, 1994. – P. 151–160

246. Council conclusions on the social dimension of education and training. 3013th Education, Youth and Culture Council meeting (Brussels, 11 May 2010). URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/114374.pdf.

247. Cull R., Demirgüç-Kunt A., Morduch J. *Banking the World: Empirical Foundations of Financial Inclusion*. The MIT Press, 2013. P. 45–84.

248. D'Alessio S. (2007). 'Made in Italy': integrazione scolastica and the new vision of inclusive education. En L. Barton, F. Armstrong (Eds.), *Policy, experience and change: cross-cultural reflections on inclusive education* (pp. 53-72). Dordrecht: Springer

249. Descriptor of teacher qualification requirements. Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania. *Official Gazette*, 2014. № V-774. URL: https://op.europa.eu/en/web/forum_official_gazettes/lithuania-oj.

250. Deutscher Bildungsrat (1973). *Empfehlungen der Bildungskommision: Zur Pädagogischen Förderung behinderter und von Behinderung bedrohter kinder und Jugendlicher*. Stuttgart: Klett.

251. DfES (Department for Education and Skills) (2004) *Removing Barriers to Achievement. The Governments strategy for SEN. Executive summary*. London: DfES. URL: <http://www.nc.uk.net>.

252. Dyson A. (2005). *Philosophy, politics and economics? The story of Inclusive Education in England*. En D. Mitchell (Ed.), *Contextualising Inclusive Education: Evaluating Old and New Perspectives* (pp. 63-88). Londres: Routledge / Taylor and Francis

253. EADSNE (2003). *Special Education across Europe in 2003. Trends in provision in 18 European countries*. Bruselas: EADSNE

254. EI Declaration on Professional Ethics. URL: <https://www.ei-ie.org/en/item/21496:ei-declaration-on-professional-ethics>
255. En R. D. Kugel, W. P. Wolfensberger (Eds.), Changing patterns in residential services for the mentally retarded (pp. 179-195).
256. Enerstvedt R. T. Critique of the concept of normalization as a basis for dignity of life. Oslo: University of Oslo, 1995. P. 12
257. Esther Duflo. URL: <https://economics.mit.edu/people/faculty/esther-duflo>.
258. European Media Literacy Education Study. URL: <https://eavi.eu/research/european-media-education-study/>.
259. Featured Speaker. Abhijit Banerjee. URL: <https://live.worldbank.org/experts/abhijit-banerjee>
260. Feyerer E. Dealing with special needs in education. URL: www.inklusion-online.net/index.php/inklusion-online/article/view/33/33.
261. Financial inclusion: A means to an end. Presentation by Dean Karlan. URL: <https://novafrica.org/wp-content/uploads/2015/07/Mozambique-Karlan-July2015.pdf>
262. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee R. Economics. 2nd ed, 1988. 864 p.
263. Florian I., Pullin D. Defining difference. In McLaughlin M., Rouse M. (eds). Special Education and School Reform in the United States and Britain. London and New York : Routledge, 2000. P. 56.
264. Florian L (2001) Inclusive practice in English secondary schools: Lessons learned. Cambridge Journal of Education, 31(3)
265. Florida, R. The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York: Basic Books, 2002. 404 p.; Florida, R. The Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent. New York: HarperBusiness, 2005. 326 p.

266. Furubotn E.G. Institutions and Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics (Economics, Cognition, and Society) / E.G. Furubotn, R. Richter . – MI : University of Michigan Press, 2005. – 672 pp.

267. Global index 2022: overview. URL: <https://www.socialprogress.org/global-index-2022overview>

268. Golovaha Y. Panina N. Postradyanska deinstitutionalizaciya i stanovlennya novih socialnih institutiv v ukrayinskomu suspilstvi. Sociologiya: teoriya, metodi, marketing. 2001. №4. S. 5–22.

269. Hamilton W.H. The Institutional Approach to Economic Theory. American Economic Review. 1919. No 9. P. 309–318.

270. Hodkinson A. Inclusive and special education in the English educational system : historical perspectives, recent developments and future challenges. Research in Education. 2010. № 73. P. 15–29.

271. Inflation rate. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/PRC_HICP_MANR_custom_3761882/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=4ad27e6f-358a-4a3d-82a0-587d69a833eb

272. John Offer (2019) Herbert Spencer, Sociological Theory, and the Professions. December 2019. Volume 4.p.2

273. Knight J. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization. Rotterdam, the Netherlands: Sense Publishers, 2008. – p. 1.

274. Kuznets S. National income, 1919-1935. National Bureau of Economic Research. Bulletin. September 1937. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c4231/c4231.pdf>.

275. Law on Education of the Republic of Lithuania No I-1489. – Official Gazette, 1991. № 23-593. URL: https://op.europa.eu/en/web/forum_official_gazettes/lithuania-oj.

276. Law on Special Education of the Republic of Lithuania No VIII-969. Official Gazette. 1998. № 115-3228.

277. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton: Princeton University Press, 1962., 436 p.

278. MacMillan D. L. (1982). *Mental retardation in school and society* (2 ed.). Boston: Little, Brown
279. Martin W. J. *The Global Information*. Aldershot : Aslib Gomer : Brookfield, Vt/USA : Gomer, 1995. 256 p.
280. Marx Karl. *Wages of Labour. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. URL: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/wages.html>.
281. Masuda Yoneji. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Transaction Publishers 1982. 292 p.
282. Moliner O. (2008). Condiciones, procesos y circunstancias que permiten avanzar hacia la inclusión educativa: retomando las aportaciones de la experiencia canadiense. *Revista Iberoamericana- na sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 6(2), 27-44
283. Moser, I. *Classroom Practice*. URL: <http://bidok.uibk.ac.at/library/moser-literaturanalyse.html>.
284. Musgrave R. A. *A Multiple Theory of Budget Determination*. *Finanz Archiv*. 1957. vol. 17. № 3. P. 333–343.
285. Musgrave, R. A.: *The Theory of Public Finance*, New York: McGraw-Hill, 1959, Pp 13-15.
286. *National Education Systems*. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>
287. Nirje B. (1969). *The normalization principle and its human management implications*.
288. North, Douglass. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, 1990.
289. ONU (1959). *Declaración mundial de los derechos del niño*. Nueva York: Autor
290. ONU (1971). *Declaración de los derechos del deficiente mental*. Nueva York: Autor.,

291. ONU (1975). Declaración de derechos de los minusválidos. Nueva York: Autor.
292. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47. URL: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr47.pdf?lang=fi>.
293. Platonis Politia sive de Republica / Prolegomenis et commentariis Godofredus Stallbaum, Vol. I — II.Libr.1 — 10, Londini 1858 — 1859.
294. Professor Dean Karlan. URL: <http://deankarlan.com/>
295. Raising the achievement of all learners in inclusive education. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/RaisingAchievement/CountryReports/Raising%20Achievement%20Finland%20Country%20Report.pdf>.
296. Robert Cull. URL: <https://www.worldbank.org/en/about/people/r/robert-cull>
297. Robinson W. Theories of Globalization. Blackwell Companion to Globalization / ed. by G. Ritzer. Oxford : Blackwell, 2007. P. 125-143. URL: <http://robinson.faculty.soc.ucsb.edu/Assets/pdf/theoriesofglobalization.pdf>.
298. Romer P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990. Vol. 98, Iss. 5, Part 2, pp. 71–102.
299. Rosenthal R. A., Jacobson L (1971). Pymalion à l'école. Paris: Casterman
300. Samuelson P. A. The Pure Theory of Public Expenditure // Review of Economics and Statistics, 1954. vol. 36. № 4. p. 387–389.
301. Schönwiese, V. Why integration/inclusion in school is essential. Innsbruck Univ. Press, 2008. P. 51–63.
302. Schultz T.W. Investment in Human Capital. The American Economic Review. 1961. 51 (1), 1-17.
- a. Scott P. Essay Review: Universities and the Knowledge Economy. Minerva. 2005. Vol. 43, No. 3. P. 297–309.

303. Siegel, A. F. Practical Business Statistics. 6th edition. Elsevier, Burlington, USA, 2012. 641 p

304. Sintschenko V.V. Ethik Weltbild, Moderne Wirtschaft und die Aufgabe der Politik. Nauka i Studia. NR 19 (87) 2013. 110 s.

305. Specht W. National report on education. Part 2: Focused analysis on main issues of education-policy. URL: https://www.bifie.at/system/files/buch/pdf/2009-06-16_NBB-Band2.pdf (дата звернення: 19.10.2018).

306. Teacher Training Regulation Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania. Official Gazette, 2010. №. V-54. URL: https://op.europa.eu/en/web/forum_official_gazettes/lithuania-oj.

307. The European Pillar of Social Rights. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

308. The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. Ed. By J. Baylis, St. Smith, 1997. P. 9

309. The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century. <<https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-11>> (2018, грудень, 17).

310. The State of Economic Inclusion Report 2021 : The Potential to Scale. Washington, DC: World Bank. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34917>

311. Timmons V. (2007). Towards inclusive education in Canada. En L. Barton, F. Armstrong (Eds.). Policy, experience and change: cross-cultural reflections on inclusive education (pp. 133-146). Dordrecht: Springer.

312. Toffler, A. The Third Wave. New York: Bantam Books. 1981. 537 p.

313. Tripak M., Tymkiv A., Sydor H. Opportunities for financial inclusion in the transformation processes of social-economic relations. Transformation of

Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing», 2023. 428 p.

314. Une politique en mode mineur. Ordre patronal et ordre communautaire dans les mines du Nord au XIXe siècle. <<https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-12>>.

315. UNESCO (1994). Declaraciôn de Salamanca y marco de acciôn para las necesidades educativas especiales. Paris: Autor

316. Unicef for every child. Inclusive education. URL: <https://www.unicef.org/education/inclusive-education>

317. Ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw. URL: <https://www.portaloswiatowy.pl/ksztalceniei-wychowanie/ustawa-z-dnia-20-lutego-2015-r.-o-zmianie-ustawy-o-systemieoswiaty-oraz-niektorych-innych-ustaw-dz.u.-z-2015-r.-poz.-357-9778.html>.

318. Vicente A., de Vicente M. P. (2001). Una aproximaciôn a la historia de la educaciôn especial. Murcia: DM

319. Warnock M. (1978). Special educational needs. Report of the Committee of Inquiry into the Education of Handicapped Children and Young People. Londres: Her Majesty's Stationery Office

320. Washington: President's Committee on Mental Retardation

321. Webster, F. Theories of the Information Society. London; New York: Routledge. 1995. 400 p.

322. Wilson C., Duncan B. Implementing mandates in media education : The Ontario experience. Comunicar, (32), 127-140.

323. Wolfensberger W. P. (1972). The principle of normalization in human services. Toronto: National Institute on Mental Retardation of Canada

324. Zinchenko V. Institutional Aspects of Globalization and Regionalization in the Context of the Transformation of Society. Journal of Social Sciences and Humanities. 2015. Vol. 1, No. 4. P. 415-421.

ДОДАТКИ

Додаток Д1

АНАЛІЗ РИЗИКІВ ПРОЄКТУ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ХАБУ

Ймовірність виникнення ризику визначається за наступною шкалою:

- 1 – слабоймовірна;
- 2 – малоймовірна;
- 3 – ймовірна;
- 4 – вельми ймовірна;
- 5 – повністю можлива.

Величина втрат:

- 1 – мінімальні;
- 2 – низькі;
- 3 – середні;
- 4 – високі;
- 5 – максимальні.

Ступінь впливу ризику:

- ігнорується;
- незначний;
- помірний;
- суттєвий;
- критичний.

Рівень ризику:

- прийнятний;
- виправданий;
- неприпустимий.

Перелік ризиків та їхня оцінка визначена експертним шляхом.

Ризики на стадії будівництва Хабу

Ризик	Ймовірність виникнення ризику	Величина втрат	Значення	Ступінь впливу	Рівень ризику	Спосіб уникнення ризику
Надійність, технічна реалістичність основних моментів проекту	2	3	6	незначний	виправданий	Детальність проробки проекту
Наявність надійних постачальників та підрядників	3	4	12	суттєвий	неприпустимий	Тендерний відбір, аналіз ділової репутації, штрафні санкції за порушення умов поставки
Зрив термінів будівництва	2	5	10	помірний	виправданий	Жорсткий контроль, штрафні санкції

Ризики на стадії функціонування Хабу

Ризик	Ймовірність виникнення ризику	Величина втрат	Значення	Ступінь впливу	Рівень ризику	Спосіб уникнення ризику
Природні катаклізми (повінь, землетрус та ін.)	3	4	12	суттєвий	неприпустимий	Страховання
Політична нестабільність	3	2	6	незначний	виправданний	Отримання гарантій з боку державних та місцевих органів влади
Зміна законодавства	2	4	8	незначний	виправданний	Відсутні
Зміна податкового законодавства	2	4	8	незначний	виправданний	Розробка альтернативної схеми мінімізації податків
Коливання валютних курсів	3	3	9	помірний	виправданний	Відсутні
Інфляція	3	2	6	незначний	виправданний	Мінімізація дебіторської заборгованості, коригування рівня цін
Відповідність наявному обсягу попиту	2	4	8	незначний	виправданний	Моніторинг ситуації на ринку
Відсутність або незадовільний рівень збуту послуг	3	5	15	суттєвий	неприпустимий	Проведення активної маркетингової політики, встановлення знижок для згладжування сезонності, укладання договорів з корпоративними клієнтами
Поява нових конкурентів	4	2	8	незначний	виправданний	Створення унікальної конкурентної переваги, програми лояльності
Коливання ринкової кон'юнктури	3	3	9	помірний	виправданний	Постійний збір, аналіз інформації, прийняття відповідних рішень
Зміна цін на ресурси	3	3	9	помірний	виправданний	Укладання довгострокових контрактів на постачання, створення запасів
Надійність постачальників	3	4	12	суттєвий	неприпустимий	Тендерний відбір, аналіз ділової репутації, жорсткі штрафні санкції
Невідповідність кваліфікації персоналу	3	3	9	помірний	виправданний	Навчання персоналу
Крадіжки та пошкодження майна	2	2	4	ігнорується	прийнятний	Система охорони та пожежної безпеки, охорона, контроль персоналу, страхування
Неефективне управління	2	4	8	незначний	виправданний	Планування та контроль, залучення зовнішніх консультантів
Ризик невиконання зобов'язань (низький рівень якості послуг)	2	4	8	незначний	виправданний	Контроль за якістю послуг та постійне навчання персоналу

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЄКТУ

Реалізація проєкту створення реабілітаційно-оздоровчого Хабу здійснюватиметься наступним чином:

1. Залучення коштів державного бюджету, обласного бюджету, районних бюджетів, благодійних коштів, необхідних для реалізації даного проєкту.

2. Виготовлення проєктно-кошторисної документації.

3. Проведення ремонтно-відновлювальних робіт у спальному комплексі №2.

4. Проведення будівельних та ремонтно-відновлювальних робіт, з цією метою планується:

4.1. побудувати критий басейн із сауною;

4.2. реконструювати клуб – їдальню в оздоровчий центр, який включатиме спортивну залу, масажний кабінет та кабінет витяжки хребта;

4.3. побудувати стайню із манежем.

4.4. облаштувати скайпарк.

2. Створення матеріально-технічного забезпечення відділення відповідно табельного оснащення.

3. Кадрове забезпечення відповідно штатних нормативів.

Кінцевий перелік необхідних на стадії будівництва та ремонтно-відновлювальних робіт сировини, матеріалів, обладнання, послуг буде визначено генеральним підрядником після залучення необхідних коштів.

Кінцевий перелік матеріалів та обладнання, послуг необхідних для ремонтно-відновлювальних робіт та внутрішніх оздоблювальних робіт і функціонування об'єкту (обладнання для басейну, інтер'єрне обладнання спальних корпусів, спортивний інвентар) буде визначено на стадії будівництва.

Рішення щодо генерального підрядника будівництва об'єкту буде прийматись на основі тендера серед підприємств Хмельницької області. Генеральний підрядник визначає постачальників сировини, обладнання та матеріалів, необхідних для будівництва та ремонтно-відновлювальних робіт, на основі тендерного відбору.

Рішення щодо постачальників сировини, матеріалів та послуг, необхідних для належного поточного функціонування об'єкту, буде прийматись господарським методом.

За даним проектом річні витрати становитимуть:

Вид витрат	Витати, грн	Необхідне фінансування, грн
1. Будівництво споруд + оформлення дозвільної та будівельної документації:		
1.1. стайня	900000	900000
1.2. манеж	210000	210000
1.3. басейн + сауна	850000	850000
2. Реконструкція клубу-їдальні в оздоровчий центр, який включатиме спортивну залу, масажний кабінет та кабінет витяжки хребта (добудова II поверху)	1950000	1950000
3. Облаштування скайпарку	190000	190000
4. Ремонтні роботи у спальному корпусі №2	1250000	1250000
5. Витрати пов'язані з облаштуванням медично-реабілітаційного центру (додаток 4)		
5.1. Облаштування приймальні (додаток 5)	10990	10990
5.2. Облаштування кабінету прийому пацієнтів (додаток 6)	43640	43640
5.3. Облаштування процедурного кабінету (додаток 7)	56040	56040
5.4. Облаштування фізіотерапевтичного, масажного кабінетів / денного стаціонару / ізоляторів (додаток 8)	143030	143030
5.5. Облаштування стерилізаційної (додаток 9)	12320	12320
6. Витрати пов'язані з облаштуванням харчоблоку (додатки 13, 14)	589150	589150
7. Витрати на закупку, ремонт, обслуговування та введення в дію інженерних комунікацій (додаток 3)	379800	379800
8. Витрати на спортивний інвентар	103610	103610
9. Меблі офісні, спальні корпуси, їдальня, концертний зал, бібліотека	1500000	1500000
10. Витрати на утримання коней	49000	49000
11. Банківське обслуговування	12000	12000
12. Транспортне обслуговування	124000	124000
Разом:		8373580,0

Заплановано фінансування наступних статей витрат:

- комунальні платежі (опалення, електроенергія, водопостачання, обслуговування каналізації);
- витрати на надання послуг (оздоровчо - реабілітаційні послуги, медичний супровід, басейн, сауна, спортивний інвентар, догляд за конями);
- зв'язок (мобільний зв'язок, Інтернет, супутникове телебачення);
- фонд оплати праці;
- адміністративні витрати (страхування, канцтовари, банківське обслуговування, охорона);
- амортизація;
- податки та платежі.

Для реалізації проекту необхідно залучити кошти в розмірі 8373580,0 грн.

У вартість будівництва включаються як безпосередньо будівельні роботи, так і всі ремонтно-відновлювальні роботи і внутрішні інтер'єрні роботи. Витрати на запуск включають в себе закупівлю матеріалів, необхідних для початку функціонування комплексу.

Під час розрахунків за даним проектом були застосовані наступні обмеження:

- страховий тариф – 0,25%;
- 1 євро = 38,5 грн.;
- 1 долар = 37,0 грн.;
- кількість днів у місяці – 30;
- всі розрахунки, припущення та прогнози зроблені на основі інформації, зібраної самостійно, інформації з відкритих джерел, та інформації, наданої можливими підрядниками;
- всі розрахунки проведено за рівня цін та інформації квітня-травня 2022 р.;
- вважається, що інфляційні процеси однаково впливають на вартість послуг та рівень витрат;
- вважається, що об'єкт виходить на планові потужності відразу після відкриття.

Штатний розклад Комплексу та фонд оплати праці (вступає в дію з моменту запуску Комплексу)

№	Назва посади	Кількість (чол.)	Заробітна плата	Необхідне фінансування, грн.
1	Директор	1	7000*12	84000
2	Психолог і психотерапевт	2	6500*2*12	156000
3	Мед. працівники	12	6500*12*12	936000
4	Стоматолог (неповний робочий день)	1	4000*1*12	48000
5	Інструктори з верхової їзди та іпотерапії (неповний робочий день)	2	4000*2*12	96000
6	Ветеринарний лікар (неповний робочий день)	1	2500*1*12	30000
7	Інструктори з військово - патріотичного виховання	2	6500*2*12	156000
8	Тренери (неповний робочий день)	2	3000*2*12	72000
9	Кухарі	4	6500*4*12	312000
10	Охоронники	5	6500*5*12	390000
11	Прибиральниці	3	6500*3*12	234000
12	Бухгалтер	1	6500*1*12	78000
	Всього:	36		2592000

Додаток Д8

Зведена інформація щодо матеріальних затрат на закупку, ремонт,
обслуговування та введення в дію інженерних комунікацій
реабілітаційного Хабу

№ з/п	Найменування виробу/виконання робіт	Кількість (шт).	Ціна за одиницю (грн).	Загальна ціна (грн)	Виробник
I. Водопостачання (холодна вода)					
1.	Проведення технічного обслуговування обладнання та самих водонапірних башт №1,2	2	600,00	1200,00	Організація, яка має ліцензію на даний вид діяльності
Всього:				1200,00	
II. Водовідведення (каналізація)					
1.	Закупка та монтаж очисної станції типу "Klaro Easy"	1	309200,00	309200,00	Компанія Otto Graf GmbH м. Київ
Всього:				309200,00	
III. Водопостачання та опалення (гаряча вода)					
1.	Перевірка та пробне випробування котельні (допуск)	-	-	4500,00	Відповідно до СНИП II-35-76, організація, яка має ліцензію на даний вид діяльності
2.	Закупка дров для котельні (сосна, вільха)	6 с. м.	600,00	3600,00	ДП Кам'янець-Подільське лісове господарство
3.	Підготовка (навчання) фахівців для котельні (оператор котельні)	3 чол.	1700,00	5100,00	Спеціалізовані курси на базі Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації
4.	Частковий ремонт труб подачі гарячої води до 10% (заміна труб)	40 м	155,00	6200,00	Фахівці комунального підприємства "Міськтепловоденергія м. Кам'янець-Подільський
5.	Закупка і установка бойлерів типу Atlantic O'ProP VM 100 D400-1-M в спальному корпусі, медпункті, їдальні, спортзалі	10	5000,00	50000,00	Інтернет-магазин
Всього:				69400,00	
Загальна сума:				379800,00	

Додаток Д9

Визначення комплексу приміщень центру (відповідно до примірного табеля оснащення лікувально-профілактичних підрозділів закладів охорони здоров'я, які надають первинну медичну допомогу, затвердженого наказом МОЗ України від 27.12.13 р. №1150)

№	Найменування приміщень за функціональним призначенням	Порядок визначення кількості приміщень
1	Кабінет прийому пацієнтів	Не менше ніж 1 на 2-х працюючих лікарів
2	Процедурна / оглядова / лабораторія	Не менше ніж 1 на 4 кабінети прийому пацієнтів
3	Фізіотерапевтичний, масажний, денний стаціонар	1
4	Стерилізаційна	1
5	Приймальня	Не менше ніж 1 на 4 кабінети прийому пацієнтів
6	Ізолятори	2
7	Аптека / кабінет старшої медичної сестри / склад медикаментів	1

Додаток Д10

Приймальня

№	Найменування оснащення	Нормативна кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	Опромінював настінний бактерицидний закритого типу	1	750	750
2	Стіл журнальний	1	1000	1000
3	Стільці	5	300	1500
4	Ноші	1	3100	3100
5	Педальне відро	1	440	440
6	Шафа для одягу	1	3500	3500
7	Електрорушник	1	700	700
			Разом:	10990

Кабінет прийому пацієнтів (загально медичне обладнання, інвентар)

№	Найменування оснащення	Порядок визначення кількості одиниць	Нормативна кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	Стіл комп'ютерний	Відповідно до кількості робочих місць	1	1500	1500
2	Стіл письмовий	Відповідно до кількості робочих місць медичних сестер	1	1200	1200
3	Полиця для книжок або книжкова шафа	Відповідно до кількості робочих місць	2	700	1400
4	Стільці	Відповідно до кількості робочих місць	4	300	1200
5	Настільна лампа	Відповідно до кількості робочих місць	2	300	600
6	Шафа для одягу		1	3500	3500
7	Ваги медичні дорослі + ростомір		1	4500	4500
8	Столик для інструментарію		2	1400	2800
9	Тумбочки		2	800	1600
10	Шафа медична		1	3900	3900
11	Сейф (2 замки)		1	5600	5600
12	Комп'ютер		1	12000	12000
13	Принтер		1	2700	2700
14	Педальне відро		1	440	440
15	Електрорушник		1	700	700
				Разом:	43640

Процедурний кабінет (загальномедичне та діагностичне обладнання, інвентар)

№	Найменування оснащення	Порядок визначення кількості одиниць	Нормативна кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	Електрокардіограф, портативний, трьох канальний, з комбінованим живленням	1 на амбулаторію	1	2700	2700
2	Столик для інструментарію		2	1400	2800
3	Тумбочки		1	800	800
4	Шафа медична		1	3900	3900
5	Кушетка		1	2000	2000
6	Холодильник (кількість камер – 1, ХОЛ/МОР 207/17 л)		1	19000	19000
7	Термометр для холодильника	3 на 1 холодильник	3	30	90
8	Опромінювач бактерицидний пересувний		1	6100	6100
9	Гігрометр		1	150	150
	Хірургічне обладнання та інструмент				
10	Стіл для збереження медичного інструменту / камера		1	80	80
11	Ручка скальпеля №4		2	80	160
	Одноразове лезо		25	2,5	62,5
12	Пінцет хірургічний 150 мм		1	80	80
13	Пінцет хірургічний 200 мм		1	110	110
14	Анатом 150мм		1	20	20
15	Анатом 200мм		1	30	30
16	Затискач кровозупиняючий		2	280	560
17	Ножиці хірургічні		4	220	880
18	Тазок ниркоподібний емальований		4	45	180
19	Тазок прямокутний емальований		4	190	760
20	Світильник медичний безтіньовий однорефлекторний		1	14500	14500
21	Педальне відро		1	440	440
22	Електрорушник		1	700	700
				Разом:	56040,0

Додаток Д13

Фізіотерапевтичний, масажний кабінет / денний стаціонар / ізолятори
(загальномедичне обладнання, інвентар)

№	Найменування оснащення	Нормативна кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	Гальванізатор + електрофорез	1	11000	11000
2	МІТ-11	1	22300	22300
3	УВЧ 80	1	24500	24500
4	Ультразвук	1	41000	41000
5	Кушетка	2	2100	4200
6	Ширма	1	700	700
7	Столик для інструментарію	2	1400	2800
8	Штатив для тривалих вливань	2	620	1240
9	Ліжка для денного стаціонару	5	6500	32500
10	Тумбочки прикраватні	11	150	1650
11	Педальне відро	1	440	440
12	Електрорушник	1	700	700
Разом:				143030,0

Стерилізаційна

№	Найменування оснащення	Нормативна кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	Столи для передстерилізаційної обробки та зберігання інструменту стерильного	1	1100	1100
2	Стерилізатор для медичних інструментів	1	7100	7100
3	Коробка стерилізаційна 3 л	4	470	1880
4	Ємність для дезінфектора	1	660	600
5	Електроплитка	1	500	500
6	Педальне відро	1	440	440
7	Електрорушник	1	700	700
Разом:				12320,0

Зал ЛФК

№	НАЗВА	К-ТЬ	ЦІНА (1шт.)	ВАРТІСТЬ
1.	Гімнастичний м'яч	5	400	2000
2.	Гімнастичний коврик	30	150	4500
3.	Гімнастична палиця	30	50	1500
4.	Спортивний мат VD-Sport	4	1 150	4 600
5.	Шведська стінка + дошка 1,50 + знімний турнік-бруси 3 в 1 + бруси	4	2950	11800
6.	Канат 6,5 м	1	650	650
7.	Профілактор Євмінова	4	2500	10000

Тренажерна зала

№	НАЗВА	К-ТЬ	ЦІНА (1шт.)	ВАРТІСТЬ
1.	Шведська стінка + дошка 1,50 + знімний турнік-бруси 3 в 1 + бруси	1	2 950	2 950
2.	Лавка для персу комбінована ST - 004	2	1 500	3000
3.	Лавка під штангу + стійка + Скот	1	1 700	1 700
4.	Набір збірних гантель Newt 15, 5 кг	2	1 000	1 100
5.	Набір з двох пластикових гантель InterAtletika 2 кг	3	180	540
6.	Розбірна штанга Newтолімпійська 150 кг	1	9 500	9 500
7.	Силова станція HS – 1064E	1	15 100	15 100
8.	Лавка зі зміною положення PROFI CT 008	1	2 500	2 500
9.	Скакалка Sunlin	10	70	700

Спортивний зал

№	НАЗВА	К-ТЬ	ЦІНА (1шт.)	ВАРТІСТЬ
1.	Стіл для настільного теніса Sponeta S1 – 12i	3	4800	14400
2.	Сітки для настільного тенісу Donic Classic	3	250	750
3.	Ракетки для настільного тенісу Donic Apptgren 100	12	100	1200
4.	М'ячі для наст.тенісу Double Happiness ball 6шт.	4	40	160
5.	Баскетбольний щит Swager Basketball	2	1800	3600
6.	М'яч баскетбольний Wilson MVPSS15	6	310	1860
7.	М'яч футбольний Lotto Ball Cross	6	340	2040
8.	Фішки для розмітки 48 шт. Select	1	660	660
9.	Волейбольна сітка 4008 - Y	1	1800	1800
10.	Ворота для міні футболу (розбірні)	2	1800	1800
11.	Сітка футбольна 2 шт.	1	1400	1400
12.	М'яч для волейбола Gala Bora BV5411S	6	300	1800

Додаток Д14

Устаткування для потреб харчоблоку (на 360 чол.)

Назва	Кількість, шт.	Ціна, грн.	Сума, грн.
Морозильна камера 495 л. Zanussi ZFC 51400 WA	2	12000	24000
Холодильна шафа Polair Grande CV114-S-1400 (-5° + 5°C)	3	45000	135000
Посудомийна машина Fagor AD-64 C (700 тар/год)	1	99000	99000
Універсальна кухонна машина УКМ – 0,7	1	42000	42000
Електром'ясорубка ВРК- 22-Pimar (400 кг/год)	1	18000	18000
Стелаж для посуду	1	4000	4000
Стелаж металевий 1900 х 700	4	2900	11600
Бойлер Atlantic Exclusive VSRS-300L (300 літрів)	1	24700	24700

Обладнання для харчоблоку (на 360 чол.)

Назва	Кількість, шт.	Ціна, грн.	Сума, грн.
Каструля – казан – 70 л	2	2500	5000
Каструля – казан – 50 л	2	1700	3400
Каструля – 50 л	4	1200	1200
Каструля для соусу - 30 л	2	800	1600
Каструля з нержавіючої сталі – 50 л	4	1500	6000
Каструля емальована – 40 л	4	800	3200
Каструля емальована – 3 л	90	150	13500
Чайник емальований	90	210	18900
Миска – 16 л	4	180	720
Розробочна дошка	11	50	550
Розробочні ножі	22	40	880
Обідній стіл 1,2 (4 чол.)	90	350	31500
Табурет	360	150	54000
Тертки	5	60	300
Розливні ложки	5	30	150
Тарілки для перших страв	1080	20	21600
Тарілки для других страв	1080	18	19440
Чашки	1080	14	15120
Відра для прибирання	10	50	500
Відра оцинковані	10	80	800
Шафа для зберігання хліба	2	3000	6000

Ложки нержавіючі	1080	9,00	9720
Вилки нержавіючі	1080	9,00	9720
Хлібниці	90	20	1800
Підноси	20	30	600
Друшлаг	4	50	200
Шинковка	2	100	200
Черпак	90	35	3150
Сито	2	50	100
Сковорідки	4	250	1000

Додаток Д15

Освітні курси ініційовані Інклюзивним науково-методичним центром НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Мета курсів: сформувати базові знання у здобувачів для формування основних навиків роботи за відповідними спеціальностями з метою подальшого працевлаштування, а також можливості продовження навчання за спеціальностями на заочній та денній формах навчання НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» для отримання диплому бакалавра.

Передумови для зарахування на курси:

Статус здобувача – тимчасово переміщена особа

Вік – від 18 до 60 років

Наявність освіти – загальна середня освіта, професійно-технічна або вища освіта, що не співпадає за спеціальністю із обраним напрямом підготовчих курсів.

Документарне оформлення:

- Договір про підготовчі курси;
- Сертифікат про проходження курсів;
- Рекомендація про зарахування на навчання у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Програма курсів

Назва курсів	Тривалість курсу	Структура курсу
Основи психокорекції (+інтенсив з української мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Теорія і практика психокорекції; Методологія психокорекції Психокорекція за відповідними віковими групами; Психокорекція кризових станів
Соціальна робота в умовах воєнних дій (+інтенсив з української мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Теорія і практика соціальної роботи; Соціальна робота з різними категоріями населення в умовах воєнних дій; Волонтерська діяльність.
Основи підприємницької діяльності (+інтенсив з української ділової мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Правові засади підприємницької діяльності Бізнес-планування Основи ціноутворення Маркетинг Оподаткування діяльності підприємств
Страховий бізнес (+інтенсив з української ділової мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Теорія і практика страхування Страховий бізнес в Україні Добровільне страхування Обов'язкове страхування
Основи комп'ютерної грамотності (+інтенсив з української ділової мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Робота з основними програмними продуктами MS Office Робота в мережі Інтернет Інформаційна безпека в мережі Інтернет. Рекламна діяльність в мережі Інтернет
Фінанси та банківська справа (+інтенсив з української ділової мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Теорія і практика фінансів та банківської справи Основи фінансової грамотності

української ділової мови при потребі)		Сучасні банківські продукти на основі цифрових технологій Кредитування діяльності підприємств
Основи бухгалтерського обліку (+інтенсив з української ділової мови при потребі)	30 год 10 – контактних 20 – самостійних	Теорія бухгалтерського обліку Формування первинних бухгалтерських документів Облік основних операцій у діяльності підприємств Звітність підприємства

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 12 травня 2021 р. № 498-р
Київ

Про утворення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти “Кам’янець-Подільський державний інститут”

1. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки щодо:

утворення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти “Кам’янець-Подільський державний інститут” (далі - Інститут) з віднесенням його до сфери управління Міністерства освіти і науки;

реорганізації Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (код згідно з ЄДРПОУ 03191615) шляхом приєднання його до Інституту.

2. Взяти до відома, що здобувачі освіти та інші особи, які навчаються в Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі, продовжують навчання в Інституті за обраними спеціальностями та джерелами фінансування.

3. Витрати, пов’язані з утворенням та реорганізацією закладів освіти, зазначених у пункті 1, здійснити в межах бюджетних призначень, передбачених Міністерству освіти і науки для підготовки кадрів.

4. Міністерству освіти і науки здійснити відповідно до законодавства заходи, пов’язані з утворенням Інституту та реорганізацією Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу.

Прем'єр-міністр України

Д.ШМИГАЛЬ

Інд. 73

Про утворення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти “Кам’янець-Подільський державний інститут”

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 № 498-р

Прийняття від 12.05.2021

Постійна адреса:

<https://zakon.rada.gov.ua/go/498-2021-%D1%80>

Законодавство України
станом на 16.02.2024

чинний

498-2021-р

Публікації документа

- Урядовий кур'єр від 08.06.2021 — № 108
- Офіційний вісник України від 08.06.2021 — 2021 р., № 43, стор. 41, стаття 2627, код акта 105135/2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

23 01 20 24

м. Київ

№ 45

Про запровадження пілотного проекту в закладах вищої освіти з утворення та функціонування центрів підтримки студентів

Відповідно до пункту 8 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630 (із змінами), абзаців 22, 23, 27 пункту 3.4 розділу 3 Статуту Державної установи «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 23.05.2019 № 711, та з метою організації виконання пункту 109 Плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити перелік закладів вищої освіти (далі – перелік) для впровадження упродовж 2024–2025 років пілотного проекту з утворення та функціонування центрів підтримки студентів, що додається.
2. Керівникам закладів вищої освіти, зазначених у пункті 1 цього наказу:
 - 1) розробити положення про центр підтримки студентів закладу вищої освіти з урахуванням заходів пункту 109 Плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року;
 - 2) забезпечити діяльність центрів підтримки студентів;
 - 3) надавати щорічно до 01 грудня звіт про діяльність центрів підтримки студентів Державній установі «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти» Міністерства освіти і науки України.
3. Державній установі «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти» (Іщенко Т.) забезпечувати супровід закладів вищої освіти,

2

що беруть участь у пілотному проекті, здійснювати узагальнення звітів про діяльність центрів підтримки студентів та щорічно до 15 грудня подавати узагальнений звіт директорату фахової передвищої, вищої освіти (Шаров О.).

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Винницького М.

Міністр

Оксен ЛІСОВИЙ

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказ Міністерства освіти
і науки України
від 23 01 2024 № 45

**Перелік
закладів вищої освіти для впровадження упродовж 2024-2025 років
пілотного проєкту з утворення та функціонування центрів підтримки
студентів**

1. Криворізький державний педагогічний університет.
2. Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут».
3. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.
4. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

**Генеральний директор директорату
фахової передвищої, вищої освіти**

Олег ШАРОВ

ЦЕНТР
українсько-європейського
наукового співробітництва

Україна, м. Ужгород, вул. Митрака, 25, +38 099 733 42 54, info@cuesc.org.ua

20.03.2023р. №194/11(03)

Довідка
про використання результатів та окремих пропозицій
наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента, ректора
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Тріпака Мар'яна Миколайовича

Розвиток дослідження концепцій та моделей інституцій вищої освіти у контексті створення, реформування та осучаснення освітніх інституцій для здобувачів освіти - осіб з особливими освітніми потребами (ООП) здійснюється у напрямку вектору створення соціально-освітніх та освітньо-наукових парадигм інституційного розвитку закладів вищої освіти. На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти та навчання спостерігається тенденція до створення безбар'єрного освітнього середовища, в якому відбувається навчання дітей та осіб з ООП, розширення інструментарію навчання і викладання у системі закладів інклюзивної освіти, заснованого на визнанні індивідуальних особливостей, відмінностей, інтересів, соціального та правового забезпечення усіх учасників освітнього процесу для отримання якісної освіти в загальній системі освіти, що є результатом тривалої та поступової світоглядної зміни до виховання дітей та осіб з ООП.

Прикладне значення дослідження М.М.Тріпака успішно втілюється в наукових дослідженнях та у освітньо-науковому проєкті в співпраці з Центром українсько-європейського наукового співробітництва на всеукраїнському рівні в рамках організації та проведення Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації «Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформацій: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти» для педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти, асистентів учителів, батьків дітей з особливими освітніми потребами, психологів, соціальних працівників, працівників ІРЦ, представників адміністрацій закладів освіти, а також усіх, хто цікавиться темою інклюзії та інклюзивної освіти, осіб, діяльність яких дотична до теми інклюзії і взаємодії з особами з особливими освітніми потребами.

В науковому дослідженні М.М.Тріпака акцентується увага на розвитку інклюзивних інституцій вищої освіти, обґрунтовано та запропоновано теоретико-економічну концептуалізацію, проаналізовано морально-психологічний вплив на фінансово-економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах інституалізації інклюзивної освіти. Окрім того, в науковому доробку М.М.Тріпака представлені інноваційно-концептуальні здобутки щодо імплементації теоретико-економічних та соціально-економічних парадигм в умовах інституалізації інклюзивної освіти, які мають практичне значення під час розвитку інституцій вищої освіти в контексті створення та осучаснення інклюзивного освітнього простору, інфраструктури та освітньо-соціального забезпечення учасників освітнього процесу ЗВО в умовах розвитку інклюзивного суспільства. Важливими у прикладному та практичному сенсі є розробки, пропозиції, рекомендації М.М.Тріпака щодо:

- визначення основних факторів впливу глобальних економічних процесів на освітнє середовища;
- запропоновано моделі фінансування у контексті інституціоналізації інклюзивних закладів вищої освіти;
- визначено методологічні основи психології фінансових відносин як феномена соціалізації інклюзивних державних інституцій;
- проаналізовано ефективність та визначено джерела оптимізації фінансування видатків інклюзивних закладів вищої освіти;
- обґрунтовано та визначено основні механізми інституціоналізації в контексті забезпечення інклюзивної освіти держави та міжнародних організацій;
- визначено Європейські орієнтири інституціоналізації інклюзивної освіти та шляхи імплементації світового досвіду в умовах трансформації закладів вищої освіти України.

**Директор Центру
українсько-європейського
наукового співробітництва,
доктор юридичних наук, професор**

Михайло ВІХЛЯЄВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
КАМ'ЯНЕЦЬ – ПОДІЛЬСЬКИЙ
ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»
вул. Годованця.13, м. Кам'янець-Подільський
Хмельницька обл., Україна. 32300
тел. (03849)3-26-51, факс (03849)3-26-51
email: info@kpd.edu.ua kpd.edu.ua
ЄДРПОУ 44513065

Від 07.04 2023 р. № 109

На № _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента, ректора
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Тріпака Мар'яна Миколайовича

Визнаючи те, що право на фахову передвищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості чи інвалідності, а також від інших обставин, ВСП Фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» підтримує та розвиває політику інклюзивності в усіх навчальних процесах. Ці процеси пов'язані не лише з усуненням архітектурних бар'єрів, але й стосуються більш широкого доступу до освітньої програми, викладання, навчання та оцінювання.

Отже, за результатами дослідження Тріпака М.М. в Коледжі була апробована модель запобігання соціально небажаним явищам через здійснення оптимізації структури видатків загального фонду кошторису інклюзивного закладу передвищої освіти. В моделі запропоновано враховувати основні фактори, що детермінують з діяльністю освітньої інституції в сфері соціально-культурної та оздоровчої реабілітації, а також враховувати частоту чинників, які характеризують стан функціональної класифікації видатків кошторису у співвідношенні із величиною задіяних видатків кошторису.

Вважаємо, що у поточному плануванні ця модель узагальнює показники інтенсивності інклюзивної освітньої діяльності та дозволяє оптимізувати кошторисне фінансування інклюзивного закладу освіти.

Результати дослідження впроваджено також в освітній процес ВСП Фахового коледжу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» при читанні дисциплін: «Міжнародна економіка», «Психологія фінансів», «Загальнодержавні фінанси».

В.о. директора ВСП Фахового коледжу
Навчально-реабілітаційного закладу
вищої освіти «Кам'янець-Подільський
державний інститут»

Ірина Гарбарець

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»

вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька обл., Україна, 32300
тел. (03849)3-26-51, факс (03849)3-26-51
email: info@kpd.edu.ua

p/p UA248201720343170001000185025, код ЄДРПОУ 44370030, МФО 820172, ДКСУ м.Київ

Від 05.04 2023 р. № 110

На № _____ 20__ р.

Довідка
про використання результатів та окремих пропозицій
наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента,
ректора Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Тріпака Мар'яна Миколайовича

В Україні пріоритетними напрямками розвитку інклюзивної освіти є: забезпечення якісної освіти для осіб з особливими освітніми потребами відповідно до їх потреб, можливостей та інтересів. Підвищення якості інклюзивного навчання та забезпечення якісних та доступних послуг для закладів вищої та передвищої освіти – це розбудова сучасного, безпечного, інклюзивного й комфортного освітнього середовища.

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» – це заклад вищої освіти, в якому пріоритетним у провадженні освітніх послуг є професійне навчання молодих людей, у тому числі, з інвалідністю (понад 70% контингенту здобувачів закладу – особи з інвалідністю: здобувачі, які переміщуються на кріслах колісних і ходунках, з порушеннями слуху, зору та з іншими нозологіями), з багатодітних і малозабезпечених сімей, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, які перебувають на повному забезпеченні. В Інституті освітній процес інтегрується з наданням здобувачам реабілітаційних послуг. Апробація даного дослідження виокремлює аспекти запровадження методики дослідження, яке показано в п.3.3, що підтверджує проходження реабілітації здобувачів з інвалідністю у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» і на період їх навчання передбачає систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання їм допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

А також створенням компоненту реабілітації інклюзивного освітнього хабу, що дасть можливість у пост воєнний період забезпечити вирішення завдань із адаптації та нівелювання впливу на організм посттравматичного синдрому, організації соціально-психологічної реабілітації. Визначено і

апробовано комплекс заходів реабілітаційних напрямків діяльності інклюзивного освітнього хабу. Діяльність комплексу спрямовується на ефективний процес соціально-психологічної реабілітації та адаптації суб'єктів соціуму з інвалідністю учасників навчального процесу, а також учасників бойових дій, повної або часткової інтеграції їх у життя суспільства, які будуть проходити реабілітацію.

Представлені інноваційно-концептуальні здобутки щодо імплементації теоретико-економічних та соціально-економічних парадигм в умовах інституалізації інклюзивної освіти, які мають практичне значення під час розвитку інституцій освіти в контексті створення та осучаснення інклюзивного освітнього простору, інфраструктури та освітньо-соціального забезпечення учасників освітнього процесу в умовах розвитку інклюзивного суспільства.

Результати дослідження впроваджено також в освітній процес Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» при читанні дисциплін: «Міжнародна економіка», «Інклюзивна економіка», «Психологія фінансів», «Загальнодержавні фінанси», «Бюджетна система».

В. о. проректора з навчальної роботи
Навчально-реабілітаційного закладу
вищої освіти «Кам'янець-Подільський
державний інститут»,
доктор наук з державного управління, доцент

Олександр Лаврук

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
МАРЧУК ІГОР ПЕТРОВИЧ

01008, м. Київ, вул. М. Грушевського, 5. т. (044) 255-43-84, marchuk@rada.gov.ua

№ 394/4/7-211

« 31 » березня 2023 р.

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
наукового дослідження на тему «Економічна парадигма
інституціоналізації інклюзивної освіти»
кандидата економічних наук, доцента, ректора
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Тріпака Мар'яна Миколайовича

Особливість інклюзивної освіти з точки зору соціального інституціоналізму полягає у здатності трансформувати властивості, індивідуальність та особливості кожного члена суспільства у єдиний напрямок розвитку соціуму, завдяки знанням, вмінням, навикам, що здатні адаптувати, інтегрувати, реалізувати та сформувати повноцінного члена суспільства.

Саме тому, для української системи освіти, інклюзивна освіта має надзвичайно важливе значення, оскільки забезпечує приріст людського капіталу та нарощення економічного потенціалу.

Комітетом з питань економічного розвитку, взято до уваги рекомендації Тріпака М.М. у частині того як розширити сутнісні рамки інституціоналізації інклюзивної освіти до рівня регіонального хабу, структура якого є мікросистемою науки та освіти, реабілітації, виробництва, адаптації та соціальної інтеграції.

Модель інклюзивного освітнього хабу стане основою для майбутньої моделі комерціалізації освіти завдяки обґрунтованим у дисертації результатам діяльності хабу. Як обґрунтовано автором вони мають двоїстий характер, оскільки наявним є не лише фінансовий ефект, як рентабельність, але й соціально-економічний драйвер. Рентабельність хабу забезпечується його діяльністю у виробництві (залежить від обсягу реалізації продукції), прибутку від надання освітніх та реабілітаційних послуг, а також, залучення коштів для реалізації інвестиційних, наукових та освітніх проектів.

Інклюзивний освітній хаб як соціально-економічний драйвер передбачає кінцеві параметри, що сприяють економічному розвитку соціуму завдяки інтеграції у ринок праці висококваліфікованих фахівців з числа осіб з особливими потребами. Це надзвичайно важливо, оскільки дозволяє виокремити трудовий потенціал такої категорії осіб та не усувати їх як потенційне джерело нарощення людського капіталу.

З повагою

**народний депутат України,
Голова Підкомітету з питань взаємодії
держави і бізнесу та інвестицій
Комітету з питань економічного розвитку
Верховної Ради України**

І.П. Марчук
(посвідчення № 394)

ЕАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Марчук Ігор Петрович
Сертифікат: 58E2D9E7F900307B0400000041242F0006BF9C00
Дійсний до: 14.12.2023 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
394д9/10-2023/66025 від 31.03.2023

big dd. Od. 2023 p.
№ 41010-07-5/3141

ДОВІДКА

про використання в роботі Департаменту видатків бюджету гуманітарної сфери Міністерства фінансів України окремих пропозицій наукового дослідження на тему «Глобальна економічна парадигма інституціоналізації інклюзивної освіти» кандидата економічних наук, доцента
ТРИПАКА Мар'яна Миколайовича

Одним з пріоритетів реформування системи регулювання інклюзивної освіти є залучення освітньо-наукових та соціально-економічних засад кращого світового досвіду в контексті продовження послідовного курсу на всебічне дотримання міжнародних прав, свобод та цінностей інтеграційного процесу до Європейського Союзу. Водночас глобальна економічна парадигма інклюзивної освіти має стратегічний пріоритет розвитку, що обумовлюється її важливою функцією в процесі соціально-культурної та оздоровчої реабілітації як елемента освітнього процесу.

У науковому дослідженні Трипака М. М. запропоновано підходи на основі визначення змістовних факторів впливу на діяльність освітньої інклюзивної інституції, які в умовах соціально-культурної та оздоровчої реабілітації становлять структурний базис застосування відповідного економіко-математичного моделювання фінансового забезпечення. Зокрема, автор пропонує враховувати частоту бажаних і небажаних чинників, які характеризують стан функціональної класифікації видатків кошторису, а також їх співвідношення в структурі видатків кошторису відповідних установ. Зазначене дозволить на основі узагальнення показників інтенсивності діяльності інклюзивної освітньої установи сформулювати обґрунтовані управлінські рішення щодо оптимізації кошторисного фінансування.

Результати цієї моделі в ході впровадження подальших регуляторних змін буде використано у відповідній інформаційно-аналітичній та нормативній роботі Департаменту видатків бюджету гуманітарної сфери Міністерства фінансів України.

**Заступник Міністра
фінансів України**

Роман ЄРМОЛИЧЕВ

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента,
ректора НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ТРИПАКА Мар'яна Миколайовича

У діяльності закладів вищої освіти важливо враховувати мотиваційну складову та можливості інтернаціоналізації освітніх державних інституцій. Саме тому, на наш погляд, у дисертаційному дослідженні запропоновано механізм стимулювання учасників академспільноти як суб'єктів освітньої установи через модель інтернаціоналізації та рейтингу самого закладу освіти.

Автор пропонує, надбавку за рейтинг розраховувати залежно від категорії власності, до якої належить установа під час врахування середнього значення коефіцієнта ліквідації неефективних державних освітніх інституцій.

Сам механізм формування рейтингу може бути використано як передумову для розробки державної стратегії відновлення наукового та освітнього потенціалу у пост воєнний період. Це дозволить підвищити науково-інноваційну ефективність і можливості для капіталовкладень в освітні установи.

Секретаріатом Кабінету Міністрів України економіко-математична модель може бути використана у визначенні рейтингу закладів освіти, що ефективно використовують інноваційно-науковий потенціал.

Зазначимо, що автором на основі системного аналізу зарубіжної і вітчизняної нормативно-правової бази, а також педагогічної, психологічної, навчально-методичної практик здійснено ретроспективний аналіз особливостей упровадження інклюзивного освітнього процесу в європейських країнах та запропоновані можливості його використання в Україні.

Виявлені форми інклюзивної зарубіжної освіти узагальнено у вигляді моделі, критерії якої формують європейські орієнтири інституалізації інклюзивної освіти для запровадження їх в Україні.

У перспективі це може стати основою для модернізації системи освіти України в цілому та увійти до фундаментальних засад трансформації інститутів інклюзивної освіти відповідно до кращих європейських практик.

Заступник начальника Управління,
завідуючий відділом Департаменту
з питань фінансового та
економічного розвитку
Секретаріату Кабінету Міністрів України

Підпис Захожай А.Б.
засвідчую

Перший заступник директора Департаменту
забезпечення документообігу
Секретаріату Кабінету Міністрів України
М. Марчук
«30» 03 20 23

Аркадій ЗАХОЖАЙ

УКРАЇНА

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА РАЙОННА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

площа Вірменський ринок, 6, м. Кам'янець-Подільський, 32301 тел/факс. 9-06-99
E-mail: kpravrada@ukr.net Код ЄДРПОУ 04060594

22.03.2023 № *77/01-24*

ДОВІДКА

Про використання результатів та окремих пропозицій наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента, ректора НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Тріпака Мар'яна Миколайовича

У регіональному розвитку економіки важливе місце займає система освіти як джерело висококваліфікованих фахівців для діючих суб'єктів господарювання. На території Хмельницької області загалом та Кам'янець-Подільського району зокрема діє доволі значна кількість закладів фахової перед вищої та вищої освіти. Однак, особливу роль відіграє створений у 2021 році Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут».

В дослідженні дисертанта проведено моніторинг соціально-економічних та організаційних напрямів діяльності Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», що дозволило визначити його роль у системі освіти регіону. Так відзначено, що заклад здійснює:

- спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами;
- забезпечує їм доступ до якісної вищої освіти з урахуванням їх особливих потреб;
- здійснює процеси соціалізації, інтеграції осіб з інвалідністю через фінансове забезпечення, розробку організаційно-правової бази функціонування закладу вищої освіти, ліцензування освітньої діяльності;
- затвердження організаційної структури закладу освіти із врахуванням потреб оздоровчо-реабілітаційного напрямку;
- затвердження на основі врахування потреб здобувачів штатного розпису закладу освіти;
- створення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу для осіб з інвалідністю;

- психологічна та педагогічна підготовка кадрів до роботи з категорією здобувачів, які мають інвалідність, та їхніми батьками, що забезпечує моральну та професійну готовність педагогів до такого виду діяльності;
- створення відповідної матеріально-технічної бази;
- забезпечення діяльності психологічної служби, що спеціалізується на особливостях роботи зі здобувачами з особливими потребами;
- визначення особливого індивідуального підходу до проведення заняття з фізичного виховання, що проводиться за принципами лікувальної фізичної культури; суворого дотримання режиму робочого дня здобувача, недопущення фізичного перенавантаження студента, встановлення регламентованого часу на відпочинок, медичне обслуговування, режим харчування.

Такі результати дослідження дозволяють визначити стратегічні пріоритети у розвитку системи освіти Кам'янець-Подільського району із врахуванням можливостей навчання та реабілітації, а також дозволяють вдосконалити прогноз економічного потенціалу в частині забезпечення трудовими ресурсами регіональний ринок праці

Голова ради

Михайло СІМАШКЕВИЧ

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

майдан Відродження, 1, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32302.
Тел. (03849) 5-16-50, факс 5-06-00. Код ЄДРПОУ 04060542
<https://kam-pod.gov.ua> E-mail: vikonkom@kam-pod.gov.ua

20.03.2023 № 1/02-05-225 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Про використання результатів та окремих пропозицій наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента, ректора НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» **Тріпака Мар'яна Миколайовича**

В умовах коли у суспільстві зростає роль не лише освіти, а й вміння адаптуватися, та налаштуватися на вирішення проблем в умовах складних економічних обставин, доцільними стають дослідження, що розкривають зміст соціально-економічних механізмів діяльності інклюзивних інституцій.

Дисертант у своєму дослідженні визначив особливі соціальні функції інклюзивних освітніх інституцій, чим довів їх можливості у процесі соціалізації як формування людини в якості суб'єкта соціуму, члена суспільства рівних можливостей, суб'єкта культури, що володіє соціально значущими цінностями, нормами, зразками поведінки і, водночас, як процес нагромадження суб'єктом певного життєвого досвіду та соціальних установок, які відповідають його соціально-економічним функціям.

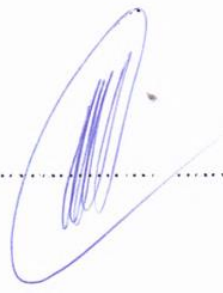
Зважаючи на діяльність інклюзивних закладів освіти, що є на території міста Кам'янця-Подільського, фахівці міської ради взяли до уваги положення дисертації Тріпака М.М. та у своїх наказах, розпорядженнях керуються результатами дослідження, що передбачають формування інклюзивного освітнього середовища, встановлення прийнятних соціально-психологічних взаємин, моральних взаємин здобувачів та педагогічного персоналу інклюзивного закладу освіти.

В соціально-економічній стратегії розвитку міста застосовано механізми, що запропоновані дисертантом для формування людського капіталу та інтелектуального потенціалу через професійну соціалізацію за допомогою інклюзивної освіти, яка поєднує у собі фінансово-економічні, соціально-психологічні та моральні взаємовідносини, перебуває у

правовому полі системи освіти України, відтак, формує, забезпечує зростання та збереження людського капіталу і ґрунтується на створенні сприятливих умов проживання, навчання, оздоровлення та праці, що безпосередньо залежить від якості освітнього середовища та взаємовідносин академспільноти, стейхолдерів та здобувачів.

Усе це має велике значення, оскільки обумовлює рівень соціально-економічного розвитку України в цілому.

.....Міський голова.....

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and strokes, positioned over a horizontal dotted line.

.....Михайло ПОСІТКО.....

УКРАЇНА

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
Тернопільський навчально-реабілітаційний центр Тернопільської обласної ради

46023 м. Тернопіль, вул. Братів Бойчуків, 6, тел. (0352) 51-19-43, e-mail: edureabcenter@gmail.com

20 березня 2023 р. №73

Довідка
про використання результатів та окремих пропозицій
наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента,
ректора Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільській державний інститут»
Тріпака Мар'яна Миколайовича

В Україні пріоритетними напрямками розвитку інклюзивної освіти є: забезпечення якісної освіти для осіб з особливими освітніми потребами відповідно до їх потреб, можливостей та інтересів; підвищення якості інклюзивного навчання; забезпечення якісних та доступних послуг інклюзивно-ресурсних центрів; збільшення чисельності асистентів вихователя для закладів дошкільної освіти, асистентів вчителя для закладів загальної середньої; збільшення частки закладів освіти, де організовано інклюзивне навчання; розбудова сучасного, безпечного, інклюзивного й комфортного освітнього середовища в закладах освіти.

В науковому доробку М.М.Тріпака представлені інноваційно-концептуальні здобутки щодо імплементації теоретико-економічних та соціально-економічних парадигм в умовах інституалізації інклюзивної освіти, які мають практичне значення під час розвитку інституцій освіти в контексті створення та осучаснення інклюзивного освітнього простору, інфраструктури та освітньо-соціального забезпечення учасників освітнього процесу в умовах розвитку інклюзивного суспільства.

Важливими у прикладному та практичному сенсі для навчально-реабілітаційних освітніх державних інституцій є розробки, пропозиції і рекомендації дисертанта щодо:

- визначено методологічні основи психології фінансових відносин як феномена соціалізації інклюзивних державних інституцій;
- проаналізовано ефективність та визначено джерела оптимізації фінансування видатків інклюзивних закладів освіти. Розроблено модель запобігання соціально небажаним явищам в інклюзивних освітніх установах через здійснення оптимізації структури видатків загального фонду кошторису державної освітньої установи.

Директор Тернопільського
навчально-реабілітаційного
центру Тернопільської обласної ради

Ірина КОРОЛЬ